నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

సద్దనీతిప్పకరణం

ధాతుమాలా

౧౫. సరవగ్గపఞ్చకన్తిక సుద్ధస్సరధాతు

ఇతో పరం తు సరతో, కకారన్తాదిభేదతో;
ధాతుయో ధాతునిప్పన్న-రూపాని వివిధాని చ.

సాట్ఠకథే పిటకమ్హి, జినపాఠే యథాబలం;
నయం ఉపపరిక్ఖిత్వా, సమాసేన కథేస్స’హం.

ఇ గతియం. యేసం ధాతూనం గతిఅత్థో, బుద్ధిపి తేసం అత్థో. పవత్తిపాపుణానిపి. తత్ర గమనం దువిధం కాయగమనం ఞాణగమనఞ్చ. తేసు **కాయగమనం** నామ ఇరియాపథగమనం, **ఞాణగమనం** నామ ఞాణుప్పత్తి, తస్మా పయోగానురూపేన “గచ్ఛతీ”తి పదస్స “జానాతీ”తిపి అత్థో భవతి, “పవత్తతీ”తిపి అత్థో భవతి, “పాపుణాతీ”తిపి అత్థో భవతి, ఇరియాపథగమనేన గచ్ఛతీతిపి అత్థో భవతి, ఞాణగమనేన గచ్ఛతీతిపి అత్థో భవతి. తథా హి “సీఘం గచ్ఛతీ”తిఆదీసు ఇరియాపథగమనం “గమన”న్తి వుచ్చతి. సున్దరం నిబ్బానం గతో. “గతిమా”తిఆదీసు పన ఞాణగమనం. ఏవం సబ్బేసమ్పి గత్యత్థానం ధాతూనం యథాపయోగం అత్థో గహేతబ్బో.

తస్సిమాని రూపాని భవన్తి – ఇతి, ఏతి, ఉదేతి. కారితే “ఉదాయతీ”తి రూపం భవతి. ఉట్ఠాపేతీతి హి అత్థో, దుకారో ఆగమో. ఉపేతి, సముపేతి, పేతి, అపేతి, అవేతి, అన్వేతి, సమేతి, అభిసమేతి, సమయో, అభిసమయో, ఈది, ఉది, ఏకోది, పణ్డితో, ఇతో, ఉదితో, ఉపేతో, సముపేతో, అన్వితో, అపేతో, సమేతో, ఏతబ్బో, పచ్చేతబ్బో, పటియమానో, పటిచ్చో, ఏన్తో, అధిప్పేతో, అధిప్పాయో, పచ్చయో, అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని. “ఇతా, ఇత”న్తిఆదినా యథారహం ఇత్థినపుంసకవసేనపి. పచ్చేతుం, ఉపేతుం, సముపేతుం, అన్వేతుం, సమేతుం, అభిసమేతుం, ఇచ్చ, పటిచ్చ, సమేచ్చ, అభిసమేచ్చ, అపేచ్చ, ఉపేచ్చ, పటిముఖం ఇత్వా, ఇత్వాన, ఉపేత్వా, ఉపేత్వాన, ఉపేతున, అఞ్ఞానిపి బుద్ధవచనానురూపతో యోజేతబ్బాని.

ఇతిఇతి క్రియాసద్దో, సుత్తన్తేసు న దిస్సతి;
ఇదమేత్థ న వత్తబ్బం, దస్సనాయేవ మే రుతో.

“ఇతాయం కోధరూపేన”, ఇతి పాళి హి దిస్సతి;
అఙ్గుత్తరనికాయమ్హి, మునినాహచ్చ భాసితా;

వుత్తఞ్హేతం భగవతా **అఙ్గుత్తరనికాయే** కోధం నిన్దన్తేన –

"ఇతాయం కోధరూపేన, మచ్చువేసో గుహాసయో;
తం దమేన సముచ్ఛిన్దే, పఞ్ఞావీరియేన దిట్ఠియా"తి.

తత్ర **ఇతాయ**న్తి ఇతి అయన్తి ఛేదో. **ఇతి**ఇతి చ గచ్ఛతి పవత్తతీతి అత్థో. అయం పనేత్థ సుత్తపదత్థో – యో దోసో లోకే "కోధో"తి లోకియమహాజనేన వుచ్చతి, నాయం అత్థతో కోధోతి వత్తబ్బో. కిన్తి పన వత్తబ్బో, ఏసో హి సరీరసఙ్ఖాతగుహాసయో మచ్చురాజా ఏవ కోధవసేన పమద్దన్తో సత్తసన్తానే గచ్ఛతీతి వత్తబ్బో. తం ఏవరూపం "మచ్చురాజా"తి వత్తబ్బం బహునో జనస్స అనత్థకరం కోధం హితకామో దమేన పఞ్ఞాయ వీరియేన దిట్ఠియా చ ఛిన్దేయ్యాతి.

ఏతీతి ఇమస్స పన ఆగచ్ఛతీతి అత్థో. "ఏతీ"తి ఏత్థ హి **ఆ**ఉపసగ్గో సన్ధికిచ్చేన పటిచ్ఛన్నత్తా న పాకటో వలాహకావత్థరితో పుణ్ణచన్దో వియ. తథా హి ఏత్థ ఆ ఇతి ఏతీతి సన్ధివిగ్గహో భవతి, **ఆ**కారస్స చ **ఇ**కారేన పరేన సద్ధింయేవ **ఏ**కారాదేసో. తస్మా "అయం నో సారథీ ఏతి. ఏతు వేస్సన్తరో రాజా"తిఆదీసు "ఆగచ్ఛతి, ఆగచ్ఛతూ"తిఆదినా అత్థో కథేతబ్బో. బ్యాకరణసత్థేపి హి ఆ ఇతి ఏతీతి సన్ధివిగ్గహో దిస్సతి, తస్మా అయమ్పి నీతి సాధుకం మనసి కాతబ్బా. అథ వా **ఇతీ**తి రస్సవసేన వుత్తం పదం గమనం బోధేతి, **ఏతీ**తి వుద్ధివసేన వుత్తం పన యథాపయోగం ఆగమనాదీని. మత్తావసేనపి హి పదాని సవిసేసత్థాని భవన్తి. తం యథా? సాసనే పబ్బజితో, రట్ఠా పబ్బాజితోతి. సఞ్ఞోగాసఞ్ఞోగవసేనపి, తం యథా? గామా నిగ్గచ్ఛతి. యసం పోసో నిగచ్ఛతి, తస్మా అయమ్పి నీతి సాధుకం మనసి కాతబ్బా. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

ఇ గతియన్తి కథితా, ధాతు వుద్ధిం గతా యదా;
తదా ఆగమనత్థస్స, వాచికా పాయతో వసా.

ఇరియాపథత్థతో హే-సా నిచ్చాగమవాచికా;
"అయం నో సారథీ ఏతి", ఇచ్చాదేత్థ నిదస్సనం.

అనిరియాపథత్థేన , వత్తనే గమనేపి చ;
ఆగమనే చ హోతీతి, ధీమా లక్ఖేయ్య తం యథా.

"పటిచ్చ ఫలమేతీ"తి, ఏవమాదీసు వత్తనే;
వుద్ధిప్పత్తా ఇకారవ్హా, ఏసా ధాతు పవత్తతి.

"అత్థమేన్తమ్హి సూరియే, వాళా" ఇచ్చాదీసు పన;
గతే, "ఏతీతి ఇతీ"తి-ఆదిస్వాగమనే సియా.

తథా హి ఈతీతి అనత్థాయ ఏతి ఆగచ్ఛతీతి ఈతి, ఉపద్దవో, ఇతి ఆగమనత్థో గహేతబ్బో. ఆహ చ **సుత్తనిపాతట్ఠకథాయం** "ఏతీతి ఈతి, ఆగన్తుకానం అకుసలభాగీనం బ్యసనహేతూనం ఏతం అధివచన"న్తి.

ఇదాని యథారహం నిపాతాఖ్యాతనామికపరియాపన్నానం **ఇతిఇతో** సద్దానమత్థుద్ధారో వుచ్చతే – తత్థ **ఇతి**సద్దో హేతుపరిసమాపనాదిపదత్థ విపరియాయ పకారావధారణ నిదస్సనాదిఅనేకత్థప్పభేదో. తథా హేస "రుప్పతీతి ఖో భిక్ఖవే తస్మా రూపన్తి వుచ్చతీ"తిఆదీసు హేతుఅత్థే దిస్సతి. "తస్మాతిహ మే భిక్ఖవే ధమ్మదాయాదా భవథ, మా ఆమిసదాయాదా.

అత్థి మే తుమ్హేసు అనుకమ్పా, కిన్తి మే సావకా ధమ్మదాయాదా భవేయ్యుం, నో ఆమిసదాయాదా”తిఆదీసు పరిసమాపనే. “ఇతి వా ఇతి ఏవరూపా విసూకదస్సనా పటివిరతో”తిఆదీసు ఆదిఅత్థే. “మాగణ్డియోతి తస్స బ్రాహ్మణస్స సఙ్ఖా సమఞ్ఞా పఞ్ఞత్తి వోహారో నామం నామకమ్మం నామధేయ్యం నిరుత్తి బ్యఞ్జనమభిలాపో”తిఆదీసు పదత్థవిపరియాయే. “ఇతి ఖో భిక్ఖవే సప్పటిభయో బాలో, అప్పటిభయో పణ్డితో. సఉపద్దవో బాలో, అనుపద్దవో పణ్డితో. సఉపసగ్గో బాలో, అనుపసగ్గో పణ్డితో”తిఆదీసు పకారో. “అత్థి ఇదప్పచ్చయా జరామరణన్తి ఇతి పుట్ఠేన సతా ఆదన్ద అత్థీతిస్స వచనీయం. కిం పచ్చయా జరామరణన్తి ఇతి చే వదేయ్య, జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి ఇచ్చస్స వచనీయ”న్తిఆదీసు అవధారణే. “అత్థీతి ఖో కచ్చాన అయమేకో అన్తో, నత్థీతి ఖో కచ్చాన అయం దుతియో అన్తో”తిఆదీసు నిదస్సనే. నిపాతవసేనేవ తే పయోగా గహేతబ్బా. “ఇతాయం కోధరూపేనా”తి ఏత్థ పన ఆఖ్యాతవసేన గమనే **ఇతి**సద్దో దిస్సతి. అయమేవత్థో ఇధాధిప్పేతో, నిపాతత్థో పన న ఇచ్ఛితబ్బో, విఞ్ఞూనం అత్థగ్గహణే కోసల్లుపాదనత్థం కేవలం అత్థుద్ధారవసేన ఆగతోతి దట్ఠబ్బం. ఇతరో పన –

గత్యత్థే చిమసద్దత్థే, **ఇతో**సద్దో పవత్తతి;
అన్వితో”తి హి గత్యత్థే, పచ్చత్తవచనం భవే.

ఇమసద్దస్స అత్థమ్హి, నిస్సక్కవచనం భవే;
“ఇతో సా దక్ఖిణా దిసా”, ఇతిఆదీసు పాళిసు.

గత్యత్థో ఇచ్ఛితో ఏత్థ, ఇతరత్థో న ఇచ్ఛితో;
అత్థుద్ధారవసా వుత్తో, కోసల్లత్థాయ విఞ్ఞునం.

ఇధ పన **సమయ**సద్దస్స అత్థుద్ధారం సనిబ్బచనం వత్తబ్బమ్పి అవత్వా ఉపరి **అయ**ధాతువిసయేయేవ వక్ఖామ **ఇ ఏ అయ**ధాతువసేన తిధాతుమయత్తా **సమయ**సద్దస్స. తత్ర **ఇతీ**తి **ఇ**కారానన్తరత్యన్తపదస్స చ “ఏతి, ఉదేతీ”తిఆదీనఞ్చ **ఏ**కారానన్తర**త్య**న్తపదానం అఞ్ఞేసఞ్చ ఏవరూపానం పదమాలా యథారహం యేభుయ్యేన అత్తనోపదాని వజ్జేత్వా యోజేతబ్బా. ఈదిసేసు హి ఠానేసు దుక్కరా క్రియాపదమాలా. యస్మా పన ఇమస్మిం పకరణే సుకరా చ దుక్కరా చ **త్య**న్తపదమాలా జానితబ్బా , తస్మా **భూవాది**గణాదీసు అట్ఠసు గణేసు విహితేహి ఛన్నవుతియా వచనేహి సబ్బసాధారణం అసబ్బసాధారణఞ్చ పదమాలానయం బ్రూమ –

అకారానన్తరత్యన్త-పదానం పన్తియో బుధో;
భవతి రున్ధతాదీనం, యోజే సబ్బత్థ సబ్బథా.

ఇతి ఏతీ”తి చేతేసం, పదానం పన పన్తియో;
సుద్ధస్సరపుబ్బకానం, యోజే విఞ్ఞూ యథారహం.

ఆకారానన్తర**త్య**న్త-పదానఞ్చాపి పన్తియో;
“యాతి సుణాతి అస్నా-తి” ఇచ్చాదీనం యథారహం.

ఇవణ్ణానన్తరత్యన్త-పదానమపి పాళియో;

యోజే “రున్ధితి రున్ధీతి”-ఇచ్చాదీనం యథారహం.

ఉకారానన్తర**త్యన్త**-**సుతి**ఇతి పదస్స చ;
పేరణత్థే పవత్తస్స, యోజే మాలం యథారహం.

ఏకారానన్తర**త్యన్త**-పదానమ్పి యథారహం;
“జేతి రున్ధేతి కారేతి, కారాపేతీ”తిఆదీనం.

ఓకారానన్తర**త్యన్త**-పదానమ్పి పదక్కమే;
“కరోతి భోతి హోతీ”తి-ఆదీనం యుత్తితోవదే;

ఇచ్చేవం సత్తధా వుత్తో, పదమాలానయో మయా;
ఇతో ముత్తో నయో నామ, నత్థి కోచి క్రియాపదే.

“ఆదత్తే కురుతే పేతే”, ఇచ్చాది నయదస్సనా;
యథారహం యుత్తితోతి, వచనం ఏత్థ భాసితం.

ఇదాని ఇకారానన్తరత్యన్తపదస్స కమో వుచ్చతే – ఇతి, ఇన్తి. ఇసి, ఇథ. ఇమి, ఇమ. అపరిపుణ్ణో వత్తమానానయో. ఇతు, ఇన్తు. ఇహి, ఇథ. ఇమి, ఇమ. అపరిపుణ్ణో పఞ్చమీనయో. ఏత్థ చ ఇమేసం ద్విన్నం సాసనానురూపభావస్స ఇమాని సాధకపదాని “వేతి, అపేతి, అన్వేతీ”తి. తత్థ వి ఇతి **వేతి**. విగచ్ఛతీతి అత్థో, **ఇతి**సద్దో హేత్థ గమనం బోధేతి. తథా అప ఇతి **అపేతి**. అపగచ్ఛతీతి అత్థో. అను ఇతి **అన్వేతి**. అనుగచ్ఛతీతి అత్థో. గరూ పన అను ఏతి **అన్వేతీ**తి వదన్తి. తం –

“యథా ఆరఞ్ఞకం నాగం, దన్తిం అన్వేతి హత్థినీ;
జేస్సన్తం గిరిదుగ్గేసు, సమేసు విసమేసు చ;
ఏవం తం అనుగచ్ఛామి, పుత్తే ఆదాయ పచ్ఛతో”తి.

ఇమాయ పాళియా న సమేతి “జేస్సన్తం అన్వేతీ”తి వచనతో “అనుగచ్ఛామీ”తి వచనతో చ. తథా హి **ఏతి**సద్దో యత్థ చే ఇరియాపథవాచకో, తత్థ ఆగమనంయేవ జోతేతి, న గమనం, తస్మా ఆగమనత్థస్స అయుత్తితో గమనత్థస్స చ యుత్తితో వి ఇతిఆదినా ఛేదో ఞేయ్యో. ఏతేసఞ్చ **ఇతి**సద్దవసేన కతఛేదానం అత్థిభావం యుత్తిభావఞ్చ “ఇతాయం కోధరూపేనా”తి పాళియేవ సాధేతి, తస్మాయేవ “అను ఇతి, అను ఇన్తి, అను ఇసీ”తిఆదినా “అన్వేతీ”తిఆదీనం ఛేదే లబ్భమాననయేన వుత్తప్పకారో వత్తమానాపఞ్చమీనయో పరస్సపదవసేన దస్సితో. సత్తమీరూపాదీని సబ్బథా అప్పసిద్ధాని.

ఇమాని పన భవిస్సన్తియా రూపాని, సిత్తా తే లహుమేస్సతి. ఇస్సతి, ఇస్సన్తి. ఇస్ససి, ఇస్సథ. ఇస్సామి, ఇస్సామ. ఇస్సతే, ఇస్సన్తే. ఇస్ససే, ఇస్సవ్హే. ఇస్సం, ఇస్సామ్హే. అసబ్బధాతుకత్తేపి సుద్ధస్సరత్తా ధాతుస్స **ఇ**కారాగమో న లబ్భతి. పరిపుణ్ణో భవిస్సన్తీనయో.

అథ కాలాతిపత్తియా రూపాని భవన్తి, ఇస్సా, ఇస్సంసు. ఇస్సే, ఇస్సథ. ఇస్సం, ఇస్సమ్హా. ఇస్సథ, ఇస్సిసు. ఇస్ససే, ఇస్సవ్హే. ఇస్సం, ఇస్సామ్హసే. కాలాతిపత్తిభావే చ అసబ్బధాతుకత్తే చ సన్తేపి సుద్ధస్సరత్తా ధాతుస్స **అ**కారికారాగమో న లబ్భతి అనేకన్తికత్తా వా అనుపపన్నత్తా చ **అ**కారాగమో న హోతి. ద్విన్నఞ్హేత్థ సుద్ధస్సరానం అనన్తరికానం ఏకతోసన్నిపాతో అనుపపత్తి. పరిపుణ్ణో కాలాతిపత్తినయో.

ఇమస్మిం పన ఠానే సాట్ఠకథే తేపిటకే బుద్ధవచనే నోతూనం పయోగత్థేసు పరమకోసల్లజననత్థం "నను తే సుతం బ్రాహ్మణ భఞ్ఞమానే, దేవా న ఇస్సన్తి పురిసపరక్కమస్సా"తి పాళితో నయం గహేత్వా వుత్తప్పకారేహి భవిస్సన్తియా రూపేహి సబ్బసో సమానాని అసమానత్థాని వత్తమానికరూపాని చ ఈసకం అఞ్ఞమఞ్ఞం సమానాని భవిస్సన్తీకాలాతిపత్తీనం రూపాని చ పకాసయిస్సామ – వత్తమానావసేన తావ "ఇస్సతి, ఇస్సన్తి. ఇస్ససి, ఇస్సథా"తి సబ్బం యోజేతబ్బం. అత్థో పన "ఇస్సం కరోతీ"తిఆదినా వత్తబ్బో. తస్మింయేవ అత్థే భవిస్సన్తీవసేన "ఇస్సిస్సతి, ఇస్సిస్సన్తి. ఇస్సిస్ససి, ఇస్సిస్సథా"తి పరిపుణ్ణం యోజేతబ్బం. అత్థో పన "ఇస్సం కరిస్సతీ"తిఆదినా వత్తబ్బో. కాలాతిపత్తివసేన పన "ఇస్సిస్సా, ఇస్సిస్సంసు. ఇస్సిస్సే, ఇస్సిస్సథా"తి పరిపుణ్ణం యోజేతబ్బం, అత్థో పన "ఇస్సం అకరిస్సా"తిఆదినా వత్తబ్బో. ధాత్వన్తరవసేన సంసన్దనానయోయం.

ఇదాని ఏకారానన్తరత్యన్తపదస్స కమో వుచ్చతే –

ఏతి, ఏన్తి. ఏసి, ఏథ. ఏమి, ఏమ.

ఏతు, ఏన్తు. ఏహి, ఏథ. ఏమి, ఏమ.

న చ అప్పత్వా దుక్ఖన్తం, విస్సాసం ఏయ్య పణ్డితో;
నివేసనాని మాపేత్వా, వేదేహస్స యసస్సినో;
యదా తే పహిణిస్సామి, తదా ఏయ్యాసి ఖత్తియ.

ఏయ్య , ఏయ్యుం. ఏయ్యాసి, ఏయ్యాథ. ఏయ్యామి, ఏయ్యామ. ఏథ, ఏరం. ఏథో, ఏయ్యావ్హో. ఏయ్యం, ఏయ్యామ్హే.

సో పురిసో ఏయ్య, తే ఏయ్యుం. త్వం ఏయ్యాసి, తుమ్హే ఏయ్యాథ. అహం ఏయ్యామి, మయం ఏయ్యామ. సో పురిసో ఏథ, తే ఏరం. త్వం ఏథో, తుమ్హే ఏయ్యావ్హో. అహం ఏయ్యం, మయం ఏయ్యామ్హే.

పరోక్ఖాహియ్యత్తనజ్జతనీరూపాని సబ్బసో అప్పసిద్ధాని.

ఏస్సతి, ఏస్సన్తి. ఏస్ససి, ఏస్సథ. ఏస్సామి, ఏస్సామ. ఏస్సతే, ఏస్సన్తే. ఏస్ససే, ఏస్సవ్హే. ఏస్సం, ఏస్సామ్హే.

సమ్మోదమానా గచ్ఛన్తి, జాలమాదాయ పక్ఖినో;
యదా తే వివదిస్సన్తి, తదా ఏహిన్తి మే వసం.

"అభిదోసగతో ఇదాని ఏహీ"తి వచనదస్సనతో అపరానిపి భవిస్సన్తీరూపాని గహేతబ్బాని.

ఏహితి, ఏహిన్తి. ఏహిసి, ఏహిథ. ఏహిమి, ఏహిమ. ఏహితే, ఏహిన్తే. ఏహిసే, ఏహివ్హే. ఏహిస్సం, ఏహిస్సామ్హే.

ఏస్సా, ఏస్సంసు. ఏస్సే, ఏస్సథ. ఏస్సం ఏస్సామ్హా. ఏస్సథ, ఏస్సిసు. ఏస్ససే, ఏస్సవ్హే. ఏస్సిం, ఏస్సామ్హసే.

అథాపరోపి **ఏ**కారానన్తరత్యన్తపదక్కమో భవతి;
ఉదేతి, ఉదేన్తి; ఉదేసి, ఉదేథ; ఉదేమి, ఉదేమ.

ఉదేతు, ఉదేన్తు. ఉదేహి, ఉదేథ. ఉదేమి, ఉదేమ, ఉదామసే.

ఉదేయ్య, ఉదేయ్యుం. సేసం నేయ్యం. ఉదిస్సతి, ఉదిస్సన్తి. సేసం నేయ్యం. ఉదిస్సా, ఉదిస్సంసు. సేసం నేయ్యం.

ఇమాని సుద్ధస్సరధాతురూపాని.

కకారన్తధాతు

కు సద్దే కే చ. కోతి, కవతి, కాయతి, ఏవం కత్తుపదాని భవన్తి. కుయ్యతి, కియ్యతి, ఏవం కమ్మపదాని. కాననం, కబ్బం, జాతకం, ఏవం నామికపదాని. కుత్వా, కుత్వాన, కవిత్వా, కవిత్వాన, కావిత్వా, కావిత్వాన, కాయితుం, ఏవం అబ్యయపదాని.

తత్ర **కానన**న్తి ఠితమజ్ఝన్హికసమయే కవతి సద్దం కరోతీతి కాననం, వనం. తథా హి –

“ఠితే మజ్ఝన్హికే కాలే, సన్నిసీవేసు పక్ఖిసు;
సణతేవ బ్రహారఞ్ఞం, సా రతి పటిభాతి మ”న్తి

వుత్తం. అథ వా కోకిలమయూరాదయో కవన్తి సద్దాయన్తి కూజన్తి ఏత్థాతి కాననం. మనోహరతాయ అవస్సం కుయ్యతి పణ్డితేహీతి **కబ్బం. కావియం. కావేయ్యం**. అఞ్ఞత్ర పన కవీనం ఇదన్తి **కబ్బ**న్తి తద్ధితవసేన అత్థో గహేతబ్బో. కేచి తు **కాబ్య**న్తి సద్దరూపం ఇచ్ఛన్తి, న తం పావచనే పమాణం సక్కటభాసాభావతో. సక్కటభాసాతోపి హి ఆచరియా నయం గణ్హన్తి. జాతం భూతం అతీతం భగవతో చరియం, తం కీయతి కథీయతి ఏతేనాతి **జాతకం**. జాతకపాళి హి ఇధ “జాతక”న్తి వుత్తా. అఞ్ఞత్ర పన జాతం ఏవ జాతకన్తి గహేతబ్బం. తథా హి **జాతక**సద్దో దేసనాయమ్పి వత్తతి “ఇతివుత్తకం జాతకం అబ్భుతధమ్మ”న్తిఆదీసు. జాతియమ్పి వత్తతి “జాతకం సమోధానేసీ”తిఆదీసు.

పక్క నీచగతియం. నీచగమనం నామ హీనగమనం హీనప్పవత్తి వా. **నీచ**సద్దో హి హీనవాచకో “నీచే కులే పచ్చాజాతో”తి ఏత్థ వియ. పక్కతి క్రియాపదమేత్థ దిస్సతి, న నామికపదం. యత్థ యత్థ నామికపదం న దిస్సతి, తత్థ తత్థ నామికపదం ఉపపరిక్ఖిత్వా గహేతబ్బం. క్రియాపదమేవ హి దుద్దసం, క్రియాపదే విజ్జమానే నామికపదం నత్థీతి న వత్తబ్బం, తస్మా అన్తమసో “పక్కనం, తకనం” ఇచ్చేవమాదీని భావవాచకాని నామికపదాని సబ్బాసు ధాతూసు యథారహం లబ్భన్తీతి దట్ఠబ్బం.

తక హసనే. హసనం హాసో. తకతి.

తకి కిచ్ఛజీవనే. కిచ్ఛజీవనం కసిరజీవనం. తక్కతి. ఆతక్కతి. ఆతఙ్కో. **ఆతఙ్కోతి** కిచ్ఛజీవితకరో రోగో, తథా హి అట్ఠకథాచరియా "అప్పాబాధం అప్పాతఙ్క"న్తి ఇమస్మిం పాళిప్పదేసే ఇతి అత్థం సంవణ్ణేసుం "**ఆబాధోతి** విసభాగవేదనా వుచ్చతి, యా ఏకదేసే ఉప్పజ్జిత్వా సకలసరీరం అయపట్టేన బన్ధిత్వా వియ గణ్హాతి. **ఆతఙ్కోతి** కిచ్ఛజీవితకరో రోగో. అథ వా యాపేతబ్బరోగో ఆతఙ్కో, ఇతరో ఆబాధో. ఖుద్దకో వా రోగో ఆతఙ్కో, బలవా ఆబాధో. కేచి పన 'అజ్ఝత్తసముట్ఠానో ఆబాధో, బహిద్ధాసముట్ఠానో ఆతఙ్కో'తి వదన్తీ"తి.

ఆతఙ్కో ఆమయో రోగో,
బ్యాధా'బాధో గదో రుజా;
అకల్లఞ్చేవ గేలఞ్ఞం,
నామం రోగాభిధానకం.

సుక గతియం. సోకతి, సుకో, సుకీ. తత్ర **సుకోతి** సువో. సోకతి మనాపేన గమనేన గచ్ఛతీతి సుకో. తస్స భరియా సుకీ.

బుక్క భస్సనే. ఇధ **భస్సనం** నామ సునఖభస్సనం అధిప్పేతం "సునఖో భస్సిత్వా"తి ఏత్థ వియ, న "ఆవాసో గోచరం భస్స"న్తిఆదీసు వియ. వచనసఙ్ఖాతం భస్సనం, బుక్కతి సా.

ధక పటిఘాతే గతియఞ్చ. పటిఘాతో పటిహననం. ధకతి.

చక తిత్తిపటిఘాతేసు. తిత్తి తప్పనం, **పటిఘాతం** పటిహననంవ. చకతి.

అక కుటిలగతియం. అకతి. ఏతా **కు**ఆదికా **అక**పరియన్తా ధాతుయో పరస్స భాసాతి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి. తేసం మతే ఏతా "తి అన్తి, తు అన్తు" ఇచ్చాదీనంయేవ విసయో. పాళియం పన నియమో నత్థి, తస్మా న తం ఇధ పమాణం.

ఇ అజ్ఝయనే. అజ్ఝయనం ఉచ్చారణం సిక్ఖనం వా, అయతి, అధీయతి, అజ్ఝయతి, అధీతే, అజ్ఝేనం, అజ్ఝాయకో. దిబ్బం అధీయసే మాయం. అధీయన్తి మహారాజ, దిబ్బమాయిధ పణ్డితా. అజ్ఝేనమరియా పథవిం జనిన్దా. తత్థ **అజ్ఝాయకోతి** అజ్ఝయతీతి అజ్ఝాయకో, మన్తే పరివత్తేతీతి అత్థో.

ఉ సద్దే. అవతి, అవన్తి. అవసి. ఏత్థ "యో ఆతుమానం సయమేవ పావా"తి పాళి **ప**పుబ్బస్స **ఉ**ధాతుస్స పయోగోతి దట్ఠబ్బో. **ప**పుబ్బస్స **వద**ధాతుస్స **ద**కారలోపప్పయోగోతిపి వత్తుం యుజ్జతి.

వఙ్క కోటిల్లే. వఙ్కతి. వఙ్కం. **వఙ్క**సద్దో హి **వక్క**సద్దేన సమానత్థో, **వక్క**సద్దో చ **వఙ్క**సద్దేన. తథా హి –

"యం నిస్సితా జగతిరుహం, స్వాయం అగ్గిం పముఞ్చతి;
దిసా భజథ వక్కఙ్గా, జాతం సరణతో భయ"న్తి.

పాళి దిస్సతి. అయం పన **వక్క**సద్దో సక్కటభాసం పత్వా **క**కార**ర**కారసఞ్ఞోగక్ఖరికో భవతి, ధాతుభావో పనస్స పోరాణేహి న వుత్తో, తస్మా క్రియాపదం న దిట్ఠం. ఇమస్స పన **వఙ్క**సద్దస్స "**వఙ్క కోటిల్లే**"తి ధాతుభావో వుత్తో, "వఙ్కతీ"తి

క్రియాపదఞ్చ, పాళియం తు “వఙ్కతీ”తి క్రియాపదం న దిట్ఠం, తథా భావవాచకో **వఙ్క**సద్దోపి. వాచ్చలిఙ్గో పన అనేకేసు ఠానేసు దిట్ఠో. తత్థ **వఙ్కతీ**తి క్రియాపదం పాళియం అవిజ్జమానమ్పి గహేతబ్బమేవ **నాథతీ**తి క్రియాపదమివ. భావవాచకస్స పన **వఙ్క**సద్దస్స అత్థితా నత్థితా చ పాళిఆదీసు పునప్పునం ఉపపరిక్ఖితబ్బా. కేచేత్థ వదేయ్యుం “యది భావవాచకో **వఙ్క**సద్దో నత్థి, కథం ‘అట్ఠవఙ్కం మణిరతనం ఉళార’న్తి ఏత్థ సమాసో”తి. ఏత్థ పన అట్ఠసు ఠానేసు వఙ్కం **అట్ఠవఙ్కం,** న అట్ఠవఙ్కాని యస్సాతి. దబ్బవాచకో హి **వఙ్క**సద్దో, న భావవాచకోతి దట్ఠబ్బం.

వఙ్కం వక్కఞ్చ కుటిలం, జిమ్హఞ్చ రిమ్హమనుజు;
వఙ్కసద్దాదయో ఏతే, వాచ్చలిఙ్గా తిలిఙ్గికా.

అథ వా **వఙ్క**సద్దోయం, “వఙ్కఘస్తా”తిఆదిసు;
బళిసే గిరిభేదే చ, వత్తతే స పుమా తదా.

అయఞ్హి “తే’మే జనా వఙ్కఘస్తా సయన్తి. యథాపి మచ్ఛో బళిసం, వఙ్కం మంసేన ఛాదితం. వఙ్కఘస్తోవ అమ్బుజో”తిఆదీసు బళిసే వత్తతి.

ఏత్థ సియా “నను చ భో ‘యథాపి మచ్ఛో బళిసం, వఙ్కం మంసేన ఛాదిత’న్తి ఏత్థ **వఙ్క**సద్దో గుణవాచకో విసేసనసదో, యేన బళిసో విసేసితో, తేన వఙ్కం కుటిలం బళిసన్తి అత్థో విఞ్ఞాయతీ”తి? తన్న, **వఙ్క**సద్దే అవుత్తేపి బళిససభావస్స వఙ్కత్తా కుటిలత్థో పాకటోతి నత్థి విసేసనసద్దేన పయోజనం. ఇదం పన “బళిసం వఙ్క”న్తి వచనం “హత్థి నాగో. సరోరుహం పదుమం. హత్థీ చ కుఞ్జరో నాగో”తిఆదివచనమివ పరియాయవచనం, తస్మా “వఙ్క”న్తి పదస్స “కుటిల”న్తి అత్థో న గహేతబ్బో. అథ వా యథా “యథా ఆరఞ్ఞకం నాగం, దన్తిం అన్వేతి హత్థినీ”తి ఏత్థ **నాగ**సద్దస్స **దన్తీ**సద్దస్స చ అఞ్ఞమఞ్ఞపరియా యవచనత్తేపి **దన్తి**న్తి మనోరమదన్తయుత్తన్తి అత్థో సంవణ్ణితో, తథా “బళిసం వఙ్క”న్తి ఇమేసమ్పి అఞ్ఞమఞ్ఞం పరియాయవచనత్తేపి **వఙ్క**న్తి కుటిలన్తి అత్థో వత్తబ్బో. ఏవఞ్హి సతి అత్థో సాలరాజా వియ సుఫుల్లితో హోతి, దేసనా చ విలాసప్పత్తా, న పన “వఙ్కం బళిస”న్తి సద్దానం గుణగుణీవసేన సమానాధికరణభావో ఇచ్ఛితబ్బో “బుద్ధో భగవా వేరఞ్జాయం విహరతీ”తిఆదీసు “బుద్ధో భగవా”తి ఇమేసం వియ సమానాధికరణభావస్స అనిచ్ఛితబ్బత్తా. న హి ఈదిసేసు ఠానేసు సమానాధికరణభావో పోరాణేహి అనుమతో.

“యత్థ ఏతాదిసో సత్థా, లోకే అప్పటిపుగ్గలో;
తథాగతో బలప్పత్తో, సమ్బుద్ధో పరినిబ్బుతో”తి,

“బుద్ధం బుద్ధం నిఖిలవిసయం సుద్ధియా యావ సుద్ధి”న్తి చ ఆదీసు పన అనుమతో. ఏత్థ హి “ఏతాదిసో”తి చ “అప్పటిపుగ్గలో”తి చ “తథాగతో”తి చ “బలప్పత్తో”తి చ “సమ్బుద్ధో”తి చ “పరినిబ్బుతో”తి చ ఇమాని “సత్థా”తి అనేన పదేన సమానాధికరణాని. తథా “బుద్ధం బుద్ధ”న్తి ద్విన్నం పదానం పచ్ఛిమం పురిమేన సమానాధికరణం భవతి.

ఇతి “యథాపి మచ్ఛో బళిసం, వఙ్కం మంసేన ఛాదిత”న్తి ఏత్థ **వఙ్క**సద్దో బళిసస్సాభిధానన్తరం, న గుణవాచకో. ఏవం **వఙ్క**సద్దో బళిసే వత్తతి. “కఙ్కం గచ్ఛామ పబ్బతం. దూరే వఙ్కతపబ్బతో”తిఆదీసు పన గిరివిసేసే వత్తతి. ఏత్థ చ “వఙ్కపబ్బతో”తి వత్తబ్బే సుఖుచ్చారణత్థం నిరుత్తినయేన మజ్ఝే అనిమిత్తం **త**కారాగమం కత్వా “వఙ్కతపబ్బతో”తి వుత్తం.

అథ వా వఙ్కోయేవ వఙ్కతా, యథా దేవో ఏవ దేవతా. యథా చ దిసా ఏవ దిసతాతి, ఏవం **తా**పచ్చయవసేన వఙ్కతా చ సా పబ్బతో చాతి "వఙ్కతపబ్బతో"తి వుత్తం, మజ్ఝే రస్సవసేన చేతం దట్ఠబ్బం. అథ వా వఙ్కమస్స సణ్ఠానమత్థీతి వఙ్కతోతి **మన్తు**అత్థే **త**పచ్చయో, యథా పబ్బమస్స అత్థీతి పబ్బతోతి. ఏవం వఙ్కతో చ సో పబ్బతో చాతి వఙ్కతపబ్బతో. "వఙ్కపబ్బతో" ఇచ్చేవ వా పణ్ణత్తి, పాదక్ఖరపారిపూరియా పన "దూరే వఙ్కతపబ్బతో"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

లోక దస్సనే. లోకతి. లోకో. ఆలోకోతి అఞ్ఞానిపి రూపాని గహేతబ్బాని. **చురాది**గణం పన పత్వా ఇమిస్సా "లోకేతి, లోకయతి, ఓలోకేతి, ఓలోకయతీ"తిఆదినా రూపాని భవన్తి. **లోకో**తి తయో లోకా సఙ్ఖారలోకో సత్తలోకో ఓకాసలోకోతి. తత్థ "ఏకో లోకో, సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా"తి ఆగతో సఙ్ఖారో ఏవ లోకో సఙ్ఖారలోకో. సత్తా ఏవ లోకో సత్తలోకో. చక్కవాళసఙ్ఖాతో ఓకాసో ఏవ లోకో ఓకాసలోకో, యో "భాజనలోకో"తిపి వుచ్చతి. తేసు సఙ్ఖారో లుజ్జతీతి లోకోతి. వుత్తఞ్హేతం భగవతా "లుజ్జతి పలుజ్జతీతి ఖో భిక్ఖు తస్మా లోకోతి వుచ్చతీ"తి. లోకియతి ఏత్థ పుఞ్ఞపాపం తబ్బిపాకో చాతి సత్తో లోకో. లోకియతి విచిత్తాకారతో దిస్సతీతి చక్కవాళసఙ్ఖాతో ఓకాసో లోకో. యస్మా పన **లోక**సద్దో సమూహేపి దిస్సతి, తస్మా లోకియతి సముదాయవసేన పఞ్ఞాపియతీతి లోకో, సమూహోతి అయమ్పి అత్థో గహేతబ్బో. అథ వా **లోకో**తి తయో లోకా కిలేసలోకో భవలోకో ఇన్ద్రియలోకోతి. తేసం సరూపం **చురాది**గణే కథేస్సామ బహువిధతఞ్చ. బహిద్ధా పన కవీహి "లోకో తు భువనే జనే"తి ఏత్తకమేవ వుత్తం.

సిలోక సఙ్ఘాతే. సఙ్ఘాతో పిణ్డనం. సిలోకతి, సిలోకో, సిలోకమనుకస్సామి. అక్ఖరపదనియమితో వచనసఙ్ఘాతో **సిలోకో**. సో పజ్జన్తి వుచ్చతి, తథా హి "సిలోకో యసస్సి పజ్జే"తి కవయో వదన్తి.

దేక ధేక సద్దుస్సాహేసు. సద్దో రవో, **ఉస్సాహో** వాయామో. దేకతి. ధేకతి.

రేక సకి సఙ్కాయం. రేకతి. సఙ్కతి, తస్మిం మే సఙ్కతే మనో. సఙ్కా.

అకి లక్ఖణే. అఙ్కతి, అఙ్కో, ససఙ్కో.

మకి మణ్డనే. మణ్డనం భూసనం, మఙ్కతి.

కత లోలియే. లోలభావో **లోలియం** యథా దక్ఖియం. కకతి, కాకో, కాకీ. ఏత్థ "కాకో, ధఙ్కో, వాయసో, బలి, భోజి, అరిట్ఠో"తి ఇమాని కాకాభిధానాని.

కుక వక ఆదానే. కుకతి, వకతి, కోకో, వకో. ఏత్థ **కోకో**తి అరఞ్ఞసునఖో. **వకో**తి ఖుద్దకవనదీపికో, బ్యగ్ఘోతిపి వదన్తి.

వక దిత్తియం పటిఘాతే చ. దిత్తి సోభా, వకతి.

కకి వకి సక్క తిక టిక సేక గత్యత్థా. కఙ్కతి, వఙ్కతి, సక్కతి, నిసక్కతి, పరిసక్కతి, ఓసక్కతి, వధాయ పరిసక్కనం. బిళారనిసక్కమత్తమ్పి. తేకతి, టేకతి, టీకా సేకతి. ఏత్థ **టీకా**తి టికియతి జానియతి సంవణ్ణనాయ అత్థో ఏతాయాతి టీకా. ఏతా ఇధాతుఆదికా **సేక**పరియన్తా ధాతుయో "**అత్తనోభాసా**"తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి. తేసం మతే ఏతా "తే అన్తే, తం అన్తం"ఇచ్చాదీనంయేవ విసయో, పావచనే పన నియమో నత్థి.

హిక్క అబ్యత్తసద్దే. అబ్యత్తసద్దో అవిభావితత్థసద్దో నిరత్థకసద్దో చ. హిక్కతి, హిక్కతే. ఇమం “**ఉభయతోభాసా**”తి వదన్తి. ఇదం తు పావచనేన సంసన్దతి. పరస్సత్తనోభాసానఞ్హి ధాతూనం “భవతి, భవతే, బాధతే, బాధతీ”తిఆదినా యేభుయ్యేన ద్విధా ద్విధా రూపాని సాసనే దిస్సన్తి.

ఇమాని కకారన్తధాతురూపాని.

ఖకారన్తధాతు

ఖా పకథనే ఖ్యా చ. **పకథనం** ఆచిక్ఖనం దేసనం వా. ఖాతి, సఙ్ఖాతి. **ఆ**పుబ్బత్తే విసదిసభావేన **ఖా**త్యక్ఖరస్స ద్విత్తం, **ఆ**కారస్స చ సఞ్ఞోగపుబ్బత్తా రస్సత్తం, అక్ఖాతి. అక్ఖాసి పురిసుత్తమో. అక్ఖేయ్యం తే అహం అయ్యే. ధమ్మో సఙ్ఖాయతి. అక్ఖాయతి. అత్ర పన **క**కారలోపో. స్వాఖాతో భగవతా ధమ్మో. సఙ్ఖాతో. అక్ఖాతో. అక్ఖాతారో తథాగతా. సఙ్ఖాతా సబ్బధమ్మానం విధురో. సఙ్ఖా, పటిసఙ్ఖా. క్రియం ఆక్యాతి కథేతీతి ఆఖ్యాతం. కేచి పన “స్వాఖాతో”తి చ “స్వాక్ఖ్యాతో”తి చ “స్వాఖ్యాతో”తి చ పదమిచ్ఛన్తి. తత్థ పచ్ఛిమాని సక్కటభాసాతో నయం గహేత్వా వుత్తాని, ఇతరం యథారితరూపనిప్ఫత్తివసేన, అతో యథాదస్సితపదానియేవ పసత్థతరాని. తత్థ **సఙ్ఖా**సద్దస్స అత్థుద్ధారో నీయతే – **సఙ్ఖా**సద్దో ఞాణకోట్ఠాసపఞ్ఞత్తిగణనాసు దిస్సతి. “సఙ్ఖాయేకం పటిసేవతీ”తిఆదీసు హి ఞాణే దిస్సతి. “పపఞ్చసఞ్ఞాసఙ్ఖా సముదాచరన్తీ”తిఆదీసు కోట్ఠాసే. “తేసం తేసం ధమ్మానం సఙ్ఖా సమఞ్ఞా”తిఆదీసు పఞ్ఞత్తియం. “న సుకరం సఙ్ఖాతు”న్తిఆదీసు గణనాయం. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

> “ఞాణపఞ్ఞత్తికోట్ఠాస-గణనాసు పదిస్సతి;
> **సఙ్ఖా**సద్దోతి దీపేయ్య, ధమ్మదీపస్స సాసనే”తి.

ఖి ఖయే. ఖియనధమ్మం ఖీయతి. సాసనానురూపేన సరే **ఇ**కారస్స **ఇయ్యా**దేసో, ఖియ్యతి. “ఖయో, ఖం” ఇచ్చపి రూపాని ఞేయ్యాని. తత్థ **ఖయో**తి ఖియనం ఖయో. అథ వా ఖియన్తి కిలేసా ఏత్థాతి ఖయో, మగ్గనిబ్బానాని. ఖయసఙ్ఖాతేన మగ్గేన పాపుణియత్తా ఫలమ్పి ఖయో. **ఖ**న్తి తుచ్ఛం సుఞ్ఞం వివిత్తం రిత్తం, **ఖ**న్తి వా ఆకాసో.

ఖి నివాసే. ఖీయతి, ఖియ్యతి వా. సాసనానురూపేన ఇకారస్స **ఈయ ఇయ్యా**దేసో దట్ఠబ్బో. అయం **దివాది**గణేపి పక్ఖిపితబ్బో. ఖం ఖయం. అభిరమణీయం రాజక్ఖయం. తత్థ **ఖీయతీ**తి నివసతి. **ఖ**న్తి చక్ఖాదిఇన్ద్రియం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం నివాసట్ఠేన. **ఖయ**న్తి నివేసనం. **రాజక్ఖయ**న్తి రఞ్ఞో నివేసనం. అత్రాయం పాళి –

> “సచే చ అజ్జ ధారేసి, కుమారం చారుదస్సనం;
> కుసేన జాతఖత్తియం, సవణ్ణమణిమేఖలం;
> పూజితా ఞాతిసఙ్ఘేహి, న గచ్ఛసి యమక్ఖయ”న్తి.

తత్థ **యమక్ఖయ**న్తి యమనివేసనం.

ఖు సద్దే. ఖోతి ఖవతి.

ఖే ఖాదనసత్తాసు. ఖాయతి. ఉన్దూరా ఖాయన్తి. విక్ఖాయితకం. గోఖాయితకం. అస్సిరీ వియ ఖాయతి. దిసాపి మే న పక్ఖాయన్తి. ఏత్థాదిమ్హి **కాయతీ**తి ఖాదతి. అథ వా ఉపట్ఠాతి పఞ్ఞాయతి.

సుఖ దుక్ఖ తక్రియాయం. తక్రియాతి సుఖదుక్ఖానం వేదనానం క్రియా, సుఖనం దుక్ఖనన్తి వుత్తం హోతి. అకమ్మకా ఇమే ధాతవో. సుఖతి, దుక్ఖతి. సుఖం, దుక్ఖం. సుఖితో, దుక్ఖితో. సుఖం సాతం పీణనం, దుక్ఖం విఘాతం అఘం కిలేసో. తత్థ **సుఖ**న్తి సుఖయతీతి సుఖం. యస్సుప్పజ్జతి, తం సుఖితం కరోతీతి అత్థో. **దుక్ఖ**న్తి దుక్ఖయతీతి దుక్ఖం. యస్సుప్పజ్జతి, తం దుక్ఖితం కరోతీతి అత్థో. ఇమాని నిబ్బచనాని కారితవసేన వుత్తానీతి దట్ఠబ్బం **అట్ఠకథాయం సుఖదుక్ఖ**సద్దత్థం వదన్తేహి గరూహి **సుఖయతి దుక్ఖయతి**సద్దానం కమ్మత్థమాదాయ వివరణస్స కతత్తా. తథా హి "సుఖేతి సుఖయతి, సుఖాపేతి సుఖాపయతి, దుక్ఖేతి దుక్ఖయతి, దుక్ఖాపేతి దుక్ఖాపయతీ"తి ఇమాని తేసం కారితపదరూపాని, అత్తానం సుఖేతి పీణేతీతి చ, సుఖయతి సుఖం, దుక్ఖయతీతి దుక్ఖన్తి చ,

> "సచే చ కిమ్హిచి కాలే,
> మరణం మే పురే సియా;
> పుత్తే చ మే పపుత్తే చ,
> సుఖాపేయ్య మహోసధో"తి చ

పాళిఆదిదస్సనతో. సద్దసత్థే పన ధాతుపాఠసఙ్ఖేపే చ ఇమే ధాతవో **చురాది**గణేయేవ వుత్తా. "సుఖయతి దుక్ఖయతీ"తి చ అకారితాని సుద్ధకత్తుపదాని ఇచ్ఛితాని. మయం తు తేసం తబ్బచనం సుద్ధకత్తరి చ తాని పదరూపాని న ఇచ్ఛామ పాళిఆదీహి విరుద్ధత్తా, తస్మాయేవ తే ఇమస్మిం **భూవాది**గణే వుత్తా. అయఞ్హి సుద్ధకత్తువిసయే అస్మాకం రుచి "సుఖతీతి సుఖితో, దుక్ఖతీతి దుక్ఖితో"తి.

నను చ భో "సుఖతి దుక్ఖతీ"తి క్రియాపదాని బుద్ధవచనే న దిస్సన్తీతి? సచ్చం, ఏవం సన్తేపి అట్ఠకథానయవసేన గహేతబ్బత్తా దిస్సన్తియేవ నామ. న హి సబ్బథా సబ్బేసం ధాతూనం రూపాని సాసనే లోకే వా లబ్భన్తి, ఏకచ్చాని పన లబ్భన్తి, ఏకచ్చాని న లబ్భన్తి. ఏవం సన్తేపి నయవసేన లబ్భన్తియేవ. "కప్పయవ్హో పతిస్సతా"తి హి దిట్ఠే "చరవ్హో భుఞ్జవ్హో"తిఆదీనిపి నయవసేన దిట్ఠానియేవ నామ.

తత్ర పనాయం నయో. **విసుద్ధిమగ్గా**దీసు హి "ఏకద్వియోజనమత్తమ్పి అద్ధానం గతస్స వాయో కుప్పతి, గత్తాని దుక్ఖన్తీ"తి ఏవం **భూవాది**గణికం అకమ్మకం సుద్ధకత్తువాచకం "దుక్ఖన్తీ"తి క్రియాపదం దిస్సతి. తస్మిం దిట్ఠియేవ "సుఖతి, సుఖన్తి. సుఖసి, సుఖథ. సుఖామి, సుఖామా"తిఆదీని చ "దుక్ఖతి, దుక్ఖన్తి. దుక్ఖసి, దుక్ఖథా"తిఆదీనిచ దిట్ఠాని నామ హోన్తి దిట్ఠేన అదిట్ఠస్స తాదిసస్స అనవజ్జస్స నయస్స గహేతబ్బత్తా, తస్మా "సుఖతీతి సుఖితో, దుక్ఖతీతి దుక్ఖితో"తి **భూవాది**నయో ఏవ గహేతబ్బో, న పన **చురాది**నయో. అపరమ్పేత్థ నిబ్బచనం, సుఖం సఞ్జాతం ఏతస్సాతి **సుఖితో,** సఞ్జాతసుఖోతి అత్థో. ఏస నయో **దుక్ఖితో**తి ఏత్థాపి. అథ వా సుఖేన ఇతో పవత్తోతి సుఖితో. ఏస నయో "దుక్ఖితో"తి ఏత్థాపి. దుల్లభాయం నీతి సాధుకం మనసి కాతబ్బా.

మోక్ఖ ముచ్చనే. అకమ్మకోయం ధాతు. మోక్ఖతి. మోక్ఖో. పాతిమోక్ఖో. కారితే "మోక్ఖేతి, మోక్ఖయతి, మోక్ఖాపేతి, మోక్ఖాపయతీ"తి రూపాని. కేచి పనిమం **"మోక్ఖ మోచనే"**తి పఠిత్వా **చురాది**గణే పక్ఖిపన్తి. తేసం మతే "మోక్ఖేతి,

మోక్ఖయతీ”తి సుద్ధకత్తుపదాని భవన్తి. ఏతాని పాళియా అట్ఠకథాయ చ విరుజ్ఝన్తి. తథా హి “మోక్ఖన్తి మారబన్ధనా. న మే సమణే మోక్ఖసి. మహాయఞ్ఞం యజిస్సామ, ఏవం మోక్ఖామ పాపకా”తి పాళియా విరుజ్ఝన్తి. “యో నం పాతి రక్ఖతి, తం మోక్ఖేతి మోచేతి ఆపాయికాదీహి దుక్ఖేహీతి **పాతిమోక్ఖో**”తి అట్ఠకథాయ చ విరుజ్ఝన్తి, తస్మా పాళియం “మోక్ఖేసి మోక్ఖేమా”తి చ అవత్వా “మోక్ఖసి, మోక్ఖామా”తి సుద్ధకత్తువాచకం వుత్తం, తఞ్చ ఖో అపాదానవిసయం కత్వా. **అట్ఠకథాయం** పన “మోక్ఖేతి, మోచేతీ”తి హేతుకత్తువాచకం వుత్తం, తమ్పి అపాదానవిసయంయేవ కత్వా. ఏవం ఇమస్స ధాతునో సుద్ధకత్తువిసయే అకమ్మకభావో విదితో, హేతుకత్తువిసయే ఏకకమ్మకభావో విదితో **ముచ పచ ఛిదా**దయో వియ. **మోక్ఖ**ధాతు ద్విగణికోతి చే? న, అనేకేసు సాట్ఠకథేసు పాళిప్పదేసేసు “మోక్ఖేతి, మోక్ఖయతీ”తి సుద్ధకత్తురూపానం అదస్సనతోతి దట్ఠబ్బం.

కక్ఖ హసనే. కక్ఖతి.

ఓఖ రాఖ లాఖ దాఖ ధాఖ సోసనాలమత్థేసు. ఓఖతి. రాఖతి. లాఖతి. దాఖతి. ధాఖతి.

సాఖ బ్యాపనే. సాఖతి. సాఖా.

ఉఖ నఖ మఖ రఖ లఖ రఖి లఖి ఇఖి రిఖి గత్యత్థా. ఉఖతి. నఖతి. మఖతి. రఖతి. లఖతి. రఙ్ఖతి. లఙ్ఖతి. ఇఙ్ఖతి. రిఙ్ఖతి.

రక్ఖ పాలనే. రక్ఖతి. రక్ఖా, రక్ఖణం, సీలం రక్ఖితో దేవదత్తో, సీలం రక్ఖితం దేవదత్తేన, సీలం రక్ఖకో దేవదత్తో.

అక్ఖ బ్యత్తిసఙ్ఘాతేసు. అక్ఖతి, అక్ఖి, అక్ఖం.

నిక్ఖ చుమ్బనే. నిక్ఖతి, నిక్ఖం.

నక్ఖ గతియం. నక్ఖతి. నక్ఖత్తం. ఏత్థ **నక్ఖత్తన్తి** ఏత్తో ఇతో చాతి విసమగతియా అగన్త్వా అత్తనో వీథియావ గమనేన నక్ఖనం గమనం తాయతి రక్ఖతీతి నక్ఖత్తం. పోరాణా పన “నక్ఖరన్తి న నస్సన్తీతి **నక్ఖత్తానీ**”తి కథయింసు. “నక్ఖత్తం, జోతి, నిరిక్ఖం, భం” ఇచ్చేతే పరియాయా.

వేక్ఖ వేక్ఖనే. వేక్ఖతి.

మక్ఖ సఙ్ఘతే. మక్ఖతి.

తక్ఖ తపనే. తపనం సంవరణం. తక్ఖతి.

సుక్ఖ అనాదరే. సుక్ఖతి.

కఖి వఖి మఖి కఙ్ఖాయం. సత్థరి కఙ్ఖతి. వఙ్ఖతి, మఙ్ఖతి. “కఙ్ఖా కఙ్ఖాయనా కఙ్ఖాయితత్తం విమతి విచికిచ్ఛా ద్వేళ్హకం ద్వేధాపథో సంసయో అనేకంసగాహో ఆసప్పనా పరిసప్పనా అపరియోగాహనా థమ్భితత్తం చిత్తస్స మనోవిలేఖో” ఇచ్చేతే

కఙ్ఖాపరియాయా. ఏతేసు పన –

> వత్తన్తి లోకవోహారే, “కఙ్ఖా విమతి సంసయో;
> విచికిచ్ఛా”తి ఏతాని, నామానియేవ పాయతో.

కఖి ఇచ్ఛాయం. ధనం కఙ్ఖతి, అభికఙ్ఖతి, నాభికఙ్ఖామి మరణం. అభికఙ్ఖితం ధనం.

దఖి ధఖి ఘోరవాసితే కఙ్ఖాయఞ్చ. దఙ్ఖతి. ధఙ్ఖతి.

ఉక్ఖ సేచనే. ఉక్ఖతి.

కఖ హసనే. కఖతి.

జక్ఖ భక్ఖణే చ. హసనానుకడ్ఢనత్థం **చ**కారో. జక్ఖతి.

లిఖ లేఖనే. లిఖతి, సల్లేఖతి. అతిసల్లేఖతేవాయం సమణో. లేఖా, లేఖనం, లేఖకో, లిఖితం, సల్లేఖపటిపత్తి, ఏతా **దఖి**ఆదికా **లిఖ**పరియన్తా ‘‘**పరస్సభాసా**’’తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి.

ధుక్ఖ ధిక్ఖ సన్దీపనకిలేసనజీవనేసు. ధుక్ఖతి. ధిక్ఖతి. సద్దసత్థవిదూ పన “ధుక్ఖతే ధిక్ఖతే”తి **అత్తనోభాసం** వదన్తి. తథా ఇతో పరాని రూపానిపి.

రుక్ఖ వక్ఖ వరణే. వరణం సంవరణం. రుక్ఖతి. వక్ఖతి. రుక్ఖో, వక్ఖో. ఏత్థ చ **వక్ఖో**తి రుక్ఖోయేవ. తథా హి “సాదూని రమణీయాని, సన్తి వక్ఖా అరఞ్ఞజా”తి జాతకపాఠో దిస్సతి. ఇమాని పన రుక్ఖస్స నామాని –

> “రుక్ఖో మహీరుహో వక్ఖో, పాదపో జగతీరుహో;
> అగో నగో కుజో సాఖీ, సాలో చ విటపీ తరు;
> దుమో ఫలీ తు ఫలవా, గచ్ఛో తు ఖుద్దపాదపో”తి.

కేచేత్థ వదేయ్యుం “నను చ **సాల**సద్దేన సాలరుక్ఖోయేవ వుత్తో, నాఞ్ఞో ‘సాలా ఫన్దనమాలువా’తి పయోగదస్సనతో, అథ కిమత్థం **సాల**సద్దేన యో కోచి రుక్ఖో వుత్తో”తి? న సాలరుక్ఖోయేవ **సాల**సద్దేన వుత్తో, అథ ఖో సాలరుక్ఖోపి వనప్పతిజేట్ఠరుక్ఖోపి యస్మిం కస్మిఞ్చి రుక్ఖోపి “సాలో”తి వోహారస్స దస్సనతో అఞ్ఞోపి రుక్ఖా వుత్తా. తథా హి సాలరుక్ఖోపి “సాలో”తి వుచ్చతి. యథాహ “సెయ్యథాపి భిక్ఖవే గామస్స వా నిగమస్స వా అవిదూరే మహన్తం సాలవనం, తఞ్చస్స ఏలణ్డేహి సఞ్ఛన్నం. అన్తరేన యమకసాలాన”న్తి. వనప్పతిజేట్ఠరుక్ఖోపి. యథాహ –

> “తవేవ దేవ విజితే, తవేవుయ్యానభూమియా;
> ఉజువంసా మహాసాలా, నీలోభాసా మనోరమా”తి.

యో కోచి రుక్ఖోపి. యథాహ “అథ ఖో తం భిక్ఖవే మాలువబీజం అఞ్ఞతరస్మిం సాలమూలే నిపతేయ్యా”తి. అత్రిదం వుచ్చతి –

“సాలరుక్ఖే జేట్ఠరుక్ఖే,
యస్మిం కస్మిఞ్చి పాదపే;
సాలో ఇతి రవో సాలా,
సన్ధాగారే థియం సియా”తి.

సిక్ఖ విజ్జోపాదానే. సిక్ఖతి. సిక్ఖా, సిక్ఖనం, సిక్ఖితం సిప్పం, సిక్ఖకో, సిక్ఖితో, సేక్ఖో, అసేక్ఖో. **ककారలోపే** “సేఖో అసేఖో”తి రూపాని భవన్తి. తత్థ **సిక్ఖితో**తి సఞ్జాతసిక్ఖో, అసిక్ఖీతి వా సిక్ఖితో, తథా హి కత్తుప్పయోగో దిస్సతి “అహం ఖో పన సుసిక్ఖితో అనవయో సకే ఆచరియకే కుమ్భకారకమ్మే”తి.

భిక్ఖ యాచనే. భిక్ఖతి. భిక్ఖు, భిక్ఖా, భిక్ఖనం, భిక్ఖకో, భిక్ఖితం భోజనం. ఏత్థ పన “భిక్ఖు యతి సమణో ముని పబ్బజితో అనగారో తపస్సీ తపోధనో” ఇచ్చేతాని పరియాయవచనాని. ఏతేసు సాసనే “భిక్ఖూ”తి ఉపసమ్పన్నో వుచ్చతి. కదాచి పన “భిక్ఖుసతం భోజేసి, భిక్ఖుసహస్సం భోజేసీ”తిఆదీసు సామణేరేపిఉపాదాయ “భిక్ఖూ”తి వోహారో పవత్తతి, తాపసాపి చ **సమణ**సద్దాదీహి వుచ్చన్తి, “అహూ అతీతమద్ధానే, సమణో ఖన్తిదీపనో”తిఆది ఏత్థ నిదస్సనం.

దక్ఖ వుద్ధియం సీఘత్తే చ. దక్ఖతి, దక్ఖిణా, దక్ఖో. దక్ఖన్తి వద్ధన్తి సత్తా ఏతాయ యథాధిప్పేతాహి సమ్పత్తీహి ఇద్ధా వుద్ధా ఉక్కంసగతా హోన్తీతి **దక్ఖిణా**, దాతబ్బవత్థు. దక్ఖతి కుసలకమ్మే అఞ్ఞస్మిఞ్చ కిచ్చాకిచ్చే అదన్ధతాయ సీఘం గచ్ఛతీతి **దక్ఖో**, ఛేకో, యో “కుసలో”తిపి వుచ్చతి.

దిక్ఖ ముణ్డిఓపనయననియమబ్బతాదేసేసు. దిక్ఖధాతు ముణ్డియే, ఉపనయనే, నియమే, వతే, ఆదేసే చ పవత్తతి. దిక్ఖతి. దిక్ఖితో ముణ్డో. ఏత్థ సియా – నను చ భో **సరభఙ్గజాతకే** “గన్ధో ఇసీనం చిరదిక్ఖితానం, కాయా చుతో గచ్ఛతి మాలుతేనా”తి ఏతస్మిం పదేసే అట్ఠకథాచరియేహి **“చిరదిక్ఖితాన**న్తి చిరపబ్బజితాన”న్తి వుత్తం. న హి తత్థ “చిరముణ్డాన”న్తి వుత్తం. ఏవం సన్తే కస్మా ఇధ **“దిక్ఖ**ధాతు ముణ్డియే వుత్తా”తి? సచ్చం, తత్థ పన **దిక్ఖిత**సద్దస్స పబ్బజితే వత్తనతో “చిరపబ్బజితాన”న్తి వుత్తం, న ధాతుఅత్థస్స విభావనత్థం. ఇధ పన ధాతుఅత్థవిభావనత్థం ముణ్డియే వుత్తా. తాపసా హి ముణ్డియత్థవాచకేన **దిక్ఖిత**సద్దేన వత్తుం యుత్తా. తథా హి అట్ఠకథాచరియేహి **చక్కవత్తిసుత్తత్థవణ్ణనాయం** “కేసమస్సుం ఓహారేత్వా కాసాయాని వత్థాని అచ్ఛాదేత్వా”తి ఇమిస్సా పాళియా అత్థవివరణే “తాపసపబ్బజ్జం పబ్బజన్తాపి హి పఠమం కేసమస్సుం ఓహారేన్తి, తతో పట్ఠాయ పరూళ్హకేసే బన్ధిత్వా విచరన్తి, తేన వుత్తం కేసమస్సుం ఓహారేత్వా”తి ఏవం అత్థో సంవణ్ణితో.

ఇక్ఖ దస్సనఙ్కేసు. ఇక్ఖతి, ఉపేక్ఖతి, అపేక్ఖతి. ఉపేక్ఖా, అపేక్ఖా, పచ్చవేక్ఖణా. **ककారలోపే** “ఉపేఖా, అపేఖా, ఉపసమ్పదాపేఖో”తి రూపాని భవన్తి.

దుక్ఖ హింసాగతీసు. దక్ఖతి. దక్ఖకో.

చిక్ఖ చక్ఖ వియత్తియం వాచాయం. చిక్ఖతి, ఆచిక్ఖతి, అబ్భాచిక్ఖతి. ఆచిక్ఖకో. చక్ఖతి, చక్ఖు. ఏత్థ **చక్ఖూ**తి చక్ఖతీతి చక్ఖు, సమవిసమం అభిబ్యత్తం వదన్తం వియ హోతీతి అత్థో. అథ వా "సూపం చక్ఖతి, మధుం చక్ఖతీ"తిఆదీసు వియ యస్మా అస్సాదత్థోపి **చక్ఖు**సద్దో భవతి, తస్మా "చక్ఖతి విఞ్ఞాణాధిట్ఠితం రూపం అస్సాదేన్తం వియ హోతీ"తి అస్సాదత్థోపి గహేతబ్బో. "చక్ఖుం ఖో మాగణ్డియం రూపారామం రూపరతం రూపసమ్ముదిత"న్తి హి వుత్తం. సతిపి సోతాదీనం సద్దారామతాదిభావే నిరుళ్హత్తా నయనే ఏవ **చక్ఖు**సద్దో పవత్తతి **పఙ్కజా**దిసద్దా వియ పదుమాదీసు.

> చక్ఖ'క్ఖి నయనం, లోచనం దిట్ఠి దస్సనం;
> పేక్ఖనం అచ్ఛి పమ్హం తు, "పఖుమ"న్తి పవుచ్చతి.

ఏతా **రుక్ఖా**దికా **చక్ఖ**పరియన్తా "**అత్తనోభాసా**"తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి.

ఖకారన్తధాతురూపాని.

గకారన్తధాతు

గు కరీసుస్సగ్గే. కరీసుస్సగ్గో వచ్చకరణం. గవతి. **గే సద్దే**. గాయతి. గీతం.

వగ్గ గతియం. వగ్గతి. వగ్గో, వగ్గితం. ఏత్థ సముదాయవసేన వగ్గనం పవత్తనం **వగ్గో. వగ్గిత**న్తి గమనం. తథా హి **నాగపేతవత్థుఅట్ఠకథాయం** "యో నో మజ్ఝే అస్సతరీరథేన చతుబ్భి యుత్తేన సువగ్గితేన. అమ్హాకం పుత్తో అహు మజ్ఝిమో సో, అమచ్ఛరీ దానపతీ విరోచతీ"తి ఇమిస్సా పాళియా అత్థం వదన్తేహి "**సువగ్గితేనా**తి సున్దరగమనేనా"తి. కిఞ్చి భియ్యో క్రియాపదమ్పి చ దిట్ఠం "ధునన్తి వగ్గన్తి పవత్తన్తి చమ్బరే"తి.

రగి లగి అగి వగి మగి ఇగి రిగి లిగి తగి సగి గమనే చ. చకారో గతిపేక్ఖకో. రఙ్గతి. రఙ్గో. లఙ్గతి. లఙ్గో, లఙ్గీ. అఙ్గతి, అఙ్గేతి. అఙ్గో, సమఙ్గీ, సమఙ్గితా, అఙ్గం, అఙ్గణం. వఙ్గతి. వఙ్గో. మఙ్గతి. మఙ్గో, ఉపఙ్గో, మఙ్గలం. ఇఙ్గతి. ఇఙ్గితం. రిఙ్గతి. రిఙ్గనం. లిఙ్గతి. లిఙ్గనం. ఉల్లిఙ్గతి, ఉల్లిఙ్గనం. తఙ్గతి. తఙ్గనం. సఙ్గతి. సఙ్గనం. తత్థ **అఙ్గ**న్తి యేసం కేసఞ్చి వత్థూనం అవయవో, సరీరమ్పి కారణమ్పి చ వుచ్చతి. **అఙ్గణ**న్తి కత్థచి కిలేసా వుచ్చన్తి "రాగో అఙ్గణ"న్తిఆదీసు. రాగాదయో హి అఙ్గన్తి ఏతేహి తంసమఙ్గిపుగ్గలా నిహీనభావం గచ్ఛన్తీతి "**అఙ్గణానీ**"తి వుచ్చన్తి. కత్థచి మలం వా పఙ్కో వా "తస్సేవ రజస్స వా అఙ్గణస్స వా పహానాయ వాయమతీ"తిఆదీసు. అఞ్జతి మక్ఖేతీతి హి అఙ్గణం, మలాది. కత్థచి తథారూపో వివటప్పదేసో "చేతియఙ్గణం, బోధియఙ్గణ"న్తిఆదీసు. అఞ్జతి తత్థ ఠితం అతిసున్దరతాయ అభిబ్యఞ్జేతీతి హి అఙ్గణం, వివటో భూమిప్పదేసో. ఇచ్చేవం –

> రాగాదీసు కిలేసేసు, పఙ్కే కాయమలమ్హి చ;
> వివటే భూమిభాగే చ, "అఙ్గణ"న్తి రవో గతో.

యుగి జుగి వజ్జనే. యుఙ్గతి. జుఙ్గతి.

రగి సఙ్కాయం. రఙ్గతి.

లగ సఙ్గేచ. చ కారో అనన్తరవుత్తాపేక్ఖకో. లగతి. చ జతో న హోతి లగనం. బళిసే లగ్గో.

థగం సంవరణే. థగతి.

అగ్గ కుటిలగతియం. అగ్గతీతి అగ్గి, కుటిలం గచ్ఛతీతి అత్థో.

అగ్గి ధూమసిఖో జోతి, జాతవేదో సిఖీ గిని;
అగ్గిని భాణుమా తేజో, పావకో తివకోఽనలో.

హుతాసనో ధూమకేతు, వేస్సానరో చ అచ్చిమా;
ఘుతాసనో వాయుసఖో, దహనో కణ్హవత్తని.

ఏతా **గు**ఆదికా **అగ్గ**పరియన్తా ‘‘**పరస్సభాసా**’’తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి.

గా గతియం. గాతి.

గు సద్దే. గవతి.

గు ఉగ్గమే. ఉగ్గమో ఉగ్గమనం పాకటతా. గవతి. సద్దసత్థవిదూ పనిమాసం “గాతే గవతే”తి **అత్తనోభాసత్తం** వదన్తి.

గకారన్తధాతురూపాని.

ఘకారన్తధాతు

ఘా గన్ధోపాదానే. ఘాతి. ఘానం. గన్ధం ఘత్వా. అత్రాయం పాళి “గన్ధం ఘత్వా సతి ముట్ఠా”తి. ఏతిస్సా పన **దివాది**గణం పత్తాయ “ఘాయతి ఘాయిత్వా”తి రూపాని భవన్తి.

ఘు అభిగమనే. అభిగమనం అధిగమనం. ఘోతి.

జఘ్ఘ హసనే. జఘ్ఘతి, సఞ్జఘ్ఘతి. సఞ్జగ్ఘిత్థో మయా సహ. జఘ్ఘితుమ్పి న సోభతి. జఘ్ఘిత్వా.

తఘ్ఘ పాలనే. తఘ్ఘతి.

సిఘి ఆఘానే. ఆఘానం ఘానేన గన్ధానుభవనం. సిఙ్ఘతి, ఉపసిఙ్ఘతి. ఉపసిఙ్ఘిత్వా. ఆరా సిఙ్ఘామి వారిజం. ఏతా ‘‘**పరస్సభాసా**’’తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి.

ఘు సద్దే. ఘోతి, ఘువతి.

రఘి లఘి గత్యక్ఖేపే. గత్యక్ఖేపో గతియా అక్ఖేపో. రఙ్ఘతి, లఙ్ఘతి, ఉల్లఙ్ఘతి. లఙ్ఘితా, ఉల్లఙ్ఘికాపీతి, లఙ్ఘిత్వా.

మఘి కేతవే చ. చకారో పుబ్బత్థాపేక్ఖో. మఙ్ఘతి.

రాఘు లాఘు సామత్థియే. రాఘతి. లాఘతి.

దాఘ ఆయాసే చ. ఆయాసో కిలమనం. **చ**కారో సామత్థియాపేక్ఖకో. దాఘతి. నిదాఘో.

సిలాఘు కత్థనే. కత్థనం పసంసనం. సిలాఘతి. సిలాఘా. బుద్ధస్స సిలాఘతే. సిలాఘిత్వా. ‘‘**అత్తనోభాసా**’’తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి.

ఘ కారన్తధాతురూపాని.

ఇతి **భూవాదాగణే** కవగ్గన్తధాతురూపాని

సమత్తాని.

చకారన్తధాతు

ఇదాని **చ**వగ్గన్తధాతురూపాని వుచ్చన్తే –

సుచ సోకే. సోచతి. సోకో, సోచనా, సోచం, సోచన్తో, సోచన్తీ, సోచన్తం కులం, సోచిత్వా.

కుచ సద్దే తారే. తారసద్దో అచ్చుచ్చసద్దో. కోచతి. ఉచ్చసద్దం కరోతీతి అత్థో.

కుఞ్చ కోటిల్ల’ప్పీభావేసు. కుఞ్చతి. కుఞ్చికా, కుఞ్చితకేసో. కుఞ్చిత్వా.

లుఞ్చ అపనయనే. లుఞ్చతి. లుఞ్చకో, లుఞ్చితుం, లుఞ్చిత్వా.

అఞ్చ గతిపూజనాసు. మగ్గం అఞ్చతి. బుద్ధం అఞ్చతి. ఉద్ధం అనుగన్త్వా తిరియం అఞ్చితోతి తిరచ్ఛానో. కటుకఞ్చుకతా.

వఞ్చ చఞ్చ తఞ్చ గతియం. వఞ్చతి. చఞ్చతి. తఞ్చతి. మఞ్చతి. సన్తి పాదా అవఞ్చనా. **అవఞ్చనా**తి వఞ్చితుం గన్తుం అసమత్థా.

గుచు గణేచు థేయ్యకరణే. థేననం థేయ్యం, చోరికా. తస్స క్రియా **థేయ్యకరణం**. గోచతి. గణేచతి.

అచ్చ పూజాయం అచ్చతి. బ్రహ్మాసురసురచ్చితో.

తచ్చ హింసాయం. తచ్చతి.

చచ్చ జచ్చ పరిభాసనవజ్జనేసు. చచ్చతి. జచ్చతి.

కుచ సంపచ్చనకోటిల్లపటిక్కమవిలేఖనేసు. కుచతి, సఙ్కుచతి. సఙ్కోచో.

తచ సంవరణే. సంవరణం రక్ఖణం. తచతి. తచో.

దిచ ఘుతియం. దిచతి.

కుచ సఙ్కోచనే. కోచతి, సఙ్కోచతి. సఙ్కోచో.

బ్యాచ బ్యాజికరణే. బ్యాజికరణం బ్యాజిక్రియా. బ్యాచతి.

వచ వియత్తియం వాచాయం. వియత్తస్స ఏసా వియత్తి, తిస్సం వియత్తియం వాచాయం, వియత్తాయం వాచాయన్తి అధిప్పాయో. వియత్తస్స హి వదతో పుగ్గలస్స వసేన వాచా వియత్తా నామ వుచ్చతి. యథా పన కుచ్ఛిసద్దతిరచ్ఛానగతాదిసద్దో "అబ్యత్తసద్దో"తి వుచ్చతి, న ఏవం వచనసఙ్ఖాతో సద్దో "అబ్యత్తసద్దో"తి వుచ్చతి విఞ్ఞాతత్థత్తా. "వత్తి, వచతి, వచన్తి. వచసి" ఇచ్చాదీని సుద్ధకత్తుపదాని. "వాచేతి, వాచేన్తి" ఇచ్చాదీని హేతుకత్తుపదాని. "అత్థాభిసమయా ధీరో, పణ్డితోతి పవుచ్చతి. వుచ్చన్తి. సన్తో సప్పురిసా లోకే, దేవధమ్మాతి వుచ్చరే" ఇచ్చాదీని కమ్మపదాని. గరూ పన **వ**కారస్స **ఉ**కారాదేసవసేన "**ఉత్తం ఉచ్చతే ఉచ్చన్తే**"తిఆదీని ఇచ్ఛన్తి, తాని సాసనే అప్పసిద్ధాని, సక్కటభాసానులోమాని. సాసనస్మిఞ్హి **ర**కారాగమవిసయే **ని**పుబ్బస్సేవ వచస్స **వ**స్స **ఉ**కారాదేసో సిద్ధో "**నిరుత్తి, నిరుత్తం,** నేరుత్త"న్తి. వచనం, వాచా, వచో, వచీ, వుత్తం, పవుత్తం, వుచ్చమానం, అధివచనం, వత్తబ్బం, వచనీయం, ఇమాని నామికపదాని. వత్తుం, వత్తవే, వత్వా, వత్వాన, ఇమాని **తు**మన్తాదీని "**పరస్సభాసా**"తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి.

తత్థ **వత్తీ**తి వదతి. ఆఖ్యాతపదఞ్హేతం. అత్థసంవణ్ణకేహిపి "వత్తి ఏతాయాతి వాచా"తి నిబ్బచనముదాహటం. సద్దసత్థే చ తాదిసం ఆఖ్యాతపదం దిట్ఠం. ఏత్థ పనేకే వదన్తి "వచతి, వచన్తీతిఆదీని క్రియాపదరూపాని బుద్ధవచనే అట్ఠకథాటీకాసు సత్థేసు చ అనాగతత్తా ఛడ్డేతబ్బానీ"తి. తన్న, యస్మా సాసనే "అవచ, అవచింసూ"తి సుద్ధకత్తుపదాని చ "వాచేతి, వాచేన్తీ"తిఆదీని హేతుకత్తుపదాని చ దిస్సన్తి, తస్మా బుద్ధవచనాదీసు అనాగతానిపి "వచతి, వచన్తీ"తిఆదీని రూపాని గహేతబ్బాని. వచేయ్య, వుచ్చతు, వుచ్చేయ్య. సేసం సబ్బం సబ్బత్థ విత్థారతో గహేతబ్బం.

పరోక్ఖారూపాని వదామ – వచ, వచు. వచే, వచిత్థ. వచం, వచిమ్హ. వచిత్థ, వచిరే. వచిత్థో, వచివ్హో. వచిం, వచిమ్హే.

హియ్యత్తనీరూపాని వదామ – అవచా, అవచూ. అవచో, అవచుత్థ. అవోచం, అవచుమ్హ. అవచుత్థ, అవచుత్థుం. అవచసే, అవచువ్హం. అవచిం, అవచమ్హసే.

అజ్జతనీరూపాని వదామ – అవచి, అవోచుం, అవచింసు. అవోచో, అవోచుత్థ. అవోచిం, అవోచుమ్హ. అవోచా, అవోచు. అవచసే, అవోచివం. అవోచం, అవోచిమ్హే.

భవిస్సన్తీరూపాని వదామ – వక్ఖతి, వక్ఖన్తి. వక్ఖసి, వక్ఖథ. వక్ఖామి, వక్ఖామ. వక్ఖతే, వక్ఖన్తే. వక్ఖసే, వక్ఖవ్హే. వక్ఖస్సం వక్ఖమ్హే.

ఇమేసం పన పదానం “కథేస్సతి, కథేస్సన్తీ”తిఆదినా అత్థో వత్తబ్బో. **వక్ఖ రోసే**తి ధాతుస్స చ “వక్ఖతి, వక్ఖన్తి. వక్ఖసీ”తిఆదీని వత్వా అవసానే ఉత్తమపురిసేకవచనట్ఠానే “వక్ఖేమీ”తి వత్తబ్బం. అత్థో పనిమేసం “రోసతి, రోసన్తీ”తిఆదినా వత్తబ్బో. అయం **వచవక్ఖ**ధాతూనం భవిస్సన్తీవత్తమానావసేన రూపసంసన్దనానయో. అపరానిపి **వచ**ధాతుస్స భవిస్సన్తీ సహితాని రూపాని భవన్తి – వక్ఖిస్సతి, వక్ఖిస్సన్తి. వక్ఖిస్ససి, వక్ఖిస్సథ. వక్ఖిస్సామి, వక్ఖిస్సామ. వక్ఖిస్సతే, వక్ఖిస్సన్తే. వక్ఖిస్ససే, వక్ఖిస్సవ్హే. వక్ఖిస్సం, వక్ఖిస్సామ్హే.

అత్రాయం పాళి –

“అభీతకప్పే చరితం, రపయిత్వా భవాభవే;
ఇమమ్హి కప్పే చరితం, పవక్ఖిస్సం సుణోహి మే”తి.

గద్రతపఞ్హేపి “రాజా తుమ్హేహి సద్ధిం పటిసన్థారం కత్వా గహపతి పతిరూపం ఆసనం ఞత్వా నిసీదథాతి వక్ఖిస్సతీ”తి ఏవమాదిఅట్ఠకథాపాఠో దిస్సతి, తస్మాయేవ ఏదిసీ పదమాలా రచితా. **వక్ఖ రోసే**తి ధాతుస్సపి భవిస్సన్తీసహితాని రూపాని “వక్ఖిస్సతి, వక్ఖిస్సన్తీ”తిఆదీని భవన్తి. అత్థో పనిమేసం “రోసిస్సతి, రోసిస్సన్తీ”తిఆదినా వత్తబ్బో. అయం **వచవక్ఖ**ధాతూనం భవిస్సన్తీవసేనేవ రూపసంసన్దనానయో.

అవచిస్సా, వచిస్సా, అవచిస్సంసు, వచిస్సంసు. సేసం సబ్బం నేయ్యం. ఇధ పన **వుత్త**సద్దస్స అత్థుద్ధారం వత్తబ్బమ్పి అవత్వా ఉపరియేవ కథేస్సామ ఇతో అతివియ వత్తబ్బట్ఠానత్తా.

చు చవనే. చవతి. కారితే “చావేతీ”తి రూపం. దేవకాయా చుతో. చుతం పదుమం. చవితుం, చవిత్వా.

లోచ దస్సనే. లోచతి. లోచనం.

సేచ సేచనే. సేచతి.

సచ వియత్తియం వాచాయం. సచతి.

కచ బన్ధనే. కచతి.

మచ ముచి కక్కనే. కక్కనం సరీరే ఉబ్బట్టనం. మచతి. ముఞ్చతి. **మచి ధారణుచ్ఛాయపూజనేసు**. ధారణం ఉచ్ఛాయో పూజనన్తి తయో అత్థా. తత్థ **ఉచ్ఛాయో** మలహరణం. మఞ్చతి. మఞ్చో, మఞ్చనం. మఞ్చతి పుగ్గలం ధారేతీతి మఞ్చో.

పచ బ్యత్తికరణే. పచతి. పాకో, పరిపాకో, విపాకో, పక్కం ఫలం.

థుచ పసాదే. థోచతి.

వచ వచి దిత్తియం. వచతి. వఞ్చతి.

రుచ దిత్తియం రోచనే చ. దిత్తి సోభా. **రోచనం** రుచి. రోచతి. వేరోచనో. సమణస్స రోచతే సచ్చం. తస్స తే సగ్గకామస్స, ఏకత్తముపరోచితం. అయఞ్చ **దివాది**గణే రుచిఅత్థం గహేత్వా "రుచ్చతీ"తి రూపం జనేతి. తేన "గమనం మయ్హ రుచ్చతీ"తి పాళి దిస్సతి. **చురాది**గణే పన రుచిఅత్థం గహేత్వా "రోచేతి రోచయతీ"తి రూపాని జనేతి. తేన "కిం ను జాతిం న రోచేసీ"తిఆదికా పాళియో దిస్సన్తి. తేగణికోయం ధాతు.

పచ సంపాకే. పచతి, పచన్తి. సద్దసత్థవిదూ పన ''**అత్తనోభాసా**''తి వదన్తి.

అఞ్చ బ్యయగతియం. బ్యయగతి వినాసగతి. అఞ్చతి.

యాచ యాచనాయం. బ్రాహ్మణో నాగం మణిం యాచతి. నాగో మణిం యాచితో బ్రాహ్మణేన. తే తం అస్సే అయాచిసుం. సో తం రథమయాచథ. దేవదత్తం ఆయాచతి. ఏవం సుద్ధకత్తరి రూపాని భవన్తి. బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణేన నాగం మణిం యాచేతి, యాచయతి, యాచాపేతి, యాచాపయతి. ఏవం హేతుకత్తరి. రాజా బ్రాహ్మణేన ధనం యాచియతి, యాచయియతి, యాచాపియతి, యాచాపయియతి. ఏవం కమ్మని. యాచం, యాచన్తో, యాచన్తీ, యాచన్తం కులం. యాచమానో, యాచమానా, యాచమానం కులం. యాచకో, యాచనా, యాచితబ్బం, యాచితుం, యాచిత్వాన, యాచితున, యాచియ, యాచియాన. ఏవం నామికపదాని **తు**మన్తాదీని చ భవన్తి.

పచ పాకే. ఓదనం పచతి. ''**ఉభయతోభాసా**''తి సద్దసత్థవిదూ వదన్తి. యథా పన సాసనే "పణ్డితోతి పవుచ్చతీ"తి **వచ**ధాతుస్స కమ్మని రూపం పసిద్ధం, న తథా **పచ**ధాతుస్స. ఏవం సన్తేపి గరూ "తయా పచ్చతే ఓదనో"తి తస్స కమ్మని రూపం వదన్తి. సాసనే పన అవిసేసతో "పచ్చతే"తి వా "పచ్చతీ"తి వా వుత్తస్సపి పదస్స అకమ్మకోయేవ దివాదిగణికో పయోగో ఇచ్ఛితబ్బో "దేవదత్తో నిరయే పచ్చతి. యావ పాపం న పచ్చతీ"తిఆదిదస్సనతో. కేచేత్థ వదేయ్యుం "సయమేవ పీయతే పానీయన్తిఆది వియ **భూవాది**గణపక్ఖికో కమ్మకత్తుప్పయోగో ఏస, తస్మా 'సయమేవా'తి పదం అజ్ఝాహరిత్వా 'సయమేవ దేవదత్తో పచ్చతీ'తిఆదినా అత్థో వత్తబ్బో"తి తన్న, "సయమేవ పీయతే పానీయ"న్తి ఏత్థ హి పానీయం మనుస్సా పివన్తి, న పానీయం పానీయం పివతి. మనుస్సేహేవ తం పీయతే, న సయం. ఏవం పరస్స పానక్రియం పటిచ్చ కమ్మభూతమ్పి తం సుకరపానక్రియావసేన సుకరత్తా అత్తనావ సిజ్ఝన్తం వియ హోతీతి "సయమేవ పీయతే పానీయ"న్తి రూళ్హియా పయోగో కతో.

"సయమేవ కటో కరియతే"తి ఏత్థాపి కటం మనుస్సా కరోన్తి, న కటం కటో కరోతి. మనుస్సేహేవ కటో కరియతే, న సయం. ఏవం పరస్స కరణక్రియం పటిచ్చ కమ్మభూతోపి సో సుకరణ క్రియావసేన సుకరత్తా అత్తనావ సిజ్ఝన్తో వియ హోతీతి "సయమేవ కటో కరియతే"తి రూళ్హియా పయోగో కతో.

ఏత్థ యథా **సయం**సద్దో పానీయం పానీయేనేవ పీయతే, న అఞ్ఞేహి. కటో కటేనేవ కరియతే, న అఞ్ఞేహీతి సకమ్మకవిసయత్తా పయోగానం అఞ్ఞస్స క్రియాపటిసేధనసఙ్ఖాతం అత్థవిసేసం వదతి, న తథా "దేవదత్తో నిరయే పచ్చతి, కమ్మం పచ్చతీ"తిఆదీసు తుమ్హేహి అజ్ఝాహరితో **సయం**సద్దో అత్థవిసేసం వదతి అకమ్మకవిసయత్తా ఏతేసం పయోగానం. ఏవం "దేవదత్తో"తిఆదికస్స పచ్చత్తవచనస్స అకమ్మకకత్తువాచకత్తా కమ్మరహితసుద్ధకత్తువాచకత్తా చ "పచ్చతీ"తి ఇదం **దివాది**గణికరూపన్తి దట్ఠబ్బం. **పచ**ధాతు సద్దసత్థే **దివాది**గణ వుత్తో నత్థీతి చే? నత్థి వా అత్థి వా, కిమేత్థ సద్దసత్థం కరిస్సతి,

పాళి ఏవ పమాణం, తస్మా మయం లోకవోహారకుసలస్స భగవతో పాళినయఞ్ఞేవ గహేత్వా ఇమం **పచ**ధాతుం **దివాది**గణేపి పక్ఖిపిస్సామ. తథా హి **ధమ్మపాలాచరియ అనురుద్ధాచరియా**దీహి అభిసఙ్ఖతా **దివాది**గణికప్పయోగా దిస్సన్తి —-

ఞాణయుత్తవరం తత్థ, దత్వా సన్ధిం తిహేతుకం;
పచ్చా పచ్చతి పాకానం, పవత్తే అట్ఠకే దువే.

అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖార-విపాకాని చ పచ్చతి

ఇచ్చేవమాదయో. ఏత్థ పన తేసం ఇదమేవ పాళియా న సమేతి. యే **చురాది**గణమ్హి సకమ్మకభావేన **భూవాది**గణే చ అకమ్మకభావేన పవత్తస్స **భూ**ధాతుస్సేవ **భూవాది**గణే పవత్తస్స సకమకస్సపి సతో **దివాది**గణం పత్వా అకమ్మకభూతస్స **పచ**ధాతుస్స సకమ్మకత్తమిచ్ఛన్తి. ఏతఞ్హి సాట్ఠకథే తేపిటకే బుద్ధవచనే కుతో లబ్భా, తస్మా భగవతో పావచనే సోతూనం సంసయసముగ్ఘాటత్థం ఏత్థ ఇమం నీతిం పట్ఠపేమ —

వినాపి ఉపసగ్గేన, గణనానత్తయోగతో;
సకమ్మాకమ్మకా హోన్తి, ధాతూ **పచభిదా**దయో.

పురిసో ఓదనం పచతి. స భూతపచనిం పచి. ఓదనో పచ్చతి. కమ్మం పచ్చతి. వీహిసీసం పచ్చతి. రుక్ఖఫలాని పచ్చన్తి. నాగో పాకారం భిన్దతి. తళాకపాళి భిజ్జతి. భిజ్జనధమ్మం భిజ్జతి. ఏత్థ చ **సయం**సద్దం అజ్ఝాహరిత్వా "సయమేవ ఓదనో పచ్చతీ"తిఆదినా వుత్తేపి "పురిసో సయమేవ పాణం హనతి. భగవా సయమేవ ఞేయ్యధమ్మం అబుజ్ఝీ"తి పయోగేసు పరస్స ఆణత్తిసమ్భూతహననక్రియాపటిసేధమివ పరోపదేససమ్భూతబుజ్ఝనక్రియాపటిసేధనమివ చ అఞ్ఞస్స క్రియాపటిసేధనవసేన వుత్తత్తా యో **సయం**సద్దవసేన కమ్మకత్తుభావపరికప్పో, తం న పమాణం. **సయం**సద్దో హి సుద్ధకత్తుఅత్థేపి దిస్సతి, న కేవలం "సయమేవ పీయతే పానీయ"న్తిఆదీసు కమ్మత్థేయేవ, తస్మా సాసనానురూపేన అత్థో గహేతబ్బో నయఞ్ఞూహి.

వినాపి ఉపసగ్గేన, వినాపి చ గణన్తరం;
సకమ్మాకమ్మకా హోన్తి, అత్థతో **దివు**ఆదయో.

కామగుణేహి దిబ్బతి. పచ్చామిత్తే దిబ్బతి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

గణన్తరఞ్చోపసగ్గం, వినాపి అత్థనానతం;
పయోగతో సకమ్మా చ, అకమ్మా చ **గమా**దయో.

పురిసో మగ్గం గచ్ఛతి. గమ్భీరేసుపి అత్థేసు ఞాణం గచ్ఛతి. ధమ్మం చరతి. తత్థ తత్థ చరతి.

గణన్తరఞ్చోపసగ్గం, పయోగఞ్చత్థనానతం;
వినాపి తివిధా హోన్తి, **దిసా**దీ రూపభేదతో.

పాసాదం పస్సతి, పాసాదం దక్ఖతి పాసాదో దిస్సతి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

సభావతో సకమ్మా తు, **రుద**ధాతాదయో మతా;
సభావతో అకమ్మా చ, **నన్ద**ధాతాదయో మతా.

మతం వా అమ్మ రోదన్తి, ఇధ నన్దతి పేచ్చ నన్దతి.

ఉపసగ్గవసేనేకే, సకమ్మాపి అకమ్మకా;
సమ్భవన్తి తథేకచ్చే, అకమ్మాపి సకమ్మకా.

ఏకచ్చే తుపసగ్గేహి, సకమ్మా చ సకమ్మకా;
అకమ్మకా అకమ్మా చ, ఏసత్థోపేత్థ దీపితో;

పురిసో గామా నిగ్గచ్ఛతి, ధనం అధిగచ్ఛతి, పురిసో పాణం అభిభవతి, హిమవతా పభవన్తి మహానదియో. అఞ్ఞానిపి పయోగాని యోజేతబ్బాని.

తత్థ యది సాసనే **పచ**ధాతుస్స కమ్మని రూపం సియా, “పురిసేన కమ్మం కరియతీ”తి పయోగో వియ “పురిసేన ఓదనో పచియతీ”తి పయోగో ఇచ్ఛితబ్బో. యే పన గరూ “తయా పచ్చతే ఓదనో”తిఆదీని ఇచ్ఛన్తి, తే సద్దసత్థనయం నిస్సాయ వదన్తి మఞ్ఞే. ఏవం సన్తేపి ఉపపరిక్ఖిత్వా యుత్తాని చే, గహేతబ్బాని. కారితే “పురిసో పురిసేన పురిసం వా ఓదనం పాచేతి, పాచయతి, పాచాపేతి, పాచాపయతి. పురిసేన పురిసో ఓదనం పాచియతి, పాచయియతి, పాచాపియతి, పాచాపయియతీ”తి రూపాని భవన్తి. “యథా దణ్డేన గోపాలో, గావం పాచేతి గోచర”న్తిఆదీసు అఞ్ఞోపి అత్థో దట్ఠబ్బో.

పచం, పచన్తో, పచన్తీ, పచమానో, పచమానా. పాతబ్బం, పచితం, పచితబ్బం, పచనీయం, పచితుం, పచిత్వా. ఏత్థ చ “ఇమస్స మంసఞ్చ పాతబ్బ”న్తి పయోగో ఉదాహరణం. “పచతి, పచన్తి. పచసీ”తిఆది పదక్కమో సుబోధో.

సిచ ఘరణే. సేచతి, సేకో, ‘‘**ఉభతోభాసా**’’తి వదన్తి.

ఇమాని **చ**కారన్తధాతురూపాని.

ఛకారన్తధాతు

పరస్సభాసాదిభావం, సబ్బేసం ధాతునం ఇతో;
పరం న బ్యాకరిస్సం సో, సాసనే ఈరితో న హి.

ఛు ఛేదనే. ఛోతి. ఛోత్వాన మోళిం వరగన్ధవాసితం. అచ్ఛేచ్ఛుంవత భో రుక్ఖం.

మిలేఛ అవియత్తాయం వాచాయం. మిలేచ్ఛతి, మిలక్ఖు. పచ్చన్తిమేసు జనపదేసు పచ్చాజాతో హోతి మిలక్ఖూసు అవిఞ్ఞాతారేసు.

వఛి ఇచ్ఛాయం. వఞ్ఛతి. వఞ్ఛితం ధనం.

అఛి ఆయామే. అఞ్ఛతి. దీఘం వా అఞ్ఛన్తో దీఘం అఞ్ఛామీతి పజానాతి.

హుచ్ఛ కోటిల్లే. హుచ్ఛతి.

ముచ్ఛ మోహముచ్ఛాసు. ముచ్ఛతి. ముచ్ఛితో విసవేగేన, విసఞ్ఞీ సమపజ్జథ. ముచ్ఛా, ముచ్ఛిత్వా.

ఫుఛ విసరణే ఫోఛతి.

యుఛ పమాదే. యుచ్ఛతి.

ఉఛి ఉఞ్ఛే. ఉఞ్ఛో పరియేసనం. ఉఞ్ఛతి. ఉఞ్ఛాచరియాయ ఈహథ.

ఉఛ పిపాసాయం. ఉఛతి.

పుచ్ఛ పఞ్హే పుచ్ఛతి. పుచ్ఛితా, పుచ్ఛకో, పుట్ఠో, పుచ్ఛితో, పుచ్ఛా. భిక్ఖు వినయధరం పఞ్హం పుచ్ఛతి. పుచ్ఛి, పుచ్ఛితుం. పుచ్ఛిత్వా. ఏత్థ చ పఞ్చవిధా పుచ్ఛా అదిట్ఠజోతనాపుచ్ఛా దిట్ఠసంసన్దనాపుచ్ఛా విమతిచ్ఛేదనాపుచ్ఛా అనుమతిపుచ్ఛా కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛాతి. తాసం నానత్తం **అట్ఠసాలిని**యాదితో గహేతబ్బం.

విచ్ఛ గతియం. విచ్ఛతి. విచ్ఛికా.

వచ్ఛు ఛేదనే. వుచ్ఛతి. వుత్తా, వుత్తవా, వుత్తసిరో. **వ**కారగతస్స **అ**కారస్స ఉత్తం.

వుత్తసద్దో కేసోహరణేపి దిస్సతి "కాపటికో మాణవో దహరో వుత్తసిరో"తిఆదీసు. ఏత్థ చ **సిర**సద్దేన సిరోరుహా వుత్తా యథా **మఞ్చ**సద్దేన మఞ్చట్ఠా, **చక్ఖు**సద్దేన చ చక్ఖునిస్సితం విఞ్ఞాణం. రోపితేపి "యథా సారదికం బీజం, ఖేత్తే వుత్తం విరూహతీ"తిఆదీసు. కథితేపి "వుత్తమిదం భగవతా, వుత్తమరహతా"తిఆదిసు. అత్రిదం వుచ్చతి –

> **వచ్ఛువపవచ**వసా, **వుత్త**సద్దో పవత్తతి;
> కేసోహారే రోపితే చ, కథితే చ యథాక్కమన్తి.

అపరో నయో – **వుత్త**సద్దో "నో చ ఖో పటివుత్త"న్తిఆదీసు వాపసమీకరణే దిస్సతి. "పన్నలోమో పరదత్తవుత్తో"తిఆదీసు జీవితవుత్తియం. "పణ్డుపలాసో బన్ధనా పవుత్తో"తిఆదీసు అపగమే. "గీతం పవుత్తం సమీహిత"న్తిఆదీసు పావచనవసేన పవత్తితే. లోకే పన "వుత్తో పారాయనో"తిఆదీసు అజ్ఝేనే దిస్సతి, అత్రిదం వుచ్చతి

> "వాపసమీకరణే చ, అథో జీవితవుత్తియం;
> అపగమే పావచన-వసేన చ పవత్తితే;
> అజ్ఝేనే చేవమేతేసు, **వుత్త**సద్దో పదిస్సతీ"తి.

అపరోపి నయో – **వుత్త**సద్దో సఉపసగ్గోచ అనుపసగ్గో చ వపనే వాపసమీకరణే కేసోహారే జీవితవుత్తియం పముత్తభావే పావచనవసేన పవత్తితే అజ్ఝేనే కథనేతి ఏవమాదీసు దిస్సతి. తథా హేస –

“గావో తస్స పజాయన్తి, ఖేత్తే వుత్తం విరూహతి;
వుత్తానం ఫలమస్నాతి, యో మిత్తానం న దుబ్భతీ”తి

ఆదీసు వపనే ఆగతో. “నో చ ఖో పటివుత్త”న్తిఆదీసు అట్ఠదన్తకాదీహి వాపసమీకరణే. “కాపటికో మాణవో దహరో వుత్తసిరో”తిఆదీసు కేసోహరణే. “పన్నలోమో పరదత్తవుత్తో మిగభూతేన చేతసా విహరతీ”తిఆదీసు జీవితవుత్తియం. “సేయ్యథాపి నామ పణ్డుపలాసో బన్ధనా పవుత్తో అభబ్బో హరితత్థాయా”తిఆదీసు బన్ధనతో పముత్తభావే. “యేసమిదం ఏతరహి పోరాణం మన్తపదం గీతం పవుత్తం సమీహిత”న్తిఆదీసు పావచనభావేన పవత్తితే. లోకే పన “వుత్తో గణో, వుత్తో పారాయనో”తిఆదీసు అజ్ఝేనే. “వుత్తం ఖో పనేతం భగవతా, ధమ్మదాయాదా మే భిక్ఖవే భవథ, మా ఆమిసదాయాదా”తిఆదీసు కథనే. అత్రిదం వుచ్చతి –

వప వతు వచ్చువచ-ధాతూనం వసతో మతో;
సోపసగ్గో నోపసగ్గో, **వుత్త**సద్దో యథారహం.

వపనే చ వాపసమీ-కరణే ముణ్డతాయ చ;
జీవవుత్యం పముత్తత్థే, వసా పావచనస్స తు;
పవత్తితే చ అజ్ఝేనే, కథనే చాతి లక్ఖయే;

తచ్ఛ తనుకరణే. తచ్ఛతి. తచ్ఛకో దారుం.

ఛకారన్తధాతురూపాని.

జకారన్తధాతు

జిజయే. జేతి. జయతి, పరాజయతి. ధమ్మం చరన్తో సామికం పరాజేతి. ధమ్మం చరన్తో పరజ్జతి. రాజానం జయాపేసుం. జయాపేత్వా. ఏత్థ **జయాపేసు**న్తి “జయతు భవ”న్తి ఆసీసవచనం వదింసూతి అత్థో. జయనం, జితం, జయో, విజితం, జినో, జేతా, జేతో, జితో మారో, మారం జితో, జితవా, జితావీ, విజితావీ, మారజి, లోకజి, ఓధిజినో, అనోధిజినో, జితో. విజితో, జేతుం, విజేతుం, జిత్వా, విజిత్వా. ఇమస్స పన ధాతుస్స **కియాది**గణం పత్తస్స “జినాతి జినిత్వా”త్యాదీని రూపాని భవన్తి.

జి అభిభవనే. జేతి. జినో. పుబ్బే వియ రూపాని. ఏత్థ చ “తుమ్హేహి ఆనన్ద సప్పురిసేహి విజితం, పచ్ఛిమా జనతాసాలిమంసోదనం అతిమఞ్ఞిస్సతీ”తి పాళి అభిభవనత్థసాధకా. ఏత్థ హి **విజిత**న్తి అధిభూతన్తి అత్థో.

జు గతియం. ఏత్థ సీఘగతి అధిప్పేతా. జవతి. జవనం, జవో, జవం, జవన్తో, జవనచిత్తం, జవనపఞ్ఞో, జవనహంసో. మనోజవం గచ్ఛతి యేనకామం.

జేఖయే. జీయతి. **ఏ**కారస్స **ఈయా**దేసో. సాసనానురూపేన “కిం మం ధనేన జీయేథా”తి హి పాళి దిస్సతి. సద్దసత్థవిదూ పన “జాయతీ”తి రూపం వదన్తి.

సజ్జ గతియం. సజ్జతి.

కుజ ఖుజ థేయ్యకరణే. కోజతి. ఖోజతి.

వజ గతియం. ధజ ధజి చ. వజతి. అబ్బజతి. మనుస్సత్తఞ్చ అబ్బజే. వజో, వజనం, పవజనం, పబ్బజ్జా, పబ్బజితో, పబ్బాజితో.

సకా రట్ఠా పబ్బాజితో, అఞ్ఞం జనపదం గతో;
మహన్తం కోట్ఠం కయిరాథ, దురుత్తానం నిధేతవే.

ధజతి. ధజో. ధఞ్జతి. ధఞ్జనం. ఏత్థ **ధజో**తి కేతు. **ధఞ్జన**న్తి గమనం.

అజ ఖేపనే చ. గతిఅపేక్ఖకోయేవ **చ**కారో. అజతి. అజో. ఏత్థ **అజో**తి ఏళకో. ఇమాని పనస్స పరియాయవచనాని "అజో ఏళకో ఉరబ్భో అవి మేణ్డో"తి. తత్థ **ఉరబ్భో**తి ఏళకో, యో "అజో"తిపి వుచ్చతి. **అవీ**తి రత్తలోమో ఏళకో. **మేణ్డో**తి కుటిలసిఙ్గో ఏళకో. తథా హి **జనకజాతకే** అజరథతో మేణ్డరథా విసుం వుత్తా. అపిచ **అజేళక**న్తి అజతో ఏళకస్స విసుం వచనతో **ఏళక**సద్దేన మేణ్డోపి గహేతబ్బో, **మహోసధజాతకట్ఠకథాయ**ఞ్హి మేణ్డేళకానం నిబ్బిసేసతా వుత్తాతి.

అజ్జ సజ్జ అజ్జనే. అజ్జనం అజ్జనక్రియా. అజ్జతి. సజ్జతి.

కజ్జ బ్యథనే. బ్యథనం హింసా. కజ్జతి.

ఖజ్జ మజ్జనే చ. మజ్జనం సుద్ధి. బ్యథనాపేక్ఖో **చ**కారో. ఖజ్జతి. ఖజ్జూరో.

ఖజ మన్థే. మన్థో విలోళనం. ఖజతి.

ఖజి గతివేకల్లే. కిస్స భన్తే అయ్యో ఖఞ్జతీతి. ఉభో ఖఞ్జా. ఖఞ్జనం, ఖఞ్జితుం, ఖఞ్జిత్వా.

ఖజ కమ్పనే. ఖజతి. ఏజా. ఏత్థ చ **ఏజా**తి లాభాదిం పటిచ్చ ఏజతి కమ్పతీతి ఏజా, బలవతణ్హాయేతం నామం.

టుజ వజిరనిబ్బేసే. వజిరనిగ్ఘోసేతి కేచి విదూ వదన్తి. టోజతి.

ఖిజ కుజి గుజి అబ్యత్తసద్దే. ఖిజతి. కుఞ్జతి. గుఞ్జతి.

లజ లాజ తజ్జ భస్సనే. లజతి. లాజతి. తజ్జతి.

లజి దిత్తియఞ్చ. భస్సనాపేక్ఖో **చ**కారో. లఞ్జతి. తతియో నయలఞ్జకో. లఞ్జేతి పకాసేతి సుత్తత్థన్తి లఞ్జకో.

జజ జజి యుద్ధే. యుజ్ఝనం **యుద్ధం**. జజతి. జఞ్జతి.

తుజ హింసాయం. తోజతి.

తుజి బలనే చ. బలనం బలనక్రియా. హింసాపేక్ఖకో **చ**కారో. తుఞ్జతి.

గజ కుజి ముజి గజ్జ సద్దత్థా. గజతి. కుఞ్జతి. ముఞ్జతి. గజో గజ్జతి, మేఘో గజ్జతి. యత్థ దానో ఆమజాతో, రితో ధుల్లాని గజ్జతి. మణి గజ్జతి. ఞాణగజ్జనం గజ్జతి. గజ్జితుం సమత్థో. గజ్జితా. గజ్జిత్వా. తత్థ **గజో**తి హత్థీ. హత్థిస్స హి అనేకాని నామాని –

హత్థీ నాగో గజో దన్తీ, కుఞ్జరో వారణో కరీ;
మాతఙ్గో ద్విరదో సట్ఠి-హాయనో’నేకపో ఇభో.

థమ్బో రమ్మో ద్విపో చేవ, హత్థినీ తు కరేణుకా;
హత్థిపోతో హత్థిచ్ఛాపో, భిఙ్కో చ కలభో భవే.

చజ చాగే. చజతి. పరిచ్చజతి. చాగో. పరిచ్చాగో. చజనం. చజం, చజన్తో. చజమానో.

సన్జ సఙ్గే. సఙ్గో లగనం. సఞ్చతి. సత్తో. సజనం, సత్తి. ఆసత్తి. సజితుం. సజిత్వా.

ఈజ గతియం. ఈజతి.

భజి భజ్జనే. భజ్జనం తాపకరణం. తిలాని భజ్జతి. పురిసేన భజ్జమానాని తిలాని.

ఏజ భేజ భాజ దిత్తియం. **దిత్తి** సోభా. ఏజతి. భేజతి. భాజతి.

తిజ నిసానే, ఖమాయఞ్చ. నిసానం తిక్ఖతాకరణం. **ఖమా** ఖన్తి. తేజతి. తితిక్ఖతి. తేజనో. తేజో. తత్థ **తేజనో**తి కణ్డో సరో ఉసు. **తేజో**తి సూరియో. అథ వా **తేజో**తి తేజనం ఉస్మా ఉణ్హత్తం తాపో. **తేజో**తి వా ఆనుభావో పభావో.

సఞ్జ పరిస్సఙ్గే, ఆలిఙ్గనం **పరిస్సఙ్గో**. సఞ్జతి.

ఖజి దానే, గతియఞ్చ. ఖఞ్జతి. ఖఞ్జనం.

రాజ దిత్తియం భాజ చ. రాజతి. భాజతి. రాజా. రాజినీ. వనరాజి. రాజిత్వా. విరాజిత్వా. అత్ర విఞ్ఞూనమత్థవివరణే కోసల్లజననత్థం సిలోకం రచయామ –

మ’హా’రాజ మహారాజ, మహారాజ మమేవ’హి;
నే’తస్స ఇతి వత్వాన, ద్వే జనా కలహం కరుం.

ఏత్థ చ పఠమపాదస్స దుతియపదే “మే అహి **మహీ**”తి ఛేదో “పుత్తా మే అత్థి పుత్తా మత్థీ”తి వియ. “మహి అరాజ మహారాజా”తి చ ఛేదో “యోపి అయం యోపాయ”న్తి వియ. ఏత్థ **అరాజ**సద్దో “అతికరమకరాచరియా”తి ఏత్థ **అకరీ**తి అత్థవాచకో **అకర**సద్దో వియ ఆఖ్యాతపరోక్ఖావిభత్తికో దట్ఠబ్బో. **అరాజ** విరోచీతి అత్థో. అయం పన గాథాయ పిణ్డత్థో “**మహారాజ** మే అహి అరాజ, మమ ఏవ అహి అరాజ, న ఏతస్స ఇతి వత్వా **ద్వే** అహితుణ్డికజనా కలహం కరింసూ”తి.

రఞ్జ రాగే. భిక్ఖు చీవరం రజతి. సత్తో రూపాదీసు రఞ్జతి. రజనం. రజకో. రాగో. విరాగో. హలిద్దిరాగో. రాజా. రాజినీ. ఇమస్స చ **దివాదిగణం** పత్తస్స "రజ్జతి విరజ్జతీ"తి రూపాని భవన్తి. తత్థ **రజనన్తి** రజనవత్థు. **రజకోతి** రజకారో వత్థధోవనకో. **రాగోతి** రజ్జన్తి సత్తా తేన, సయం వా రఞ్జతి, రఞ్జనమత్తమేవ వా ఏతన్తి రాగో, తణ్హా. ఇమాని పన తదభిధానాని –

రాగో లోభో తసిణా చ, తణ్హా ఏజా విసత్తికా;
సత్తి ఆసత్తి ముచ్ఛా చ, లుబ్భితత్తఞ్చ లుబ్భనా.

కామో నికామనా ఇచ్ఛా, నికన్తి చ నియన్తి చ;
వనఞ్చ వనథో చేవ, అపేక్ఖా భవనేత్తి చ.

అనురోధో చ సారాగో, సఙ్గో పఙ్కో చ సిబ్బినీ;
నన్దీరాగో అనునయో, గేధో సఞ్జననీ తథా;
జనికా పణిధి చేవ, అజ్ఝోసానన్తినేకధా.

విరాగోతి మగ్గో నిబ్బానఞ్చ. **రాజాతి** పథవిస్సరో. ఏత్థ ధాతుద్వయవసేన నిబ్బచనాని నియ్యన్తే. నానాసమ్పత్తీహి రాజతి దిబ్బతి విరోచతీతి **రాజా**. దానఞ్చ పియవచనఞ్చ అత్థచరియా చ సమానత్తతా చాతి ఇమేహి చతూహి సఙ్గహవత్థూహి అత్తని మహాజనం రఞ్జేతీతిపి **రాజా. రాజినీతి** రాజభరియా. తేసం అభిధానాని వుచ్చన్తే సహాభిధానన్తరేహి –

రాజా భూపతి దేవో చ, మనుజిన్దో దిసమ్పతి;
పత్థివో జగతిపాలో, భూభుజో పథవిస్సరో.

రట్ఠాధిపో భూమిపాలో, మనుస్సిన్దో జనాధిపో;
నరిన్దో ఖత్తియో చేవ, ఖేత్తస్సామి పభావకో.

ముద్ధాభిసిత్తో రాజాతి, కథితో ఇతరో పన;
రాజఞ్ఞో ఖత్తియో చాతి, వుత్తో ఖత్తియజాతికో.

ముద్ధాభిసిత్తో అనురాజా, ఉపరాజాతి భాసితో;
చతుద్దీపీ రాజరాజా, చక్కవత్తీతి భాసితో.

రాజినీ ఉపరీ దేవీ, మహేసీ భూభుజఙ్గనా;
ఖత్తియా రాజపదుమీ, ఖత్తియానీ చ ఖత్తియీ;
ఇత్థాగారన్తు ఓరోధో, ఉపరీతిపి వుచ్చతి.

భజ సేవాయం. భజతి. భజనా. సమ్భజనా. భత్తి. సమ్భత్తి. భత్తా.

యజ దేవపూజసఙ్గతకరణదానధమ్మేసు. దేవపూజగ్గహణేన బుద్ధాదిపూజా గహితా. **సఙ్గతకరణం** సమోధానకరణం. తథా హి **అధిముత్తత్థేరవత్థుమ్హి** "యదత్థి సఙ్గతం కిఞ్చి, భవో వా యత్థ లబ్భతీ"తి గాథాయం **సఙ్గత**సద్దేన సమోధానం

వుత్తం. **దానం** పరిచ్చాగో. **ధమ్మో** ఝానసీలాది. ఏతేస్వత్థేసు **యజ**ధాతు వత్తతి. పుప్ఫేహి బుద్ధం యజతి. దేవతం యజతి. దేవమనుస్సేహి భగవా యజియతి. ఇజ్జతి. యిట్ఠం. యఞ్ఞో. యాగో. ధమ్మయాగో. యజమానో సకే పురే. యిట్ఠుం, యజితుం. పుథుయఞ్ఞం యజిత్వాన. సోళసపరిక్ఖారం మహాయఞ్ఞం కత్తుకామో.

మజ్జ సంసుద్ధియం. మజ్జతి. బాహిరం పరిమజ్జతి. భూమిం సమ్మజ్జతి. మజ్జనం. సమ్మజ్జనీ.

నిఞ్జి సుద్ధియం. నిఞ్జతి. పనిఞ్జతి. నిఞ్జితుం. పనిఞ్జితుం. నిఞ్జిత్వా. పనిఞ్జిత్వా. అయం పన పాళి "తతో త్వం మోగ్గల్లాన ఉట్ఠాయాసనా ఉదకేన అక్ఖీని పనిఞ్జిత్వా దిసా అనులోకేయ్యాసీ"తి.

నిజి అబ్యత్తసద్దే. నిఞ్జతి.

భజ పాకే. తిలాని భజ్జతి. భజ్జమానా తిలాని చ.

ఉజు అజ్జవే. అజ్జవం ఉజుభావో. ఓజతి. ఉజు.

సజ విస్సగ్గపరిస్సజ్జనబ్భుక్కిరణేసు. సజతి. లోక్యం సజన్తం ఉదకం.

రుజ భఙ్గే. రుజతి. రుజా. రోగో. ఏత్థ **రుజాతి** బ్యాధి రుజనట్ఠేన. **రోగోతి** రుజతి భఞ్జతి అఙ్గపచ్చఙ్గానీతి రోగో, బ్యాధియేవ, యో "ఆతఙ్కో"తిపి "ఆబాధో"తిపి వుచ్చతి.

భుజ కోటిల్లే. ఆవిపుబ్బో అఞ్ఞత్థేసు చ. ఉరగో భుజతి. ఆభుజతి. భిక్ఖు పల్లఙ్కం ఆభుజతి, ఊరుబద్ధాసనం బన్ధతీతి అత్థో. మహాసముద్దో ఆభుజతి, ఆవట్టతీతి అత్థో. కేచి పన "ఓసక్కతీ"తి అత్థం వదన్తి. "వణ్ణదాన"న్తి ఆభుజతి, మనసి కరోతీతి అత్థో. మూలాని విభుజతీతి **మూలవిభుజో**, రథో. ఏత్థ చ **విభుజతీ**తి ఛిన్దతి. భోగో. భోగీ. ఆభోగో. ఆభుజిత్వా. ఏత్థ చ **భోగో**తి భుజయతి కుటిలం కరియతీతి భోగో, అహిసరీరం. **భోగీ**తి సప్పో.

రజి విజ్ఝనే. నాగో దన్తేహి భూమిం రఞ్జతి. ఆరఞ్జతి. ఏత్థ చ "తథాగతరఞ్జితం ఇతిపీ"తి నేత్తిపాళి నిదస్సనం. తస్సత్థో "ఇదం సిక్ఖత్తయసఙ్గహితం సాసనబ్రహ్మచరియం తథాగతగన్ధహత్థినో మహావజిరఞాణసఙ్ఖాతఞాణదన్తేహి రఞ్జితం ఆరఞ్జితం, తేభూమకధమ్మానం ఆరఞ్జనట్ఠానన్తిపి వుచ్చతీ"తి. **రఞ్జిత**న్తి హి రఞ్జతి విజ్ఝతి ఏత్థాతి రుఞ్జితం, రఞ్జనట్ఠానం. "ఇదం నేసం పదక్కన్త"న్తిఆదిమ్హి వియ ఏతస్స సద్దస్స సిద్ధి వేదితబ్బా అధికరణత్థసమ్భవతో.

విజీ భయచలనేసు. ఈకారన్తోయం ధాతు, తేనస్స సనిగ్గహీతాగమాని రూపాని న సన్తి. వేజతి. వేగో. ధమ్మసంవేగో. సంవిగో వేగేన పలాయి. నదీవేగో. ఊమివేగో , వాతవేగో. ఏత్థ **ధమ్మసంవేగో**తి సహోత్తప్పం ఞాణం. "వేగో, జవో, రయో"తి ఇమే ఏకత్థా. **దివాది**గణం పన పత్తస్స "విజ్జతి సంవిజ్జతి ఉబ్బిజ్జతీ"తి రూపాని భవన్తి ద్విగణికత్తా.

లజ్జ లజ్జనే. లజ్జతి. లజ్జా. **లజ్జా**తి హిరీ. యా "విరిళనా"తిపి వుచ్చతి.

వళజి పరిభోగే. వళఞ్జతి.

కుజ్జ అధోముఖీకరణే. కుజ్జతి. నికుజ్జతి. ఉక్కుజ్జతి. పటికుజ్జతి. నికుజ్జితం వా ఉక్కుజ్జేయ్య. అఞ్ఞిస్సా పాతియా పటికుజ్జతి. అవకుజ్జో నిపజ్జహం. తత్థ **కుజ్జతి నికుజ్జతీ**తి ఇమాని "చరతి విచరతీ"తి పదాని వియ సమానత్థాని, అధోముఖం కరోతీతి హి అత్థో. **ఉక్కుజ్జతీ**తి ఉపరిముఖం కరోతి. **పటికుజ్జతీ**తి ముఖే ముఖం ఠపేతి.

ముజ్జ ఓసీదనే. ముజ్జతి. నిముజ్జతి. నిముగ్గో. ఉమ్ముగ్గో.

ఓపుజి విలిమ్పనే. గోమయేన పథవిం ఓపుఞ్జతి.

జకారన్తధాతురూపాని.

ఝకారన్తధాతు

ఝే చిన్తాయం. ఝాయతి, నిజ్ఝాయతి, ఉపనిజ్ఝాయతి, ఉజ్ఝాయతి, సజ్ఝాయతి. ఝానం, నిజ్ఝానం, ఉపనిజ్ఝానం, ఉజ్ఝాయనం, సజ్ఝాయనం. నిజ్ఝత్తి. ఉపజ్ఝా, ఉపజ్ఝాయో. ఝాయీ, అజ్ఝాయకో.

తత్థ ఝాయనన్తి దువిధం ఝాయనం సోభనమసోభనఞ్చ. తేసు సోభనం "ఝాయీ తపతి బ్రాహ్మణో. ఝాయామి అకుతోభయో"తిఆదీసు దట్ఠబ్బం. అసోభనం పన "తత్థ తత్థ ఝాయన్తో నిసీది. అధోముఖో పజ్ఝాయన్తో నిసీదీ"తిఆదీసు దట్ఠబ్బం. **ఝాయీ**తి ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానేన వా లక్ఖణూపనిజ్ఝానేన వా ఝాయనసీలో చిన్తనసీలో. ఝాయీ ఝానవాతి అత్థో. **అజ్ఝాయకో**తి ఇదం "న దానిమే ఝాయన్తి, న దానిమే ఝాయన్తీతి ఖో వాసేట్ఠ అజ్ఝాయకా అజ్ఝాయకాత్వేవ తతియం అక్ఖరం ఉపనిబ్బత్త"న్తి ఏవం పఠమకప్పికకాలే ఝానవిరహితానం బ్రాహ్మణానం గరహవచనం ఉప్పన్నం, ఇదాని పన తం అజ్ఝాయతీతి **అజ్ఝాయకో,** మన్తే పరివత్తేతీతి ఇమినా అత్థేన పసంసావచనం కత్వా వోహరన్తీతి. అయం పనత్థో "**అధి**పుబ్బస్స ఇ అజ్ఝయనే"తి ధాతుస్స వసేన గహేతబ్బో. ఏవం **అధి**పుబ్బస్స **ఇ**ధాతుస్స వసేన ఇమస్స ధాతుస్స అత్థపరివత్తనం భవతి. యం సన్ధాయ "అజ్ఝాయకో మన్తధరో"తి వుత్తం.

ఝే దిత్తియం. దీపో ఝాయతి, దారూని ఝాయన్తి. ఏత్థ **ఝాయతీ**తి జలతి. **ఝాయనజలన**సద్దా హి ఏకత్థా.

జజ్ఝ పరిభాసనతజ్జనేసు. జజ్ఝతి.

ఉజ్ఝ ఉస్సగ్గే. ఉస్సగ్గో ఛడ్డనం. ఉజ్ఝతి. ఉజ్ఝితం.

ఝకారన్తధాతురూపాని.

ఞకారన్తధాతు

ఞా అవబోధనే. "ఞాతి, ఞన్తి, ఞాసి. ఞాతు, ఞన్తు. ఞేయ్య, ఞేయ్యు"న్తిఆదీని యథాపావచనం గహేతబ్బాని. ఞాతి, ఞాతకో, అఞ్ఞో, ఞత్తం, ఞత్తి, పఞ్ఞత్తి, విఞ్ఞత్తి, సఞ్ఞత్తి, సఞ్ఞా, సఞ్ఞాణం, పఞ్ఞా, పఞ్ఞాణం, ఞాణం, విఞ్ఞాణం.

తత్థ **ఞాతీ**తి జానాతి. పున **ఞాతీ**తి బన్ధు. సో హి “అయం అమ్హాక”న్తి ఞాతబ్బట్ఠేన ఞాతీతి. ఏవం ఞాతకో. **అఞ్ఞో**తి దిట్ఠధమ్మికాదయో అత్థే న ఞాతి న జానాతీతి అఞ్ఞో, అవిద్వా బాలోతి అత్థో. **ఞత్త**న్తి జాననభావో. “యావదేవ అనత్థాయ, ఞత్తం బాలస్స జాయతీ”తి పాళి నిదస్సనం. **సఞ్ఞాణ**న్తి చిహనం. కారితే “ఞాపేతి సఞ్ఞాపేతి విఞ్ఞాపయతీ”తిఆదీని భవన్తి. యస్మా పన “అఞ్ఞాతి పటివిజ్ఝతి. అత్తత్థం వా పరత్థం వా ఞస్సతి. అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం. ఏకచ్చే నబ్భఞ్ఞంసు, ఏకచ్చే అబ్భఞ్ఞంసూ”తి పాళియో దిస్సన్తి, తస్మా **ఞాతీ**తిఆదీని ఆఖ్యాతికపదాని దిట్ఠానియేవ హోన్తి నయవసేన. తథా హి **అఞ్ఞాతీ**తి ఏత్థ **ఆ**ఇతి ఉపసగ్గో, సో పరస్సక్ఖరస్స సఞ్ఞోగుచ్చారణిచ్ఛాయ రస్సం కత్వా నిద్దిట్ఠో. **ఞాతీ**తి సాసనే ఆఖ్యాతికపదం దిట్ఠం, తస్మాయేవ “ఞాతి, ఞన్తి. ఞాసీ”తిఆదినా పదమాలాకరణే నత్థేవ దోసో.

ఞా మారణతోసననిసానేసు. మారణం జీవితిన్ద్రియుపచ్ఛేదకరణం. **తోసనం** తుట్ఠి. **నిసానం** తిక్ఖతా. ఞత్తి. మనుఞ్ఞం. పఞ్ఞత్తి.

ఏత్థ **ఞత్తీ**తి మారేతీతి వా తోసేతీతి వా నిసేతీతి వా అత్థో. అయఞ్చ **ఞత్తి**సద్దో “వత్తి ఏతాయాతి వాచా”తి ఏత్థ **వత్తి**సద్దో వియ ఆఖ్యాతికపదన్తి దట్ఠబ్బో. తథా **ఆదత్తే**తి ఏత్థ విభత్తిభూతస్స **తే**సద్దస్స వియ విభత్తిభూతస్స **తి**సద్దస్స సఞ్ఞోగభావో చ ధాతుఅన్తస్సరస్స రస్సత్తఞ్చ. **మనుఞ్ఞ**న్తి మనం అభునో ఞోతి తోసేతీతి మనుఞ్ఞం. అయమత్థో **మన**సద్దూపపదస్స **ఆ**పుబ్బస్సిమస్స **ఞా**ధాతుస్స వసేన దట్ఠబ్బో. **పఞ్ఞత్తీ**తి నానప్పకారతో పవత్తినివారణేన అకుసలానం ధమ్మానం ఞత్తి మారణం పఞ్ఞత్తి. అథ వా ధమ్మం సుణన్తానం ధమ్మదేసనాయ చిత్తే అనేకవిధేన సోమనస్సుప్పాదనం. అతిఖిణబుద్ధీనం అనేకవిధేన ఞాణతిఖిణకరణఞ్చ పఞ్ఞత్తి నామ, తథా సోతూనం చిత్తతోసనేన చిత్తనిసానేన చ పఞ్ఞాపనం పఞ్ఞత్తీతి దట్ఠబ్బం.

ఇతి **భూవాది**గణే **చ**వగ్గన్తధాతురూపాని

సమత్తాని.

టకారన్తధాతు

ఇదాని టవగ్గన్తధాతురూపాని వుచ్చన్తే –

సోటు గబ్బే. గబ్బం దబ్బనం. సోటతి.

యోటు సమ్బన్ధే. యోటతి.

మేటు మిలేటు ఉమ్మాదే. మేటతి. మిలేటతి.

కట వస్సావరణేసు. కటతి.

సట పరిభాసనే. సటతి.

లట బాల్యే చ. పుబ్బాపేక్ఖాయ **చ**కారో. లటతి. లాటో.

సట రుజావిసరణగత్యావసానేసు. రుజా పీళా. **విసరణం** విప్ఫరణం. **గత్యావసానం** గతియా అవసానం ఓసానం అభావకరణం, నిసీదనన్తి వుత్తం హోతి. సటతి. సాటో వుచ్చతి సాటకో.

వట వేధనే. వటతి. వటో. వాటో.

ఖిట ఉత్తాసనే. ఖేటతి, ఆఖేటకో, ఖేటో, ఉక్ఖేటితో, సముక్ఖేటితో.

సిట అనాదరే. సేటతి.

జట ఘట సఙ్ఘాతే. జటతి. జటా, జటిలో, జటీ. అన్తోజటా బహిజటా, జటాయ జటితా పజా. కారితే "సో ఇమం విజటయే జటం. అరహత్తమగ్గక్ఖణే విజటేతి నామా"తి పయోగో.

భట భత్తియం. భటతి. భటో. వేతనం భటకో యథా.

తట ఉస్సయే. ఉస్సయో ఆరోహో ఉబ్బేధో. తటతి. తటో, గిరితటో, నదీతటో, తటీ, తటం.

ఖట కంసే. ఖటతి. ఖటో.

నట నతియం. నటతి. నటో, నాటకం.

పిట సద్దసఙ్ఘాటేసు. పేటతి. పేటకో, పిటకం. **పిటకసద్దో** "మా పిటకసమ్పదానేనా"తిఆదీసు పరియత్తియం దిస్సతి. "అథ పురిసో ఆగచ్ఛేయ్య కుదాలపిటకం ఆదాయా"తిఆదీసు యస్మిం కిస్మిఞ్చి భాజనే.

హట దిత్తియం. హటతి. హాటకం, హటకం. యం జాతరూపం **హాటక**న్తి వుచ్చతి.

సట అవయవే. సటతి.

లుట విలోఠనే. లోటతి.

చిట పేసనే. చేటతి. చేటకో.

విట సద్దే. వేటతి. వేటకో.

అట పట ఇట కిట కట గతియం. అటతి. పటతి. ఏటతి. కేటతి. కటతి. పటో ఇచ్చేవ నామికపదం దిట్ఠం. పటతి జిణ్ణభావం గచ్ఛతీతి పటో. **పటో**తి వత్థం. వత్థస్స హి అనేకాని నామాని –

పటో చోళో సాటకో చ, వాసో వసనమంసుకం;
దుస్సమచ్ఛాదనం వత్థం, చేలం వసని అమ్బరం.

ముట పమద్దనే. మోటతి.

చుట అప్పీభావే. చోటతి.

వటి విభాజనే. వటతి. వణ్టో.

రుటి లుటి థేయ్యే. రుణ్టతి. లుణ్టతి. రుణ్టకో. లుణ్టకో.

ఫుట విసరణే ఫోటతి. ఫోటో.

చేట చేటాయం. చేటతి. చేటకో.

ఘుట పరివత్తనే. ఘోటతి.

రుట లుట పటిఘాతే. రోటతి. లోటతి.

ఘట చేతాయం. ఘటతి. ఘటో. **ఘటో** వుచ్చతి కుమ్భో. ఇమాని తదభిధానాని –

ఘటో కుమ్భో ఘటీ కుమ్భీ, తుణ్డికిరో తు ఉక్ఖలీ;
మహన్తభాజనం చాటి, అతిఖుద్దం కుట్టం భవే;

చట భట పరిభాసనే దేట చ. చటతి. భటతి. దేటతి.

కుట కోటిల్లే. కుటతి. పటికుటతి.

పుట సంకిలేసనే. పుటతి.

చుట ఛుట కుట ఛేదనే. చుటతి. ఛుటతి. కుటతి.

ఫుట వికసనే. ఫుటతి.

ముట అగ్గిసద్దపక్ఖేపమద్దనేసు. ముటతి.

తుట కలహకమ్మని. తుటతి.

ఘుట పటిఘాతే. ఘుటతి. ఘోటకో.

టకారన్తధాతురూపాని.

ఠకారన్తధాతు

ఠా గతినివత్తియం. గతినివత్తి ఉప్పజ్జమానస్స గమనస్సుపచ్ఛేదో. ఠాతి, ఠన్తి. తిట్ఠతి. పతిట్ఠాతి. అధిట్ఠాతి. అధిట్ఠేతి. సణ్ఠాతి. సణ్ఠహతి. అధిట్ఠహతి. ఉపట్ఠహతి. ఠాతు. తిట్ఠతు. తిట్ఠేయ్య. అట్ఠ, అట్ఠు. అట్ఠా, అట్ఠూ, అట్ఠాసి, అట్ఠంసు. యావస్స

కాయో ఠస్సతి. తిట్ఠిస్సతి. ఉపస్సుతి తిట్ఠిస్సథ. అట్ఠిస్సా, అట్ఠిస్సంసు. అతిట్ఠిస్సా, అతిట్ఠిస్సంసు. ఠాతుం, ఉపట్ఠాతుం. ఉపట్ఠహితుం. అధిట్ఠాతుం. అధిట్ఠహితుం. ఠత్వా, అధిట్ఠిత్వా. ఉపట్ఠహిత్వా, అధిట్ఠహిత్వా. ఠానం, ఠితి, సణ్ఠితి, అవట్ఠితి. సణ్ఠానం, పట్ఠానం. ఉపట్ఠాకో, ఠితో. పబ్బతట్ఠో భూమట్ఠో. ఉపట్ఠహం ఇచ్చాదీని.

తత్థ **ఠాన**సద్దో ఇస్సరియఠితిఖణకారణేసు దిస్సతి. "కిం పనాయస్మా దేవానమిన్దో కమ్మం కత్వా ఇమం ఠానం పత్తో"తిఆదీసు హి ఇస్సరియే దిస్సతి. "ఠానకుసలో హోతి అక్ఖణవేధీ"తిఆదీసు ఠితియం. "ఠానసోపేతం తథాగతం పటిభాతీ"తిఆదీసు ఖణే. "ఠానఞ్చ ఠానసో ఞత్వా అట్ఠానఞ్చ అట్ఠానసో"తిఆదీసు కారణే. కారణఞ్హి యస్మా తత్థ ఫలం తిట్ఠతి తదాయత్తవుత్తిభావేన, తస్మా **ఠాన**న్తి వుచ్చతి.

ఇస్సరియే ఠితియఞ్చ, ఖణస్మిమ్పి చ కారణే;
చతూస్వత్థేసు ఏతేసు, **ఠాన**సద్దో పవత్తతీతి.

ఠే సద్దసఙ్ఘాతేసు. ఠీయతి.

ఠే వేఠనే. ఠాయతి.

పఠ వియత్తియం వాచాయం. ధమ్మం పఠతి. పాఠో, నక్ఖత్తపాఠకో, నో హోరపాఠకం పుచ్ఛి. సబ్బపాఠీ భవిస్సతి. పఠితుం, పఠితవే, పఠిత్వా, పఠిత్వాన, పఠితున, పఠియ, పఠియాన.

ఏవంవిధం **తుం**పచ్చయన్తాదివిభాగం సబ్బత్థ యథారహం వత్తుకామాపి గన్థ విత్థారభయేన న వదామ. అవుత్తోపి ఈదిసో విభాగో నయానుసారేన యథాసమ్భవం సబ్బత్థ యోజేతబ్బో. యత్థ పన పాళినిదస్సనాదివిసేసో ఇచ్ఛితబ్బో హోతి, తత్థేవేతం దస్సేస్సామ.

వఠ థూలియే. వఠతి. వఠరో. **వఠరో**తి థూలఘనసరీరస్మిం వత్తబ్బవచనం. తథా హి **వినయట్ఠకథాయం** "**వఠరో**తి థూలో, థూలో చ ఘనసరీరో చాయం భిక్ఖూతి వుత్తం హోతీ"తి వుత్తం.

మఠ నివాసే. మఠతి. మఠో.

కఠ కిచ్ఛజీవనే. కఠతి. కఠో.

రఠ పరిభాసనే. రఠతి.

సాఠ బలక్కారే. బలక్కారో నామ అత్తనో బలేన యథాజ్ఝాసయం దబ్బలస్స అభిభవనం. సాఠతి. సాఠో.

ఉఠ రుఠ లుఠ ఉపఘాతే. ఓఠతి. రోఠతి. లోఠతి.

పిఠ హింసాసంకిలేసేసు. పేఠతి. పిఠరో.

సఠ కేతవే చ. పుబ్బత్థేసు చకారో. సఠతి. సఠో **సఠో**తి కేరాటికో వుచ్చతి.

సుఠ గతిపటిఘాతే. గమనపటిహననం **గతిపటిఘాతో**. సోఠతి.

కుఠి లుఠి ఆలస్సియే చ. చకారో పుబ్బత్థే చ. కుణ్ఠతి. కుణ్ఠో. లుణ్ఠతి. లుణ్ఠో.

సుఠి సోసనే. సుణ్ఠతి.

రుఠి లుఠి అఠి గతియం. రుణ్ఠతి. లుణ్ఠతి. అణ్ఠతి.

పేఠ పేఠనే. పేఠతి, నిప్పేఠతి. పేఠనం, నిప్పేఠనం.

వఠి ఏకచరియాయం. వణ్ఠతి.

మఠ కుఠి సోకే. మఠతి. కుణ్ఠతి.

ఏఠ హేఠ విబాధాయం. ఏఠతి. హేఠతి. విహేఠతి. విహేఠనం.

లుఠ పటిఘాతే. లోఠతి.

పఠ విఖ్యానే. పఠతి.

లుఠ సంకిలేసే. లోఠతి.

ఠకారన్తధాతురూపాని.

డకారన్తధాతు

డీ విహాయసగతియం గమనమత్తే చ. డేతి, డయతి. డేమానో. ఉచ్చే సకుణ డేమాన. యే మం పురే పచ్చుడ్డేన్తి.

డీ ఖిపనుడ్డనేసు. డేతి. ఉడ్డేతి.

ఇతో బహిద్ధా పాసణ్డా, దిట్ఠీసు పసీదన్తి తే;
న తేసం ధమ్మం రోచేమి, న తే ధమ్మస్స కోవిదా.

ఏత్థ చ **పాసణ్డా**తి పాసం డేన్తీతి పాసణ్డా, సత్తానం చిత్తేసు దిట్ఠిపాసం ఖిపన్తీతి అత్థో. అథ వా తణ్హాపాసం దిట్ఠిపాసఞ్చ డేన్తి ఉడ్డేన్తీతి పాసణ్డా.

ముడి కణ్డనే. ముణ్డతి. కుమారం ముణ్డింసు. ముణ్డో.

చుడ్డ హావకరణే. చుడ్డతి.

అడ్డ అభియోగే. అడ్డతి.

గడి వదనేకదేసే. గణ్డతి. గణ్డో.

హుడి పిడి సఙ్ఘాతే. హుణ్డతి. పిణ్డతి. పిణ్డో.

హిడి గతియం. హిణ్డతి, ఆహిణ్డతి.

కుడి దాహే. కుణ్డతి. కుణ్డో.

వడి మడి వేఠనే. వణ్డతి. మణ్డతి. మణ్డలం.

భడి పరిభాసనే. భణ్డతి. భణ్డనం. భణ్డో.

మడి మజ్జనే. మణ్డతి. మణ్డనం.

తుడి తోళనే. తుణ్డతి. తుణ్డో. తుణ్డేనాదాయ గచ్ఛేయ్య.

ఘుడి భరణే. ఘుణ్డతి.

చడి కోపే. చణ్డతి. చణ్డో. చణ్డాలో, చణ్డిక్కం.

సడి రుజాయం. సణ్డతి. సణ్డో.

తడి తాళనే. తణ్డతి. వితణ్డా.

పడి గతియం. పణ్డతి. పణ్డా, పణ్డితో. ఏత్థ **పణ్డా**తి పఞ్ఞా. సా హి సుఖుమేసుపి అత్థేసు పణ్డతి గచ్ఛతి దుక్ఖాదీనం పీళనాదికమ్పి ఆకారం జానాతీతి "పణ్డా"తి వుచ్చతి. **పణ్డితో**తి పణ్డాయ ఇతో గతో పవత్తోతి పణ్డితో. అథ వా సఞ్జాతా పణ్డా ఏతస్సాతి **పణ్డితో**. పణ్డతి ఞాణగతియా గచ్ఛతీతిపి **పణ్డితో**. తథా హి **అట్ఠకథాయం** వుత్తం "పణ్డన్తీతి **పణ్డితా**. సన్దిట్ఠికసమ్పరాయికత్థేసు ఞాణగతియా గచ్ఛన్తీతి అత్థో"తి.

గడి మదే. గణ్డతి.

ఖడి మన్థే. ఖణ్డతి. ఖణ్డితో, ఖణ్డో.

లడి జివ్హామథనే. లణ్డతి. లణ్డో.

డకారన్తధాతురూపాని.

ఢకారన్తధాతు

వడ్ఢ వడ్ఢనే. వడ్ఢతి. సిరివడ్ఢకో, ధనవడ్ఢకో, వడ్ఢితో, బుడ్ఢో. ఏత్థ చ **వ**కారస్స **బ**కారో, **అ**కారస్స **ఉ**కారో.

కడ్ఢ ఆకడ్ఢనే. కడ్ఢతి, ఆకడ్ఢతి, నికడ్ఢతి. అకామా పరికడ్ఢన్తి, ఉలూకఞ్ఞేవ వాయసా.

ఇమాని ఢకారన్తధాతురూపాని.

ణకారన్తధాతు

అణ రణ వణ భణ మణ కణ సద్దే. అణతి. అణకో బ్రాహ్మణో. రణతి. రణం. వణతి. వాణకో. భణతి. భాణకో. మణతి. మణికో. కణతి. కాణో. తత్థ **బ్రాహ్మణో**తి బ్రహ్మం అణతీతి బ్రాహ్మణో, మన్తే సజ్ఝాయతీతి అత్థో. అక్ఖరచిన్తకా పన "బ్రహ్మునో అపచ్చం **బ్రాహ్మణో**"తి వదన్తి. అరియా పన బాహితపాపత్తా **బ్రాహ్మణో**తి.

బ్రాహ్మణో సోత్తియో విప్పో, భోవాదీ బ్రహ్మబన్ధు చ;
బ్రహ్మసూను ద్విజో బ్రహ్మా, కమలాసనసూను చ;

రణసద్దో "సరణా ధమ్మా అరణా ధమ్మా"తిఆదీసు కిలేసేసు వత్తతి. కిలేసా హి రణన్తి కన్దన్తి ఏతేహీతి **రణా**తి వుచ్చన్తి.

"ధనుగ్గహో అసదిసో, రాజపుత్తో మహబ్బలో;
సబ్బామిత్తే రణం కత్వా, సంయమం అజ్ఝుపాగమీ"తి

ఏత్థ యుద్ధే వత్తతి. **రణం కత్వా**తి హి యుద్ధం కత్వాతి అత్థో. "తిణఞ్చ కట్ఠఞ్చ రణం కరోన్తా, ధావింసు తే అట్ఠదిసా సమన్తతో"తి ఏత్థ చుణ్ణవిచుణ్ణకరణే వత్తతి. **రణం కరోన్తా**తి హి చుణ్ణవిచుణ్ణం కరోన్తాతి అత్థో. ఏవం అత్థవివరణమ్పి సద్దసఙ్ఖాతమత్థం అన్తోయేవ కత్వా అధిప్పాయత్థవసేన కతం, న ధాతునానత్థవసేనాతి దట్ఠబ్బం. అథ వా ధాతూనమత్థాతిసయయోగోపి భవతి, తేన ఏవం అత్థవివరణం కతన్తిపి దట్ఠబ్బం.

భణ భణనే. పరిత్తం భణతి, వచనం భణతి. దీఘభాణకో, పియభాణీ, భాణవారో. ఏత్థ భాణవారోతి –

"అట్ఠక్ఖరా ఏకపదం, ఏకా గాథా చతుప్పదం;
గాథా చేకామతో గన్థో, గన్థో బాత్తింసతక్ఖరో;

బాత్తింసక్ఖరగన్థానం, పఞ్ఞాసం ద్విసతం పన;
భాణవారో మతో ఏకో, స్వట్ఠక్ఖరసహస్సకో"తి.

ఏవం అట్ఠక్ఖరసహస్సపరిమాణో పాఠో వుచ్చతి.

ఓణం అపనయనే. ఓణతి.

సోణ వణ్ణగతీసు. సోణతి, సోణో.

సోణ సిలోణ సఙ్ఘాతే. సోణతి. సిలోణతి.

ఘిణి ఘుణి ఘుణి గహణే. ఘిణ్ణతి. ఘుణ్ణతి. ఘుణ్ణతి.

ఘుణ ఘుణ్ణ గమనే. ఘోణతి. ఘుణ్ణతి.

పణ బ్యవహారే, థుతియఞ్చ. పణతి వాణిజో, వోహారం కరోతి ఇచ్చత్థో. సద్ధో బుద్ధం పణతి, థోమయతి ఇచ్చత్థో, ఆపణం, సాపణో గామో.

గణ రణ గతియం. గణతి. రణతి.

చణ సణ దానే. చణతి. సణతి.

ఫణ గతియం. ఫణతి. ఫణం.

వేణు ఞాణచిన్తానిసామనేసు. వేణతి.

పీణ పీణనే. పీణనం పరిపుణ్ణతా. పీణతి. పీణో దివా న భుఞ్జతి, పీణోరక్ఖంసబాహు.

మిణ హింసాయం. మిణతి.

దుణ గతియఞ్చ. హింసాపేక్ఖకో **చ**కారో. దుణతి.

సణ అబ్యత్తసద్దే. సణతి. సణతేవ బ్రహ్మారఞ్ఞం. **సణతేవాతి** నదతి వియ.

తుణ కోటిల్లే. తోణతి.

పుణ నిపుణే. పుణతి, నిపుణతి. నిపుణధమ్మో. ఏత్థ చ **నిపుణసణ్హసుఖుమసద్దా** వేవచనసద్దా **కుసలఛేకదక్ఖసద్దా** వియాతి దట్ఠబ్బం.

ముణ పటిఞ్ఞాణే. ముణతి.

కుణ సద్దోపకరణే. కోణతి.

చుణ ఛేదనే. చోణతి.

మణ చాగే. వేరం మణతీతి **వేరమణి**.

ఫుణ వికిరణే విధుననే చ. ఫుణతి. అఙ్గారకాసుం అపరే ఫుణన్తి.

ఇమాని **ణ**కారన్తధాతురూపాని.

ఇతి **భూవాది**గణే **ట**వగ్గన్తధాతురూపాని

సమత్తాని.

తకారన్తధాతు

అథ **త**వగ్గన్తధాతురూపాని వుచ్చన్తే –

తే పాలనే. పాలనం రక్ఖణం. తాయతి. తాణం, గోత్తం, నక్ఖత్తం. అఘస్స తాతా. కిచ్చేనాధిగతా భోగా, తే తాతో విధమి ధమం. తత్థ **గోత్త**న్తి గం తాయతీతి గోత్తం. “గోతమో కస్సపో”తి హి ఆదినా పవత్తమానం గం వచనం బుద్ధిఞ్చ తాయతి ఏకంసికవిసయతాయ రక్ఖతీతి గోత్తం. యథా హి బుద్ధి ఆరమ్మణభూతేన అత్థేన వినా న వత్తతి, తథా అభిధానం అభిధేయ్యభూతేన, తస్మా సో గోత్తసఙ్ఖాతో అత్థో తాని తాయతి రక్ఖతీతి వుచ్చతి. కో పన సోతి? అఞ్ఞకులపరమ్పరాసాధారణం తస్స కులస్స ఆదిపురిససమ్ముదితం తంకులపరియాపన్నసాధారణం సామఞ్ఞరూపం.

నక్ఖత్తన్తి విసమగతియా అగన్త్వా అత్తనో వీథియావ గమనేన నక్ఖనం గమనం తాయతి రక్ఖతీతి నక్ఖత్తం, తం పన అస్సయుజాదివసేన సత్తవీసతివిధం హోతి. తథా హి అస్సయుజో భరణీ కత్తికా రోహణీ మిగసిరో అద్దా పునబ్బసు ఫుస్సో అస్సలిసో మాఘో పుబ్బఫగ్గుణీ ఉత్తరఫగ్గుణీ హత్థో చిత్తం స్వాతి విసాఖా అనురాధా జేట్ఠా మూలం పుబ్బాసళ్హం ఉత్తరాసళ్హం సావణం ధనసిట్ఠా సతభిసత్తం పుబ్బభద్దపదం ఉత్తరభద్దపదం రేవతీ చాతి **సత్తవీసతి నక్ఖత్తాని**. తాని పన అత్తనో గమనట్ఠానం ఈసకమ్పి న విజహన్తి కిఞ్చి సీఘం కిఞ్చి దన్ధం, కదాచి సీఘం, కదాచి దన్ధం, ఏత్తో ఇతో చాతి ఏవం విసమగతియా అగన్త్వా యన్తచక్కే పటిపాటియా యోజితాని వియ సమప్పమాణగతియా అత్తనో వీథియావ గచ్ఛన్తాని మణ్డలాకారేన సినేరుం పరివత్తన్తి. ఏవం ఇమాని నక్ఖనం గమనం తాయన్తి రక్ఖన్తీతి నక్ఖత్తానీతి వుచ్చన్తి. పోరాణా పన **ఖర**ధాతువసేన “నక్ఖరన్తి న నస్సన్తీతి **నక్ఖత్తానీ**”తి ఆవోచుం, “నక్ఖత్తం జోతి రిక్ఖం తం” ఇచ్చేతాని నక్ఖత్తతారకానం నామాని. “ఉళు తారా తారకా”తి ఇమాని పన సబ్బాసమ్పి తారకానం సాధారణనామాని. **ఓసధీ**తి పన తారకావిసేసస్స నామం.

చితి సఞ్ఞాణే. సఞ్ఞాణం చిహనం లక్ఖణకరణం. చేతతి. చిహనం కరోతీతి అత్థో. ఈకారన్తవసేన వుత్తత్తా అస్మా ధాతుతో **సకి సఙ్కాయ**న్తి ధాతుతో వియ నిగ్గహీతాగమో న హోతి. ఏస నయో అఞ్ఞేసుపి ఈదిసేసు ఠానేసు.

పత గతియం. పతతి. పపతతి పపాతం, పపతేయ్యహం. పాపత్తం నిరయం భుసం. **అహం**సద్దేన యోజేతబ్బం, పాపత్తం పపతితోస్మీతి అత్థో. పాపత్థ నిరయం భుసం, సోకుమారోతి యోజేతబ్బం, పాపత్థ పపతితోతి అత్థో. పరోక్ఖాపదఞ్హేతం ద్వయం. “పావదం పావదా”తిఆదీసు వియ ఉపసగ్గపదస్స దీఘభావో, తతో **అం**సద్దస్స **త్తం**ఆదేసో, **అ**సద్దస్స చ **త్థా**దేసో భవతి. అచిన్తేయ్యా హి పాళినయా.

అత సాతచ్చగమనే. సాతచ్చగమనం నిరన్తరగమనం. అతతి. యస్మా పన **అత**ధాతు సాతచ్చగమనత్థవాచికా, తస్మా భవాభవం ధావన్తో జాతిజరాబ్యాధిమరణాదిభేదం అనేకవిహితం సంసారదుక్ఖం అతతి సతతం గచ్ఛతి పాపుణాతి అధిగచ్ఛతీతి అత్తాతిపి నిబ్బచనమిచ్ఛితబ్బం. అత్థన్తరవసేన పన “ఆహితో అహంమానో ఏత్థాతి అత్తా, అత్తభావో”తి చ “సుఖదుక్ఖం అదతి అనుభవతీతి అత్తా”తి చ “అత్తమనోతి పీతిసోమనస్సేన గహితమనో”తి చ అత్థో దట్ఠబ్బో, యత్థ యత్థ యథా యథా అత్థో లబ్భతి, తత్థ తత్థ తథా తథా అత్థస్స గహేతబ్బతోతి.

చుత ఆసేచనే ఖరణే చ. చోతతి.

అతి బన్ధనే. అన్తతి. అన్తం. అన్తియతిబన్ధియతి అన్తగుణేనాతి **అన్తం**. ఇధ **అన్త** సద్దస్స అత్థుద్ధారో వుచ్చతే "అన్తం అన్తగుణం ఉదరియ"న్తి ఏత్థ ద్వత్తింసాకారన్తోగధం కుణపన్తం అన్తం నామ. "కాయబన్ధనస్స అన్తో జీరతి. హరితన్తం వా"తి ఏత్థ అన్తిమమరియాదన్తో అన్తో నామ. "అన్తమిదం భిక్ఖవే జీవికాన"న్తి ఏత్థ లామకన్తో. "సక్కాయో ఏకో అన్తో"తి ఏత్థ కోట్ఠాసన్తో. "ఏసేవన్తో దుక్ఖస్స సప్పచ్చయసఙ్ఖయా"తి ఏత్థ కోటన్తో. ఇచ్చేవం –

కుణపన్తం అన్తిమఞ్చ, మరియాదో చ లామకం;
కోట్ఠాసో కోటి'మే అత్థో, అన్తసద్దేన భాసితా.

కిత నివాసే రోగాపనయనే చ. కేతతి. సాకేతం న గరం, నికేతో, నికేతం పావిసి. ఆమోదమానో గచ్ఛతి సన్నికేతం. తికిచ్ఛతి, చికిచ్ఛతి, చికిచ్ఛా, చికిచ్ఛకో. తత్థ **సాకేత**న్తి సాయం గహితవసనట్ఠానత్తా సాకేతం, **యం**సద్దలోపో.

యత పతియతనే. పతియతనం వాయామకరణం. యతతి. యతి, యతవా, పయతనం, ఆయతనం, లోకాయతం. ఏత్థ **ఆయతన**న్తి ఆయతనతో ఆయతనం, చక్ఖురూపాదీని. ఏతాని హి తంద్వారారమ్మణచిత్తచేతసికా ధమ్మా సేన సేన అనుభవనాదికిచ్చేన ఆయతన్తి ఉట్ఠహన్తి ఘటన్తి వాయమన్తి ఏతేసూతి "ఆయతనానీ"తి వుచ్చన్తి. ఏత్థ పన **నీతను**ధాతూనం వసేనపి ఆయతనసద్దత్థో వత్తబ్బో సియా, సో ఉత్తరి ఆవిభవిస్సతి.

ఆయతనసద్దో నివాసట్ఠానే ఆకరే సమోసరణట్ఠానే సఞ్జాతిదేసే కారణే చ. తథా హి "లోకే ఇస్సరాయతనం వాసుదేవాయతన"న్తిఆదీసు నివాసట్ఠానే **ఆయతన**సద్దో వత్తతి. "సువణ్ణాయతనం రజతాయతన"న్తిఆదీసు ఆకరే. సాసనే పన "మనోరమే ఆయతనే, సేవన్తి నం విహఙ్గమా"తిఆదీసు సమోసరణట్ఠానే. "దక్ఖిణాపథో గున్నం ఆయతన"న్తిఆదీసు సఞ్జాతిదేసే. "తత్ర తత్రేవ సక్ఖిభబ్బతం పాపుణాతి సతి సతిఆయతనే"తిఆదీసు కారణే వత్తతీతి వేదితబ్బో. సో చ నానాపవత్తినిమిత్తవసేన గహేతబ్బో.

నివాసే ఆకారే చేవ, జాతిదేసే చ కారణే;
సమోసరణట్ఠానే చ, **ఆయతన**రవో గతో.

లోకాయతం నామ "సబ్బం ఉచ్ఛిట్ఠం, సబ్బం నుచ్ఛిట్ఠం. సేతో కాకో, కాళో బకో ఇమినా చ ఇమినా చ కారణేనా"తి ఏవమాదినిరత్థకకారణపటిసంయుత్తం తిత్థియసత్థం, యం లోకే "వితణ్డసత్థ"న్తి వుచ్చతి, యఞ్చ సన్ధాయ బోధిసత్తో అసమధురో విధురపణ్డితో "న సేవే లోకాయతికం, నేతం పఞ్ఞాయ వడ్ఢన"న్తి ఆహ. ఆయతిం హితం తేన లోకో న యతతి న ఈహతీతి లోకాయతం, కిన్తం? వితణ్డసత్థం. తఞ్హి గన్థం నిస్సాయ సత్తా పుఞ్ఞక్రియాయ చిత్తమ్పి న ఉప్పాదేన్తి. అఞ్ఞత్థాపి హి ఏవం వుత్తం "**లోకాయతసిప్ప**న్తి 'కాకో సేతో, అట్ఠీనం సేతత్తా, బలాకా రత్తా, లోహితస్స రత్తత్తా'తి ఏవమాదినయప్పవత్తం పరలోకనిబ్బానానం పటిసేధకం వితణ్డసత్థసిప్ప"న్తి.

యుత జుత భాసనే. భాసనం ఉదీరణం. యోతతి. జోతతి.

జుతదిత్తియం. జోతతి, విజ్జోతతి. జుతి, జోతి. కారితే “జోతేతి, జోతయిత్వాన సద్ధమ్మ”న్తి పయోగా. ఏత్థ చ **జుతీతి** ఆలోకో సిరి వా. **జోతీతి** పతాపో. అథ వా **జోతీతి** చన్దాదిని. వుత్తమ్పి చేత **సిరిమావిమాన వత్థుఅట్ఠకథాయం** “జోతీతి చన్దిమసూరియనక్ఖత్తతారకానం సాధారణనామ”న్తి. అథ వా “జోతి జోతిపరాయణో”తి వచనతో యో కోచి జోతతి ఖత్తియకులాదీసు జాతత్తా చ రూపసోభాయుత్తత్తా చ, సో “జోతీ”తి వుచ్చతి.

సిత వణ్ణే. సితధాతు సేతవణ్ణే వత్తతి. కిఞ్చాపేత్థ వణ్ణసామఞ్ఞం వుత్తం, తథాపి ఇధ నీలపీతాదీసు సేతవణ్ణోయేవ గహేతబ్బో పయోగదస్సనవసేన. సేతతి. సేతం వత్థం. వాచ్చలిఙ్గత్తా పన **సేత**సద్దో తిలిఙ్గో గహేతబ్బో.

సేతం సితం సుచి సుక్కం, పణ్డరం ధవలమ్పి చ;
అకణ్హం గోరమోదాతం, సేతనామాని హోన్తి హి.

వతు వత్తనే. వత్తతి, పవత్తతి, సంవత్తతి, అనువత్తతి, పరివత్తతి. పవత్తం.

కిలోత అద్దభావే. అద్దభావో తిన్తభావో. కిలోతతి, పకిలోతతి, తేమేతీతి అత్థో. కారితే పకిలోతేతి, పకిలోతయతి. ఉణ్హోదకస్మిం పకిలోతయిత్వా, తేమేత్వాతి అత్థో.

వత యాచనే. వతతి.

కిత ఞాణే. కేతతి. కేతనం, కేతకో, సఙ్కేతో.

కతి సుత్తజననే. సుత్తం కన్తతి.

కతి ఛేదనే. మంసం కన్తతి, వికన్తతి, అయోకన్తో. సల్లకన్తో మహావీరో. మా నో అజ్జ వికన్తింసు, రఞ్ఞో సూదా మహానసే.

చతీ హింసాగన్థేసు. ఈకారన్తత్తా ఇమస్మా నిగ్గహీతాగమో న హోతి. చతతి.

తకారన్తధాతురూపాని.

థకారన్తధాతు

థా గతినివత్తియం. థాతి. అవత్థా, వవత్థానం, వవత్థితం, వనథో. “ఛేత్వా వనం వనథఞ్చా”తి ఏత్థ హి మహన్తా రుక్ఖా వనం నామ, ఖుద్దకా పన తస్మిం వనే ఠితత్తా వనథో నామ వుచ్చన్తి.

థు థుతియం. థవతి, అభిత్థవతి. థవనా, అభిత్థవనా, థుతి, అభిత్థుతి.

యది హి రూపినీ సియా, పఞ్ఞా మే వసుమతీ న సమేయ్య;
అనోమదస్సిస్స భగవతో, ఫలమేతం ఞాణథవనాయ.

తేహి థుతిప్పసత్థో నో, యేనిదం థవితం ఞాణం, బుద్ధసేట్ఠో చ థోమితో. తత్ర **థవనాతి** పసంసనా. పసంసాయ హి అనేకాని నామాని.

థవనా చ పసంసా చ, సిలాఘా వణ్ణనా థుతి;
పనుతి థోమనా వణ్ణో, కత్థనా గుణకిత్తనం;

థే సద్దసఙ్ఘాతేసు. థీయతి, పతిత్థీయతి. థీ. అత్రిమా పాళియో – అభిసజ్జతి కుప్పతి బ్యాపజ్జతి పతిత్థీయతి, కోపఞ్చ దోసఞ్చ అప్పచ్చయఞ్చ పాతుకరోతి. థియో నం పరిభాసింసూతి. తత్ర "థీయతి పతిత్థీయతీ"తిమాని **ఏకారస్సీయాదే**సవసేన సమ్భూతాని. థీయతి సఙ్ఘాతం గచ్ఛతి గబ్భో ఏతిస్సాతి **థీ**. ఆచరియా పన **ఇత్థీ**సద్దస్సేవ ఏవం నిబ్బచనం వదన్తి, న **థీ**సద్దస్స.

గబ్భో థీయతి ఏతిస్సా, ఇతి **థీ** ఇతి నో రుచి;
గబ్భో థీయతి ఏతిస్సా, ఇతి **ఇత్థీ**తి ఆచరియా.

తేసం సుదుక్కరోవాదే, "ఇత్థీ"తి పదసమ్భవో;
అయం వినిచ్ఛయో పత్తో, నిచ్ఛయం భో సుణాథ మే.

థీసద్దేన సమానత్థో, **ఇత్థీ**సద్దో యతో తతో;
థీసద్దే లబ్భమానత్థం, **ఇత్థీ**సద్దమ్హి రోపియ.

అప్పానం బహుతా ఞాయే, గహితే సతి యుజ్జతి;
తథా హి "ద్వే దువే, తణ్హా, తసిణా"తి నిదస్సనం.

అథ వా పన "ఇత్థీ"తి-ఇదం వణ్ణాగమాదితో;
నిరుత్తిలక్ఖణేనాపి, సిజ్ఝతీతి పకాసయే.

ఇచ్ఛతీతి నరే ఇత్థీ, ఇచ్ఛాపేతీతి వా పన;
ఇదం నిబ్బచనఞ్చాపి ఞేయ్యం నిబ్బచనత్థినా.

అత్రిమాని ఇత్థీనమభిధానాని –

ఇత్థీ థీ వనితా నారీ, అబలా భీరు సున్దరీ;
కన్తా సీమనినీ మాతు-గామో పియా చ కామినీ.

రమణీ పమదా దయితా, లలనా మహిలా'ఙ్గనా;
తాసంయేవ చ నామాని, అవత్థాతో ఇమానిపి.

గోరీ చ దారికా కఞ్ఞా, కుమారీ చ కుమారికా;

యువతీ తరుణీ మాణ-వికా థేరీ మహల్లికా.

తథా హి అట్ఠవస్సికా **గోరీ**తిపి **దారికా**తిపి వుచ్చతి. దసవస్సికా **కఞ్ఞా**తి వుచ్చతి. అనిబ్బిద్ధా వా యోబ్బనిత్థీ కఞ్ఞాతి వుచ్చతి. ద్వాదసవస్సికా **కుమారీ**తిపి వుచ్చతి **కుమారికా**తిపి. అథో జరం అప్పత్తా **యువతీ**తిపి **తరుణీ**తిపి **మాణవికా**తిపి వుచ్చతి. జరం పత్తా పన **థేరీ**తిపి **మహల్లికా**తిపి వుచ్చతి. పురిసేసుపి అయం నయో యథారహం వేదితబ్బో.

కిఞ్చాపేత్థ ఏవం నియమో వుత్తో, తథాపి కత్థచి అనియమవసేనపి వోహారో పవత్తతి. తథా హి "రాజా కుమారమాదాయ, రాజపుత్తీ చ దారిక"న్తి చ "అచ్ఛా కణ్హాజినం కఞ్ఞ"న్తి చ ఇమాసం ద్విన్నం పాళీనం వసేన యా ఇత్థీ **దారికా**సద్దేన వత్తబ్బా, సా **కఞ్ఞా**సద్దేనపి వత్తబ్బా జాతా. యాపి చ **కఞ్ఞా**సద్దేన వత్తబ్బా, సాపి **దారికా**సద్దేన వత్తబ్బా జాతా. తథా "రాజా కుమారమాదాయ, రాజపుత్తీ చ దారిక"న్తి చ "కుమారియే ఉపసేనియే, నిచ్చం నిగళమణ్డితే"తి చ ఇమాసం పన పాళీనం వసేన యా ఇత్థీ **దారికా**సదేన వత్తబ్బా, సా **కుమారికా**సద్దేనపి వత్తబ్బా జాతా. యా చ పన **కుమారీ**సద్దేన వత్తబ్బా, సాపి **దారికా**సద్దేన వత్తబ్బా జాతా. అపిచేత్థ "రాజకఞ్ఞా రుచా నామా"తి చ "తతో మద్దిమ్పి న్హాపేసుం, సివికఞ్ఞా సమాగతా"తి చ ఇమాసం ద్విన్నం పాళీనం దస్సనతో యా అనిబ్బిద్ధా వా హోతు నిబ్బిద్ధా వా, యావ జరం న పాపుణాతి, తావ సా కఞ్ఞాయేవ నామాతిపి వేదితబ్బం.

కేచేత్థ వదేయ్యుం – యం తుమ్హేహి "అట్ఠవస్సికా గోరీతిపి దారికాతిపి వుచ్చతీ"తి వుత్తం, ఏతస్మిం పన వచనే "యదాహం దారకో హోమి, జాతియా అట్ఠవస్సికో"తి వచనతో అట్ఠవస్సో దారకో హోతు, "తత్థద్దసకుమారం సో, రమమానం సకే పురే"తి పాళియం పన పుత్తదారేహి సంవద్ధో వేస్సన్తరమహారాజా కథం "కుమారో"తి వత్తుం యుజ్జిస్సతి ద్వాదసవస్సాతిక్కన్తత్తా? యుజ్జతేవ భగవతో ఇచ్ఛావసేన. భగవా హి ధమ్మిస్సరత్తా వోహారకుసలతాయ చ యం యం వేనేయ్యజనానురూపం దేసనం దేసేతుం ఇచ్ఛతి, తం తం దేసేతి ఏవ, తస్మా భగవతా తస్స మాతాపితూనం అత్థితం సన్ధాయ కుమారపరిహారేన వద్ధితత్తఞ్చ ఏవం దేసనా కతా. తథా హి ఆయస్మా కుమారకస్సపో కుమారపరిహారేన వద్ధితత్తా మహల్లకోపి సమానో కుమారకస్సపోత్వేవ వోహరియతి. "న వాయం కుమారకో మత్తమఞ్ఞాసీ"తి ఏత్థ పన సిరస్మిం పలితేసు జాతేసుపి ఆయస్మన్తం ఆనన్దం ఆయస్మా మహాకస్సపో తస్మిం థేరే అధిమత్తవిస్సాసో హుత్వా కోమారవాదేన ఓవదన్తో **కుమారకో**తి అవోచాతి గహేతబ్బం. **ఉదానట్ఠకథాయం** పన "సత్తా జాతదివసతో పట్ఠాయ యావ పఞ్చదసవస్సం, తావ **కుమారకా, బాలా**తి చ వుచ్చన్తి, తతో పరం వీసతివస్సాని **యువానో**"తి వుత్తం.

మన్థ మత్థ విలోళనే. మన్థతి. మన్థఞ్చ మధుపిణ్డికఞ్చ ఆదాయ. అభిమత్థతి దుమ్మేధం వజిరంవమ్హమయం మణిం. సినేరుం మత్థం కత్వా.

కుథి పుథి లుథి హింసాసంకిలేసేసు. కున్థతి. కున్థో, కున్థకిపిల్లికం. దిస్వాన పతితం సామం, పుత్తకం పంసుకున్థితం. పున్థతి. లున్థతి.

నాథ యాచనోపతాపిస్సరియాసీసాసు. నాథధాతు యాచనే ఉపతాపే ఇస్సరియే ఆసీసనే చాతి చతూస్వత్థేసు వత్తతి. తేనాహు పోరాణా "**నాథతీ**తి నాథో, వేనేయ్యానం హితసుఖం ఆసీసతి పత్థేతి, పరసన్తానగతం వా కిలేసబ్యసనం ఉపతాపేతి, "సాధు భిక్ఖవే భిక్ఖు కాలేన కాలం అత్తసమ్పత్తిం పచ్చవేక్ఖేయ్యా'తిఆదినా తం తం హితపటిపత్తిం యాచతీతి అత్థో, పరమేన చిత్తిస్సరియేన సమన్నాగతో సబ్బసత్తే వా గుణేహి ఈసతి అభిభవతీతి పరమిస్సరో భగవా 'నాథో'తి వుచ్చతీతి నాథతీతి

నాథో”తి. సద్దసత్థవిదూ పన తేసు చతూసు అత్థేసు **నాథ నాధ** ఇతి ధాతుద్వయం పఠన్తి. **అత్తనోభాసత్తా** పన తస్స “నాథతే నాధతే”తి రూపాని భవన్తి.

ఏత్థ సియా “యది యాచనత్థేన నాథతీతి నాథో, ఏవం సన్తే యో కోచి యాచకో దలిద్దో, సో ఏవ నాథో సియా. యో పన అయాచకో సమిద్ధో, సో న నాథతి న యాచతీతి అనాథో సియా”తి? న, **నాథ**సద్దో హి యాచనత్థాదీసు పవత్తమానో లోకసఙ్కేతవసేన ఉత్తమపురిసేసు నిరూళ్హో, భగవా చ ఉత్తమేసు సాతిసయం ఉత్తమో, తేన తం తం హితపటిపత్తిం యాచతీతి **నాథ**సద్దస్సత్థో వుత్తో. **అనాథ**సద్దో పన ఇత్తరజనేసు నిరూళ్హో, సో చ ఖో “న నాథోతి అనాథో. నత్థి నాథో ఏతస్సాతి వా అనాథో”తి దబ్బపటిసేధవసేన, న పన “న నాథతి న యాచతీతి అనాథో”తి ధాతుఅత్థపటిసేధవసేన. యో హి అఞ్ఞస్స సరణం గతి పతిట్ఠా హోతి, సో నాథో, యో చ అఞ్ఞస్స సరణం గతి పతిట్ఠా న హోతి, నాపి అత్తనో అఞ్ఞో సరణం గతి పతిట్ఠా హోతి, సో అనాథోతి వుచ్చతి సఙ్కేతవసేన. తథా హి “సఙ్కేతవచనం సచ్చం, లోకసమ్ముతికారణ”న్తి వుత్తం. ఇమస్స పనత్థస్స ఆవిభావత్థం ఇమస్మిం ఠానే “లోకనాథో తువం ఏకో, సరణం సబ్బపాణిన”న్తి చ “అనాథానం భవం నాథో”తి చ –

“ఏవాహం చిన్తయిత్వాన, నేకకోటిసతం ధనం;
నాథానాథానం దత్వాన, హిమవన్తముపాగమి”న్తి చ

పాళియో నిదస్సనాని భవన్తి. యస్మా పన సాసనే చ లోకే చ యాచకో “నాథో”తి న వుచ్చతి, అయాచకో చ “అనాథో”తి. లోకస్స పన సరణం “నాథో”తి వుచ్చతి. యస్స సరణం న విజ్జతి, సో “అనాథో”తి వుచ్చతి, తథా సమిద్ధో “నాథో”తి వుచ్చతి, అసమిద్ధో “అనాథో”తి. తస్మా పఞ్ఞవతా సబ్బేసు ఠానేసు ధాతుఅత్థమత్తేన లోకసమఞ్ఞం అనతిధావిత్వా యథానురూపం అత్థో గహేతబ్బో. అయఞ్చ నీతి సాధుకం మనసి కాతబ్బా.

విధు యాచనే. వేధతి.

సథ సేథిల్లే. సథతి. సథలో హి పరిబ్బాజో, భియ్యో ఆకిరతే రజం. సిథిలోతిపి పాళి దిస్సతి. తదా ఇకారో ముద్ధజో గహేతబ్బో.

కథి కోటిల్లే. కన్థతి.

కత్థ సిలాఘాయం. కత్థతి, వికత్థతి. కత్థనా, వికత్థనా. తత్థ **కత్థతీ**తి పసంసతి. **వికత్థతీ**తి విరూపం కత్థతి అభూతవత్థుదీపనతో. ఏత్థ చ “బహుమ్పి సో వికత్థేయ్య, అఞ్ఞం జనపదం గతో”తి చ “ఇధేకచ్చో కత్థీ హోతి వికత్థీ, సో కత్థతి ‘అహమస్మి సీలసమ్పన్నోతి వా వత్తసమ్పన్నోతి వా వికత్థతీ’తి” చ ఆదయో పయోగా.

బ్యథ దుక్ఖభయచలనేసు. బ్యథతి. భన్తా బ్యధితమానసా. తతో కుమారాబ్యథితా, సుత్వా లుద్దస్స భాసితం. ఇత్థేతం ద్వయం చలఞ్చేవ బ్యథఞ్చ.

సుథ కుథ కథ హింసాయం. సోథతి. కోథతి. కథతి.

పథ గతియం. పథతి. పథో. **పథో**తి మగ్గో. సో దువిధో మహాజనేన పదసా పటిపజ్జితబ్బో పకతిమగ్గో చ పణ్డితేహినిబ్బానత్థికేహి పటిపజ్జితబ్బో పటిపదాసఙ్ఖాతో అరియమగ్గో చాతి. తత్థ పకతిమగ్గో ఉప్పన్నకిచ్చాకిచ్చేహి జనేహి పథియతి గచ్ఛియతీతి పథో, పటిపదా పన అమతమహాపురం గన్తుకామేహి కులపుత్తేహి సద్ధాపాథేయ్యం గహేత్వా పథియతి పటిపజ్జియతీతి పథో. అథ వా పాథేతి కారకం పుగ్గలం గమేతి నిబ్బానం సమ్పాపేతీతి వా పథో , పటిపదాయేవ. మగ్గాభిధానం **చురాది**గణే **మగ్గ**ధాతుకథనట్ఠానే కథేస్సామ.

కథ నిప్పాకే. కథతి.

మథ విలోథనే. మథతి.

పోథ పరియాయనభావే. పోథతి. పోథకో. పోథేతీతి అయం **చురాది**గణేపి వత్తతి. తేన "సమన్తా అనుపరియేయ్యుం, నిప్పోథేన్తా చతుద్దిసా"తి పయోగో దిస్సతి.

గోత్థ వంసే. గోత్థతి. గోత్థులో, గోత్థు.

పుథు విత్థారే. పోథతి. పుథవీ.

థకారన్తధాతురూపాని.

దకారన్తధాతు

దా దానే. ఆపుబ్బో గహణే. సద్ధో దానం దదాతి దేతి, సీలం ఆదదాతి ఆదేతి. ఇమాని సుద్ధకత్తుపదాని తద్దీపకత్తా. సద్ధో అస్సద్ధం దానం దాపేతి, సీలం ఆదపేతి, సమాదపేతి. యే ధమ్మమేవాదపయన్తి సన్తో. ఇమాని కారితపదాని హేతుకత్తుపదానీతి చ వుచ్చన్తి తద్దీపకత్తా. సద్ధేన దానం దీయతి, సీలం ఆదీయతి, సమాదీయతి, ఇమాని కమ్మపదాని తద్దీపకత్తా. అయఞ్చ **దా దానే**తి ధాతు సాసనానురూపసుతివసేన **దివాది**గణం పత్వా **సుపన**క్రియం వదన్తో "దాయతి నిద్దాయతి నిద్దా"తి సనామపదాని సుద్ధకత్తుపదాని జనయతి. **దానమవఖణ్డనఞ్చ** వదన్తో "దియతి దానం దాత్త"న్తి సనామపదాని సుద్ధకత్తుపదాని జనయతి. **సుద్ధిం**వదన్తో "దాయతి వేదాయతి వోదాన"న్తి సనామపదాని సుద్ధకత్తుపదాని జనయతి, ఇమస్మిం పన **భూవాది**గణే **దానం** వదన్తో **ఆ**పుబ్బవసేన **గహణఞ్చ** వదన్తో "దదాతి దేతి ఆదదాతి ఆదేతి దానం ఆదాన"న్తి సనామపదాని సుద్ధకత్తుపదాని జనయతి. తథా కుచ్ఛితగమనం వదన్తో "దాతి సుద్దాతి సుద్దో సుద్దీ"తి సనామపదాని సుద్ధకత్తుపదాని జనయతీతి అయం విసేసో దట్ఠబ్బో. యథా చేత్థ, ఏవమఞ్ఞత్రాపి యథాసమ్భవం విసేసో ఉపపరిక్ఖితబ్బో నయఞ్ఞూహి.

ఇదానిస్స నామపదాని **తు**మన్తాదీని బ్రూమ. "దానం, దేయ్యం, దాతబ్బం, బ్రహ్మదేయ్యం, దిన్నం, దాయకో, దాయికా, దక్ఖిణా" ఇచ్చాదీని, "దాతుం, పదాతుం, దాతవే, పదాతవే, దత్వా, దత్వాన, దదాతున, దదిత్వా, దదిత్వాన, దదియ, దజ్జా, దదియాన, ఆదాతుం, ఆదాయ, ఆదియ" ఇచ్చాదీని చ యోజేతబ్బాని.

తత్థ **దాన**న్తి దాతబ్బం, దదన్తి ఏతేనాతి అత్థే న దేయ్యధమ్మో దానచేతనా చ వుచ్చతి. కస్మా పన తత్థ **దిన్న**సద్దోయేవ కథియతి, న **దత్త**సద్దోతి? అకథనే కారణమత్థి. "దానం దిన్న"న్తిఆదీసు హి **దిన్న**సద్దట్ఠానే **దత్త**సద్దో న దిస్సతి, తస్మా న కథియతి.

గుణభూతో **దత్త**సద్దో, న దిట్ఠో జినభాసితే;
"మనసా దానం మయా దిన్నం", ఇతి **దిన్న**పదం వియ.

"దేవదత్తో యఞ్ఞదత్తో, దత్తో" ఇతి చ ఆదికో;
పణ్ణత్తివచనే దిట్ఠో, సమాసబ్యాసతో పన.

తస్మా "దేవదత్తో"తిఆదీసు "దేవేన దిన్నో"తి సమాసం కత్వా పణ్ణత్తివచనత్తా **దిన్న**సద్దస్స **దత్తా**దేసో కాతబ్బో సాసనానురూపేన. ఉపరి హి "దిన్నస్స దత్తో క్వచి పణ్ణత్తియ"న్తి లక్ఖణం పస్సిస్సథ. అయమేవ హి సాసనే నీతి అవిలఙ్ఘనీయా. ఇదం పనేత్థ వవత్థానం –

సక్కటే **దత్త**సద్దోవ, **దిన్న**సద్దో న దిస్సతి;
బ్యాసమ్హి **దిన్న**సద్దోవ, **దత్త**సద్దో న పాళియం.

"మనసా దానం మయా దిన్నం, దానం దిన్నో"తిఆదిసు;
"ధమ్మదిన్నా మహామాయా", ఇచ్చాదీసు చ పాళిసు.

ఇతి బ్యాససమాసానం, వసా ద్వేధా పవత్తతి;
దిన్నసద్దోతి దీపేయ్య, న సో సక్కటభాసితే.

గుణభూతో **దత్త**సద్దో, అసమాసమ్హి కేవలో;
న దిస్సతి మునిమతే, **దిన్న**సద్దోవ కేవలో.

తేనేవ **దిన్న**సద్దస్స, **దత్తా**దేసో కతో మయా;
"దత్తం సిరప్పదాన"న్తి, కవయో పన అబ్రవుం.

ఏదిసో పాళియం నత్థి, నయో తస్మా న సో వరో;
"దత్తో"తి భూరిదత్తస్స, సఞ్ఞా పణ్ణత్తియం గతా.

"బ్రహ్మదత్తో బుద్ధదత్తో, దత్తో" ఇతి హి సాసనే;
పణ్ణత్తియం **దత్త**సద్దో, అసమాససమాసికో.

"పరదత్తభోజన"న్తి, ఏవమాదీసు పాళిసు;
సమాసే గుణభూతోయం, **దత్త**సద్దో పతిట్ఠితో.

“మనసా దానం మయా దిన్నం, దానం దిన్నో”తిఆదిసు;
గుణభూతో **దిన్న**సద్దో, అసమాసమ్హి దిస్సతి.

“దిన్నాదాయీ ధమ్మదిన్నా”, ఇచ్చేవమాదీసు పన;
సమాసే గుణపణ్ణత్తి-భావేనేస పదిస్సతి.

కోచి పన సద్దసత్థవిదూ గరు ఏవం సద్దరచనమకాసి –

“యస్సజ్కరేహి జిముతమ్బుజలోదితేహి,
వాతేరితేహి పతితేహి సుణేహి తేహి.

జేనన్తచీవరమనోభథ బ్రహ్మదత్తం,
వన్దామి తం చలదలం వరబోధిరుక్ఖ”న్తి.

ఏత్థ చ **బ్రహ్మదత్త**న్తి ఇదం సక్కటభాసాతో నయం గహేత్వా వుత్తం, న పాళితో. పాళినయఞ్హిపత్వా “బ్రహ్మదత్తియ”న్తి వా “బ్రహ్మదిన్న”న్తి వా “దేవదత్తియ”న్తి వా “దేవదిన్న”న్తి వా రూపేన భవితబ్బం. తథా హి “బోధిసత్తో చ మద్దీ చ సమ్మోదమానా సక్కదత్తియే అస్సమే వసింసూ”తి పాళినయానురూపో అట్ఠకథాపాఠో దిస్సతి. తస్మా ఏత్థేవం వదామ –

“**దత్త**సద్దస్స ఠానమ్హి, “దత్తియ”న్తి రవో గతో;
దేవదత్తియపత్తో చ, అస్సమో సక్కదత్తియో”తి.

అయం నీతి సాధుకం మనసి కాతబ్బా. అత్ర పన పరిపుణ్ణాపరిపుణ్ణవసేన యథారహం పదక్కమో భవతి.

దదాతి, దదన్తి. దదాసి, దదాథ. దదామి, దదామ. దదాతు, దదన్తు. దదాహి, దదాథ. దదామి, దదామ, దదామసే. దదేయ్య, దదే, దజ్జా. దజ్జా సప్పురిసో దానం. దదేయ్యుం, దజ్జుం. పితా మాతా చ తే దజ్జుం. దదేయ్యాసి, దజ్జాసి, దజ్జేసి ఇచ్చపి. దజ్జాసి అభయం మమ. మాతరం కేన దోసేన, దజ్జాసి దకరక్ఖినో. సీలవన్తేసు దజ్జేసి, దానం మద్ది యథారహం. దదేయ్యాథ, దజ్జాథ. దదేయ్యామి, దజ్జామి, దదేయ్యామ, దజ్జామ. దదేథ, దదేరం. దదేథో, దదేయ్యావ్హో, దజ్జావ్హో. దదేయ్యం, దజ్జం. నేవ దజ్జం మహోసధం. దదేయ్యామ్హే, దజ్జామ్హే. అయమస్మాకం ఖన్తి. గరూనం పన ఖన్తి అఞ్ఞథా భవతి. తథా హి –

గరూ “దజ్జతి దజ్జన్తి”, ఇతిఆదినయేన తు;
అట్ఠన్నమ్పి విభత్తీనం, వసేనాహు పదక్కమం.

పాళిం ఉపపరిక్ఖిత్వా, తఞ్చే యుజ్జతి గణ్హథ;
న హి సబ్బప్పకారేన, పాళియో పటిభన్తి నో.

తత్థ అస్మాకం ఖన్తియా “దజ్జా దజ్జ”న్తిఆదీని **య్య**కారసహితేయేవ సత్తమియా పదరూపే సిజ్ఝన్తి. “దజ్జా సప్పురిసో దాన”న్తి ఏత్థ హి “దజ్జా ఇదం “దదేయ్యా”తి పదరూపం పతిట్ఠపేత్వా **య్య**కారే పరే సరలోపం కత్వా తతో తిణ్ణం బ్యఞ్జనానం సంయోగఞ్చ తీసుసఞ్ఞోగబ్యఞ్జనేసు ద్విన్నం సరూపానమేకస్స లోపఞ్చ ద్యకారసఞ్ఞోగస్స చ **జ**కారద్వయం కత్వా తతో

దీఘవసేనుచ్చారితబ్బత్తా అనిమిత్తం దీఘభావం కత్వా నిప్ఫజ్జతి. ఏవం సాసనస్సానురూపో వణ్ణసన్ధి భవతి. దువిధో హి సన్ధి పదసన్ధి వణ్ణసన్ధీతి. తేసు యత్థ పదచ్ఛేదో లబ్భతి, సో పదసన్ధి. యథా? తత్రాయం. యత్థ పన న లబ్భతి, సో వణ్ణసన్ధి. యథా? అత్రజో. యథా చ సుగతో, యథా చ పద్ధాని. ఏవం దువిధేసు సన్ధీసు "దజ్జా"తి అయం వణ్ణసన్ధి ఏవ.

అపరోపి రూపనయో భవతి **త్వా**పచ్చయన్తవసేన –

"అయం నో ఇన్దకో యక్ఖో, దజ్జా దానం పరిత్తకం;
అతిరోచతి అమ్హేహి, చన్దో తారగణే యథా"తి

దస్సనతో. ఏత్థ హి **దజ్జా**తి దత్వాతి అత్థో. ఇదం పన **దత్వా**సద్దేన సమానత్థం "దదియ్య" ఇతి పదరూపం పతిట్ఠపేత్వా **య్య**కారే పరే సరలోపం కత్వా సఞ్ఞోగేసు సరూపలోపఞ్చ తతో ద్యకారసఞ్ఞోగస్స **జ్జ**కారద్వయం దీఘత్తఞ్చ కత్వా నిప్ఫజ్జతి.

అథాపరోపి రూపనయో భవతి కమ్మని **య**పచ్చయవసేన. తథా హి "పేతానం దక్ఖిణం దజ్జా"తి చ "దక్ఖిణా దజ్జా"తి చ ద్వే పాఠా దిస్సన్తి. తత్థ పచ్ఛిమస్స **దజ్జా**తి దాతబ్బాతి అత్థో కమ్మని **య**పచ్చయవసేన. ఇధ పన **దా**ధాతుతో **య**పచ్చయం కత్వా ధాతుస్స ద్విత్తఞ్చ పుబ్బస్స రస్సత్తఞ్చ తతో **య**కారే పరే సరలోపం సఞ్ఞోగభావఞ్చ **జ్జ**కారద్వయఞ్చ ఇత్థిలిఙ్గత్తా **ఆ**పచ్చయాదిఞ్చ కత్వా "దజ్జా"తి నిప్ఫజ్జతి. ఏవం "దజ్జా దదేయ్యా"తి చ "దజ్జా దదియ్య దత్వా"తి చ "దజ్జా దాతబ్బా"తి చ ఏతాని పచ్చేకం పరియాయవచనాని భవన్తి. "దజ్జం. దజ్జాసి, దజ్జాథ. దజ్జామి, దజ్జామ. దజ్జావ్హో, దజ్జ"న్తి ఏతానిపి "దదేయ్యుం దదేయ్యాసీ"తిఆదినా పదరూపాని పతిట్ఠపేత్వా **య్య**కారే పరే సరలోపం సఞ్ఞోగేసు సరూపలోపం **ద్య**కారసమఞ్ఞోగస్స **జ్జ**కారద్వయఞ్చ కత్వా నిప్ఫజ్జన్తి. ఏతేసు **దజ్జాసీ**తి యం రూపం తస్సావయవస్స **ఆ**కారస్స **ఏ**కారం కత్వా అపరమ్పి "దజ్జేసీ"తి రూపం భవతీతి దట్ఠబ్బం. ఏస నయో అఞ్ఞత్రాపి యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో.

అచిన్తేయ్యానుభావస్స హి సమ్మాసమ్బుద్ధస్స పాళినయో అచిన్తేయ్యోయేవ హోతి, గమ్భీరో దుక్ఖోగాళ్హో, న యేన కేనచి లక్ఖణేన సాధేతబ్బో, యథాతన్తి విరచితేహేవ లక్ఖణేహి సాధేతబ్బో. తథా హి "ఖత్తియా తిత్థియా చేతియానీ"తిఆదీసు **య**కారే పరే సరలోపో భవతి, తేన "అథేత్థేకసతం ఖత్యా. ఏవమ్పి తిత్థ్యా పుథుసో వదన్తి. ఆరామరుక్ఖచేత్యానీ"తి పయోగా దిస్సన్తి. తథా "సాకచ్ఛతి తచ్ఛ"న్తి ఏత్థాపి "సహ కథయతీ"తివా "సంకథయతీ"తి వా "తథ్య"న్తి చ పదరూపం పతిట్ఠపేత్వా **సహ**సద్దస్స **హ**కారలోపం, **సం**సద్దే చ నిగ్గహీతలోపం కత్వా **స**కారగతస్స సరస్స దీఘం కత్వా **య**కారే పరే సరలోపం కత్వా తతో **థ్య**కారసఞ్ఞోగస్స **చ్ఛ**యుగం కత్వా విసభాగసఞ్ఞోగే ఏకో ఏకస్స సభాగత్తమాపజ్జతి. తేన "సాకచ్ఛతి తచ్ఛ"న్తి రూపాని సిజ్ఝన్తి. తథా హి "అఞ్ఞమఞ్ఞం సాకచ్ఛింసు. కాలేన ధమ్మసాకచ్ఛా. భూతం తచ్ఛం. యథాతథియం విదిత్వాపి ధమ్మం, సమ్మా నో లోకే పరిబ్బజేయ్యా"తి సవికపాని పయోగాని దిస్సన్తి. "నజ్జా"తిఆదీసుపి "నదియా"తిఆదీని పదరూపాని పతిట్ఠపేత్వా వణ్ణసన్ధివసేన **య**కారే పరే లోపవిధి లబ్భతియేవ. వివిధో హి సాసనానుకూలో రూపనిప్ఫాదనుపాయో, ఉపరి చ ఏతేసం సాధనత్థం "సరలోపో యమనరాదీసూ"తిఆదీని లక్ఖణాని భవిస్సన్తి. తత్థ –

"దజ్జా దజ్జు"న్తిఆదీని, సత్తమీనం వసేన మే;
వుత్తాని యోగిరాజస్స, సాసనత్థం మహేసినో.

అత్రిదం వత్తబ్బం, కిఞ్చాపి అట్ఠకథాచరియేహి "మాతరం తేన దోసేన, దజ్జాహం దకరక్ఖినో"తి ఏత్థ **దజ్జ**న్తి పదస్స "దమ్మీ"తి వత్తమానావసేన వివరణం కతం, తథాపి సత్తమీపయోగోయేవ. ఆచరియా హి "సత్తమీపయోగో అయ"న్తి జానన్తాపి "కదాచి అఞ్ఞో పరికప్పత్థమ్పి గణ్హేయ్యు"న్తి ఆసఙ్కాయ ఏవం వివరణమకంసు. తథా కిఞ్చాపి తేహి "అనాపరాధకమ్మన్తం, న దజ్జం దకరక్ఖినో"తి ఏత్థ **న దజ్జ**న్తి పదస్స "నాహం దకరక్ఖస్స దస్సామీ"తి భవిస్సన్తీవసేన వివరణం కతం, తథాపి సత్తమీపయోగోయేవ, అనాగతం పన పటిచ్చ వత్తబ్బత్థత్తా ఏవం వివరణం కతం. "నేవ దజ్జం మహోసధ"న్తి ఏత్థ పన "న త్వేవ దదేయ్య"న్తి సత్తమీపయోగవసేనేవ వివరణం కతన్తి. ఏవం దజ్జంపదస్స వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

ఇదాని పరోక్ఖాదివసేన పదక్కమో కథియతి. "దద, దదూ. దదూ"తి చ ఇదం "నారదో ఇతి నామేన, కస్సపో ఇతి మం విదూ"తిఆదీసు **విదూ**సద్దేన సమం. దదే, దదిత్థ, దదం, దదిమ్హ. దదిత్థ, దదిరే. దదిత్థో, దదివ్హే.

ఏత్థ చ **దదిత్థో**తి ఇదం "సఞ్ఞగ్ఘిత్థో మయా సహ. మా కిసిత్థో మయా వినా. మా నం కలలే అక్కమిత్థో"తిఆదీసు "సఞ్ఞగ్ఘిత్థో"తిఆదీహి సమం. ఇమినా నయేన సబ్బత్థ లబ్భమానవసేన సదిసతా ఉపపరిక్ఖితబ్బా. దదం, దదిమ్హే. పరోక్ఖాసహితరూపాని.

అదదా, అదదూ. అదదే, అదదత్థ. అదదం, అదదమ్హ. అదదత్థ, అదదత్థుం. అదదసే, అదదవ్హం. అదదిం అదదమ్హసే. ఇతి అనకారపుబ్బమ్పి రూపం గహేతబ్బం "యేసం నో న దదమ్హసే"తి దస్సనతో. హియ్యత్తనీసహితరూపాని.

అదది, అదదుం, అదదింసు. అదదో, అదదిత్థ. అదదిం, అదదిమ్హా. అదదా, అదదూ. అదదసే, అదదివ్హం. అదదం, అదదిమ్హే. అజ్జతనీసహితరూపాని.

"దదిస్సతి, దదిస్సన్తి" ఇచ్చాది సబ్బం నేయ్యం. భవిస్సన్తీసహితరూపాని.

"అదదిసా, దదిస్సా, అదదిస్సంసు, దదిస్సంసు" ఇచ్చాది చ సబ్బం నేయ్యం. కాలాతిపత్తిసహితరూపాని.

అపరానిపి వత్తమానాదిసహితరూపాని భవన్తి. దేతి, దేన్తి. దేసి, దేథ. దేమి, దమ్మి, దేమ, దమ్మ. దేతు, దేన్తు. దేహి, దేథ. దేమి, దమ్మి, దేమ, దమ్మ. అత్తనోపదాని అప్పసిద్ధాని. సత్తమీనయో చ పరోక్ఖానయో చ అప్పసిద్ధో. హియ్యత్తనీనయో పన అజ్జతనీనయో చ కోచి కోచి పసిద్ధో పాళియం ఆగతత్తా, సక్కా చ "అదా, అదూ, అదో, అద"న్తిఆదినా యోజేతుం. తథా హి నయో దిస్సతి. అదా దానం పురిన్దదో. వరఞ్చేమే అదో సక్క. బ్రాహ్మణానం అదం గజం. అదాసిమే. అదంసు తే మమోకాసం. అదాసిం బ్రాహ్మణే తదాతి. "దస్సతి, దస్సన్తి" ఇచ్చాది సబ్బం నేయ్యం. "అదస్సా, దస్సా, అదస్సంసు, దస్సంసు, దస్సింసు" ఇచ్చాది చ సబ్బం నేయ్యం.

తథా ఆదదాతి, ఆదదన్తి. ఆదదాసి, ఆదదాథ. ఆదదామి, ఆదదామ. **కచ్చాయనమతే** "ఆదత్తే"తి అత్తనోపదం వుత్తం. ఏవం "ఆదదాతు, ఆదదేయ్య" ఇచ్చాది సబ్బం నేయ్యం. ఆదేతు ఆదేయ్య ఇచ్చాది యథారహం యోజేతబ్బం. ఏవమేవ చ "దాపేతి, ఆదాపేతీ"తిఆదీనిపి యథారహం యోజేతబ్బాని.

దాకుచ్ఛితే గమనే. దాతి. సుద్దాతి. సుద్దో, సుద్దీ. తత్థ **సుద్దో**తి సుద్దాతీతి సుద్దో, పరపోథనాదిలుద్దాచారకమ్మునా దారుకమ్మాదిఖుద్దాచారకమ్మునా చ లహుం లహుం కుచ్ఛితం గచ్ఛతీతి అత్థో. తథా హి **సు** ఇతి సీఘత్థే నిపాతో, **దా** ఇతి

గరహత్థో ధాతు కుచ్ఛితగతివాచకత్తా. సుద్దస్స భరియా **సుద్దీ**.

దు గతియం. దవతి. దుమో. ఏత్థ చ దవతి గచ్ఛతి మూలక్ఖన్ధసాఖావిటపపత్తపల్లవపుప్ఫఫలేహి వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లం పాపుణాతీతి **దుమో**.

దేసోధనే. సోధనం పరియోదాపనం. దాయతి. దాయనం. యథా గాయతి, గాయనం. దాయితుం, దాయిత్వా, ధాతావయవస్సేకారస్స **ఆయా**దేసో. "దాతుం, దత్వా" ఇచ్చపి రూపాని.

తత్ర **దాతు**న్తి సోధేతుం. **దత్వా**తి సోధేత్వాతి అత్థో గహేతబ్బో. తథా హి "బాలో అబ్యత్తో నప్పటిబలో అనుయుఞ్జియమానో అనుయోగం దాతు"న్తి ఏత్థ **దాతు**న్తి పదస్స సోధేతున్తి అత్థో. కేచి "దానత్థ"న్తి అత్థం వదన్తి, తం న యుత్తం. న హి యో పరేహి అనుయుఞ్జియతి, సో అనుయోగం దేతి నామాతి. తస్మా "ఆచరియస్స అనుయోగం దత్వా బారాణసిం పచ్చాగచ్ఛీ"తిఆదీసుపి **అనుయోగం దత్వా**తి అనుయోగం సోధేత్వాతి అత్థోయేవ గహేతబ్బో. తథా హి పుబ్బాచరియేహి "అనుయోగదాపనత్థ"న్తి ఏతస్మిం పదేసే ఏసోయేవత్థో విభావితో. కథం? **అనుయోగదాపనత్థ**న్తి అనుయోగం సోధాపేతుం. విమద్దక్ఖమఞ్హి సీహనాదం నదన్తో అత్థతో అనుయోగం సోధేతి నామ, అనుయుఞ్జన్తో చ నం సోధాపేతి నామాతి. ఇదమ్పి చ తేహి వుత్తం. **దాతు**న్తి సోధేతుం. కేచి "దానత్థ"న్తి అత్థం వదన్తి, తం న యుత్తం. న హి యో సీహనాదం నదతి, సో ఏవ తత్థ అనుయోగం దేతీతి. సమన్తపట్ఠానమహాపకరణ సంవణ్ణనాయమ్పి పుబ్బాచరియేహి "**దానం దత్వా**తి తం చేతనం పరియోదాపేత్వా"తి సోధనత్థో వుత్తో. దుల్లభా అయం నీతి సాధుకం చిత్తే ఠపేతబ్బా.

దే పాలనే. దీయతి. దానం, ఉద్దానం దాయితుం, దాయిత్వా. తత్థ **దాన**న్తి దుగ్గతితో దాయతి రక్ఖతీతి దానం, దానచేతనా. **ఉద్దాన**న్తి వుత్తస్స అత్థస్స వక్ఖమానస్స వా విప్పకిణ్ణభావేన నస్సితుం అదత్వా ఉద్ధం దానం రక్ఖణం ఉద్దానం, సఙ్గహవచనన్తి అత్థో. అథ వా **ఉద్దాన**న్తి పచ్ఛుద్దానాదికం ఉద్దానం.

ఖాద భక్ఖనే. ఖాదతి. ఖాదికా, ఖాదనం, అఞ్ఞమఞ్ఞఖాదికా. పుబ్బఫలఖాదికా, ఖజ్జం, ఖాదనీయం, ఖన్ధా.

తత్థ **ఖజ్జ**న్తి పూవో. **ఖాదనీయ**న్తి పూవఫలాఫలాది. "ఖాదనీయం వా భోజనీయం వా"తి విసుం భోజనీయస్స వచనతో ఖాదనం నామ ఖజ్జస్స వా ఖాదనీయస్స వా భక్ఖనం. అపిచ హింసాపి "ఖాదన"న్తి వుచ్చతి. జాతిజరాబ్యాధిదుక్ఖాదీహి ఖజ్జన్తీతి **ఖన్ధా,** రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణాని. "చీవరాని నస్సన్తిపి డయ్హన్తిపి ఉన్దూరేహిపి ఖజ్జన్తీ"తి ఏత్థ వియ **ఖజ్జ**న్తి సద్దో కమ్మత్థో.

బద థేరియే. థిరభావో **థేరియం,** యథా దక్ఖియం. బదతి. బదరీ, బదరం. అత్రిదం వుచ్చతి –

> కక్కన్ధు బదరీ కోలీ, కోలం కులవమిచ్చపి;
> తేనిలం బదరఞ్చాతి, నామం రుక్ఖస్స కోలియాతి.

ఖద థితిహింసాసు చ. థేరియాపేక్ఖాయ **చ**కారో. ఖదతి. ఖదిరో.

గద వియత్తియం వాచాయం. గదతి. ఆగదనం, తథో ఆగదో ఏతస్సాతి తథాగతో. సుట్ఠు గదతీతి సుగదో.

రద విలేఖనే. రదతి. రదనో, రదో, దాఠారదో. అత్ర **రదనో**తి దన్తో.

నద అబ్యత్తసద్దే. సీహో నదతి, పణదతి. నాదో, నదీ. పబ్బతేసు వనాదీసు నదతీతి **నదీ**. **నద ఇ** ఇతి ధాతుద్వయవసేన పన "నదన్తీ గచ్ఛతీతి **నదీ**"తిపి నిబ్బచనం వదన్తి.

కేచేత్థ వదేయ్యుం యా పనేసా "నద అబ్యత్తసద్దే'తి ధాతు తుమ్హేహి వుత్తా, సా కింనిచ్చమబ్యత్తసద్దేయేవ వత్తతి, ఉదాహు కత్థచి వియత్తియమ్పి వాచాయం వత్తతీ"తి? నిచ్చమబ్యత్తసద్దేయేవ వత్తతీతి. యజ్జేవం "సీహో నదతీ"తిఆదీసు తిరచ్ఛానగతాదిసద్దభావేన అవిభావితత్థతాయ **నద**సద్దో అబ్యత్తసద్దో హోతు, "సీహో వియ అయం పురిసో నదతీ"తిఆదీసు పన మనుస్సభాసాపి అబ్యత్తసద్దో సియాతి? తన్న వియత్తాపి సమానా మనుస్సభాసా సీహో వియాతి ఏవం సముపేక్ఖావసేన **సీహ**పదత్థస్సాపేక్ఖనతో **నద**సద్దేన నిద్దిసియతి , న పురిసాపేక్ఖనవసేన. యథా హి వలాహకూపమావసేన కథితం, "కథఞ్చ పుగ్గలో గజ్జితా చ వస్సితా చ హోతీ"తి పాళియం గజ్జనం వస్సనఞ్చ పుగ్గలే అలబ్భమానమ్పి వలాహకస్స గజ్జనవస్సనసదిసతాయ భాసనకరణక్రియాయూపలబ్భనతో వత్తబ్బమేవ హోతి, ఏవమేవ నిబ్భయభావేన సీహనాదసదిసియా వాచాయ నిచ్ఛరణతో సీహో వియ నదతీతి అవిభావితత్థవసేన **నద**సద్దేన మనుస్సభాసాపి నిద్దిసితబ్బా హోతి.

ఏత్థ చ అమ్బఫలూపమాదయోపి ఆహరిత్వా దస్సేతబ్బా. న హి పక్కామకతాదీని పుగ్గలేసు విజ్జన్తి, అథ ఖో అమ్బఫలాదీసు ఏవ విజ్జన్తి, ఏవం సన్తేపి భగవతా అఞ్ఞేనాకారేన సదిసత్తం విభావేతుం అమ్బఫలూపమాదయో వుత్తా, ఏవమేవ **నద**సద్దో అబ్యత్తసద్దభావేన తిరచ్ఛానగతసద్దాదీసు ఏవ వత్తబ్బోపి అత్థన్తరవిభావనత్థం "సీహో వియ నదతీ"తిఆదీసు మనుస్సభాసాయమ్పి రూళ్హియా వుత్తో, న సభావతో. తథా హి సభావతో **నద**సద్దేనపి **వస్సిత**సద్దాదీహిపి మనుస్సభాసా నిద్దిసితబ్బా న హోతీతి. యది ఏవం –

> "సువిజానం సిఙ్గాలానం, సకుణానఞ్చ వస్సితం;
> మనుస్సవస్సితం రాజ, దుబ్బిజానతరం తతో"తి

ఏత్థ కస్మా **వస్సిత**సద్దేన మనుస్సభాసా నిద్దిసియతీతి? సచ్చం మనుస్సభాసాపి **వస్సిత**సద్దేన నిద్దిట్ఠా దిస్సతి, ఏవం సన్తేపి సా "సువిజానం సిఙ్గాలానం, సకుణానఞ్చ వస్సిత"న్తి **వస్సిత**సద్దవసేన పయోగస్స వచనతో తదనురూపం నిద్దిసితుం అరహతీతి మన్త్వా **వస్సిత**సద్దసదిసీ నిద్దిట్ఠా. న హి "మనుస్సో వస్సతీ"తిఆదినా విసుం పయోగా దిస్సన్తి, "సకుణో వస్సతి, కూజతీ"తిఆదినా పన పయోగా దిస్సన్తి, తస్మా "సఙ్గామం ఓతరిత్వాన, సీహనాదం నది కుసో"తిఆదీసు వియ యథారహం అత్థో గహేతబ్బో. ఏవం **నద**ధాతు సభావతో అబ్యత్తసద్దేయేవ హోతి, న వియత్తియం వాచాయన్తి దట్ఠబ్బం.

అద్ద గతియం యాచనే చ. అద్దతి.

నద్ద గద్ద సద్దే. నద్దతి. గద్దతి.

తద్ద హింసాయం. తద్దతి.

కద్ద కుచ్ఛితే సద్దే. కద్దతి. కద్దమో.

ఖద్ద దంసనే. దంసనమిహ దన్తసుకతకత్తికా క్రియా అభిధీయతే. సభావత్తా ధాతుయా సాధనప్పయోగసమవాయీ. ఖద్దతి.

అది బన్ధనే. అన్దతి. అన్దు. **అన్దు**సద్దోపనేత్థ ఇత్థిలిఙ్గో గహేతబ్బో పాళియం ఇత్థిలిఙ్గప్పయోగదస్సనతో "సెయ్యథాపి వాసేట్ఠ అయం అచిరవతీ నదీ పూరా ఉదకస్స సమతిత్తికా కాకపేయ్యా, అథ పురిసో ఆగచ్ఛేయ్య పారత్థికో పారగవేసీ పారగామీ పారం తరితుకామో, సో ఓరిమతీరే దళ్హాయ అన్దుయా పచ్ఛాబాహం గాళ్హబన్ధనబన్ధో"తి. తత్ర **అన్దూ**తి యం కిఞ్చి బన్ధనం వా. "యథా అన్దుఘరే పురిసో"తి హి వుత్తం. బన్ధనవిసేసో వా, "అన్దుబన్ధనాదీని ఛిన్దిత్వా పలాయింసూ"తి హి వుత్తం. అపిచ అన్దనట్ఠేన బన్ధనట్ఠేన అన్దు వియాతిపి **అన్దు,** పఞ్చ కామగుణా. వుత్తఞ్హేతం భగవతా "ఇమే ఖో వాసేట్ఠ పఞ్చ కామగుణా అరియస్స వినయే అన్దూతిపి బన్ధనన్తిపి వుచ్చన్తీ"తి. నిగ్గహీతాగమవసేనాయం ధాతు వుత్తా. కత్థచి పన విగతనిగ్గహీతాగమోపి హోతి, తం యథా? "అవిజ్జా భిక్ఖవే పుబ్బఙ్గమా అకుసలానం ధమ్మానం సమాపత్తియా అన్వదేవ అహిరిక"న్తి పాళి. ఏత్థ అనుఅన్దతి అనుబన్ధతీతి అన్వది. అన్వది ఏవ **అన్వదేవా**తి కితవిగ్గహో సన్ధివిగ్గహో చ వేదితబ్బో. తథా హి **అట్ఠకథాయం "అన్వదేవా**తి అనుబన్ధమానమేవా"తి వుత్తం, తం అవిజ్జమహిరికం అనుబన్ధమానమేవ హోతీతి అత్థో.

ఇది పరమిస్సరియే ఇన్దతి. ఇన్దనం, ఇన్దో.

ఏత్థ **ఇన్దో**తి అధిపతిభూతో యో కోచి. సో హి ఇన్దతి పరేసు ఇస్సరియం పాపుణాతీతి **ఇన్దో**తి వుచ్చతి. అపిచ **ఇన్దో**తి సక్కో. సక్కస్స హి అనేకాని నామాని –

> సక్కో పురిన్దదో ఇన్దో, వత్రభూ పాకసాసనో;
> సహస్సనేత్తో మఘవా, దేవరాజా సుజమ్పతి.
>
> సహస్సక్ఖో దససత-లోచనో వజిరావుధో;
> హూతపతి మహిన్దో చ, కోసియో దేవకుఞ్జరో.
>
> సురాధిపో సురనాథో, వాసవో తిదివాధిభూ;
> జమ్భారి చేవ వజిర-హత్థో అసురసాసనో;
> గన్ధరాజా దేవిన్దో, సురిన్దో అసురాభిభూతి.

ఏవం అనేకాని నామాని. ఏకోపి హి అత్థో అనేకసద్దప్పవత్తినిమిత్తతాయ అనేకనామో. తేనాహ భగవా –

> సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో పుబ్బే మనుస్సభూతో సమానో మఘో నామ మాణవో అహోసి, తస్మా "మఘవా"తి వుచ్చతి. సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో పుబ్బే మనుస్సభూతో సమానో పురే దానం అదాసి, తస్మా "పురిన్దదో"తి వుచ్చతి. సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో పుబ్బే మనుస్సభూతో సమానో సక్కచ్చం దానం అదాసి, తస్మా "సక్కో"తి వుచ్చతి. సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో పుబ్బే మనుస్సభూతో సమానో ఆవాసం అదాసి, తస్మా "వాసవో"తి

వుచ్చతి. సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో సహస్సం అత్థానం ముహుత్తేన చిన్తేతి, తస్మా "సహస్సక్ఖో"తి వుచ్చతి. సక్కస్స మహాలి దేవానమిన్దస్స సుజా నామ అసురకఞ్ఞా పజాపతి, తస్మా "సుజమ్పతీ"తి వుచ్చతి. సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో దేవానం తావతింసానం ఇస్సరియాధిపచ్చం రజ్జం కారేతి, తస్మా "దేవానమిన్దో"తి వుచ్చతీతి.

ఏవమేకస్సాపి అత్థస్స అనేకాని సద్దప్పవత్తినిమిత్తాని దిస్సన్తి.

తథా హి యేన పవత్తినిమిత్తేన తావతింసాధిపతిమ్హి **ఇన్ద**సద్దో పవత్తో, న తేన తత్థ **సక్కాది**సద్దా పవత్తా, అథ ఖో అఞ్ఞేన. తథా యేన సమ్మాదిట్ఠియం **పఞ్ఞా**సద్దో పవత్తో, న తేన తత్థ **విజ్జాది**సద్దా. యేన సమ్పయుత్తధమ్మానం పుబ్బఙ్గమభావేన ఉప్పన్నధమ్మస్మిం **చిత్త**సద్దో పవత్తో, న తేన తత్థ **విఞ్ఞాణాది**సద్దా. న హి వినా కేనచి పవత్తినిమిత్తేన సద్దో పవత్తతీతి. ఏకోపి అత్థో సమ్ముత్యత్థో చ పరమత్థో చ అనేకసద్దప్పవత్తినిమిత్తతాయ అనేకనామోతి దట్ఠబ్బం.

ఏత్థ సియా "నామానీతి వదథ, కిం నామం నామా"తి. వుచ్చతే – ఈదిసే ఠానే అత్థేసు సద్దప్పవత్తినిమిత్తం "నామ"న్తి గహితం, యం "లిఙ్గ"న్తిపి వుచ్చతి. తథా హి "నామ"న్తి చ "లిఙ్గ"న్తి చ సద్దోపి వుచ్చతి, "అఞ్ఞం సోభనం నామం పరియేసిస్సామి. లిఙ్గఞ్చ నిప్పజ్జతే"తిఆదీసు వియ. అసభావధమ్మభూతం నామపఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతం అత్థేసు సద్దప్పవత్తినిమిత్తమ్పి వుచ్చతి "నామగోత్తం న జీరతి. సతలిఙ్గో"తిఆదీసు వియ. ఇతి **నామ**సద్దేనపి **లిఙ్గ**సద్దేనపి సద్దప్పవత్తినిమిత్తస్స కథనం దట్ఠబ్బం. సద్దప్పవత్తినిమిత్తఞ్చ నామ లోకసఙ్కేతసిద్ధో తంతంవచనత్థనియతో సామఞ్ఞాకారవిసేసోతి గహేతబ్బం. సో ఏవంభూతోయేవ సామఞ్ఞాకారవిసేసో నామ పఞ్ఞత్తీతి పుబ్బాచరియా వదన్తి . సో హి తస్మిం తస్మిం అత్థే సద్దం నామేతి తస్స తస్స అత్థస్స నామసఞ్ఞం కరోతీతి **నామం,** పకారేహి ఞాపనతో **పఞ్ఞత్తి** చ. సవిఞ్ఞత్తివికారస్స పన సద్దస్స సమ్ముతిపరమత్థసచ్చానం పకారేహి ఞాపనతో పఞ్ఞత్తిభావే వత్తబ్బమేవ నత్థి. సద్దస్సేవ హి ఏకన్తేన పఞ్ఞత్తిభావో ఇచ్ఛితబ్బో "నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పరిత్తారమ్మణా"తి చ "నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా"తి చ "నిరుత్తిపటిసమ్భిదా బహిద్ధారమ్మణా"తి చ పాళిదస్సనతో. ఇధ పన సద్దప్పవత్తినిమిత్తాధికారత్తా నామవసేన అత్థో పకాసితో. ఏవం అనేకవిధస్స సామఞ్ఞాకారవిసేసోతి పుబ్బాచరియేహి గహితస్స నామపఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతస్స సద్దప్పవత్తినిమిత్తస్స వసేన ఏకోపి ఞేయ్యత్థో అనేకలిఙ్గోతి గహేతబ్బో. తేనాహ ఆయస్మా సుహేమన్తో పభిన్నపటిసమ్భిదో –

"సతలిఙ్గస్స అత్థస్స, సతలక్ఖణధారినో;
ఏకఙ్గదస్సీ దుమ్మేధో, సతదస్సీవ పణ్డితో"తి.

ఏవం సబ్బాభిధానేసుపి ఇమినా నయేన యథారహం అత్థో విభావేతబ్బో నయఞ్ఞూహి.

విది అవయవే. విన్దతి. యది అభిధానమత్థి, "విన్దో"తి దిస్సతి. యథా కణ్డతి. కణ్డో.

ఖిది అవయవేతి చన్దవిదునో వదన్తి. తేసం మతే "ఖిన్దతీ"తి రూపం.

నిది కుచ్ఛాయం. కుచ్ఛాసద్దో గరహత్థో. నిన్దతి. నిన్దా.

పోరాణమేతం అతుల, నేతం అజ్జతనామివ;
నిన్దన్తి తుణ్హిమాసీనం, నిన్దన్తి బహుభాణినం;

మితభాణిమ్పి నిన్దన్తి, నత్థి లోకే అనిన్దితో.

అవణ్ణో అగుణో నిన్దా, గరహా అయసోపి చ;
అసిలోకో అకిత్తి చ, అసిలాఘా చ అత్థుతి.

నన్ద సమిద్ధియం. అకమ్మికా ధాతు. నన్దతి పుత్తేహి పుత్తిమా. నన్దాయ నున మరణేన. నన్దసి సిరివాహన. నన్దనం వనం. **అభిసద్దయోగే పనాయం సకమ్మకోపి. అభినన్ద**న్తి ఆగతం నాభినన్దన్తి మరణం.

సిరీవ రూపినిం దిస్వా, నన్దితం ఆసి తం కులం;
తేన నన్దాతి మే నామం, సున్దరం పవరం అహు.

రమ్మం వేళువనం యేన, న దిట్ఠం సుగతాలయం;
న తేన నన్దనం దిట్ఠం, ఇతి మఞ్ఞే మహేసయం.

యేన వేళువనం దిట్ఠం, నరనన్దననన్దనం;
సుదిట్ఠం నన్దనం తేన, అమరిన్దసునన్దనం.

చది హిలాదనే దిత్తియఞ్చ. హిలాదనం సుఖనం. **దిత్తి** సోభా. చన్దతి. చన్దనో, చన్దో.

ఏత్థ చ చన్దనస్సపి అనేకాని నామాని – చన్దనం, గన్ధసారో, మలయజో, సువణ్ణచన్దనం, హరిచన్దనం, రత్తచన్దనం, గోసీతచన్దనం. చన్దయతి హిలాదయతి సీతగుణసమఙ్గితాయ సత్తానం పళిళాహం వూపసమేన్తం సుఖం ఉప్పాదేతీతి **చన్దనం. చన్దో**తి సోమో, సోపి చన్దయతి హిలాదయతి సీతగుణసమ్పత్తియా అత్తనో పభాయ సత్తానం పరిళాహం వూపసమేన్తో సుఖం ఉప్పాదేతీతి **చన్దో**తి వుచ్చతి. అథ వా చన్దతి దిబ్బతి సిరియా విరోచతీతి **చన్దో. ఆగమట్ఠకథాసు** పన "ఛన్దం జనేతీతి **చన్దో**"తి వుత్తం. తస్సాపి అనేకాని నామాని –

చన్దో నక్ఖత్తరాజా చ, ఇన్దు సోమో నిసాకరో;
చన్దిమా మా నిసానాథో, ఓసధీ సో నిసాపతి.

ఉళురాజా ససఙ్కో చ, హిమరంసి ససీపి చ;
ద్విజరాజా ససధరో, తారాపతి హిమంసు చ.

కుముదబన్ధవో చేవ, మిగఙ్కో చ కలానిధి;
సుధం సుధి ధూపి యూప-రస్మి చేవ ఖమాకరో;
నక్ఖత్తేసో చ రజనీ-కరో సుబ్భంసు ఏవ చ.

తది చేతాయం. తన్దతి. తన్దీ.

కది కలది అవ్హానే రోదనే చ. కన్దతి, పక్కన్దతి. పక్కన్దుం, కన్దన్తో, కలన్దకో.

కలిది పరిదేవనే. కలిన్దతి.

ఖోద పటిఘాతే. ఖోదతి.

ఖన్ద గతిసోసనేసు. ఖన్దతి. ఖన్దో. **ఖన్దో** నామ ఏకో దేవో, యో "కుమారో సత్తిధరో"తి చ వుచ్చతి.

ఖుది ఆపవనే. ఖున్దతి.

సిది సీతియే. సీతియం సీతిభావో. సిన్దతి. సోసిన్దో, సోతత్తో.

వన్ద అభివాదనథుతీసు. వన్దతి, అభివన్దతి. అభివన్దనా, వన్దనం, వన్దకో.

ఏత్థ పన **వన్దతీ**తి పదస్స నమస్సతి థోమేతి వాతి అత్థో. తథా హి **సుత్తన్తటీకా**కారో "**వన్దే**తి వన్దామి థోమేమి వా"తి ఆహ.

భది కల్లాణే సోఖియే చ. కల్లాణం కల్యాణం, **సోఖియం** సుఖినో భావో, సుఖమిచ్చేవత్థో. భన్దతి. భన్దకో, భద్దో, భద్రో.

మది థుతిమోదమదసుపనగతీసు. మన్దతి. మన్దో.

ఏత్థ పన **మన్దో**తి అఞ్ఞాణీపి బాలదారకోపి వుచ్చతి. తత్థ అఞ్ఞాణీ మన్దతి అఞ్ఞాణభావేన అప్పసంసితబ్బమ్పి పుగ్గలం థోమేతీతి **మన్దో**. మన్దతి అమోదితబ్బట్ఠానేపి మోదతీతి **మన్దో**. మన్దతి దానసీలాదిపుఞ్ఞక్రియాసు పమజ్జతీతి **మన్దో**. మన్దతి అత్తనో చ పరేసఞ్చ హితాహితం అచిన్తేన్తో ఖాదనీయభోజనీయాదీహి అత్తనో కాయం సఞ్జాతమేదం కురుమానో సుపతీతి **మన్దో**. మన్దతి అయుత్తం పరేసం క్రియం దిట్ఠానుగతిఆపజ్జనేన గచ్ఛతి గణ్హాతీతి **మన్దో**. అథ వా మన్దతి పునప్పునం పటిసన్ధిగ్గహణవసేన గబ్భం గచ్ఛతీతి **మన్దో**. వుత్తఞ్హి భగవతా "పునప్పునం గబ్భముపేతి మన్దో"తి. బాలదారకో పన మన్దతి యుత్తాయుత్తమజానన్తో ఉత్తానసేయ్యంపరివత్తనసేయ్యం వా సుపతీతి **మన్దో**. తథా హి –

> "నోనీతసుఖుమాలం మం, జాతపల్లవకోమలం;
> మన్దం ఉత్తానసయనం, పిసాచభయతజ్జితా.
>
> పాదమూలే మహేసిస్స, సాయేసుం దీనమానసా;
> ఇదం దదామ తే నాథ, సరణం హోహి నాయకా"తి

వుత్తం, ఇతి ఉత్తానసయనతో పట్ఠాయ యావ మన్దదసకం, తావ "మన్దో"తి "దారకో"తి దట్ఠబ్బో. అప్పత్థవాచకోపి పన **మన్ద**సద్దో హోతి, సో పాటిపదికత్తా ఇధ నాధిప్పేతో, అథ వా మన్దతి అప్పభావేన గచ్ఛతి పవత్తతీతి నిప్ఫన్నపాటిపదికవసేనపి గహేతబ్బో.

ముద హాసే. హసనం **హాసో** తుట్ఠి. మోదతి, పమోదతి. సమ్మోదతి. సమ్మోదకో. సమ్మోదమానా గచ్ఛన్తి ముదితా. ముదా.

హద కరీసోస్సగ్గే. కరీసోస్సగ్గో నామ కరీసస్స ఓస్సజ్జనం విస్సజ్జనం. హదతి. ఉహదతి. హదనో.

ఏత్థ చ "యేసం నో సన్థతే దారకా ఉహదన్తిపి ఉమ్మిహన్తిపీ"తి అయం పాళి నిదస్సనం, తత్ర **ఉహదన్తిపీ**తి వచ్చమ్పి కరోన్తి. **ఉమ్మిహన్తిపీ**తి పస్సావమ్పి కరోన్తి. పచ్ఛిమపదస్సత్థో **మిహ సేచనే**తి ధాతువసేన దట్ఠబ్బో. అయం పన **చురాది**గణేపి వత్తతి ద్విగణికత్తా. ఇమస్మిఞ్హి ఠానే "ముత్తేతి ఓహదేతి చా"తి **చరియాపిటకపాళి**ప్పదేసో నిదస్సనం. తత్థ **ముత్తేతీ**తి పస్సావం కరోతి. **ఓహదేతీ**తి కరీసం విస్సజ్జేతి.

ఉద మోదే కీళాయఞ్చ. ఉదతి. ఉదానం. ఉదగ్గో.

తత్థ **ఉదాన**న్తి కేనట్ఠేన ఉదానం? ఉదాననట్ఠేన. కిమిదం ఉదాననం నామ? పీతివేగసముట్ఠాపితో ఉదాహారో. యథా హి యం తేలాది మినితబ్బవత్థు మానంగహేతుం న సక్కోతి, విస్సన్దిత్వా గచ్ఛతి, తం "అవసేకో"తి వుచ్చతి. యఞ్చ జలం తళాకం గహేతుం న సక్కోతి, అజ్ఝోత్థరిత్వా గచ్ఛతి, తం "ఓఘో"తి వుచ్చతి, ఏవమేవ యం పీతివేగసముట్ఠాపితం వితక్కవిప్ఫారం హదయం సన్ధారేతుం న సక్కోతి, సో అధికో హుత్వా అన్తో అసణ్ఠహిత్వా వచీద్వారేన నిక్ఖమన్తో పటిగ్గాహకనిరపేక్ఖో ఉదాహారవిసేసో "ఉదాన"న్తి వుచ్చతి. **ఉదగ్గో**తి సఞ్జాతసోమనస్సో.

కుద ఖుద గుద కీళాయమేవ. కోదతి. ఖోదతి. గోదతి.

సూద పగ్ఘరణే. సూదతి. సుత్తం. సూదో. రఞ్ఞో సూదా మహానసే.

ఏత్థ చ సుత్తన్తి సూదతి ధేను వియ ఖీరం అత్థే పగ్ఘరాపేతీతి **సుత్తం,** తేపిటకం బుద్ధవచనం. సకమ్మికధాతుత్తా పన "పగ్ఘరాపేతీ"తి కారితవసేన అత్థో కథేతుం లబ్భతి. తథా హి "కరోతీ"తి పదస్స "నిప్ఫాదేతీ"తి అత్థో కథేతుం లబ్భతి. **సూదో**తి భత్తకారో. యో "ఆళారికో, ఓదనికో, సూపకారో, రసకో"తి చ వుచ్చతి. **సూదతి** "ఏవఞ్చేవఞ్చ కతే ఖాదనీయం వా భోజనీయం వా సుగన్ధం మనాపం సురసఞ్చ భవిస్సతీ"తి రన్ధనక్రియాయ సుకుసలతాయ రసం పగ్ఘరాపేతి అభినిబ్బత్తేతీతి **సూదో**.

రహద అబ్యత్తసద్దే. రహదతి. రహదో.

హిలాది సుఖే చ. చకారో పుబ్బత్థాపేక్ఖకో. హిలాదతి. హిలాదనం, హిలాదో, మేత్తాసహాయకతసత్తమహాహిలాదో.

సద్ద కుచ్ఛితే సద్దే. సద్దతి.

మిద స్నేహే. స్నేహో నామ వసాసఙ్ఖాతో స్నేహో పీతిస్నేహోతి దువిధో. ఇధ పన వసాసఙ్ఖాతో స్నేహో అధిప్పేతో, మేదతి మేదో.

ఏత్థ చ **మేదతీ**తి మేదసహితో భవతి అయం పురిసోతి అత్థో. **మేదో** నామ థూలస్స సకలసరీరం ఫరిత్వా కిసస్స జఙ్ఘమంసాదీని నిస్సాయ ఠితో పత్థిన్నసినేహో, సో వణ్ణేన హలిద్దివణ్ణో హోతి. కారితే "మేదేతి మేదయతీ"తి రూపాని. తథా హి "తే ఇమం కాయం బలం గాహేన్తి నామ బ్రూహేన్తి నామ మేదేన్తి నామా"తి పాళి దిస్సతి. తత్థ **మేదేన్తీ**తి సఞ్జాతమేదం

కరోన్తీతి అత్థో. ఇమిస్సా పన ధాతుయా **దివాది**గణం పత్తాయ పీతిసినేహత్థే "మేజ్జతీ"తి సుద్ధకత్తురూపం భవతి. **చురాది**గణం పన పత్తాయ "మేదేతి మేదయతీ"తి సుద్ధకత్తురూపాని భవన్తీతి దట్ఠబ్బం.

సిద మోచనే. సిదతి. సేదో.

సన్ద పసవనే. పసవనం సన్దనం అవిచ్ఛేదప్పవత్తి. సన్దతి ఉదకం. మహన్తో పుఞ్ఞాభిసన్దో.

ఏత్థ చ **పుఞ్ఞాభిసన్దో**తి పుఞ్ఞప్పవాహో, పుఞ్ఞనదీతిపి వత్తుం యుజ్జతి.

మద్ద మద్దనే. మద్దభి, పమద్దతి. మారసేనప్పమద్దనో. కణ్టకం మద్దతి.

కది వేలమ్బే. విలమ్బభావో **వేలమ్బో**. కన్దతి.

కద అవ్హానే రోదనే చ. కదతి.

ఖది ఉజ్ఝనే. ఛన్దతి.

సద సాదనే. సదతి. అస్సాదో.

సీద విసరణగత్యావసానేసు. విసరణం విప్ఫరణం. **గత్యావసానం** గమనస్స అవసానం ఓసానం అభావకరణం, నిసీదనన్తి అత్థో. సీదతి, లాబూని సీదన్తి. సంసీదతి, ఓసీదతి, పసీదతి, విప్పసీదతి. పసాదో. పసన్నో. విప్పసన్నో. పసాదకో. పసాదితో. పాసాదో. ఓసీదాపకో. కుసీతో. ఆసీనో. నిసిన్నో. నిసిన్నకో. సన్నిసీవేసు పక్ఖిసు. నిసీదనం, నిసిన్నం. నిసజ్జా. గోనిసాదో, ఉపనిసా. సీదేతి. సీదయతి. సీదాపేతి. సీదాపయతి. పసాదేతి. నిసీదితుం. నిసీదాపేతుం, నిసాదేతుం, నిసీదాపేతి, నిసీదాపేత్వా. ఉచ్చట్ఠే మం నిసాదేత్వా, పితా అత్థానుసాసతి. నిసీదిత్వాతిపి పాఠో. నిసీదిత్వా. నిసీదిత్వాన. నిసీదితున . నిసీదియ. నిసీదియాన. సంసీదిత్వా. అవసీదిత్వా. ఓసీదిత్వా.

తత్థ **కుసీతో**తి వీరియేనాధిగన్తబ్బస్స అత్థస్స అలాభతో కుచ్ఛితేనాకారేన సీదతీతి కుసీతో. అథ వా సయమ్పి కుచ్ఛితేనాకారేన సీదతి అఞ్ఞోపి సీదాపేతి తం నిస్సాయ అఞ్ఞేసం సీదనస్స సమ్భవతోతి **కుసీతో**. తథా హి వుత్తం –

"పరిత్తం కట్ఠమారూయ్హ, యథా సీదే మహణ్ణవే;
ఏవం కుసీతమాగమ్మ, సాధుజీవీపి సీదతీ"తి;

కుసీతోతి చేత్థ **ద**స్స **త**త్తం "సుగతో"తి ఏత్థ వియ "సతస్మీతి హోతీ"తి ఏత్థ వియ చ. తథా హి సీదతీతి సతం, అనిచ్చస్సేతం అధివచనం. ఇమినా ఉచ్ఛేదదిట్ఠి వుత్తా. **సత**ఇతి చేత్థ అవిభత్తికో నిద్దేసో. **సన్నిసీవేసూ**తి పరిస్సమవినోదనత్థం సబ్బసో నిసీదన్తేసు, విస్సమమానేసూతి అత్థో, **ద**కారస్స **వ**కారం కత్వా నిద్దేసో. **నిసీదన**న్తి నిసీదనక్రియా. మఞ్చపీఠాదికం వా ఆసనం. తఞ్హి నిసీదన్తి ఏత్థాతి **నిసీదన**న్తి వుచ్చతి. **నిసిన్న**న్తి నిసీదనక్రియా ఏవ. ఏత్థ పన "గతే ఠితే నిసిన్నే సుత్తే జాగరితే భాసితే తుణ్హీభావే సమ్పజానకారీ హోతి. మాతుగామేన సద్ధిం రహో మఞ్చే తయా నిసిన్నన్తి కుక్కుచ్చం ఉపదహతీతిఆదీసు చస్స పయోగో వేదితబ్బో. ఏత్థ హి గమనం గభం, ఠానం ఠితం, నిసీదనం

నిసన్నం, సుపనం సుత్తం, జాగరణం జాగరితం, భాసనం భాసితన్తి వుచ్చతి. **నిసజ్జా**తి నిసీదనా. **గోనిసాదో**తి గోనిసజ్జనా. **ఉపనిసా**తి ఉపనిసీదతి ఫలం ఏత్థాతి ఉపనిసా, కారణం. **నిసాదేతు**న్తి నిసీదాపేతుం. **నిసాదేత్వా**తి నిసీదాపేత్వా.

భావే నపుంసకో ఞేయ్యో, **నిసిన్న**న్తి రవో పన;
వాచ్చలిఙ్గో తిలిఙ్గో సో, గతాదీసుప్యయం నయో.

చద యాచనే. యాచనం అజ్ఝేసనం. చదతి.

మిద మేద మేధాహింసాసు. మిదతి. మేదతి.

నిద నేద కుచ్ఛాసన్నికరిసేసు. కుచ్ఛా గరహా. **సన్నికరిసం** వోహారవిసేసో. నిదతి. నేదతి.

బున్ది నిసానే. నిసానం తేజనం తిక్ఖతా. బున్దతి. బోన్ది.

ఏత్థ చ **బోన్దీ**తి సరీరం. తఞ్హి బున్దాని తిక్ఖాని పిసుణఫరుసవాచాదీని వా పఞ్ఞావీరియాదీని వా ఏత్థ సన్తీతి **బోన్దీ**తి వుచ్చతి, సఞ్ఞోగపరత్తేపి **ఉ**కారస్సోకారాదేసో, పాపకల్యాణజనవసేనేస అత్థో దట్ఠబ్బో. **బోన్ది**సద్దస్స సరీరవాచకతా పన –

“నాహం పున న చ పున, న చాపి అపునప్పునం;
హత్థిబోన్దిం పవేక్ఖామి, తథా హి భయతజ్జితో”తిఆదీసు

దట్ఠబ్బా. ఇమానిస్స నామాని –

కాయో దేహం సరీరఞ్చ, వపు బిమ్బఞ్చ విగ్గహం;
బోన్ది గత్తం తను చేవ, అత్తభావో తథూపధి;
సముస్సయోతి చేతాని, దేహనామాని హోన్తి హి.

వద వియత్తియం వాచాయం. వదతి, వజ్జతి. వదేతి, ఓవదతి, ఓవదేతి, పటివదతి. అభివదతి, అనువదతి, ఉపవదతి, అపవదతి. నివదతి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని. తత్థ “వజ్జన్తు భోన్తో అమ్మ”న్తి పాళిదస్సనతో **వజ్జతీ**తి పదం వుత్తం. కేచి పన గరూ “వజ్జేతీ”తి రూపం ఇచ్ఛన్తి, తం ఉపపరిక్ఖిత్వా యుత్తఞ్చే గహేతబ్బం, “ఉపాసకో భిక్ఖుం వదేతి. తేన యోగేన జనకాయం, ఓవదేతి మహాముని”తి చ దస్సనతో **వదేతి ఓవదేతీ**తి చ వుత్తం. సబ్బానేతాని సుద్ధకత్తుపదాని.

ఓవాదేతి , వాదయతి, వాదాపేతి, వాదాపయతి. వజ్జేన్తో, వజ్జయన్తో, ఇమాని హేతుకత్తుపదాని.

కమ్మే “వదియతి, ఓవదియతి, వజ్జియతి. వదియమానో, వజ్జమానో, ఓవదియమానో, ఓవజ్జమానో న కరోతి సాసనం” ఇచ్చాదీని భవన్తి. “వాదో, ఓవాదో, పటివాదో, పవాదో, అభివాదనం, అనువాదో, ఉపవాదో, అపవాదో, వివాదో, నివాదనం, వజ్జం, వదనం” ఇచ్చేవమాదీని నామికపదాని యోజేతబ్బాని.

“వదితుం, వదిత్వా, వివదిత్వా” ఇచ్చేవమాదీని చ **తు**మన్తాదీని పదాని.

తత్థ **వాదో**తి కథా. వదితబ్బం వత్తబ్బన్తి **వజ్జం,** కిం తం? వచనం. ఏతేన సచ్చవజ్జేన, సమజ్జినీ సామికేన హోమీతి ఏత్థ హి వచనం "వజ్జ"న్తి వుచ్చతి. వదన్తి ఏతేనాతి **వదనం,** ముఖం. ముఖస్స హి ఇమాని నామాని –

వదనం లపనం తుణ్డం, ముఖ మస్సఞ్చ ఆననం;
సూకరాదిముఖం తుణ్డ-మితి ఞేయ్యం విసేసతో.

తత్ర **వదతీ**తి పితా పుత్తం వదతి. అపిచ **వదతీ**తి భేరీ వదతి, నాదం ముఞ్చతీతి అత్థో. ఏస నయో **వజ్జతీ**తి ఏత్థాపి.

తత్రాయం పదమాలా, వదతి, వదన్తి. వదసి, వదథ. వదామి, వదామ. వదతే, వదన్తే. వదసే, వదవ్హే. వదే, వదమ్హే.

వదతు, వదన్తు. వదాహి, వద, వదథ. వదామి, వదామ. వదతం, వదన్తం. వదస్సు, వదవ్హో. వదే, వదామసే.

వజ్జతి, వజ్జన్తి. వజ్జసి, వజ్జథ. వజ్జామి, వజ్జామ. వజ్జతే, వజ్జన్తే. వజ్జసే, వజ్జవ్హే. వజ్జే, వజ్జమ్హే.

వజ్జతు , వజ్జన్తు. వజ్జాహి, వజ్జ, వజ్జథ. వజ్జామి, వజ్జామ. వజ్జతం, వజ్జన్తం. వజ్జస్సు, వజ్జవ్హో. వజ్జే, వజ్జామ్హసే. ఇమా ద్వే పదమాలా **వద**ధాతుస్స **వజ్జా**దేసవసేన వుత్తాతి దట్ఠబ్బం. అత్రాయం సుఖుమత్థవినిచ్ఛయో, "మానుస్సకా చ దిబ్బా చ, తూరియా వజ్జన్తి తావదే"తి పాళి. ఏత్థ **వజ్జన్తీ**తి ఇదం సుద్ధకత్తుపదం తద్దీపకత్తా. కిం వియ?

"ఉదీరయన్తు సఙ్ఖపణవా, వదన్తు ఏకపోక్ఖరా;
నదన్తు భేఈ సన్నద్ధా, వగ్గూ వదన్తు దున్దుభీ"తి

ఏత్థ "ఉదీరయన్తు వదన్తు"ఆదీని వియ. తథా హి **అట్ఠకథాయం "వజ్జన్తీ**తి వజ్జింసూతి అతీతవచనే వత్తమానవచనం వేదితబ్బ"న్తి సుద్ధకత్తువసేన వివరణం కతం, తస్మా ఈదిసేసు ఠానేసు **వద**ధాతుస్స **వజ్జా**దేసో దట్ఠబ్బో.

"సఙ్ఖా చ పణవా చేవ, అథోపి దిణ్డిమా బహూ;
అన్తలిక్ఖస్మి వజ్జన్తి, దిస్వానచ్ఛేరకం నభే"తి

ఏత్థ పన **వజ్జన్తీ**తి హేతుకత్తుపదం తద్దీపకత్తా. తఞ్చ ఖో వణ్ణసన్ధివిసయత్తా **వాదయన్తీ**తి కారితపదరూపేన సిద్ధం. తథా హి "వాదయన్తీ"తి పదరూపం పతిట్ఠపేత్వా **య**కారే పరే సరలోపో కతో, **ద్య**కారసఞ్ఞోగస్స **జ్జ**కారద్వయం పుబ్బక్ఖరస్స రస్సత్తఞ్చ భవతి. తేనాహ **అట్ఠకథాయం "వజ్జన్తీ**తి వాదయన్తీ"తి హేతుకత్తువసేన వివరణం. తథా హి "దేవతా నభే అచ్ఛేరకం భగవతో యమకపాటిహారియం దిస్వా అన్తలిక్ఖే ఏతాని సఙ్ఖపణవాదీని తూరియాని వాదయన్తీ"తి హేతుకత్తువసేన అత్థో గహేతబ్బో భవతి, తస్మా ఈదిసేసు ఠానేసు **వద**స్స **వజ్జా**దేసో న భవతి.

కేచేత్థ వదేయ్యుం "అన్తలిక్ఖస్మి వజ్జన్తి, దిస్వానచ్ఛేరకం నభే"తి ఏత్థాపి "వజ్జన్తీ"తి పదం సుద్ధకత్తుపదమేవ, న హేతుకత్తుపదం "**వజ్జన్తీ**తి వాదయన్తీ"తి వివరణే కతేపి, తథా హి "యే కేచిమే దిట్ఠిపరిబ్బసానా, "ఇదమేవ సచ్చ'న్తి వివాదయన్తీ"తి చ "ఏవమ్పి విగ్గయ్హ వివాదయన్తీ"తి చ ఏవమాదీసు **వదన్తి**పదేన సమానత్థం "వాదయన్తీ"తి పదఞ్చ సాసనే దిట్ఠ"న్తి? తన్న, "దిస్వా"తి దస్సనక్రియావచనతో. న హి సఙ్ఖపణవాదీనం పాటిహారియాదిదస్సనం ఉపపజ్జతి దస్సనచిత్తస్స అభావతోతి. సచ్చం, తథాపి –

“రాదన్తే దారకే దిస్వా, ఉబ్బిద్ధా విపులా దుమా;

సయమేవోనమిత్వాన, ఉపగచ్ఛన్తి దారకే”తి

ఏత్థ వియ ఉపచరితత్తా ఉపపజ్జతేవ దస్సనవచనం. తస్మా “వజ్జన్తీతి వాదయన్తీ”తి వివరణం సుద్ధకత్తువసేన కతన్తి? తన్న, హేట్ఠా –

“సజ్జీతియో చ వత్తన్తి, అమ్బరే అనిలఞ్జసే;

చమ్మనద్ధాని వాదేన్తి, దిస్వానచ్ఛేరకం నభే”తి

ఇమిస్సా గాథాయ “**వాదేన్తీ**తి వాదయన్తి దేవతా”తి సపాఠసేసస్స అత్థవివరణస్స హేతుకత్తువసేన కతత్తా. అథాపి వదేయ్యుం “సఙ్ఖా చ పణవా చేవ, అథోపి దిణ్డిమా బహూ’తి పచ్చత్తవచనవసేన వుత్తత్తా **వజ్జన్తీ**తి పదం కమ్మవాచకపద”న్తి చే? తమ్పి న, కమ్మవసేన వివరణస్స అకతత్తా, కత్తువసేన పన కతత్తాతి నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం.

అయమేత్థ వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో. ద్విగణికో **వద**ధాతు **భూవాది**గణికో చ **చురాది**గణికో చ. సో హి **భూవాది**గణే వత్తన్తో “వదతి వజ్జతీ”తి సుద్ధకత్తురూపాని జనేత్వా “వాదేతి, వాదయతి, వాదాపేతి, వాదాపయతీ”తి చత్తారి హేతుకత్తురూపాని జనేతి, **చురాది**గణే పన “వాదేతి, వాదయతీ”తి సుద్ధకత్తురూపాని జనేత్వా “వాదాపేతి, వాదాపయతీ”తి చ ద్వే హేతుకత్తురూపాని జనేతి, తస్మా సాసనే “వాదేన్తి వాదయన్తీ”తి సుద్ధకత్తుపదాని దిస్సన్తి. “వదేయ్య, వదేయ్యుం” ఇచ్చాది సబ్బం నేయ్యం. “వజ్జేయ్య, వజ్జేయ్యుం” ఇచ్చాది చ సబ్బం నేయ్యం **వజ్జా**దేసవసేన.

అథ వా వదేయ్య, వదేయ్యుం, వజ్జుం. పితా మాతా చ తే దజ్జున్తి పదమివ. ఏత్థ చ “వజ్జుం వా తే న వా వజ్జుం, నత్థి నాసాయ రూహనా”తి పాళి నిదస్సనం. వదేయ్యుం వాన వదేయ్యుంవాతి అత్థో. వదేయ్యాసి, వజ్జాసి, వజ్జేసి ఇచ్చపి. వుత్తో వజ్జాసి వన్దనం. వజ్జేసి ఖో త్వం వామూరం. వదేయ్యాథ, వజ్జాథ. అమ్మం అరోగం వజ్జాథ. వదేయ్యామి, వజ్జామి, వదేయ్యామ, వజ్జామ. వదేథ, వదేరం. వదేథో, వదేయ్యావ్హో, వజ్జావ్హో. వదేయ్యం, వజ్జం, వదేయ్యామ్హే, వజ్జామ్హే. పుబ్బే వియ ఇధాపి **య**కారే పరే సరలోపో దట్ఠబ్బో. అఞ్ఞానిపి ఉపపరిక్ఖిత్వా గహేతబ్బాని.

ఇదాని పరోక్ఖాదిరూపాని కథయామ. వద, పావద, యథా బభువ. **ద**కారలోపే “పావ” ఇతిపి రూపం భవతి, “పటిపం వదేహి భద్దన్తే”తి ఏత్థ “పటిప”న్తి పదం వియ. తథా హి “యో ఆతుమానం సయమేవ పావ” ఇతి పాళి దిస్సతి. ఏత్థ పసద్దో ఉపసగ్గో దీఘం కత్వా వుత్తో “పావదతి పావచన”న్తిఆదీసు వియ, **పావా**తి చ ఇదం అతీతవచనం, **అట్ఠకథాయం** పన అతీతవచనం ఇదన్తి జానన్తోపి గరు వత్తమానవచనవసేన “పావాతి వదతీ”తి వివరణమకాసి ఈదిసేసు ఠానేసు కాలవిపల్లాసవసేన అత్థస్స వత్తబ్బత్తా.

ఆయస్మాపి చ **సారిపుత్తో నిద్దేసే** “యో ఆతుమానం సయమేవ పావా”తి పదం నిక్ఖిపిత్వా **ఆతుమా** వుచ్చతి అత్తా, **సయమేవ పావా**తి సయమేవ అత్తానం పావదతి, “అహమస్మి సీలసమ్పన్నో”తి వా “వతసమ్పన్నో”తి వాతి వత్తమానవచనేన అత్థం నిద్దిసి. అథ వా **పావా**తి ఇదం న కేవలం **వద**ధాతువసేనేవ నిప్ఫన్నం, అథ ఖో **ఉ**ధాతువసేనపి. తథా హి ఇదం **ప**పుబ్బస్స **ఉ**సద్దే ఇతి ధాతుస్స పయోగే **ఉ**కారస్స **ఓ**కారాదేసం కత్వా తతో పరోక్ఖాభూతే **అ**కారే పరే

ఓకారస్స **అవా**దేసం తతో చ సన్ధికిచ్చం కత్వా సిజ్ఝతి, తస్మా **ఉ**ధాతుస్స **వద**ధాతుయా సమానత్థత్తా తన్నిప్ఫన్నరూపస్స చ **వద**ధాతుయా నిప్ఫన్నరూపేన సమానరూపత్తా "సయమేవ అత్తానం పావదతీ"తి **వద**ధాతువసేన నిద్దిసీతి దట్ఠబ్బం.

ఇదాని విచ్ఛిన్నా పదమాలా ఘటీయతి. వద, వదుం. వదే, వదిత్థ, వదం, వదిమ్హ. వదిత్థ, వదిరే. వదిత్థో, వదివ్హో. వదిం, వదిమ్హే. పావద, పావ ఇచ్చపి. పావదు. పావదే, పావదిత్థ. పావదం, పావదిమ్హ. పావదిత్థ, పావదిరే. పావదిత్థో, పావదివ్హో. పావదిం, పావదిమ్హే. తథా "వజ్జ, వజ్జు" ఇచ్చాదీని పరోక్ఖారూపాని.

"అవదా, అవదూ. అవజ్జా, అవజ్జు" ఇచ్చాదీని హియ్యత్తనీరూపాని.

"అవది, వది, అవదుం, వదుం, అవదింసు, వదింసు. అవజ్జి, వజ్జి" ఇచ్చాదీని అజ్జతనీరూపాని.

"వదిస్సతి, వదిస్సన్తి. వజ్జిస్సతి, వజ్జిస్సన్తి" ఇచ్చాదీని భవిస్సన్తీరూపాని.

"అవదిస్సా, వదిస్సా, అవజ్జిస్సా, వజ్జిస్సా" ఇచ్చాదీని కాలాతిపత్తిరూపాని. సేసాని సబ్బానిపి యథాసమ్భవం విత్థారేతబ్బాని. యా పనేత్థ **వద**ధాతు వియత్తియం వాచాయం వుత్తా, సా కత్థచి "వదన్తం ఏకపోక్ఖరా. భేరివాదకో"తిఆదీసు అబ్యత్తసద్దేపి వత్తతి ఉపచరితవసేనాతి దట్ఠబ్బం.

విద ఞాణే. ఞాణం జాననం. విదతి. వేదో. విదూ. కారితే "వేదేతి. వేదయతి. సయం అభిఞ్ఞా సచ్ఛికత్వా పవేదేతి. వేదయన్తి చ తే తుట్ఠిం, దేవా మానుసకా ఉభో"తి పయోగా. తత్థ **పవేదేతీ**తి బోధేతి ఞాపేతి పకాసేతి. **వేదో**తి విదతి సుఖుమమ్పి కారణం ఆజానాతీతి వేదో, పఞ్ఞాయేతం నామం. "వేదేహమునీ"తి ఏత్థ హి ఞాణం **వేదో**తి వుచ్చతి. **వేదో**తి వా వేదగన్థస్సపి నామం విదన్తి జానన్తి ఏతేన ఉచ్చారితమత్తేన తదాధారం పుగ్గలం "బ్రాహ్మణో అయ"న్తి, విదన్తి వా ఏతేన బ్రాహ్మణా అత్తనా కత్తబ్బకిచ్చన్తి **వేదో**. సో పన ఇరువేదయజువేదసామవేదవసేన తివిధో. ఆథబ్బణవేదం పన పణీతజ్ఝాసయా న సిక్ఖన్తి పరూపఘాతసహితత్తా. తస్మా **పాళియం** "తిణ్ణం వేదానం పారగూ"తి వుత్తం. ఏతేయేవ "ఛన్దో, మన్తో, సుతీ"తి చ వుచ్చన్తి.

> పఞ్ఞాయం తుట్ఠియం వేదే, **వేద**సద్దో పవత్తతి;
> పావకేపి చ సో దిట్ఠో, జాతసద్దపురేచరో;
>
> పచ్చానుగే **జాత**సద్దే, సతి తుట్ఠజనేపి చ;
> "వేదగూ సబ్బధమ్మే"తి ఏత్థాపి విదితేసు చ.

విదూతి పణ్డితమనుస్సో. సో హి యథాసభావతో కమ్మఞ్చ ఫలఞ్చ కుసలాదిభేదే చ ధమ్మే విదతీతి "విదూ"తి వుచ్చతి.

రుద అస్సువిమోచనే, సకమ్మికవసేనిమిస్సా అత్థో గహేతబ్బో. రోదతి, రుదతి ఇచ్చపి. రుణ్ణం. రుదితం. రోదనం. రోదన్తో. రోదమానో. రోదన్తీ. రోదమానా. రుదముఖా. రుదం. రుదన్తో.

తత్థ **రోదతీ**తి కిం రోదతి? మతం పుత్తం వా భాతరం వా రోదతి. తత్రాయం పాళి “నాహం భన్తే ఏతం రోదామి, యం మం భన్తే భగవా ఏవమాహ”. అయం పనేత్థ అత్థో – “యం మం భన్తే భగవా ఏవమాహ, అహం ఏతం భగవతో బ్యాకరణం న పరోదామి న పరిదేవామి న అనుత్థునామీ’తి ఏవం సకమ్మికవసేనత్థో వేదితబ్బో, న అస్సుముఞ్చనమత్తేన.

> ‘మతం వా అమ్మ రోదన్తి, యో వా జీవం న దిస్సతి;
> జీవన్తం అమ్మ పస్సన్తి, కస్మా మం అమ్మ రోదసీ’తి

అయఞ్చేత్థ పయోగో”తి ఇద**మట్ఠకథా**వచనం. ఇదం పన **టీకా**వచనం – “యథా సకమ్మకా ధాతుసద్దా అత్థవిసేసవసేన అకమ్మకా హోన్తి ‘విబుద్ధో పురిసో విబుద్ధో కమలసణ్డో’తి, ఏవం అత్థవిసేసవసేన అకమ్మకాపి సకమ్మకా హోన్తీతి దస్సేతుం ‘న పరిదేవామి న అనుత్థునామీ’తి ఆహ. **అనుత్థున**సద్దో సకమ్మకవసేన పయుజ్జతి ‘పురాణాని అనుత్థున’న్తిఆదీసు. **అయఞ్చేత్థ పయోగో**తి ఇమినా గాథాయ అనుత్థుననం రుదనం అధిప్పేతన్తి దస్సేతీ”తి.

దలిద్ద దుగ్గతియం. దుక్ఖస్స గతి పతిట్ఠాతి **దుగ్గతీ**తి అయం అత్థో “అపాయం దుగ్గతింవినిపాతం నిరయం ఉపపజ్జతీ”తిఆదీసు యుజ్జతి, ఇధ పన ఇదం అత్థం అగ్గహేత్వా అఞ్ఞో అత్థో గహేతబ్బో. కథం **దుగ్గతీ**తి? దుక్ఖేన కిచ్ఛేన గతి గమనం అన్నపానాదిలాభో దుగ్గతీతి. దలిద్దతి. దలిద్దో, దలిద్దీ, దాలిద్దియం. తత్థ **దలిద్దతీ**తి సబ్బం ఇచ్ఛితిచ్ఛితం పరం యాచిత్వా ఏవ దుక్ఖేన అధిగచ్ఛతి, న అయాచిత్వాతి అత్థో. **దులిద్దో**తి దుగ్గతమనుస్సో. **దలిద్దీ**తి దుగ్గతా నారీ. దలిద్దస్స భావో **దాలిద్దియం**. ఏత్థ చ సబ్బమేవ “దలిద్దతీ”తి లోకికప్పయోగదస్సనతో “దలిద్దతీ”తి క్రియాపదం విభావితం. సాసనే పన తం క్రియాపదం న ఆగతం, “దలిద్దో దలిద్దీ”తి నామపదానియేవ ఆగతాని. అనాగతమ్పి తం “నాథతీ”తి పదమివ సాసనానులోమత్తా గహేతబ్బమేవ. గరూ పన కచ్చాయనమతవసేన **దల దుగ్గతిమ్హీ**తి దుగ్గతివాచక**దల**ధాతుతో **ఇద్ద**పచ్చయం కత్వా “దలిద్దో”తి నామపదం దస్సేసుం.

తుద బ్యథనే. తుదతి, వితుదతి. కమ్మని “తుజ్జతి, వితుజ్జమానో, వేదనాభిభూన్నో”తి రూపాని.

> తుదన్తి వాచాహి జనా అసఞ్ఞతా,
> సరేహి సఙ్గామగతంవ కుఞ్జరం;
> సుత్వాన వాక్యం ఫరుసం ఉదీరితం,
> అధివాసయే భిక్ఖు అదుట్ఠచిత్తో;

నుద పేరణే. పేరణం చుణ్ణికరణం పిసనం, నుదతి, పనుదతి. పనుదనం.

విది లాభే. విన్దతి. ఉట్ఠాతా విన్దతే ధనం. గోవిన్దో.

ఖది పరిఘాతే. పరిఘాతం సమన్తతో హననం. ఖన్దతి.

దకారన్తధాతురూపాని.

ధకారన్తధాతు

ధా ధారణే. దధాతి, విదధాతి. యం పణ్డితో నిపుణం సంవిధేతి. నిధిం నిధేతి. నిధి నామ నిధీయతి. తావ సునిహితో సన్తో. యతో నిధిం పరిహారి. నిదహాతి. కుహిం దేవ నిదహామి. పరిదహాతి. యో వత్థం పరిదహిస్సతి. ధస్సతి. పరిధస్సతి. బాలోతి పరం పదహాతి. సక్యా ఖో అమ్బట్ఠ రాజానం ఉక్కాకం పితామహం దహన్తి. సద్దహాతి తథాగతస్స బోధిం. సద్ధా, సద్దహనా, సద్ధాతబ్బం, సద్దహితబ్బం, సద్ధాయికో, పచ్చయికో. సద్ధేయ్యవచసా ఉపాసికా. సద్దహితుం, సద్దహిత్వా. విసేసాధానం. సోతావధానం. సోతం ఓదహాతి. ఓహితసోతో. సోతం ఓదహిత్వా. మచ్చుధేయ్యం, మారధేయ్యం, నామధేయ్యం, ధాతు, ధాతా, విధాతా. విధి. అభిధానం, అభిధేయ్యం, నిధానవతీ వాచా, ఆధానగాహీ, సన్ధి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

విపుబ్బో ధా కరోత్యత్థే, అభిపుబ్బో తు **భాసనే**;
న్యాసంపుబ్బో యథాయోగం, **న్యాసారోపనసన్ధిసు**.

ఇమస్మా పన **ధాధాతుతో** పుబ్బస్స **అపి** ఇచ్చుపసగ్గస్స **అకారో** క్వచి నిచ్చం లోపం పప్పోతి, క్వచి నిచ్చం లోపం న పప్పోతి. అత్ర లోపో వుచ్చతే, ద్వారం పిదహాతి, ద్వారం పిదహన్తో, పిదహితుం, పిదహిత్వా, ఏవం **అకారలోపో** భవతి. ద్వారం అపిదహిత్వా, ఏవం **అకారలోపో** న భవతి. ఏత్థ హి **అకారో అపి**ఉపసగ్గస్స అవయవో న హోతి. కిన్తి చే? పటిసేధత్థవాచకో నిపాతోయేవ, ఉపసగ్గావయవో పన అదస్సనం గతో, అయం నిచ్చాలోపో. ఏవం **ధాధాతుతో** పుబ్బస్స **అపి** ఇచ్చుపసగ్గస్స **అకారో** క్వచి నిచ్చం లోపం పప్పోతి, క్వచి నిచ్చం లోపం న పప్పోతి. ఇదం అచ్ఛరియం ఇదం అబ్భుతం. యత్ర హి నామ భగవతో పావచనే ఏవరూపపోపి నయో సన్దిస్సతి విఞ్ఞూనం హదయవిమ్హాపనకరో, యో ఏకస్మింయేవ ధాతుమ్హి ఏకస్మింయేవ ఉపసగ్గే ఏకస్మింయేవత్థే క్వచి లోపాలోపవసేన విభజితుం లబ్భతి. ఇదాని మయం సోతూనం పరమకోసల్లజననత్థం తదుభయమ్పి ఆకారం ఏకజ్ఝం కరోన్తా తదాకారవతిం జినవరపాళిం ఆనయామ –

“గజ్జం మే పిదహిస్సన్తి, న తం సక్కోమి బ్రాహ్మణ;
అపిధేతుం మహాసిన్ధుం, తం కథం సో భవిస్సతి;
న తే సక్కోమి అక్ఖాతుం, అత్థం ధమ్మఞ్చ పుచ్ఛితో.

చిత్తత్థసాధనిం ఏతం, గాథం **సమ్భవజాతకే**;
పఞ్ఞాసమ్భవమిచ్ఛన్తో, కరే చిత్తే సుమేధసో”తి.

ధు గతిథేరియేసు. గతి గమనం, **థేరియం** థిరభావో. ధవతి. ధువం.

ఏత్థ చ **ధువ**న్తి థిరం. “నిచ్చో ధువో సస్సతో అవిపరిణామధమ్మో”తిఆదీసు వియ, తస్మా **ధువ**న్తి థిరం కిఞ్చి ధమ్మజాతం. అథ వా **ధువ**న్తి ఇదం గతిథేరియత్థవసేన నిబ్బానస్సేవ అధివచనం భవితుమరహతి. తఞ్హి జాతిజరాబ్యాధిమరణసోకాదితో ముచ్చితుకామేహి ధవితబ్బం గన్తబ్బన్తి **ధువం**, ఉప్పాదవయాభావేన వా నిచ్చసభావత్తా ధవతి థిరం సస్సతం భవతీతి **ధువం**. యఞ్హి సన్ధాయ భగవతా “ధువఞ్చ వో భిక్ఖవే దేసేస్సామి ధువగామినిఞ్చ పటిపద”న్తి వుత్తం. **ధువ**సద్దో “వచనం ధువసస్సత”న్తి ఏత్థ థిరే వత్తతి. “ధువఞ్చ భిక్ఖవే దేసేస్సామీ”తి ఏత్థ నిబ్బానే. “ధువం బుద్ధో భవిస్ససీ”తి ఏత్థ పన ఏకంసే నిపాతపదభావేన వత్తతీతి దట్ఠబ్బం.

ధూ విధూననే. ఊకారస్స **ఊ**వత్తం. ధూవతి. ధూవితా, ధూవితబ్బం. రస్సత్తే "ధుతో, ధుతవా" ఇచ్చపి రూపాని భవన్తి.

ధే పానే. ధయతి, ధీయతి. ధేన.

ఏత్థ చ **ధేనూ**తి ధయతి పివతి ఇతో ఖీరం పోతకోతి ధేను, "గోధేను, అస్సధేను, మిగధేనూ"తి **ధేను**సద్దో సామఞ్ఞవసేన సపోతికాసు తిరచ్ఛానగతిత్థీసు వత్తతి, ఏవం సన్తేపి యేభుయ్యేన గావియం వత్తతి. తథా హి "సత్త ధేనుసతే దత్వా"తి పాళి దిస్సతి.

సిధు గతియం సేధతి, నిసేధతి, పటిసేధతి. సిద్ధో, పసిద్ధో, నిసిద్ధో, పటిసిద్ధో, పటిసేధితో, పటిసేధకో, పటిసేధో, పటిసేధితుం, పటిసేధిత్వా. ఇధ అచిన్తేయ్యబలత్తా ఉపసగ్గానం తంయోగే **సిధు**ధాతుస్స నానప్పకారా అత్థా సమ్భవన్తి, అఞ్ఞేసమ్పి ఏవమేవ.

సిధు సత్థే మఙ్గల్యే చ. సత్థం సాసనం, **మఙ్గల్యం** పాపవినాసనం వుద్ధికారణం వా. సేధతి. సిద్ధో, పసిద్ధో, పసిద్ధి.

దధ ధారణే. జనస్స తుట్ఠిం దధతేతి **దధి**. ధకారస్స **హ**కారత్తే "దహతీ"తి రూపం. అయం ఇత్థీ ఇమం ఇత్థిం అయ్యికం దహతి. ఇమే పురిసా ఇమం పురిసం పితామహం దహన్తి. చిత్తం సమాదహాతబ్బం. సమాదహం చిత్తం.

ఏధ వుద్ధియం లాభే చ. ఏధతి. ఏధో, సుఖేధితో. గమ్భీరే గాధమేధతి.

ఏత్థ చ **ఏధో**తి ఏధతి. వడ్ఢతి ఏతేన పావకోతి ఏధో. ఇన్ధనం, ఉపాదానం. **సుఖేధితో**తి సుఖేన ఏధితో, సుఖసంవడ్ఢితోతి అత్థో. **గాధమేధతీ**తి గాధం పతిట్ఠితం ఏధతి లభతి.

బద్ధ సంహరిసే. సంహరిసో వినిబద్ధక్రియా. బద్ధతి, వినిబద్ధతి. వినిబద్ధా.

గాధ పతిట్ఠానిస్సయగన్థేసు. గాధతి. గాధం కత్వా. గమ్భీరతో అగాధం.

బాధ విలోళనే బాధతి, విబాధతి. ఆబాధో. ఆబాధతి చిత్తం విలోళేతీతి **ఆబాధో**.

నాధ యాచనాదీసు. నాధతి. నాధనం.

బన్ధ బన్ధనే బన్ధతి. బన్ధనకో, బన్ధో, బన్ధాపితో, పటిబన్ధో, బన్ధనం, బన్ధో, సమ్బన్ధనం, సమ్బన్ధో, పబన్ధో, బన్ధు.

తత్థ **బన్ధన**న్తి బన్ధన్తి సత్తే ఏతేనాతి బన్ధనం, సఙ్ఖలికాది. "అయం అమ్హాకం వంసో"తి సమ్బన్ధితబ్బట్ఠేన **బన్ధు, థేరగాథాసంవణ్ణనాయం** పన "పేమబన్ధనేన బన్ధూ"తి వుత్తం.

దధి అసీఘచారే. అసీఘచారో అసీఘప్పవత్తి. దన్ధతి. దన్ధో, దన్ధపఞ్ఞో. యో దన్ధకాలే తరతి, తరణీయే చ దన్ధతి.

వద్ధ వద్ధనే. వద్ధతి. వద్ధి, వుద్ధి, వద్ధో, వుద్ధో, జాతివుద్ధో, గుణవుద్ధో, వయోవుద్ధో.

యే వుద్ధమపచాయన్తి, నరా ధమ్మస్స కోవిదా;
దిట్ఠేవ ధమ్మే పాసంసా, సమ్పరాయే చ సుగ్గతిం.

సధు సద్దకుచ్ఛియం. సధతి.

పిళధి అలఙ్కారే. పిళన్ధతి. పిళన్ధనం.

పిళన్ధనమలఙ్కారో, మణ్డనఞ్చ విభూసనం;
పసాధనఞ్చాభరణం, పరియాయా ఇమే మతా.

మేధ హింసాయం సఙ్గమే చ. మేధతి. మేధా, మేధావీ. అత్ర **మేధాతి** అసని వియ సిలుచ్చయే కిలేసే మేధతి హింసతీతి మేధా. మేధతి వా సిరియా సీలాదీహి చ సప్పురిసధమ్మేహి సహ గచ్ఛతి న ఏకికా హుత్వా తిట్ఠతీతి **మేధా,** పఞ్ఞాయేతం నామం. తథా హి –

“పఞ్ఞా హి సేట్ఠా కుసలా వదన్తి,
నక్ఖత్తరాజారివ తారకానం;
సీలం సిరీ చాపి సతఞ్చ ధమ్మో,
అన్వాయికా పఞ్ఞవతో భవన్తీ”తి

వుత్తం. **మేధావీ**తి ధమ్మోజపఞ్ఞాయ చ సమన్నాగతో పుగ్గలో.

సధు మధు ఉన్దే. సధతి. మధతి. మధు.

బుధ బోధనే. బోధతి. బుద్ధో. అభిసమ్బుద్ధానో. సమ్బుద్ధం. అసమ్బుద్ధం. బోధి. **దివాది**గణేపి అయం దిస్సతి. తత్రహి “బుజ్ఝతీ”తి రూపం, ఇధ పన “బోధతీ”తి రూపం. “యో నిన్దం అపబోధతీ”తి పాళి దిస్సతి. కారితే పన “బోధేతి” ఇచ్చాదీని.

యుధ సమ్పహారే. యోధతి. యోధో. యోధేథ మారం పఞ్ఞావుధేన. యుద్ధం. చరణాయుధో, చరణావుధో వా. ఆవుధం. **దివాది**గణికస్స పనస్స “యుజ్ఝతీ”తి రూపం.

దీధి దిత్తివేధనేసు. దీధతి. దీధితి. ఏత్థ చ **దీధితీ**తి రస్మి. అనేకాని హి రస్మినామాని.

రస్మి ఆభా పభా రంసి, దిత్తి భా రుచి దీధితి;
మరీచి జుతి భాణ్వ’సు, మయూఖో కిరణో కరో;
నాగధామో చ ఆలోకో, ఇచ్చేతే రస్మివాచకా.

చకారన్తరూపాని.

నకారన్తధాతు

నీ నయే. నేతి, నయతి, వినేతి. వినేయ్య హదయే దరం. ఆనేతి. ఆనయతి. నేతా. వినేతా. నాయకో. నేయ్యో . వేనేయ్యో. వేనయికో. వినీతో పురిసో. నీయమానే పిసాచేన, కిన్ను తాత ఉదిక్ఖతి. నీయన్తో. నేత్తం. నేత్తి. భవనేత్తి సమూహతా. నేత్తికో. ఉదకఞ్హి నయన్తి నేత్తికా. నేత్తా. నేత్తే ఉజుం గతే సతి. నయో. వినయో. ఆయతనం. నేతుం. వినేతుం. నేత్వా. వినేత్వా ఇచ్చాదీని.

తత్థ **నేత్త**న్తి సమవిసమం దస్సేన్తం అత్తభావం నేతీతి నేత్తం, చక్ఖు. **నేత్తీ**తి నేన్తి ఏతాయ సత్తేతి నేత్తి, రజ్జు. **భవనేత్తీ**తి భవరజ్జు, తణ్హాయేతం నామం. తాయ హి సత్తా గోణా వియ గీవాయ బన్ధిత్వా తం తం భవం నియ్యన్తి, తస్మా భవనేత్తీతి వుచ్చతి. **నేత్తికా**తి కస్సకా. **నేత్తా**తి గవజేట్ఠకో యూథపతి. **నయో**తి నయనం గమనం నయో, పాళిగతి. అథ వా తత్థ తత్థ నేతబ్బోతి **నయో,** సదిసభావేన నేతబ్బాకారో. నీయతీతి **నయో,** తథత్తనయాది. నీయతి ఏతేనాతి **నయో,** అన్తద్వయవివజ్జననయాది.

తథా హి ఛబ్బిధో నయో తథత్తనయో పత్తినయో దేసనానయో అన్తద్వయవివజ్జననయో అచిన్తేయ్యనయో అధిప్పాయనయోతి. తేసు **తథత్తనయో** అన్తద్వయవివజ్జననయేన నీయతి, **పత్తినయో** అచిన్తేయ్యనయేన, **దేసనానయో** అధిప్పాయనయేన నీయతి. ఏత్థాదిమ్హి తివిధో నయో కమ్మసాధనేన నీయతీతి "నయో"తి వుచ్చతి, పచ్ఛిమో పన తివిధో నయో కరణసాధనేన నీయతి ఏతేన తథత్తాదినయత్తయమితి "నయో"తి వుచ్చతి. ఇమస్మిం అత్థే పపఞ్చియమానే గన్థవిత్థారో సియాతి విత్థారో న దస్సితో.

అపరోపి చతుబ్బిధో నయో ఏకత్తనయో నానత్తనయో అబ్యాపారనయో ఏవంధమ్మతానయోతి.

వినేతి సత్తే ఏత్థ, ఏతేనాతి వా **వినయో**. కాయవాచానం వినయనతోపి వినయో. **ఆయతన**న్తి అనమతగ్గే సంసారే పవత్తం అతీవ ఆయతం సంసారదుక్ఖం యావ న నివత్తతి, తావ నయతేవ పవత్తతేవాతి ఆయతనం.

అయం పనేత్థ అత్థుద్ధారో. "ఆయతనన్తి అస్సానం కమ్బోజో ఆయతనం, గున్నం దక్ఖిణాపథో ఆయతన"న్తి ఏత్థ సఞ్జాతిట్ఠానం ఆయఅనం నామ. "మనోరమే ఆయతనే, సేవన్తి నం విహఙ్గమా.

ఛాయం ఛాయత్థినో యన్తి, ఫలత్థం ఫలభోజినో"తి ఏత్థ సమోసరణట్ఠానం. "పఞ్చిమాని భిక్ఖవే విముత్తాయతనానీ"తి ఏత్థ కారణం. అఞ్ఞోపి పన పయోగా **యత పతియతనే**తి ఏత్థ పకాసితా.

నీ పాపనే. నేతి, నయతి. నయనం.

ను థుతియం. నోతి, నవతి. నుతో.

ధన పన ధన సద్దే. ధనతి. పనతి. ధనతి.

కన దిత్తికన్తీసు. కనతి. కఞ్ఞా. కనకం.

ఏత్థ చ యోబ్బనిభావే ఠితత్తా రూపవిలాసేన కనతి దిప్పతి విరోచతీతి **కఞ్ఞా**. అథ వా కనియతి కామియభి అభిపత్థియతి పురిసేహీతిపి **కఞ్ఞా,** యోబ్బనిత్థీ. **కనక**న్తి కనతి, కనీయతీతి వా **కనకం,** సువణ్ణం. సువణ్ణస్స హి అనేకాని

నామాని.

> సువణ్ణం కనకం హేమం, కఞ్చనం హాటకమ్పి చ;
> జాతరూపం తపనీయం, వణ్ణం తబ్భేదకా పన;
> జమ్బునదం సిఙ్గికఞ్చ, చామికరన్తి భాసితా.

వన సన సమ్భత్తియం. వనతి. వనం. సనతి.

తత్థ వనన్తి. తం సమ్భజన్తి మయూరకోకిలాదయో సత్తాతి **వనం,** అరఞ్ఞం. వనతి సమ్భజతి సంకిలేసపుగ్గలన్తి **వనం,** తణ్హా.

మన అబ్భాసే. మనతి. మనో.

మాన వీమంసాయం, వీమంసతి. వీమంసా.

జన సున సద్దే. జనతి. సునతి.

ఏత్థ చ "కస్మా తే ఏకో భుజో జనతి, ఏకో తే న జనతీ భుజో"తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **జనతీ**తి సునతి సద్దం కరోతి.

ఖను అవదారణే ఖనతి. సుఖం. దుక్ఖం. ఖతో ఆవాటో.

తత్థ **సుఖ**న్తి సుట్ఠు దుక్ఖం ఖనతీతి సుఖం. దుట్ఠు ఖనతి కాయికచేతసికసుఖన్తి **దుక్ఖం**. అఞ్ఞమఞ్ఞపటిపక్ఖా హి ఏతే ధమ్మా. ద్విధా చిత్తం ఖనతీతి వా **దుక్ఖం. చురాది**గణవసేన పన "సుఖయతీతి సుఖం, దుక్ఖయతీతి దుక్ఖ"న్తి నిబ్బచనాని గహేతబ్బాని. సమాసపదవసేన "సుకరం ఖమస్సాతి **సుఖం,** దుక్కరం ఖమస్సాతి **దుక్ఖ**"న్తి నిబ్బచనానిపి వివిధా హి సద్దానం బ్యుప్పత్తి పవత్తి నిమిత్తఞ్చ.

దాన అవఖణ్డనే. దానతి. అపదానం.

సాన తేజనే. తేజనం నిసానం. సానతి.

హన హింసాగతీసు. ఏత్థ పన **హింసా**వచనేన ఫరుసాయ వాచాయ పీళనఞ్చ దణ్డాదీహి పహరణఞ్చ గహితం, తస్మా **హన హింసాపహరణగతీసూ**తి అత్థో గహేతబ్బో. తథా హి "రాజానో చోరం గహేత్వా హనేయ్యుం వా బన్ధేయ్యుం వా"తి. పాఠస్స అత్థం సంవణ్ణేన్తేహి "**హనేయ్యు**న్తి పోథేయ్యుఞ్చేవ ఛిన్దేయ్యుఞ్చా"తి వుత్తం. ఏత్థ చ ఛేదనం నామ హత్థపాదాదిఛేదనం వా సీసచ్ఛేదవసేన మారణం వా. **హనస్స వధా**దేసో **ఘాతా**దేసో చ భవతి, హన్తి హనతి, హనన్తి. హనసి, హనథ. సేసం సబ్బం నేయ్యం.

హింసాదయో చత్తారో అత్థా లబ్భన్తి. "హన్తి హత్థేహి పాదేహీ"తి ఏత్థ పన **హన్తీ**తి పహరతీతి అత్థో. "కుద్ధో హి పితరం హన్తి. విక్కోసమానా తిబ్బాహి, హన్తి నేసం వరం వర"న్తి. ఏత్థ **హన్తీ**తి మారేన్తీతి అత్థో. "వధతి, వధేతి, ఘాతేతి" ఇచ్చపి

రూపాని భవన్తి. తత్థ "వధతి న రోదతి, ఆపత్తి దుక్కటస్స. అత్తానం వధిత్వా వధిత్వా రోదతీ"తిఆదీసు వధో పహరణం. పాణం వధేతి. పాణవధో. "ఏస వధో ఖణ్డహాలస్స. సత్తే ఘాతేతీ"తి చ ఆదీసు వధో మారణం.

"ఉపాహనం, వధూ"తి చ ఏత్థ **హనవధ**సద్దత్థోగమనం. "పురిసం హనతి. సీతం ఉణ్హం పటిహనతి" ఇచ్చాదీని కత్తుపదాని. దేవదత్తో యఞ్ఞదత్తేన హఞ్ఞతి. తతో వాతాతపే ఘోరే, సఞ్జాతే పటిహఞ్ఞతి. పచ్చత్తవచనస్సేకారత్తం, యథా "వనప్పగుమ్బే"తి. విహారేనాతి పదం సమ్బన్ధితబ్బం, ఇచ్చాదీని కమ్మపదాని. హన్తా. హాతో. వధకో. వధూ. ఆఘాతో. ఉపఘాతో. ఘాతకో. పటిఘో. సఙ్ఘో. బ్యగ్ఘో. సకుణగ్ఘి. హన్తుం, హనితుం, హన్త్వా, హనిత్వా. వజ్ఝిత్వా, వధిత్వా ఇచ్చాదీని సనామికాని తుమన్తాదిపదాని.

తత్థ **ఉపాహన**న్తి తం తం ఠానం ఉపహనన్తి ఉపగచ్ఛన్తి తతో చ ఆహనన్తి ఆగచ్ఛన్తి ఏతేనాతి ఉపాహనం. **వధూ**తి కిలేసవసేన సునఖమ్పి ఉపగమనసీలాతి వధూ, సబ్బాసం ఇత్థీనం సాధారణమేతం. అథ వా **వధూ**తి సుణిసా. తథా హి "తేన హి వధు యదా ఉతునీ అహోసి, పుప్ఫం తే ఉప్పన్నం, అథ మే ఆరోచేయ్యాసీ"తి ఏత్థ వధూతి సుణిసా వుచ్చతి. సా పన "అయం నో పుత్తస్స భరియా"తి సస్సుససురేహి అధిగన్తబ్బా జానితబ్బాతి **వధూ**తి వుచ్చతి. గత్యత్థానం కత్థచి బుద్ధియత్థకథనతో అయమత్థో లబ్భతేవ. "సుణ్హా, సుణిసా, వధూ" ఇచ్చేతే పరియాయా. **సఙ్ఘో**తి భిక్ఖుసమూహో. సమగ్గం కమ్మం సముపగచ్ఛతీతి సఙ్ఘో, సుట్ఠు వా కిలేసే హన్తి తేన తేన మగ్గాసినా మారేతీతిపి సఙ్ఘో, పుథుజ్జనారియవసేన వుత్తానేతాని. వివిధే సత్తే ఆహనతి భుసో ఘాతేతీతి **బ్యగ్ఘో**. సో ఏవ "వియగ్ఘో, వగ్ఘో"తి చ వుచ్చతి. అపరమ్పి పుణ్డరీకోతి తస్స నామం. దుబ్బలే సకుణే హన్తీతి **సకుణగ్ఘి,** సేనో, అయం పన **హన**ధాతు **దివాది**గణే "పటిహఞ్ఞతీ"తి అకమ్మకం కత్తుపదం జనేతి. తథా హి "బుద్ధస్స భగవతో వోహారో లోకియే సోతే పటిహఞ్ఞతీ"తిఆదికా పాళియో దిస్సన్తి.

అన పాణనే. పాణనం ససనం. అనతి. ఆనం, పానం. "తత్థ **ఆన**న్తి అస్సాసో. **పాన**న్తి పస్సాసో. ఏతేసు **అస్సాసో**తి బహి నిక్ఖమనవాతో. **పస్సాసో**తి అన్తో పవిసనవాతో"తి **వినయట్ఠకథాయం** వుత్తం, **సుత్తన్తట్ఠకథాసు** పన ఉప్పటిపాటియా ఆగతం. తత్థ యస్మా సబ్బేసమ్పి గబ్భసేయ్యకానం మాతుకుచ్ఛితో నిక్ఖమనకాలే పఠమం అబ్భన్తరవాతో బహి నిక్ఖమతి, పచ్ఛా బాహిరవాతో సుఖుమం రజం గహేత్వా అబ్భన్తరం పవిసన్తో తాలుం ఆహచ్చ నిబ్బాయతి, తస్మా **వినయట్ఠకథాయం** "అస్సాసోతి బహి నిక్ఖమనవాతో, పస్సాసోతి అన్తో పవిసనవాతో"తి వుత్తం. ఏతేసు ద్వీసు నయేసు వినయనయేన అన్తో ఉట్ఠితససనం **అస్సాసో,** బహి ఉట్ఠితససనం **పస్సాసో**. సుత్తన్తనయేన పన బహి ఉట్ఠహిత్వాపి అన్తో ససనతో **అస్సాసో**. అన్తో ఉట్ఠహిత్వాపి బహి ససనతో **పస్సాసో**. అయమేవ చ నయో "అస్సాసాదిమజ్ఝపరియోసానం సతియా అనుగచ్ఛతో అజ్ఝత్తం విక్ఖేపగతేన చిత్తేన కాయోపి చిత్తమ్పి సారద్ధా చ హోన్తి ఇఞ్జితా చ ఫన్దితా చా"తి, "పస్సాసాదిమజ్ఝపరియోసానం సతియా అనుగచ్ఛతో బహిద్ధా విక్ఖేపగతేన చిత్తేన కాయోపి చిత్తమ్పి సారద్ధా చ హోన్తి ఇఞ్జితా చ ఫన్దితా చా"తి ఇమాయ **పాళియా** సమేతీతి వేదితబ్బం.

ధన ధఞ్ఞే. ధననం **ధఞ్ఞం,** సిరిపుఞ్ఞపఞ్ఞానం సమ్పదాతి అత్థో. ధాతుఅత్థో హి యేభుయ్యేన భావవసేన కథియతి ఠపేత్వా **వక్కరుక్ఖతచే**తి ఏవమాదిప్పభేదం. యథా భావత్థే వత్తమానేన **య**పచ్చయేన సద్ధిం **న**కారస్స **య్య**కారం కత్వా ధేననం **ధేయ్య**న్తి వుచ్చతి, ఏవమిధ **య**పచ్చయేన సద్ధిం **న**కారస్స **ఞ్ఞ**కారం కత్వా ధననం **ధఞ్ఞ**న్తి వుచ్చతి. ధనినో వా భావో **ధఞ్ఞం,** తస్మిం ధఞ్ఞే. ధన్తి, ధనతి. ధనితం. ధఞ్ఞం. యస్మా పన **ధఞ్ఞ**సద్దేన సిరిపుఞ్ఞపఞ్ఞాసమ్పదా గహితా, తస్మా "ధఞ్ఞపుఞ్ఞలక్ఖణసమ్పన్నం పుత్తం విజాయీ"తిఆదీసు **ధఞ్ఞ**సద్దేన సిరిపఞ్ఞావ గహేతబ్బా పుఞ్ఞస్స విసుం వచనతో.

“నదతో పరిసాయన్తే, వాదితబ్బపహారినో;
యే తే దక్ఖన్తి వదనం, ధఞ్ఞా తే నరపుఙ్గవ.

దీఘఙ్గులీ తమ్బనఖే, సుభే ఆయతపణ్హికే;
యే పాదే పణమిస్సన్తి, తేపి ధఞ్ఞా గుణన్ధర.

మధురాని పహట్ఠాని, దోసగ్ఘాని హితాని చ;
యేతేవాక్యాని సోస్సన్తి, తేపి ధఞ్ఞానరుత్తమా”తి

ఏవమాదీసు పన **ధఞ్ఞ**సద్దేన పుఞ్ఞసమ్పదా గహేతబ్బా, పుఞ్ఞసమ్పదాయ వా సద్ధిం సిరిపఞ్ఞాసమ్పదాపి గహేతబ్బా. ఇదమేత్థ నిబ్బచనం “ధఞ్ఞం సిరిపుఞ్ఞపఞ్ఞాసమ్పదా ఏతేసం అత్థీతి **ధఞ్ఞా**”తి. “ధఞ్ఞం మఙ్గలసమ్మత”న్తి ఏత్థ తు “ఉత్తమరతనం ఇద”న్తి ధనాయితబ్బం సద్ధాయితబ్బన్తి **ధఞ్ఞం,** సిరిసమ్పన్నం పుఞ్ఞసమ్పన్నం పఞ్ఞాసమ్పన్నన్తిపి అత్థో యుజ్జతి. “ధఞ్ఞం ధనం రజతం జాతరూప”న్తి చ ఆదీసు “నత్థి ధఞ్ఞసమం ధన”న్తి వచనతో ధనాయితబ్బన్తి **ధఞ్ఞం,** కిం తం? పుబ్బణ్ణం. అపిచ ఓసధివిసేసోపి **ధఞ్ఞ**న్తి వుచ్చతి. **ధన**సద్దస్స చ పన సమాసవసేన “అధనో, నిద్ధనో”తి చ నత్థి ధనం ఏతస్సాతి అత్థేన దలిద్దపుగ్గలో వుచ్చతి. “నిధనం యాతీ”తిఏత్థ తు కమ్పనత్థవాచకస్స **ధూ**ధాతుస్స వసేన వినాసో **నిధన**న్తి వుచ్చతీతి.

మున గతియం. మునతి.

చినే మఞ్ఞనాయం. అలుత్తన్తోయం ధాతు, యథా గిలే, యథా చ మిలే. చినాయతి, ఓచినాయతి. “సబ్బో తం జనో ఓచినాయతూ”తి ఇదమేత్థ పాళి నిదస్సనం. **ఓచినాయత**తి అవమఞ్ఞతూతి.

ఇతి **భూవాది**గణే **త**వగ్గన్తధాతురూపాని

సమత్తాని.

పకారన్తధాతు

ఇదాని **ప**వగ్గన్తధాతురూపాని వుచ్చన్తే –

పా పానే. పానం పివనం. “పాతి, పాన్తి. పాతు, పాన్తు” ఇచ్చాది యథారహం యోజేతబ్బం.

ఖిప్పం గీవం పసారేహి, న తే దస్సామి జీవితం;
అయఞ్హితే మయా రూళ్హో, సరో పాస్సతి లోహితన్తి.

అత్ర హి **పాస్సతీ**తి పివిస్సతి. “పాస్సతి, పాస్సన్తి. పాస్ససి, పాస్సథ. పాస్సామి, పాస్సామ” ఇచ్చాదినా, “అపస్సా, అపస్సంసు” ఇచ్చాదినా చ నయేన సేసం సబ్బం యోజేతబ్బం నయఞ్ఞూహి. కో హి సమత్థో సబ్బాని బుద్ధవచనసాగరే విచిత్రాని విప్పకిణ్ణరూపన్తరరతనాని ఉద్ధరిత్వా దస్సేతుం, తస్మా సబ్బాసుపి ధాతూసు సఙ్ఖేపేన గహణూపాయమత్తమేవ

దస్సితం. పివతి, పివన్తి. పివం, పివన్తో, పివమానో, పివం భాగిరసోదకం. కారితే కుమారం ఖీరం పాయేతి. ముహుత్తం తణ్హాసమనం, ఖీరం త్వం పాయితో మయా. కమ్మే పీయతి, పీతం. **తు**మాదీసు "పాతుం, పివితుం, పిత్వా, పివిత్వా, పాయేత్వా" ఇచ్చాదీని యోజేతబ్బాని. అఞ్ఞేసుపి ఠానేసు పాళినయానురూపేన సద్దరూపాని ఏవమేవ యోజేతబ్బాని.

పా రక్ఖణే. పాతి. నిపాతి. పితా, గోపో.

పా పూరణే. పాతి, విప్పాతి. విప్పో.

విప్పోతి బ్రాహ్మణో. సో హి విప్పేతి పూరేతి విసిట్ఠేన వేదుచ్చారణాదినా అత్తనో బ్రాహ్మణకమ్మేన లోకస్స అజ్ఝాసయం అత్తనో చ హదయే వేదానీతి **విప్పో**తి వుచ్చతి. "జాతో విప్పకులే అహ"న్తి ఏత్థ హి బ్రాహ్మణో "విప్పో"తి వుచ్చతి. తస్స కులం **విప్పకుల**న్తి.

పూ పవనే. పవతి. పుత్తో, పుఞ్ఞం. ఏత్థ **పుత్తో**తి అత్తనో కులం పవతి సోధేతీతి పుత్తో. **కియా**దిగణం పన పత్వా "పునాతీ"తి వత్తబ్బం.

> పుత్తో'త్రజో సుతో సూను,
> తనుజో తనయో'రసో;
> పుత్తనత్తాదయో చాథ,
> అపచ్చన్తి పవుచ్చరే.
>
> ఇత్థిలిఙ్గమ్హి వత్తబ్బే, పుత్తీతి అత్రజాతి చ;
> వత్తబ్బం సేసట్ఠానేసు, యథారహముదీరయే;
> పాళియఞ్హి అత్రజాతి, ఇత్థీ పుత్తీ కథియతి;

ఏత్థ పన –

> "తతో ద్వే సత్తరత్తస్స, వేదేహస్సత్రజా పియా;
> రాజకఞ్ఞా రుచా నామ, ధాతిమాతరమబ్రవీ"తి

అయం పాళి నిదస్సనం. "పుత్తీ, ధీతా, దుహితా, అత్తజా"తి ఇచ్చేతే పరియాయా. ఏవం అత్రజాతి ఇత్థివాచకస్స ఇత్థిలిఙ్గస్స దస్సనతో **సుత**సద్దాదీసుపి ఇత్థిలిఙ్గనయో లబ్భమానాలబ్భమానవసేన ఉపపరిక్ఖితబ్బో. తథా హి లోకే "వేస్సో, సుద్దో, నరో, కింపురిసో" ఇచ్చాదీనం యుగళభావేన "వేస్సీ, సుద్దీ, నారీ, కింపురిసీ"తిఆదీని ఇత్థివాచకాని లిఙ్గాని దిస్సన్తి. "పురిసో పుమా" ఇచ్చాదీనం పన యుగళభావేన ఇత్థివాచకాని ఇత్థిలిఙ్గాని న దిస్సన్తి. **పుఞ్ఞ**న్తి ఏత్థ పన అత్తనో కారకం పవతి సోధేతీతి పుఞ్ఞం. **కియాది**గణం పన పత్వా పునాతీతి **పుఞ్ఞ**న్తి వత్తబ్బం.

> అఞ్ఞో అత్థోపి వత్తబ్బో, నిరుత్తిలక్ఖణస్సితో;
> తస్మా నిబ్బచనం ఞేయ్యం, జనపూజాదితో ఇధ.

పరం పుజ్జభవం జనేతీతి **పుఞ్ఞం**. సదా పూజితం వా జనేతీతి **పుఞ్ఞం**. జనం అత్తకారం పునాతీతి **పుఞ్ఞం**. అసేసం అపుఞ్ఞం పునాతీతి **పుఞ్ఞం**.

కల్యాణం కుసలం పుఞ్ఞం, సుభమిచ్చేవ నిద్దిసే;
కమ్మస్స కుసలస్సాధి-వచనం వచనే పటు.

పే గతియం. పేతి, పేన్తి. పేసి, పేథ. ఇధ భిక్ఖవే ఏకచ్చో అస్సఖళుఙ్కో పేహీతి వుత్తో విద్ధో సమానో చోదితో సారథినా పచ్చతో పటిసక్కతి, పిట్ఠితో రథం పటివత్తేతి. ఉమ్మగ్గం గణ్హాతి, ఉబ్బటుమం రథం కరోతి.

పే వుద్ధియం పయతి. పాయో, అపాయో. ఏత్థ **అపాయోతి** నత్థి పాయో వుద్ధి ఏత్థాతి అపాయో. **అయ**ధాతువసేనపి అత్థో నేతబ్బో, అయతో వుద్ధితో, సుఖతో వా అపేతోతి **అపాయో,** నిరయతిరచ్ఛానయోనిపేత్తివిసయఅసురకాయా.

పే సోసనే. పాయతి, పయతి వా. నిపకో. ఏత్థ **నిపకో** నిపయతి విసోసేతి పటిపక్ఖం, తతో వా అత్తానం నిపాతి రక్ఖతీతి నిపకో, సమ్పజానో.

గుప రక్ఖణే. గోపతి. గోపకో.

నగరం యథా పచ్చన్తం, గుత్తం సాన్తరబాహిరం.

ఏవం గోపేథ అత్తానం, ఖణో వే మా ఉపచ్చగా.

గోపేథాతి గోపేయ్య రక్ఖేయ్య.

వప సన్తానే. వపతి.

సప సమవాయే. సపతి.

చుప మన్దగతియం. చోపతి.

తుప హింసాయం. తోపతి. తుప్పతి.

గుప గోపనజిగుచ్ఛనేసు. గోపతి, జిగుచ్ఛతి. జిగుచ్ఛం, జిగుచ్ఛమానో. జేగుచ్ఛీ. జిగుచ్ఛిత్వా ఇచ్చాదీని.

కపు హింసాతక్కలగన్ధేసు. కప్పతి. కప్పూరో.

కపు సామత్థియే. ఇదం అమ్హాకం కప్పతి. నేతం అమ్హేసు కప్పతి.

కప కరుణాయం. కపతి. కపణో, కాపఞ్ఞం. తత్థ **కపతీతి** కరుణాయతి, **కాపఞ్ఞన్తి** కపణభావో.

సప అక్కోసే. సపతి. సపథో, అభిసపథో, అభిసపితో, సపనకో.

వప బీజనిక్ఖేపే. బీజం వపతి. వాపకో. వాపితం ధఞ్ఞం. వుత్తం బీజం పురిసేన. బీజం వప్పతి. వప్పమఙ్గలం.

సుప సయనే. సుపతి. సుఖం సుపన్తి మునయో, యే ఇత్థీసు న బజ్ఝరే. సుత్తో పురిసో, సుపనం, సుత్తం.

ఖిప పేరణే. పేరణం చుణ్ణికరణం పిసనం. ఖేపతి. ఖేపకో.

ఖిప అబ్యత్తసద్దే. ఖిపతి. ఖిపితసద్దో. యదా చ ధమ్మం దేసేన్తో, ఖిపి లోకగ్గనాయకో.

ఖిప ఛడ్డనే. ఖిపతి, ఉక్ఖిపతి, విక్ఖిపతి, అవఖిపతి, సంఖిపతి. ఖిత్తం, ఉక్ఖిత్తం, పక్ఖిత్తం, విక్ఖిత్తం ఇచ్చాదీని.

ఓప నిట్ఠుభనే. నిట్ఠుభనం ఖేళపాతనం. ఓపతి. ఓసధం సఙ్ఖరిత్వా ముఖే ఖేళం ఓపి.

లిపి ఉపలేపే. లేపతి. లిత్తం పరమేన తేజసా.

ఖిపి గతియం. ఖిమ్పతి.

డిప ఖేపే. డేపతి.

నిదపి నిదమ్పనే. నిదమ్పనం నామ సస్సరుక్ఖాదీసు వీహిసీసం వా వరకసీసం వా అచ్ఛిన్దిత్వా ఖుద్దకసాఖం వా అభఞ్జిత్వా యథాఠితమేవ హత్థేన గహేత్వా ఆకడ్ఢిత్వా బీజమత్తస్సేవ వా పణ్ణమత్తస్సేవ వా గహణం. పురిసో వీహిసీసం నిదమ్పతి, రుక్ఖపత్తం నిదమ్పతి. నిదమ్పకో, నిదమ్పితం, నిదమ్పితుం, నిదమ్పిత్వా.

తప దిత్తియం. దిత్తి విరోచనం. దివా తపతిఆదిచ్చో.

తప ఉబ్బేగే. ఉబ్బేగో ఉత్రాసో భీరుతా. తపతి, ఉత్తపతి. ఓత్తప్పం, ఓత్తప్పియం ధనం.

తప ధూప సన్తాపే. తపతి. తపోధనం, ఆతాపో. ఆతాపీ. ఆతపం. ధూపతి, సన్ధూపనో, కమ్మే తాపియతి. ధూపియతి. భావే తాపనం, తాపో, పరితాపో, సన్తాపో. ధూపనం.

పకారన్తధాతురూపాని.

ఫకారన్తధాతు

పుప్ఫ వికసనే. అకమ్మకో చాయం సకమ్మకో చ. పుప్ఫతి. పుప్ఫం, పుప్ఫనం, పుప్ఫితో, పుప్ఫితుం, పుప్ఫిత్వా. పుప్ఫన్తి పుప్ఫినో దుమా. థలజా దకజా పుప్ఫా, సబ్బే పుప్ఫన్తి తావదే. మఞ్జూసకో నామ రుక్ఖో యత్తకాని ఉదకే వా థలే వా పుప్ఫాని, సబ్బాని పుప్ఫతి.

తుఫ హింసాయం. తోఫతి.

దఫ దఫి వప్ఫ గతియం. దఫతి. దమ్ఫతి. వప్ఫతి.

దిఫ కథనయుద్ధనిన్దాహింసాదానేసు. దేఫతి. దేఫో.

తఫ తిత్తియం. తిత్తి తప్పనం, తఫతి.

దుఫ ఉపక్కిలేసే. ఉపక్కిలిస్సనం **ఉపక్కిలేసో**. దోఫతి.

గుఫ గన్థే. గన్థో గన్థికరణం. గోఫతి.

ఫకారన్తధాతురూపాని.

బకారన్తధాతు

భబ్బ హింసాయం. భబ్బతి. భబ్బో.

పబ్బ వబ్బ మబ్బ కబ్బ ఖబ్బ గబ్బ సబ్బ చబ్బ గతియం. పబ్బతి. వబ్బతి. మబ్బతి. కబ్బతి. ఖబ్బతి. గబ్బతి. సబ్బతి. చబ్బతి.

అబ్బ సబ్బ హింసాయఞ్చ. గత్యాపేక్ఖాయ చకారో. అబ్బతి. సబ్బతి.

కుబి అచ్ఛాదనే. కుబ్బతి.

లుబి తుబి అద్దనే. లుమ్బతి. తుమ్బతి. లుమ్బినీవనం. ఉదకతుమ్బో. అథోపి ద్వే చ తుమ్బాని.

చుబి వదనసంయోగే. పుత్తం ముద్ధని చుమ్బతి. ముఖే చుమ్బతి. ఏత్థ సియా "యది వదనసంయోగే **చుబి**ధాతు వత్తతి, కథం **అమ్బుధరబిన్దుచుమ్బితకూటో**తి ఏత్థ అవదనే అవిఞ్ఞాణకే పబ్బతకూటే అమ్బుధరబిన్దూనం చుమ్బనం వుత్త"న్తి? సచ్చం, తం పన చుమ్బనాకారసదిసేనాకారేన సమ్భవం చేతసి ఠపేత్వా వుత్తం, యథా అదస్సనసమ్భవేపి దస్సనసదిసేనాకారేన సమ్భూతత్తా "రోదన్తే దారకే దిస్వా, ఉబ్బిద్ధా విపులా దుమా"తి అచక్ఖుకానమ్పి రుక్ఖానం దస్సనం వుత్తం, ఏవమిధాపి చుమ్బనాకారసదిసేనాకారేన సమ్భూతత్తా అవదనానమ్పి అమ్బుధరబిన్దూనం చుమ్బనం వుత్తం. సభావతో పన అవిఞ్ఞాణకానం దస్సనచుమ్బనాదీని చ నత్థి, సవిఞ్ఞాణకానంయేవ తాని హోన్తీతి. అయం నయో **కము పదవిక్ఖేపే**తిఆదీసుపి నేతబ్బో.

ఉబ్బి తుబ్బి థుబ్బి దుబ్బి ధుబ్బి హింసత్థా. ఉబ్బతి. తుబ్బతి. థుబ్బతి. దుబ్బతి. దుబ్బా. ధుబ్బతి. ఏత్థ **దుబ్బా**తి దబ్బతిణం, యం "తిరియా నామ తిణజాతీ"తి పాళియం ఆగతం. ఏత్థ చ **దుబ్బా**తి ఇత్థిలిఙ్గం, **దబ్బ**న్తి నపుంసకలిఙ్గన్తి దట్ఠబ్బం.

ముబ్బి బన్ధనే. ముబ్బతి.

కుబ్బి ఉగ్గమే. కుబ్బతి.

పుబ్బ పబ్బ సబ్బ పూరణే. పుబ్బతి. పబ్బతి. సబ్బతి. ఏత్థ సియా "నను భో **పుబ్బసబ్బ**సద్దా సబ్బనామాని, కస్మా పనేతే ధాతుచిన్తాయం గహితా"తి? వుచ్చతే – సబ్బనామేసు చ **తు**మన్తాదివిరహితేసు చ నిపాతేసు ఉపసగ్గేసు చ ధాతుచిన్తా నామ నత్థి, ఇమాని పన సబ్బనామాని న హోన్తి. కేవలం సుతిసామఞ్ఞేన సబ్బనామాని వియ ఉపట్ఠహన్తి, తేన తే తబ్భావముత్తత్తా ధాతుచిన్తాయం పుబ్బాచరియేహి గహితా "పుబ్బతి సబ్బతీ"తి పయోగదస్సనతోతి. యది ఏవం కస్మా బుద్ధవచనే ఏతాని రూపాని న సన్తీతి? అనాగమనభావేన న సన్తి, న అవిజ్జమానభావేన. కిఞ్చాపి బుద్ధవచనేసు ఏతాని రూపాని న సన్తి, తథాపి పోరాణేహి అనుమతా పురాణభాసాతి గహేతబ్బాని, యథా "నాథతీతి నాథో"తి ఏత్థ "నాథతీ"తి రూపం బుద్ధవచనే అవిజ్జమానమ్పి గహేతబ్బం హోతి, ఏవం ఇమానిపి. తస్మా వోహారేసు విఞ్ఞానం కోసల్లత్థాయ సాసనే అవిజ్జమానాపి సాసనానురూపా లోకికప్పయోగా గహేతబ్బాతి "పుబ్బతి సబ్బతీ"తి రూపాని గహితాని. ఏస నయో అఞ్ఞేసుపి ఠానేసు వేదితబ్బో.

చమ్బ అదనే. చమ్బతి.

కబ్బ ఖబ్బ గబ్బ దబ్బే. దబ్బో అహఙ్కారో. కబ్బతి. ఖబ్బతి. గబ్బతి.

అబి దబి సద్దే. అమ్బతి. అమ్బా, అమ్బు. దమ్బతి.

లబి అవసంసనే. అవసంసనం అవలమ్బనం. లమ్బతి, విలమ్బతి, బ్యాలమ్బతి. నీచే చోలమ్బతే సూరియో. ఆలమ్బతి . ఆలమ్బనం, తదాలమ్బనం, తదాలమ్బణం, తదాలమ్బం వా. లాబు. అలాబు వా, **అ**కారో హి తబ్భావే.

బకారన్తధాతురూపాని.

భకారన్తధాతు

భా దిత్తియం. చన్దో భాతి, పఞ్హా మం పటిభాతి. రత్తి విభాతి. భాణు, పటిభానం. విభాతా రత్తి.

భీ భయే. భాయతి. భయం, భయానకో, భీమో, భీమసేనో, భీరు, భీరుకో, భీరుకజాతికో. కారితే "భాయేతి, భాయయతి, భాయాపేతి, భాయాపయతీ"తి రూపాని.

సభు సమ్భు హింసాయం. సభతి. సమ్భతి.

సుమ్భ భాసనే చ. చకారో హింసాపేక్ఖకో. సుమ్భతి. సుమ్భో. కుసుమ్భో.

ఏత్థ **సుమ్భో**తి ఆవాటో. "సుమ్భం నిక్ఖనాహీ"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం. **కుసుమ్భో**తి ఖుద్దకఆవాటో, "పబ్బతకన్దరపదరసాఖాపరిపూరా కుసుమ్భే పరిపూరేన్తీ"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం.

అబ్భ వబ్భ మబ్భ గతియం. అబ్భతి. అబ్భో. వబ్భతి. మబ్భతి.

ఏత్థ **అబ్భో**తి మేఘో. సో హి అబ్భతి అనేకసతపటలో హుత్వా గచ్ఛతీతి "అబ్భో"తి వుచ్చతి. "విజ్జుమాలీ సతక్కకూ"తి వుత్తం. **సతక్కకూ**తి చ అనేకసతపటలో. ఏత్థ చ **అబ్భ**సద్దో తిలిఙ్గికో దట్ఠబ్బో. తథా హి అయం "అబ్భుట్ఠితోవ స యాతి, స గచ్ఛం న నివత్తతీ"తి ఏత్థ పుల్లిఙ్గో. "అబ్భా, మహికా, ధూమో, రజో, రాహూ"తి ఏత్థ ఇత్థిలిఙ్గో. "అబ్భాని చన్దమణ్డలం ఛాదేన్తీ"తి ఏత్థ నపుంసకలిఙ్గో.

ఇమాని పన మేఘస్స నామాని –

మేఘో వలాహకో లబ్భి, జీమూతో అమ్బుదో ఘనో;
ధారాధరో అమ్బుధరో, పజ్జున్నో హిమగబ్భకో.

యభ మేథునే. మిథునస్స జనద్వయస్స ఇదం కమ్మం **మేథూనం,** తస్మిం మేథునే **యభ**ధాతు వత్తతి. యభతి. యాభస్సం.

ఏత్థ చ "మేథున"న్తి ఏసా సబ్భివాచా, లజ్జాసమ్పన్నేహి పుగ్గలేహి వత్తబ్బభాసాభావతో. తథా హి "మేథునో ధమ్మో న పటిసేవితబ్బో"తి చ "న మే రాజా సఖా హోతి, న రాజా హోతి మేథునో"తి చ సోభనే వాచావిసయే అయం భాసా ఆగతా. "యభతీ"తిఆదికా పన భాసా "సిఖరణీ"తిఆదికా భాసా వియ అసబ్భివాచా. న హి హిరోత్తప్పసమ్పన్నో లోకియజనోపి ఈదిసిం వాచం భాసతి. ఏవం సన్తేపి అధిమత్తుక్కంసగతహిరోత్తప్పోపి భగవా మహాకరుణాయ సఞ్చోదితహదయో లోకానుకమ్పాయ పరిసమజ్ఝే అభాసి. అహో తథాగతస్స మహాకరుణాతి.

ఇమాని పన మేథునధమ్మస్స నామాని –

సంపేసనం నిద్ధువనం, మేథునం సూరతం రతం;
బ్యథయో గామధమ్మో చ, యాభస్సం మోహనం రతి.

అసద్ధమ్మో చ వసల-ధమ్మో మీళ్హసుఖమ్పి చ;
ద్వయంద్వయసమాపత్తి, ద్వన్దో గమ్మో'దకన్తికో.

సిభ విభ కత్థనే. సిభతి. విభతి.

దేభ అభి దభి సద్దే. దేభతి. అమ్భతి. అమ్భో. దమ్భతి.

ఏత్థ చ **అమ్భో** వుచ్చతి ఉదకం. తఞ్హి నిజ్జీవమ్పి సమానం ఓఘకాలాదీసు విస్సన్దమానం అమ్భతి సద్దం కరోతీతి **అమ్భో**తి వుచ్చతి.

ఇమానిస్స నామాని –

పానీయం ఉదకం తోయం, జలం పాతో చ అమ్బు చ;
దకం కం సలిలం వారి, ఆపో అమ్భో పపమ్పి చ.

నీరఞ్చ కేపుకం పాని, అమతం ఏలమేవ చ,
ఆపోనామాని ఏతాని, ఆగతాని తతో తతో.

ఏత్థ చ “వాలగ్గేసు చ కేపుకే. పివితఞ్చ తేసం భుసం హోతి పానీ”తిఆదయో పయోగా దస్సేతబ్బా.

థభి ఖభి పటిబద్ధే థమ్భతి, విత్థమ్భతి. ఖమ్భతి, విక్ఖమ్భతి. థమ్భో. థద్ధో, ఉపత్థమ్భో. ఉపత్థమ్భినీ. విక్ఖమ్భో. విక్ఖమ్భితకిలేసో.

జభ జభి గత్తవినామే. జభతి. జమ్భతి, విజమ్భతి. విజమ్భనం, విజమ్భితా. విజమ్భన్తో, విజమ్భమానో, విజమ్భితో.

సబ్భ కథనే. సబ్భతి.

వబ్భ భోజనే. వబ్భతి.

గబ్భ ధారణే. గబ్భతి. గబ్భో.

ఏత్థ **గబ్భో**తి మాతుకుచ్ఛిపి వుచ్చతి కుచ్ఛిగతపుత్తోపి. తథా హి “యమేకరత్తిం పఠమం, గబ్భే వసతి మాణవో”తి ఏత్థ మాతుకుచ్ఛి “గబ్భో”తి వుచ్చతి. “గబ్భో మే దేవ పతిట్ఠితో. గబ్భో చ పతితో ఛమా”తి చ ఏత్థ పన కుచ్ఛిగతపుత్తో. అపిచ **గబ్భో**తి ఆవాసవిసేసో. “గబ్భం పవిట్ఠో”తిఆదీసు హి ఓవరకో “గబ్భో”తి వుచ్చతి.

రభ రాభస్సే. అపుబ్బో రభ హింసాకరణవాయమనేసు. రాభస్సం రాభసభావో. తంసమఙ్గినో పన పాళియం “చణ్డా రుద్ధా రభసా”తి ఏవం ఆగతా.

తత్థ **రభసా**తి కరణుత్తరియా. రభతి, ఆరభతి, సమారభతి, ఆరమ్భతి. రభసో. ఆరమ్భో. సమారమ్భో, ఆరభన్తో. సమారభన్తో. ఆరద్ధం మే వీరియం. సారమ్భం. అనారమ్భం. సారమ్భో తే న విజ్జతి. పకారణారమ్భో. వీరియారమ్భో. ఆరభితుం. ఆరభిత్వా. ఆరబ్భ.

ఏత్థ **వీరియారమ్భో**తి వీరియసఙ్ఖాతో ఆరమ్భో. **ఆరమ్భ**సద్దో కమ్మే ఆపత్తియం క్రియాయ వీరియే హింసాయ వికోపనేతి అనేకేసు అత్థేసు ఆగతో.

“యం కిఞ్చి దుక్ఖం సమ్భోతి, సబ్బం ఆరమ్భపచ్చయా;
ఆరమ్భానం నిరోధేన, నత్థి దుక్ఖస్స సమ్భవో”తి

ఏత్థ హి కమ్మం ఆరమ్భోతి ఆగతం. “ఆరమ్భతి చ విప్పటిసారీ చ హోతీ”తి ఏత్థ ఆపత్తి. “మహాయఞ్ఞా మహారమ్భా, న తే హోన్తి మహప్ఫలా”తి ఏత్థ యూపుస్సాపనాదిక్రియా. “ఆరమ్భథ నిక్కమథ, యుఞ్జథ బుద్ధసాసనే”తి ఏత్థ వీరియం. “సమణం గోతమం ఉద్దిస్స పాణం ఆరమ్భన్తీ”తి ఏత్థ హింసా. “బీజగామభూతగామసమారమ్భా పటివిరతో హోతీ”తి ఏత్థ ఛేదనభఞ్జనాదికం వికోపనం. ఇచ్చేవం –

కమ్మే ఆపత్తియఞ్చేవ, వీరియే హింసాక్రియాసు చ;
వికోపనే చ **ఆరమ్భ**-సద్దో హోతీతి నిద్దిసే;

లభ లాభే. లభతి, లబ్భతి. లాభో, లద్ధం, అలత్థ, అలత్థుం.

సుభ దిత్తియం. సోభతి. సోభా, సోభనం, సోభితో.

ఖుభ సఞ్చలనే. ఖోభతి, సఙ్ఖోభతి. హత్థినాగే పదిన్నమ్హి, ఖుబ్భిత్థ నగరం తదా. ఖోభా, సఙ్ఖోభో.

నభ తుభ హింసాయం. నభతి. తుభతి.

సమ్భ విస్సాసే. సమ్భతి. సమ్భత్తి, సమ్భత్తో.

లుభ విమోహనే. లోభతి, పలోభతి. ధుల్లకుమారీపలోభనం. కారితే పన "లోభేతి, పలోభేతి, పలోభేత్వా"తి రూపాని భవన్తి. **దివాది**గణం పన పత్వా గిద్ధియత్థే "లుబ్భతీ"తి రూపం భవతి.

దభి గన్థనే. దమ్భతి. దమ్భనం.

రుభి నివారణే. రుమ్భతి, సన్నిరుమ్భతి. సన్నిరుమ్భో, సన్నిరుమ్భిత్వా.

ఉభ ఉబ్భ ఉమ్భ పూరణే. ఉభతి. ఉబ్భతి. ఉమ్భతి. ఉభనా. ఉబ్భనా. ఉమ్భనా. ఓభో. కేటుభం. ఉబ్భం. కుమ్భో. కుమ్భీ. కారితే "ఓభేతి. ఉబ్భేతి. ఉమ్భేతీ"తి రూపాని భవన్తి.

తత్థ **కేటుభ**న్తి క్రియాకప్పవికప్పో కవీనం ఉపకారియసత్థం. ఇదం పనేత్థ నిబ్బచనం కిటేతి గమేతి క్రియాదివిభాగం, తం వా అనవసేసపరియాదానతో కేటేన్తో గమేన్తో ఓభేతి పూరేతీతి కేటుతం **కిటఉభ**ధాతువసేన. ఉబ్భతి ఉబ్భేతి పూరేతీతి **ఉబ్భం,** పూరణన్తి అత్థో. **చరియాపిటకే**పి హి ఈదిసీ సద్దగతి దిస్సతి, తం యథా? "మహాదానం పవత్తేసి, అచ్చుబ్భం సాగరూపమ"న్తి. తత్థ చ **అచ్చుబ్భ**న్తి అతివియ యాచకానం అజ్ఝాసయం పూరణం. **అక్ఖుమ్భ**న్తిపి పాఠో. **కుమ్భో**తి కం వుచ్చతి ఉదకం, తేన ఉబ్భేతబ్బోతి కుమ్భో, సో ఏవ ఇత్థిలిఙ్గవసేన కుమ్భీ. ఏత్థ చ "కుమ్భీ ధోవతి ఓనతో"తి పయోగో.

కుమ్భసద్దో ఘటే హత్థి-సిరోపిణ్డే దసమ్భణే;
పవత్తతీతి విఞ్ఞేయ్యో, విఞ్ఞునా నయదస్సినా.

భకారన్తధాతురూపాని.

మకారన్తధాతు

మా మానే సద్దే చ. మాతి. మాతా. ఏత్థ **మాతా**తి జనికా వా చూళమాతా వా మహామాతా వా.

మూ బన్ధనే. మవతి. **కియాది**గణస్స పనస్స "మునాతీ"తి రూపం.

మే పటిదానఆదానేసు. మేతి, మయతి. మేధా.

ఏత్థ **మేధాతి** పఞ్ఞా. సా హి సుఖుమమ్పి అత్థం ధమ్మఞ్చ ఖిప్పమేవ మేతి చ ధారేతి చాతి మేధాతి వుచ్చతి. ఏత్థ పన **మేతీతి** గణ్హాతి. తథా హి **అట్ఠసాలినియం** వుత్తం "అసని వియ సిలుచ్చయే కిలేసే మేధతి హింసతీతి మేధా, ఖిప్పం గహణధారణట్ఠేన వా మేధా"తి. సఙ్గమత్థవాచకస్స పన **మేధ**ధాతుస్స వసేన మేధతి సీలసమాధిఆదీహి సద్ధమ్మేహి సిరియా చ సఙ్గచ్ఛతీతి **మేధాతి** అత్థో గహేతబ్బో. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

> "ద్విధాతుయేకధాతుయా , ద్విరత్థవతియాపి చ;
> **మేధా**సద్దస్స నిప్ఫత్తిం, జఞ్ఞా సుగతసాసనే"తి.

ఓమూ సామత్థియే. సామత్థియం సమత్థభావో. అలుత్తన్తోయం ధాతు, ఓమాతి, ఓమన్తి.

అత్రాయం పాళి "ఓమాతి భన్తే భగవా ఇద్ధియా మనోమయేన కాయేన బ్రహ్మలోకం ఉపసఙ్కమితు"న్తి. తత్థ **ఓమాతీతి** పహోతి సక్కోతి.

తిము అద్దభావే. అద్దభావో తిన్తభావో. తేమతి. తిన్తో, తేమియో. తేమితుకామా తేమింసు.

ఏత్థ **తేమియోతి** ఏవంనామకో కాసిరఞ్ఞో పుత్తో బోధిసత్తో. సో హి రఞ్ఞో చేవ మహాజనస్స చ హదయం తేమేన్తో అద్దభావం పాపేన్తో సీతలభావం జనేన్తో జాతోతి "తేమియో"తి వుచ్చతి.

నితమి కిలమనే. నితమ్మతి. హదయం దయ్హతే నితమ్మామి.

చము ఛము జపు ఝము ఉము జిము అదనే. చమతి. చమూ. **చమూతి** సేనా. ఛమతి. జమతి. ఝమతి. ఉమతి. జేమతి.

కము పదవిక్ఖేపే. పదవిక్ఖేపో పదసా గమనం. ఇదం పన వోహారసీసమత్తం వచనం, తస్మా "నాస్స కాయే అగ్గి వా విసం వా సత్థం వా కమతీ"తిఆదీసు అపదవిక్ఖేపత్థోపి గహేతబ్బో. కమతి. చఙ్కమతి, అతిక్కమతి. అభిక్కమతి. పటిక్కమతి. పక్కమతి. పరక్కమతి. విక్కమతి. నిక్కమతి. సఙ్కమతి. సఙ్కమనం. సఙ్కన్తి. కమనం. చఙ్కమనం. అతిక్కమో. అభిక్కమో. పటిక్కమో. పక్కమో. విక్కమో. నిక్కమో. అతిక్కన్తో పురిసో. అభిక్కన్తా రత్తి. నిక్ఖమతి. అభినిక్ఖమతి. కారితే నిక్ఖామేతి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని. యస్మా పనాయం ధాతు **చురాది**గణం పత్వా ఇచ్ఛాకన్తి యత్థేసు వత్తతి, తస్మా తేపి అత్థే ఉపసగ్గవిసేసితే కత్వా ఇధ **అభిక్కన్త**సద్దస్స అత్థుద్ధారం వత్తబ్బమ్పి అవత్వా ఉపరి **చురాది**గణేయేవ కథేస్సామ.

యము ఉపరమే. ఉపరమో విరమనం. యమభి. యమో. "పరే చ న విజానన్తి, మయమేత్థ యమామసే"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం. తత్థ **యమామసేతి** ఉపరమామ, నస్సామ, మరామాతి అత్థో.

నమ బహుత్తే సద్దే. బహుత్తో సద్దో నామ ఉగ్గతసద్దో. నమతి.

అమ దమ హమ్మ మిమ ఛమ గతిమ్హి. అమతి. దమతి. హమ్మతి. మిమతి. ఛమతి. ఛమా.

ఛమాతి పథవీ. **ఛమా**సద్దో ఇత్థిలిఙ్గో దట్ఠబ్బో, "న ఛమాయం నిసీదిత్వా ఆసనే నిసిన్నస్స అగిలానస్స ధమ్మం దేసేస్సామీతి సిక్ఖా కరణీయా"తి చ "ఛమాయం పరివత్తామి వారిచరోవ ఘమ్మే"తి చ పయోగదస్సనతో. సో చ ఖో సత్తహి అట్ఠహి వా విభత్తీహి ద్వీసు చ వచనేసు యోజేతబ్బో. ఛమన్తి గచ్ఛన్తి ఏత్థాతి ఛమా.

ధమ సద్దగ్గిసం యోగేసు. ధమధాతు సద్దే చ ముఖవాతేన సద్దిం అగ్గిసంయోగే చ వత్తతి. తత్థ పఠమత్థే "సఙ్ఖం ధమతి. సఙ్ఖధమకో. భేరిం ధమతి. భేరిధమకో. ధమే ధమే నాతిధమే"తి పయోగో. దుతియత్థే "అగ్గిం ధమతి. సముట్ఠాపేతి అత్తానం, అణుం అగ్గింవ సన్ధమ"న్తి పయోగో.

భామ కోధే. భామతి.

నము నమనే. నమతి. నమో. నతం, నమనం. నతి. నమం. నమమానో. నమన్తో. నమితో. నామం. నామితం. నమితుం. నత్వా, నత్వాన. నమిత్వా, నమిత్వాన, నమితున. కారితే "నామేతి, నామయతి. నామేత్వా. నామయిత్వా"తి రూపాని భవన్తి. తత్ర హి "నమతి నమిత్వా"తి ఏవంపకారాని పదాని నమనత్థే వన్దనాయఞ్చ దట్ఠబ్బాని, "నమో నత్వా"తి ఏవంపకారాని పన వన్దనాయమేవ. అత్రాయముపలక్ఖణమత్తా పయోగరచనా –

> రుక్ఖో ఫలీ ఫలభారగరుతాయ నమిత్వాన భిజ్జతి;
> వుద్ధో జరాజజ్జరతాయ నమతి నమిత్వా గచ్ఛతి;
> సద్ధో బుద్ధం నమతి నమిత్వా గచ్ఛతి;
> నమో బుద్ధస్స సత్థారం నత్వాన అగమాసీతి;

ఏత్థ **నమో**తి పదం నిపాతేసుపి లబ్భతి. తేన హి పచ్చత్తోపయోగవచనాని అభిన్నరూపాని దిస్సన్తి "దేవరాజ నమో త్యత్థు. నమో కత్వా మహేసినో"తి. ఉపసగ్గేహిపి అయం యోజేతబ్బా "పణమతి, పణామో, ఉణ్ణమతి, ఉణ్ణతి" ఇచ్చాదినా.

ఖము సహనే. ఖమతి. ఖన్తి. ఖమో, ఖమనం, ఏవం భావే. కత్తరి పన "ఖన్తా. ఖమితా. ఖమో హోతి సీతస్సపి ఉణ్హస్సపీ"తి పయోగా.

సమ అదస్సనే. సమతి, వూపసమతి అగ్గి.

యమ పరివేసనే. యమతి. యమో. యమరాజా.

సమ సద్దే. సమతి.

సమ థమ వేలమ్బే. సమతి. థమతి.

వాయమ ఈహాయం. వాయమతి. వాయామో.

గము గతియం. గచ్ఛతి. గమకో. గతో. గతి. గమనం. కారితే "గమేతి, గమయతి, గచ్ఛాపేతీ"తిఆదీని భవన్తి.

రము కీళాయం. రమతి. విరమతి. పటివిరమతి. ఉపరమతి. ఆరతి. విరతి. పటివిరతి. ఉపరతి. వేరమణి. విరమణం. రతి. రమణం. రతో. ఆరతో విరతో పటివిరతో. ఉపరతో, ఉపరమో. ఆరామో.

వము ఉగ్గిరణే. వమతి. వమథు. వమ్మికో.

ధీరత్థు తం విసం వన్తం, యమహం జీవితకారణా;
వన్తం పచ్చావమిస్సామి, మతం మే జీవితా వరం.

తత్థ **వమ్మికో**తి వమతీతి, వన్తకోతి, వన్తుస్సయోతి, వన్తసినేహసమ్బన్ధోతి వమ్మికో. సో హి అహినకులఉన్దూరఘరగోళికాదయో నానప్పకారే పాణకే వమతీతి వమ్మికో. ఉపచికాహి వన్తకోతి వమ్మికో. ఉపచికాహి వమిత్వా ముఖతుణ్డకేన ఉక్ఖిత్తపంసుచుణ్ణేన కటిప్పమాణేనపి పోరిసప్పమాణేనపి ఉస్సితోతి వమ్మికో. ఉపచికాహి వన్తఖేళసినేహేన ఆబద్ధతాయ సత్తసత్తాహం దేవే వస్సన్తేపి న విప్పకిరయతి, నిదాఘేపి తతో పంసుముట్ఠిం గహేత్వా తస్మిం ముట్ఠినా పీళియమానే సినేహోవ నిక్ఖమతి, ఏవం వన్తసినేహసమ్బన్ధోతి వమ్మికో.

ఏత్థ పన "భగవా, హిమవా"తిఆదీని పదాని న కేవలం **వన్తు**పచ్చయవసేనేవ నిప్ఫాదేతబ్బాని, అథ ఖో **వము**ధాతువసేనపి నిప్ఫాదేతబ్బాని, తేనాహ **విసుద్ధిమగ్గకారకో** "యస్మా పన తీసు భవేసు తణ్హాసఙ్ఖాతం గమనమనేన వన్తం, తస్మా "భవేసు వన్తగమనో"తి వత్తబ్బే **భవ**సద్దతో **భ**కారం, **గమన**సద్దతో **గ**కారం, **వన్త**సద్దతో **వ**కారఞ్చ దీఘం కత్వా ఆదాయ **భగవా**తి వుచ్చతి, యథా లోకే 'మేహనస్స ఖస్స మాలా'తి వత్తబ్బే మేఖలా"తి వదతా నిరుత్తినయేన సద్దసిద్ధి దస్సితా.

ఏత్థ, సియా "విసమమిదం నిదస్సనం, యేన 'మేహనస్స ఖస్స మాలా'తి ఏత్థ **మే**కార**ఖ**కార**లా**కారానం కమతో గహణం దిస్సతి, "భవేసు వన్తగమనో"తి ఏత్థ పన **భ**కార**వ**కారగకారానం కమతో గహణం న దిస్సతీ"తి? సచ్చం, ఇధ పన "అగ్గాహితో, విజ్జాచరణసమ్పన్నో"తిఆదీసు వియ గుణసద్దస్స పరనిపాతవసేన "భవేసు గమనవన్తో"తి వత్తబ్బేపి ఏవమవత్వా సద్దసత్థే యేభుయ్యేన గుణసద్దానం పుబ్బనిపాతభ్యస్స ఇచ్ఛితత్తా సద్దసత్థవిదూనం కేసఞ్చి విఞ్ఞూనం మనం తోసేతుం "భగవా"తి పదే అక్ఖరక్కమం అనపేక్ఖిత్వా అత్థమత్తనిదస్సనవసేన "ఆహితగ్గి, సమ్పన్నవిజ్జాచరణో"తిఆదీని వియ పుబ్బనిపాతవసేన "భవేసు వన్తగమనో"తి వుత్తం. ఈదిసస్మిఞ్హి ఠానే "ఆహితగ్గీ"తి వా "అగ్గాహితో"తి వా "ఛిన్నహత్థో"తి వా "హత్థచ్ఛిన్నో"తి వా పదేసు యథా తథా ఠితేసుపి అత్థస్స అయుత్తి నామ నత్థి అఞ్ఞమఞ్ఞం సమానత్థత్తా తేసం సద్దానం.

వేదజాతోతిఆదీసు పన ఠానేసు అత్థేవాతి దట్ఠబ్బం. ఏవం విసుద్ధిమగ్గే "భగవా"తి పదస్స **వము**ధాతువసేనపి నిప్ఫత్తి దస్సితా, **తట్టీకాయమ్పి** చ దస్సితా "భగే వమీతి భగవా. భాగే వమీతి భగవా"తి. నిబ్బచనం పన ఏవం వేదితబ్బం – భగసఙ్ఖాతం సిరిం ఇస్సరియం యసఞ్చ వమి ఉగ్గిరి ఖేళపిణ్డం వియ అనపేక్ఖో ఛడ్డయీతి **భగవా**. అథ వా భాని నామ నక్ఖత్తాని, తేహి సమం గచ్ఛన్తి పవత్తన్తీతి భగా, సినేరుయుగన్ధరఉత్తరకురుహిమవన్తాదిభాజనలోకా, విసేససన్నిస్సయసోభాకప్పట్ఠియభావతో. తేపి భగవా వమి తన్నివాసిసత్తావాససమతిక్కమనతో తప్పటిబద్ధఛన్దరాగప్పహానేన పజహీతి **భగవా**.

చక్కవత్తిసిరిం యస్మా, యసం ఇస్సరియం సుఖం;

పహాసి లోకచిత్తఞ్చ, సుగతో భగవా తతో.

తథా ఖన్ధాయతనధాతాదిభేదే ధమ్మకోట్ఠాసే సబ్బం పపఞ్చ సబ్బం యోగం సబ్బం గన్థం సబ్బం సంయోజనం సముచ్ఛిన్దిత్వా అమతం ధాతుం సమధిగచ్ఛన్తో వమి ఉగ్గిరి అనపేక్ఖో ఛడ్డయి న పచ్చావమీతి **భగవా**. అథ వా సబ్బేపి కుసలాకుసలే సావజ్జానవజ్జే హీనప్పణీతే కణ్హసుక్కసప్పటిభాగే ధమ్మే అరియమగ్గఞాణముఖేన వమి ఉగ్గిరి అనపేక్ఖో పరిచ్చజి పజహీతి **భగవా**.

ఖన్ధాయతనధాతాదీ, ధమ్మభేదా మహేసినా;
కణ్హసుక్కా యతో వన్తా, తతోపి బగవా మతో.

జాతకట్ఠకథాయం పన **హిమవాతి** పదస్స **వము**ధాతువసేనపి నిప్ఫత్తి దస్సితా. తథా హి **సమ్భవజాతకట్ఠకథాయం** ‘‘**హిమవాతి** హిమపాతసమయే హిమయుత్తోతి హిమవా. గిమ్హకాలే హిమం వమతీతి హిమవా’’తి వుత్తం. ఏవం జాతకట్ఠకథాయం ‘‘హిమవా’’తి పదస్స **వము**ధాతువసేనపి నిప్ఫత్తి దస్సితా, అయం నయో ఈదిసేసు ఠానేసుపి నేతబ్బో. ‘‘గుణవాగణవా’’తిఆదీసు పన న నేతబ్బో. యది నయేయ్య, ‘‘గుణవా గణవా’’తి పదానం ‘‘నిగ్గుణో పరిహీనగుణో’’తి ఏవమాదిఅత్థో భవేయ్య, తస్మా అయం నయో సబ్బత్థపి న నేతబ్బో. ఏత్థ సియా ‘‘యది ‘‘భగవా’తిఆదిపదానం **వము**ధాతువసేన నిప్ఫత్తి హోతి, కథం ‘‘భగవన్తో, భగవన్త’’న్తిఆదీని సిజ్ఝన్తీ’’తి? యథా ‘‘భగవా’’తి పదం నిరుత్తినయేన సిజ్ఝతి, తథా తానిపి తేనేవ సిజ్ఝన్తి. అచిన్తేయ్యో హి నిరుత్తినయో కేవలం అత్థయుత్తిపటిబన్ధమత్తోవ, అత్థయుత్తియం సతి నిప్ఫాదేతుమసక్కుణేయ్యానిపి రూపాని అనేనేవ సిజ్ఝన్తి. ఏత్థ చ యం నిరుత్తిలక్ఖణం ఆహరిత్వా దస్సేతబ్బం సియా, తం ఉపరి రూపనిప్ఫాదనాధికారే ఉదాహరణేహి సద్ధిం పకాసేస్సామ.

ఇధ సారమతే మునిరాజమతే,
పరమం పటుతం సుజనో పిహయం;
విపులత్థధరం ధనినీతిమిమం,
సతతం భజతం మతిసుద్ధకరం.

ఇతి నవఙ్గే సాట్ఠకథే పిటకత్తయే బ్యప్పథగతీసు విఞ్ఞూనం

కోసల్లత్థాయ కతే సద్దనీతిప్పకరణే

సరవగ్గపఞ్చకన్తికో నామ ధాతువిభాగో

పన్నరసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౬. భూవాదిగణికపరిచ్ఛేద

ఇతో పరం **అ**వగ్గన్తా, మిస్సకా చేవ ధాతుయో;

వక్ఖామి ధాతుభేదాది-కుసలస్స మతానుగా.

యకారన్తధాతు

యా గతిపాపుణేసు. యాతి, యన్తి. యాతు, యన్తు. యేయ్య, యేయ్యుం, అనుపరియేయ్యుం. యథాసమ్భవం పదమాలా యోజేతబ్బా. యన్తో పురిసో. యన్తీ ఇత్థీ. యన్తం కులం. యానం, ఉపయానం, ఉయ్యానం ఇచ్చాదీని. **దివాది**గణికస్స పనస్స "యాయతి, యాయన్తీ"తిఆదీని రూపాని భవన్తి.

తత్ర **యాన**న్తిఆదీసు యన్తి ఏతేనాతి యానం, రథసకటాది. ఉపయన్తి ఏతేన ఇస్సరస్స వా పియమనాపస్స వా సన్తికం గచ్ఛన్తీతి **ఉపయానం,** పణ్ణాకారం. "ఉపయానాని మే దజ్జుం, రాజపుత్త తయి గతే"తి ఏత్థ హి పణ్ణాకారాని "ఉపయానానీ"తి వుచ్చన్తి. సమ్పన్నదస్సనీయపుప్ఫఫలాదితాయ ఉద్ధం ఓలోకేన్తా యన్తి గచ్ఛన్తి ఏత్థాతి **ఉయ్యానం.**

బ్యా ఉమ్మీసనే. బ్యాతి, బ్యన్తి. బ్యాసి, బ్యాథ. బ్యామి, బ్యామ. యథాసమ్భవం పదమాలా యోజేతబ్బా. తత్ర పనాయం పాళి "యావ బ్యాతి నిమ్మీసతి, తత్రాపి రసతిబ్బయో"తి. తత్థ **యావ బ్యాతీ**తి యావ ఉమ్మీసతి, పురాణభాసా ఏసా, అయఞ్హి యస్మిం కాలే బోధిసత్తో చూళబోధిపరిబ్బాజకో అహోసి, తస్మిం కాలే మనుస్సానం వోహారో.

యు మిస్సనే గతియఞ్చ. యోతి, యవతి. ఆయు, యోని.

తత్థ "ఆయూ"తి **ఆ**సద్దో ఉపసగ్గో. ఆయవన్తి మిస్సీభవన్తి సత్తా ఏతేనాతి **ఆయు**. అథ వా ఆయవన్తి ఆగచ్ఛన్తి పవత్తన్తి తస్మిం సతి అరూపధమ్మాతి **ఆయు**. తథా హి **అట్ఠసాలినియం** వుత్తం "ఆయవనట్ఠేన ఆయు. తస్మిఞ్హి సతి అరూపధమ్మా ఆయవన్తి ఆగచ్ఛన్తి పవత్తన్తి, తస్మా **ఆయూ**తి వుచ్చతీ"తి. "ఆయు, జీవితం, పాణో" ఇచ్చేతే పరియాయా లోకవోహారవసేన. అభిధమ్మవసేన పన "ఠితి యపనా యాపనా జీవితిన్ద్రియం" ఇచ్చేతేపి తేహేవ సద్ధిం పరియాయా. **యోనీ**తి అణ్డజాదీనం అణ్డజాదీహి సద్ధిం యాయ మిస్సీభావో హోతి, సా యోని. ఇదం పనేత్థ నిబ్బచనం "యవన్తి ఏత్థ సత్తా ఏకజాతిసమన్నయేన అఞ్ఞమఞ్ఞం మిస్సకా హోన్తీతి **యోని**" ఇతి. ఏత్థ చ **యోని**సద్దస్స అత్థుద్ధారో నీయతే. **యోనీ**తి ఖన్ధకోట్ఠాసస్సపి కారణస్సపి పస్సావమగ్గస్సపి నామం. "చతస్సో నాగయోనియో. చతస్సో సుపణ్ణయోనియో"తి ఏత్థ హి ఖన్ధకోట్ఠాసో యోని నామ. "యోని హేసా భూమిజ ఫలస్స అధిగమాయా"తి ఏత్థ కారణం. "న చాహం బ్రాహ్మణం బ్రూమి, యోనిజం మత్తిసమ్భవ"న్తి ఏత్థ పస్సావమగ్గో. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

ఖన్ధానఞ్చాపి కోట్ఠాసే, ముత్తమగ్గే చ కారణే;

ఇమేసు తీసు అత్థేసు, **యోని**సద్దో పవత్తతి.

బ్యే సంవరణే. బ్యాయతి.

ట్యే పవత్తియం. ట్యేతి సహాట్యో.

ఏత్థ **సహాట్యో**తి సహ ట్యేతి సహ పవత్తతీతి సహాట్యో, సహాయో, ఏకభవూపగో వా. తథా హి "తావతింసానం దేవానం సహాట్యతం ఉపపన్నో"తిఆదీసు ఏకభవూపగో "సహాట్యో"తి వుచ్చతి.

హయ గతియం. హయతి. హయో. **హయో**తి అస్సో. సో హి హయతి సీఘం గచ్ఛతీతి హయోతి వుచ్చతి. ఇమాని పనస్స నామాని –

అస్సో తురఙ్గో తురగో, వాజీ వాహో హయోపి చ;
తబ్భేదా సిన్ధవో చేవ, గోజో అస్సతరోపి చ.

కారణాకారణఞ్ఞూ తు, ఆజానీయో హయుత్తమో;
ఘోటకో తు ఖళుఙ్కస్సో, వళవోతి చ వుచ్చతి;
అస్సపోతో కిసోరోతి, ఖళుఙ్కోతిపి వుచ్చతి;

హరియ గతిగేలఞ్ఞేసు. హరియతి.

అయ వయ పయ మయ తయ చయ రయ గతియం. అయతి. వయతి. పయతి. మయతి. తయతి. చయతి. రయతి. అయో, సమయో, వయో, పయో, రయో. **మయతయచయ**ధాతూనం నామికపదాని ఉపపరిక్ఖితబ్బాని.

తత్థ **అయో**తి కాళలోహం, అయతి నానాకమ్మారకిచ్చేసు ఉపయోగం గచ్ఛతీతి అయో. **వయో**తి పఠమవయాదిఆయుకోట్ఠాసో, వయతి పరిహానిం గచ్ఛతీతి వయో. **పయో**తి ఖీరస్సపి ఉదకస్సపి నామం, పయతి జనేన పాతబ్బభావం గచ్ఛతీతి పయో. **రయో**తి వేగో, యో "జవో"తిపి వుచ్చతి, తస్మా రయనం జవనం రయో. ఏత్థ **సమయ**సద్దస్స అత్థుద్ధారో వుచ్చతే అహ నిబ్బచనేన. **సమయ**సద్దో –

సమవాయే ఖణే కాలే, సమయే హేతుదిట్ఠిసు;
పటిలాభే పహానే చ, పటివేధే చ దిస్సతి.

తథా హి "అప్పేవ నామ స్వేపి ఉపసఙ్కమేయ్యామ కాలఞ్చ సమయఞ్చ ఉపాదాయా"తి ఏవమాదీసు సమవాయో అత్థో. "ఏకోవ ఖో భిక్ఖవే ఖణో చ సమయో చ బ్రహ్మచరియవాసాయా"తిఆదీసు ఖణో. "ఉణ్హసమయో పరిళాహసమయో"తిఆదీసు కాలో. "మహాసమయో పవనస్మి"న్తిఆదీసు సమూహో. "సమయోపి ఖో తే భద్దాలి అప్పటివిద్ధో అహోసీ"తిఆదీసు హేతు. "తేన సమయేన ఉగ్గాహమానో పరిబ్బాజకో సమణముణ్డికాపుత్తో సమయప్పవాదకే తిన్దుకాచీరే ఏకసాలకే మల్లికాయ ఆరామే పటివసతీ"తిఆదీసు దిట్ఠి.

"దిట్ఠే ధమ్మే చ యో అత్థో, యో చత్థో సమ్పరాయికో;
అత్థాభిసమయా ధీరో, పణ్డితోతి పవుచ్చతీ"తి

ఆదీసు పటిలాభో. "సమ్మా మానాభిసమయా అన్తమకాసి దుక్ఖస్సా"తిఆదీసు పహానం. "దుక్ఖస్స పీళనట్ఠో సఙ్ఖతట్ఠో సన్తాపట్ఠో అభిసమయట్ఠో"తిఆదీసు పటివేధో. ఏత్థ చ ఉపసగ్గానం జోతకమత్తత్తా తస్స తస్స అత్థస్స వాచకో **సమయ**సద్దో ఏవాతి **సమయ**సద్దస్స అత్థుద్ధారేపి సఉపసగ్గో **అభిసమయ**సద్దో వుత్తో.

తత్థ సహకారీకారణతాయ సన్నిజ్ఝం సమేతి సమవేతీతి **సమయో,** సమవాయో. సమేతి సమాగచ్ఛతి మగ్గబ్రహ్మచరియం ఏత్థ తదాధారపుగ్గలోతి **సమయో,** ఖణో. సమేన్తి ఏత్థ, ఏతేన వా సఙ్గచ్ఛన్తి ధమ్మా సహజాతధమ్మేహి ఉప్పాదాదీహి వాతి **సమయో,** కాలో. ధమ్మప్పవత్తిమత్తతాయ అత్థతో అభూతోపి హి కాలో ధమ్మప్పవత్తియా అధికరణం కరణం వియ చ పరికప్పనామత్తసిద్ధేన రూపేన వోహరియతీతి. సమం, సహ వా అవయవానం అయనం పవత్తి అవట్ఠానన్తి **సమయో,** సమూహో, యథా "సముదాయో"తి. అవయవసహావట్ఠానమేవ హి సమూహో. పచ్చయన్తరసమాగమే ఏతి ఫలం ఏతస్మా ఉప్పజ్జతి పవత్తతి చాతి **సమయో,** హేతు, యథా "సముదయో"తి. సమేతి సంయోజనభావతో సమ్బన్ధా ఏతి అత్తనో విసయే పవత్తతి, దళ్హగ్గహణభావతో వా సంయుత్తా అయన్తి పవత్తన్తి సత్తా యథాభినివేసం ఏతేనాతి **సమయో,** దిట్ఠి. దిట్ఠిసంయోజనేన హి సత్తా అతివియ బజ్ఝన్తి. సమితి సఙ్గతి సమోధానన్తి **సమయో,** పటిలాభో. సమస్స నిరోధస్స యానం, సమ్మా వా యానం అపగమో అప్పవత్తీతి **సమయో,** పహానం. ఞాణేన అభిముఖం సమ్మా ఏతబ్బో అధిగన్తబ్బోతి **సమయో,** ధమ్మానం అవిపరీతో సభావో, అభిముఖభావేన సమ్మా ఏతి గచ్ఛతి బుజ్ఝతీతి **సమయో.** యథాభూతసభావావబోధో. ఏవం తస్మిం తస్మిం అత్థే **సమయ**సద్దస్స పవత్తి వేదితబ్బా.

నను చ అత్థమత్తం పతి సద్దా అభినివిసన్తీతి న ఏకేన సద్దేన అనేకే అత్థా అభిధీయన్తీతి? సచ్చమేతం సద్దవిసేసే అపేక్ఖితే. సద్దవిసేసే హి అపేక్ఖమానే ఏకేన సద్దేన అనేకత్థాభిధానం న సమ్భవతి. న హి యో కాలత్థో **సమయ**సద్దో, సోయేవ సమూహాదిఅత్థం వదతి. ఏత్థ పన తేసం తేసం అత్థానం **సమయ** సద్దవచనీయతా సామఞ్ఞముపాదాయ అనేకత్థతా **సమయ**సద్దస్స వుత్తా. ఏవం సబ్బత్థ అత్థుద్ధారే అధిప్పాయో వేదితబ్బో.

ఇతో యాతో అయతో చ, నిప్ఫత్తిం సముదీరయే;
విఞ్ఞూ **సమయ**సద్దస్స, సమవాయాదివాచినో.

ఇతో యాతో అయతో చ, సమానత్థేహి ధాతుహి;
ఏవం సమానరూపాని, భవన్తీతి చ ఈరయే.

నయ రక్ఖణే చ. చకారో గతిపేక్ఖకో. నయతి. నయో. **నయో**తి నయనం గమనన్తి నయో, పాళిగతి. నయన్తి వా రక్ఖన్తి అత్థం ఏతేనాతి **నయో,** తథత్తనయాది.

దయ దానగతిహింసాదానరక్ఖాసు. దయతి. దయా.

దయాతి మేత్తాపి వుచ్చతి కరుణాపి. "దయాపన్నో"తి ఏత్థ హి మేత్తా "దయా"తి, మేత్తచిత్తతం ఆపన్నోతి హి అత్థో. "అదయాపన్నో"తి ఏత్థ పన కరుణా "దయా"తి వుచ్చతి. నిక్కరుణతం ఆపన్నోతి హి అత్థో. ఏవం **దయా**సద్దస్స మేత్తాకరుణాసు పవత్తి వేదితబ్బా. తథా హి **అభిధమ్మటీకాయం** వుత్తం "**దయా**సద్దో యత్థ యత్థ పవత్తతి, తత్థ తత్థ

అధిప్పాయవసేన యోజేతబ్బో. **దయా**సద్దో హి అనురక్ఖణత్థం అన్తోనీతం కత్వా పవత్తమానో మేత్తాయ చ కరుణాయ చ పవత్తతీ”తి.

వచనత్థో పనేత్థ ఏవం వేదితబ్బో – దయతి దదాతి సత్తానం అభయం ఏతాయాతి **దయా**. దయతి గచ్ఛతి విభాగం అకత్వా పాపకల్యాణజనేసు సమం వత్తతి, సీతేన సమం ఫరన్తం రజోమలఞ్చ పవాహేన్తం ఉదకమివాతిపి **దయా,** మేత్తా. దయతి వా హింసతి కారుణికం యావ యథాధిప్పేతం పరస్స హితనిప్ఫత్తిం న పాపుణాతి, తావాతి **దయా**. దయతి అనుగ్గణ్హాతి పాపజనమ్పి సజ్జనో ఏతాయాతిపి **దయా**. దయతి అత్తనో సుఖమ్పి పహాయ ఖేదం గణ్హాతి సజ్జనో ఏతాయాతి **దయా**. దయన్తి గణ్హన్తి ఏతాయ మహాబోధిసత్తా బుద్ధభావాయ అభినీహారకరణకాలే హత్థగతమ్పి అరహత్తఫలం ఛడ్డేత్వా సంసారసాగరతో సత్తే సముద్ధరితుకామా అనస్సాసకరం అతిభయానకం మహన్తం సంసారదుక్ఖం, పచ్ఛిమభవే చ సహ అమతధాతుపటిలాభేన అనేకగుణసమలఙ్కతం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణఞ్చాతిపి **దయా,** కరుణా. కరుణామూలకా హి సబ్బే బుద్ధగుణా.

అపరో నయో – దయన్తి అనురక్ఖన్తి సత్తే ఏతాయ, సయం వా అనుదయతి, అనుదయమత్తమేవ వా ఏతన్తి **దయా,** మేత్తా చేవ కరుణా చ. కిఞ్చి పయోగమేత్థ కథయామ “సేయ్యథాపి గహపతి గిజ్ఝో వా కఙ్కో వా కులలో వా మంసపేసిం ఆదాయ దయేయ్య. పుత్తేసు మద్దీ దయేసి, సస్సుయా ససురమ్హి చ. దయితబ్బో రథేసభ”. తత్థ **దయేయ్యా**తి ఉప్పతిత్వా గచ్ఛేయ్య, గత్యత్థవసేనేతం దట్ఠబ్బం. **దయేసీ**తి మేత్తచిత్తం కరేయ్యాసి. **దయితబ్బో**తి పియాయితబ్బో. ఉభయమ్పేతం వివరణం రక్ఖణత్థం అన్తోగధం కత్వా అధిప్పాయత్థవసేన కతన్తి వేదితబ్బం.

ఊయీ తన్తసన్తానే. ఊయతి. ఊతో, ఊతవా.

పూయీ విసరణే దుగ్గన్ధే చ. పూయతి. పూతో, పూతవా. పూతిమచ్ఛం కుసగ్గేన, యో నరో ఉపనయ్హతి.

కనుయీ సద్దే. కనుయతి. కనుతో, కనుతవా.

ఖమాయ విధూననే. ఖమాయతి. ఖమాతో, ఖమాతవా.

ఫాయి పాయి వుద్ధియం. ఫాయతి. ఫీతో, ఫతవా.

తత్థ **తతవన్తు**పచ్చయా, **య**కారలోపో, ధాత్వన్తస్స సరస్స **ఇ**కారాదేసో చ దట్ఠబ్బో. ఏస నయో “పూతో పూతవా”తిఆదీసుపి యథాసమ్భవం దట్ఠబ్బో. పాయతి. పాయో. అపాయో. ఏత్థ చ నత్థి పాయో వుద్ధి ఏత్థాతి **అపాయో**. అథ వా పన అయతో సుఖతో అపేతోతి **అపాయో**తిపి నిబ్బచనీయం. **అపాయో**తి చ నిరయో తిరచ్ఛానయోని పేత్తివిసయో అసురకాయోతి చత్తారో అపాయా.

తాయు సన్తానపాలనేసు. తాయతి. తాయనం. **దివాదిగణే** పన **తా పాలనే**తి ధాతుం పస్సథ, తస్స “తాయతి తాణ”న్తి రూపాని. ఉభయేసం క్రియాపదం సమం. **అకారయ**కారపచ్చయమత్తేనేవ నానత్తం, నామికపదాని పన విసదిసాని “తాయనం, తాణ”న్తి.

చాయు పూజానిసామనేసు. పూజా పూజనా. **నిసామనం** ఓలోకనం సవనఞ్చ వుచ్చతి. "ఇఙ్ఘ మద్ది నిసామేహి. నిసామయథ సాధవో"తి చ ఆదీసు హి ఓలోకనసవనాని **నిసామన**సద్దేన వుత్తాని. అపిచ ఞాణేన ఉపపరిక్ఖణమ్పి నిసామనమేవాతి గహేతబ్బం. చాయతి, అపచాయతి. అనగారే పబ్బజితే, అపచే బ్రహ్మచారియే. యే వుద్ధమపచాయన్తి. అపచితిం దస్సేతి. నిచ్చం వుద్ధాపచాయినో.

యకారన్తధాతురూపాని.

రకారన్తధాతు

రా ఆదానే. రాతి.

రి సన్తానే. రేతి. రేణు. **రేణూ**తి రజో.

రు గతియం రోసనే చ. రవతి, విరవతి.

రు సద్దే. రోతి, రవతి. రవో, ఉపరవో. రుతమనుఞ్ఞం రుచియా చ పిట్ఠి. **రుత**న్తి రవనం రుతం, సద్దో.

రే సద్దే. రాయతి. రా. రత్తి. ఏత్థ చ **రాతి** సద్దో. **రత్తీ**తి నిసాసఙ్ఖాతో సత్తానం సద్దస్స వూపసమకాలో. రా తియ్యతి ఉచ్ఛిజ్జతి ఏత్థాతి **రత్తి**.

బ్రూ వియత్తియం వాచాయం. అపి హన్త్వా హతో బ్రూతి.

బ్రవీతి, బ్రున్తి. బ్రూసి, బ్రూథ. బ్రూమి, బ్రూమ. బ్రూతే, బ్రువన్తే. బ్రూసే, బ్రువ్హే. బ్రువే, బ్రుమ్హే.

బ్రూతు, బ్రువితు, బ్రువన్తు. బ్రూహి, బ్రూథ. బ్రూమి, బ్రూమ. బ్రూతం, బ్రువన్తం.

ఏత్థ చ **అమ్బట్ఠసుత్తే** "పున భవం గోతమో బ్రువితూ"తి పాళిదస్సనతో "బ్రువితూ"తి వుత్తం. ఏవం సబ్బత్థాపి ఉపపరిక్ఖిత్వా నయో గహేతబ్బో.

బ్రువేయ్య, బ్రువే, బ్రువేయ్యుం. బ్రువేయ్యాసి, బ్రువేయ్యాథ. బ్రువేయ్యామి, బ్రువేయ్యామ. బ్రువేథ, బ్రువేరం. బ్రువేథో, బ్రువేయ్యావ్హో. బ్రువేయ్యం. బ్రువేయ్యామ్హే.

పబ్రూతి. అనుబ్రూతి. పబ్రూతు, అనుబ్రూతు. పబ్రువేయ్య, అనుబ్రువేయ్య. ఏవం సబ్బత్థ **పఅను**ఉపసగ్గేహిపి యథాసమ్భవం పదమాలా యోజేతబ్బా.

ఆహ, ఆహు. బ్రవే, బ్రవిత్థ, బ్రవిరే. బ్రవిత్థో, బ్రవివ్హో. బ్రవిం, బ్రవిమ్హే. పరోక్ఖావసేన వుత్తాని.

అబ్రవా , అబ్రవూ. అబ్రవో, అబ్రవత్థ. అబ్రవం, అబ్రవమ్హా. అబ్రవత్థ, అబ్రవత్థుం. అబ్రవసే, అబ్రవ్హం. అబ్రవిం, అబ్రవిమ్హసే. హియ్యత్తనీవసేన వుత్తాని.

అబ్రవి, అబ్రవుం. అబ్రవో, అబ్రవిత్థ. అబ్రవిం, అబ్రవిమ్హా. అబ్రవా, అబ్రవూ. అబ్రవసే, అబ్రవివ్హం. అబ్రవం, అబ్రవిమ్హే. అజ్జతనీవసేన వుత్తాని.

బ్రువిస్సతి, బ్రువిస్సన్తి. అబ్రవిస్సా, అబ్రవిస్సంసు. సేసం సబ్బం నేతబ్బం. కమ్మపదం అప్పసిద్ధం. సచే పన సియా, "బ్రూయతీ"తి సియా "లుయతి, లూయతీ"తి పదాని వియ.

జీర బ్రూహనే. బ్రూహనం వడ్ఢనం. జీరతి. జీరం. జీరమానో. జీరణం. అప్పస్సుతాయం పురిసో, బలిబద్దోవ జీరతి.

పూర పూరణే. పూరతి. పూరతోవ మహోదధి. సబ్బే పూరేన్తు సఙ్కప్పా. పూరితుం, పూరిత్వా, పూరం, పూరితం. పుణ్ణం, పరిపుణ్ణం. సమ్పుణ్ణం, పూరణం. పూరణో కస్సపో. కారితే "పారమియో పూరేతి, పూరయతి, పూరాపేతి, పూరాపయతి. పూరేత్వా, పూరయిత్వా, పూరాపేత్వా, పూరాపయిత్వా, పరిపూరేత్వా" ఇచ్చాదీని భవన్తి.

ఘోర గతిపటిఘాతే. గతిపటిఘాతం గతిపటిహననం. ఘోరతి.

ధోర గతిచాతురియే. గతిచాతురియం గతిఛేకభావో. ధోరేతి.

సర గతియం. సరతి, విసరతి, ఉస్సరతి. ఉస్సారణా. సరో. సంసారో ఇచ్చాదీని. తత్థ **సరో**తి రహదో. **సంసారో**తి వట్టం, యో "భవో"తిపి వుచ్చతి.

చర చరణే. చరతి, విచరతి, అనుచరతి, సఞ్చరతి.

చర గతిభక్ఖనేసు. చరతి, విచరతి, అనుచరతి, సఞ్చరతి, పటిచరతి. చరియా. చరితా. చారో. విచారో. అనువిచారో. ఉపవిచారో. చరణం. చారకో. ఓచరకో. బ్రహ్మచరియం ఇచ్చాదీని.

తత్థ **చరతీ**తి గచ్ఛతి, భక్ఖతి వా. తథా హి **చర**న్తి పదస్స గచ్ఛన్తో ఖాదన్తో చాతి అత్థం వదన్తి గరూ. **పటిచరతీ**తి పటిచ్ఛాదేతి. **చారకో**తి తంపవేసితానం సత్తానం సుఖం చరతి భక్ఖతీతి చారకో, రోధో. **ఓచరకో**తి అధోచారీ. **బ్రహ్మచరియ**న్తి దానమ్పి వేయ్యావచ్చమ్పి సిక్ఖాపదమ్పి బ్రహ్మవిహారోపి ధమ్మదేసనాపి మేథునవిరతిపి సదారసన్తోసోపి ఉపోసథోపి అరియమగ్గోపి సకలం సాసనమ్పి అజ్ఝాసయోపి వుచ్చతి.

కిన్తే వతం కిం పన బ్రహ్మచరియం,
కిస్స సుచిణ్ణస్స అయం విపాకో;
ఇద్ధిజుతిబలవీరియూపపత్తి,
ఇదఞ్చ తే నాగ మహావిమానం.

అహఞ్చ భరియా చ మనుస్సలోకే,
సద్ధా ఉభో దానపతీ అహుమ్హా;
ఓపానభూతం మే ఘరం తదాసి,
సన్తప్పితా సమణబ్రాహ్మణా చ.

తం మే వతం తం పన బ్రహ్మచరియం,

తస్స సుచిణ్ణస్స అయం విపాకో;

ఇద్ధిజుతిబలవీరియూపపత్తి,

ఇదఞ్చ మే ధీర మహావిమాన”న్తి

ఇమస్మిఞ్హి **పుణ్ణకజాతకే** దానం “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తం.

“కేన పాణి కామదదో, కేన పాణి మధుస్సవో;

కేన తే బ్రహ్మచరియేన, పుఞ్ఞం పాణిమ్హి ఇజ్ఝతి.

తేన పాణి కామదదో, తేన పాణి మధుస్సవో;

తేన మే బ్రహ్మచరియేన, పుఞ్ఞం పాణిమ్హి ఇజ్ఝతీ”తి

ఇమస్మిం **అఙ్కురపేతవత్థుమ్హి** వేయ్యావచ్చం “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తం. “ఇదం ఖో తం భిక్ఖవే తిత్తిరియం నామ బ్రహ్మచరియం అహోసీ”తి ఇమస్మిం **తిత్తిరజాతకే** సిక్ఖాపదం “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తం. “తం ఖో పన పఞ్చసిఖ బ్రహ్మచరియం నేవ నిబ్బిదాయ న విరాగాయ…పే… యావదేవ బ్రహ్మలోకూపపత్తియా”తి ఇమస్మిం **మహాగోవిన్దసుత్తే** బ్రహ్మవిహారా “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తా. “ఏకస్మిం బ్రహ్మచరియస్మిం, సహస్సం మచ్చుహాయినో”తి ఏత్థ ధమ్మదేసనా “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తా. “పరే అబ్రహ్మచారీ భవిస్సన్తి, మయమేత్థ బ్రహ్మచారినో భవిస్సామా”తి **సల్లేఖసుత్తే** మేథునవిరతి “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తా.

మయఞ్చ భరియా నాతిక్కమామ,

అమ్హే చ భరియా నాతిక్కమన్తి;

అఞ్ఞత్ర తాహ బ్రహ్మచరియం చరామ;

తస్మా హి అమ్హం దహరా న మీయరే”తి

మహాధమ్మపాలజాతకే సదారసన్తోసో “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తో.

హీనేన బ్రహ్మచరియేన, ఖత్తియే ఉపపజ్జతి;

మజ్ఝిమేన చ దేవేసు, ఉత్తమేన విసుజ్ఝతీ”తి

ఏవం **నిమిజాతకే** అవీతిక్కమవసేన కతో ఉపోసథో “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తో. “ఇదం ఖో పన పఞ్చసిఖ బ్రహ్మచరియం ఏకన్తనిబ్బిదాయ విరాగాయ…పే… అయమేవ అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో”తి **మహాగోవిన్దసుత్తస్మిం**యేవ అరియమగ్గో “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తో. “తయిదం బ్రహ్మచరియం ఇద్ధఞ్చేవ ఫీతఞ్చ విత్థారికం బాహుజఞ్ఞం పుథుభూతం యావదేవ మనుస్సేహి సుప్పకాసిత”న్తి **పాసాదికసుత్తే** సిక్ఖత్తయసఙ్గహం సకలం సాసనం “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తం.

“అపి అతరమానానం, ఫలాసావ సమిజ్ఝతి;

విపక్కబ్రహ్మచరియోస్మి, ఏవం జానాహి గామణీ”తి

ఏత్థ అజ్ఝాసయో “బ్రహ్మచరియ”న్తి వుత్తో. ఇచ్చేవం –

దానం వేయ్యావటియఞ్చ, సిక్ఖా బ్రహ్మవిహారకా;
ధమ్మక్ఖానం మేథునతా-విరతి చ ఉపోసథో.

సదారేసు చ సన్తోసో, అరియమగ్గో చ సాసనం;
అజ్ఝాసయో చిమే **బ్రహ్మ-చరియ**సద్దేన వుచ్చరే.

హుర కోటిల్లే. హురతి.

సర సద్దోపతాపేసు. సరతి. సరో, సరణం.

ఏత్థ చ **సరో**తి సద్దోపి వుచ్చతి ఉసుపి. **సరణ**న్తి సరతి ఉపతాపేతి హింసతి సరణగతానం తేనేవ సరణగమనేన భయం సన్తాపం దుక్ఖం దుగ్గతిం పరికిలేసఞ్చాతి సరణం, బుద్ధాదిరతనత్తయం. అథ వా సద్ధా పసన్నా మనుస్సా “అమ్హాకం సరణమిద”న్తి సరన్తి చిన్తేన్తి, తం తత్థ చ వాచం నిచ్ఛరన్తి గచ్ఛన్తి చాతిపి **సరణం.**

సర చిన్తాయం. సరతి, సుసరతి ఇచ్చపి పయోగో. అప్పక్ఖరానఞ్హి బహుభావో అఞ్ఞథాభావో చ హోతి, యథా “ద్వే, దువే, తణ్హా తసిణా, పమ్హం, పఖుమ”న్తి. అనుస్సరతి, పటిస్సరతి. సరన్తి ఏతాయ సత్తా, సయం వా సరతి, సరణమత్తమేవ వా ఏతన్తి **సతి**. అనుస్సతి, పటిస్సతి. సరతీతి సతో. పునప్పునం సరతీతి **పటిస్సతో**.

ద్వర సంవరణే. సంవరణం రక్ఖణా. ద్వరతి. ద్వారం. ద్విసద్దూపపదఅరధాతువసేనపి ఇదం రూపం సిజ్ఝతి. తత్రిమాని నిబ్బచనాని – ద్వరన్తి సంవరన్తి రక్ఖన్తి ఏతేనాతి **ద్వారం,** అథ వా ద్వే కవాటా అరన్తి గచ్ఛన్తి పవత్తన్తి ఏత్థాతిపి **ద్వార**న్తి. గేహద్వారమ్హి కాయద్వారాదీనిపి ఉపాయోపి ద్వారన్తి వుచ్చతి. పాళియం తు “ద్వారం ద్వారా”తి చ ఇత్థినపుంసకవసేన **ద్వార**సద్దో వుత్తో. తథా హి “ద్వారమ్హి సురక్ఖితం హోతీ”తి చ “ద్వారాపేసా”తి చ తస్స ద్విలిఙ్గతా వుత్తా.

గర ఘుర సేచనే. గరతి. ఘురతి. ఘురం.

ధూర హుచ్ఛనే. హుచ్ఛన కోటిల్లం. ధూరతి.

తర ప్లవనసరణేసు. తరతి. తరణం. తిత్థం. తిణ్ణో. ఉత్తిణ్ణో. ఓతిణ్ణో ఇచ్చాదీని. తత్థ **తరణం** వుచ్చతి నావా, తరతి ఉదకపిట్ఠే ప్లవతి, తరన్తి ఉత్తరన్తి వా నదిం ఏతేనాతి అత్థేన.

నావా ప్లవో తరం పోతో, తరణం ఉత్తరం తథా;
జలయానన్తి ఏతాని, నావానామాని హోన్తి తు.

తర సమ్భమే. సమ్భమో అనవట్ఠానం. తరతి. తరితో. తురఙ్గో.

ఏత్థ చ "సో మాసఖేత్తం తరితో అవాసరి"న్తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **తరితో**తి తురితో సమ్భమన్తో. **అవాసరి**న్తి ఉపగచ్ఛిం ఉపవిసిం వా.

జర రోగే. ఏత్థ జరరోగోయేవ "**రోగో**"తి అధిప్పేతో పయోగవసేన. **జర**సద్దస్స హి జరరోగే పవత్తనియమనత్థం "రోగే"తి వుత్తం. తేన అఞ్ఞో రోగో ఇధ **రోగ**సద్దేన న వుచ్చతి. జరతి. జరో. సజ్జరో. పజ్జరరోగో. జరేన పీళితా మనుస్సా. యత్థ తు అయం వయోహానివాచకో , తత్థ పయోగే "జీరతి, జరా"తి చస్స రూపాని భవన్తి.

దర భయే. దరతి. దరీ. "బీలాసయా దరీసయా"తి నిదస్సనం. తత్థ **దరీ**తి భాయితబ్బట్ఠేన దరీ.

దర ఆదరానాదరేసు. దరతి, ఆదరతి, అనాదరతి. ఆదరో, అనాదరో.

ఏత్థ చ **దరతీ**తి దరం కరోతీతి చ అనాదరం కరోతీతి చ అత్థో. యథా హి **ఆరకా**సద్దో దూరాసన్నవాచకో, తథాయమ్పి **దర**ధాతు ఆదరానాదరవాచకో దట్ఠబ్బో. **దర**సద్దో చ కాయదరథే చిత్తదరథే కిలేసదరథే చ వత్తతి. అయఞ్హి –

ఆదిత్తం వత మం సన్తం, ఘతసిత్తంవ పావకం;
వారినా వియ ఓసిఞ్చ, సబ్బం నిబ్బాపయే దర"న్తి

ఏత్థ కాయదరథే చిత్తదరథే చ వత్తతి. "వీతద్దరో వీతసోకో వీతసల్లో, సయం అభిఞ్ఞాయ అభాసి బుద్ధో"తి ఏత్థ పన కిలేసదరథే వత్తతి. **వీతద్దరో**తి హి అగ్గమగ్గేన సబ్బకిలేసానం సముచ్ఛిన్నత్తా విగతకిలేసదరథోతి అత్థో.

నర నయనే. నరతి. నరో, నారీ.

ఏత్థ **నరో**తి పురిసో. సో హి నరతి నేతీతి నరో. యథా పఠమపకతిభూతో సత్తో దతరాయ పకతియా సేట్ఠట్ఠేన పురి ఉచ్చాట్ఠానే సేతి పవత్తతీతి పురిసోతి వుచ్చతి, ఏవం నయనట్ఠేన నరోతి వుచ్చతి. పుత్తభాతుభూతోపి హి పుగ్గలో మాతుజేట్ఠభగినీనం నేతుట్ఠానే తిట్ఠతి, పగేవ ఇతరో ఇతరాసం. **నారీ**తి నరేన యోగతో, నరస్సాయన్తి వా నారీ. అపరమ్పేత్థ **నర**సద్దస్స నిబ్బచనం, నరియతి సకేన కమ్మేన నియ్యతీతి **నరో**, సత్తో మనుస్సో వా. "కమ్మేన నియ్యతేఠ లోకో"తి హి వుత్తం. తత్థ **నర**సద్దస్స తావ పురిసవచనే "నరా చ అథ నారియో"తి నిదస్సనం. సత్తమనుస్సవచనే పన "బుద్ధో అయం ఏదిసకో నరుత్తమో. ఆమోదితా నరమరూ"తి చ నిదస్సనం, తస్మా "నరోతి పురిసో, నరోతి సత్తో, నరోతి మనుస్సో"తి తత్థ తత్థ యథాసమ్భవం అత్థో సంవణ్ణేతబ్బో.

హర హరణే. హరణం పవత్తనం. హరతి. సావత్థియం విహరతి. విహాసి. విహంసు. విహరిస్సతి. అప్పమత్తో విహిస్సతి. వోహరతి. సంవోహరతిꠕ సబ్బో హరతి వా. రూపియసంవోహారో, రూపియసబ్బోహారో వా. పాటిహారియం. పీతిపామోజ్జహారో. విహారో. వోహారో. అభిహారో. చిత్తం అభినీహరతి. సాసనే విహరం, విహరన్తో, విహరమానో. విహాతబ్బం, విహరితుం. విహరిత్వా. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

తత్థ **పాటిహారియ**న్తి సమాహితే చిత్తే విగతూపక్కిలేసే కతకిచ్చేన పచ్ఛా హరితబ్బం పవత్తేతబ్బన్తి పాటిహారియం. **పటీ**తి హి అయం సద్దో "పచ్ఛా"తి ఏతస్స అత్థం బోధేతి "తస్మిం పటిపవిట్ఠమ్హి, అఞ్ఞో ఆగఞ్ఛి బ్రాహ్మణో"తిఆదీసు వియ.

విహారోతి ఠానానిసజ్జాదినా విహరన్తి ఏత్థాతి విహారో, భిక్ఖూనం ఆవాసో. విహరణం వా విహారో, విహరణక్రియా. **వోహారో**తి బ్యవహారోపి పణ్ణత్తిపి వచనమ్పి చేతనాపి. తత్థ

యో హి కోచి మనుస్సేసు, వోహారం ఉపజీవతి;
ఏవం వాసేట్ఠ జానాతి, వాణిజో సో నబ్రాహ్మణో"తి.

అయం **బ్యవహారవోహారో** నామ. "సఙ్ఖా సమఞ్ఞా పఞ్ఞత్తి వోహారో"తి అయం **పణ్ణత్తివోహారో** నామ. తథా తథా వోహరన్తి పరామసన్తీతి అయం **వచనవోహారో** నామ. "అట్ఠ అరియవోహారా, అట్ఠ అనరియవోహారా"తి అయం **చేతనావోహారో** నామ. ఇచ్చేవం –

బ్యవహారే వచనే చ, పణ్ణత్తిచేతనాసు చ;
వోహారసద్దో చతూసు, ఇమేస్వత్థేసు దిస్సతి.

హర అపనయనే. అపనయనం నీహరణం. దోసం హరతి. నీహరతి. నీహారో, పరిహరతి. పరిహారో. రజోహరణం. సబ్బదోసహారో ధమ్మో. భగవతో చ సాసనస్స చ పటిపక్ఖే తిత్థియే హరతీతి **పాటిహారియం**. మత్తావణ్ణభేదేనేత్థ "పాటిహీరం పాటిహీరం పాటిహారియ"న్తి తీణి పదరూపాని, భవన్తి.

హర ఆదానే. అదిన్నం హరతి. హరిస్సతి. హాహితి ఇచ్చప. "ఖరాజినం పర సుఞ్చ, ఖారికాజఞ్చ హాహితీ"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం. ఆహరతి, అవహరతి, సంహరతి, అపహరతి, ఉపహరతి, పహరతి, సమ్పహరతి, సమాహరతి. మనోహరో పాసాదో. పరస్సహరణం. ఆహారో, అవహారో, సంహారో, ఉపహారో, సమ్పహారో, సమాహారో. హరియ్యతి, ఆహరియ్యతి. ఆహరియ్యన్తి. ఆహటం, హరితుం, ఆహరితుం, ఆహరిత్వా, ఆహరిత్వాన. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

ధర ధరణే. ధరణం విజ్జమానతా. ధరతి. ధరతే సత్థుసాసనం.

ధర అవిద్ధంసనే. నిబ్బానం నిచ్చం ధరతి.

ఖర ఖయే. ఖరతి. ఖరణం. నక్ఖరన్తి న ఖియ్యన్తీతి **అక్ఖరాని**. నక్ఖరన్తి న నస్సన్తీతి **నక్ఖత్తానీ**తి పోరాణా.

జాగరనిద్దక్ఖయే జాగరతి. జాగరో, జాగరణం, జాగరం. దీఘా జాగరతో రత్తి. జాగరమానో. అయఞ్చ ధాతు **తనాదిగణం** పత్వా "జాగరోతి, పటిజాగరోతీ"తి రూపాని జనేతి.

ఈర వచనే గతికమ్పనేసు చ. ఈరతి. ఈరితం. ఏరితం. సమీరణో. జినేరితో ధమ్మో. కుప్పన్తి వాతస్సపి ఏరితస్స.

తత్థ **సమీరణో**తి వాతో. సో హి సమీరతి వాయతి, సమీరేతి చ రుక్ఖసాఖాపణ్ణాదీని సుట్ఠు కమ్పేతీతి "సమీరణో"తి వుచ్చతి.

హరే లజ్జాయం. అలుత్తన్తోయమేకారన్తో ధాతు, **గిలే పీతిక్ఖయే**తి ధాతు వియ. హరాయతి. హరాయనం. అట్టీయామి హరాయామి.

ఏత్థ **హరాయతీ**తి లజ్జతి, హిరిం కరోతీతి అత్థో.

పర పాలనపూరణేసు. "పరతి, పరమో"తిమస్స రూపాని, **నర నయనే**తి ధాతుస్స "నరతి నరో"తి రూపాని వియ.

తత్థ **పరతీ**తి పాలేతి, పూరతి వా. సుద్ధకత్తువసేనిదం పదం వుత్తం. హేతుకత్తువసేన హి "పారేతి పారయతీ"తిఆదీని రూపాని భవన్తి. **పరమో**తి పాలకో పూరకో వా. ఏత్థ చ "పారమీ"తి పదం ఏతస్సత్థస్స సాధకం. తథా హి **పారమీ**తి పరతి, పారేతి చాతి పరమో, దానాదీనం గుణానం పాలకో పూరకో చ మహాబోధిసత్తో. పరమస్స ఇదం, పరమస్స వా భావో, కమ్మం వా పారమీ, దానాదిక్రియా. గరూహి పన "పూరేతీతి పరమో, దానాదీనం గుణానం పూరకో పాలకో చా"తి వుత్తం, తం వీమంసితబ్బం.

వర వరణే. వరతి. వారణో, వరుణో.

గిర నిగ్గిరణో. నిగ్గిరణం పగ్ఘరణం. గిరతి, గిరి.

ఏత్థ **గిరీ**తి పబ్బతా, యో 'సేలో"తిఆదీహి అనేకేహి నామేహి కథియతి. సో హి సన్ధిసఙ్ఖాతేహి పబ్బేహి చితత్తా పబ్బమస్స అత్థీతి పబ్బతో. హిమవమనాదివసేన జలస్స సారభూతానం భేసజ్జాదివత్థూనఞ్చ గిరణతో **గిరీ**తి వుచ్చతి.

ఇమాని పనస్స నామాని –

> పబ్బతో అచలో సేలో, నగో గిరి మహీధరో;
> అద్ది సిలుచ్చయో చాతి, గిరిపణ్ణత్తియో ఇమా.

సుర ఇస్సరియదిత్తీసు. సురతి. సురో, అసురో.

తత్ర **సరో**తి సురతి ఈసతి దేవిస్సరియం పాపుణాతి విరోచతి చాతి సురో. సున్దరా రా వాచా అస్సాతి వా **సురో,** దేవో. దేవాభిధానాని **దివాది**గణే పకాసేస్సామ. **అసురో**తి దేవో వియ న సురతి న ఈసతి న విరోచతి చాతి అసురో. సురానం వా పటిపక్ఖో మిత్తపటిపక్ఖా అమిత్తా వియాతి **అసురో,** దానవో, యో "పుబ్బదేవో"తిపి వుచ్చతి. తథా హి **కుమ్భజాతకే** వుత్తం –

> "యం వే పివిత్వా పుబ్బదేవా పమత్తా,
> తిదివా చుతా సస్సతియా సమాయా;
> తం తాదిసం మజ్జమిమం నిరత్థం,
> జానం మహారాజ కథం పివేయ్యా"తి.

సగాథావగ్గసంవణ్ణనాయం పన "న సురం పివిమ్హ, న సురం పివిమ్హా'తి ఆహంసు, తతో పట్ఠాయ అసురా నామ జాతా"తి వుత్తం.

ఇమాని తదభిధానాని –

అసురో పుబ్బదేవో చ, దానవో దేవతారి తు;
నామాని అసురానన్తి, ఇమాని నిద్దిసే విదూ.

పాకో ఇతి తు యం నామం, ఏకస్స అసురస్స తు;
పణ్ణత్తీతిపి ఏకచ్చే, గరవో పన అబ్రవుం.

కుర సద్దే అక్కోసే చ. కురతి. కురరో, కురరీ. కుమ్మో, కుమ్మీ.

ఖుర ఛేదనే విలేఖనే చ. ఖురతి. ఖురో.

ముర సంవేఠనే. మురతి. మురో, మోరో.

ఘుర అభిమత్త సద్దేసు. ఘురతి. ఘోరో.

పుర అగ్గగమనే. అగ్గగమనం నామ పధానగమనం, పఠమమేవ గమనం వా. పురతి. పురం, పురీ. అవాపురతి. అవాపురేతం అమతస్స ద్వారం. అవాపురణం ఆదాయ గచ్ఛతి.

తత్థ **పుర**న్తి రాజధానీ. తథా హి "నగరం పురం పురీ రాజధానీ"తి ఏతే పరియాయా. "ఏసో ఆళారికో పోసో, కుమారీ పురమన్తరే"తిఆదీసు పన గేహం "పుర"న్తి వుచ్చతి. పధానతాయ పురతో పురతో గమనేన గన్తబ్బన్తి **పురం,** రాజధానీ చేవ గేహాఞ్చ. **అవాపురణ**న్తి అవాపురన్తి వివరన్తి ద్వారం ఏతేనాతి అవాపురణం, యం "కుఞ్చికా"తిపి "తాళో"తిపి వుచ్చతి. **అవాపురతీ**తిఆదీసు **అవ ఆ**ఇచ్చుభో ఉపసగ్గాతి దట్ఠబ్బా.

ఫర ఫరణే. ఫరణం నామ బ్యాపనం గమనం వా. సమం ఫరతి సీతేన. ఆహారత్థం ఫరతి. ఫరణం.

గర ఉగ్గమే. గరతి. గరు.

గరూతి మాతాపితాదయో గారవయుత్తపుగ్గలా. తే హి గరన్తి ఉగ్గచ్ఛన్తి ఉగ్గతా పాకటా హోన్తీతి **గరూ**తి వుచ్చన్తి. అపిచ పాసాణచ్ఛత్తం వియ భారియట్ఠేన **గరూ**తి వుచ్చన్తి. **గరు**సద్దో "ఇదమాసనం అత్ర భవం నిసీదతు, భవఞ్హి మే అఞ్ఞతరో గరూన"న్తి ఏత్థ మాతాపితూసు దిస్సతి. "సనరామరలోకగరు"న్తి ఏత్థ సబ్బలోకాచరియే సబ్బఞ్ఞుమ్హి. అపిచ **గరు**సద్దో అఞ్ఞేస్వత్థేసుపి దిస్సతి. సబ్బమేతం ఏకతో కత్వా అత్రిదం వుచ్చతి –

మాతాపితాచరియేసు, దుజ్జరే అలహుమ్హి చ;
మహన్తే చుగ్గతే చేవ, నిసేకాదికరేసు చ;
తథా వణ్ణవిసేసేసు, **గరు**సద్దో పవత్తతి.

కేచి పనాచరియా "గరు గరూ"తి చ ద్విధా గహేత్వా భారియవాచకత్తే **గరు**సద్దో రితో. ఆచరియవాచకత్తే పన **గురు**సద్దోతి వదన్తి, తం న గహేతబ్బం. పాళివిసయే హి సబ్బేసమ్పి యథావుత్తానం అత్థానం వాచకత్తే **గరు**సద్దోయేవ ఇచ్ఛితబ్బో,

అకారస్స **ఆ**కారభావే “గారవ”న్తి సవుద్ధికస్స తద్ధితన్తపదస్స దస్సనతో. సక్కటభాసావిసయే పన **గురు**సద్దోయేవ ఇచ్ఛితబ్బో, **ఉ**కారస్స వుద్ధిభావే అఞ్ఞథా తద్ధితన్తపదస్స దస్సనతో.

మర పాణచాగే. మరతి. మత్తుం. మరిత్వా. హేతుకత్తరి “పురిసో పురిసం మారేతి, మారయతి. పురిసో పురిసేన పురిసం మారాపేతి, మారాపయతి. పురిసో పురిసం మారేతుం మారేత్వా” ఇచ్చాదీని రూపాని. మచ్చో. మరు. మరణం, మచ్చు. మట్టు. మారో.

తత్థ **మత్తు**న్తి మరితుం. తథా హి **అలీనసత్తుజాతకే** “యో మత్తుమిచ్ఛే పితునో పమోక్ఖా”తి పాళి దిస్సతి. **మచ్చో**తి మరితబ్బసభావతాయ “మచ్చో”తి లద్ధనామో సత్తో . **మరూ**తి దీఘాయుకోపి సమానో మరణసీలోతి మరు, దేవో. **మరణ**న్తి చుతి.

> మరణం అన్తకో మచ్చు, హిన్దం కాలో చ మట్టు చ;
> నిక్ఖేపో చుతి చేతాని, నామాని మరణస్స వే.

మారోతి సత్తానం కుసలం మారేతీతి మారో, కామదేవో.

ఇమానిస్స నామాని –

> మారో నముచి కణ్హో చ, వసవత్తి పజాపతి;
> పమత్తబన్ధు మద్దనో, పాపిమా దబ్బకోపి చ;
> కన్దప్పో చ రతిపతి, కామో చ కుసుమాయుధో.

అఞ్ఞే అఞ్ఞానిపి నామాని వదన్తి, తాని సాసనానులోమాని న హోన్తీతి ఇధ న దస్సితాని. **అట్ఠకథాసు** పన “మారో, నముచి, కణ్హో, పమత్తబన్ధూ”తి చత్తారోవ నామాని ఆగతాని.

ఏత్థ చ **మారో**తి దేవపుత్తమారేన సద్ధిం పఞ్చ మారా కిలేసమారో ఖన్ధమారో అభిసఙ్ఖారమారో మచ్చుమారో దేవపుత్తమారోతి.

ధర అవత్థానే. ధరతి.

భర పోసనే. భరతి. భరితో, భత్తా.

ధర సన్ధరణే. ధరతి, సన్ధరతి. సన్ధరణం.

దర విదారణే. భూమిం దరతి. కుదాలో.

దర దాహే. కాయో దరతి. దరో, దరథో.

తిర అధోగతియం. తిరతి. తిరచ్ఛానో, తిరచ్ఛా వా.

అర గతియం. అరతి. అత్థం, అత్థో, ఉతు.

ఏత్థ **అత్థం** వుచ్చతి నిబ్బానం. తం తం సత్తకిచ్చం అరతి వత్తేతీతి **ఉతు**.

రకారన్తధాతురూపాని.

లకారన్తధాతు

లా ఆదానే. లాతి. లానం, గరుళో, సీహళో, రాహులో, కుసలం, బాలో, మహల్లకో, మహల్లికా.

తత్ర **గరుళో**తి గరుం లాతి ఆదదాతి గణ్హాతీతి గరుళో, యో "సుపణ్ణో, దిజాధిపో, నాగారి, కరోటీ"తి చ వుచ్చతి. **సీహళో**తి సీహం లాతి ఆదదాతి గణ్హాతీతి సీహళో, పుబ్బపురిసో. తబ్బంసే జాతా ఏతరహి సబ్బేపి **సీహళా** నామ జాతా.

రాహులోతిఆదీసు పన రాహు వియ లాతి గణ్హాతీతి **రాహులో**, కో సో? సిక్ఖాకామో ఆయస్మా రాహులభద్దో బుద్ధపుత్తో. తస్స హి జాతదివసే సుద్ధోదనమహారాజా "పుత్తస్స మే తుట్ఠిం నివేదేథా"తి ఉయ్యానే కీళన్తస్స బోధిసత్తస్స సాసనం పహిణి. బోధిసత్తో తం సుత్వా "రాహు జాతో బన్ధనం జాత"న్తి ఆహ. పుత్తస్స హి జాయనం రాహుగ్గహో వియ హోతి. తణ్హాకిలిస్సనతాపాదనతో బాళ్హేన చ సఙ్ఖలికాదిబన్ధనేన బన్ధం వియ హోతి ముచ్చితుం అప్పదానతోతి "రాహు జాతో బన్ధనం జాత"న్తి ఆహ. రాజా "కిం మే పుత్తో అవచా"తి పుచ్ఛిత్వా తం వచనం సుత్వా "ఇతో పట్ఠాయ మే నత్తా 'రాహులో' త్వేవ హోతూ"తి ఆహ, తతో పట్ఠాయ కుమారో రాహులో నామ జాతో.

మహాపదానసుత్తటీకాయఞ్హి "రాహు జాతో"తి ఏత్థ "**రాహూ**తి రాహుగ్గహో"తి వుత్తం, తం పన "రాహులో"తి వచనస్సత్థం పాకటం కాతుం అధిప్పాయత్థవసేన వుత్తం. న హి కేవలో "రాహూ"తి సద్దో "రాహుగ్గహో"తి అత్థం వదతి, అథ ఖో **జాత**సద్దసమ్బన్ధం లభిత్వా వదతి. తథా హి "రాహు జాతో"తి బోధిసత్తేన వుత్తవచనస్స "రాహుగ్గహో జాతో"తి అత్థో భవతి, తస్మా సుద్ధోదనమహారాజా "మమ నత్తా రాహు వియ లాతీతి రాహులోతి వత్తబ్బో"తి చిన్తేత్వా "రాహులోత్వేవ హోతూ"తి ఆహాతి దట్ఠబ్బం.

కేచి పన "రాహులో జాతో బన్ధనం జాత"న్తి పఠన్తి, కత్థచి పోత్థకే చ లిఖన్తి, తం న సున్దరం, అత్థస్స అయుత్తితో టీకాయ చ సద్ధింవిరోధతో. న హి "రాహులో"తి కుమారస్స నామం పఠమం ఉప్పన్నం, పచ్ఛాయేవ పన ఉప్పన్నం అయ్యకేన దిన్నత్తా, తస్మా తదా బోధిసత్తేన "రాహులో జాతో"తి వత్తుం న యుజ్జతి. యథా హి అనభిసిత్తే అరాజిని పుగ్గలే "మహారాజా"తి వోహారో నప్పవత్తతి. **టీకాయఞ్చ** "రాహూతి రాహుగ్గహో"తి వుత్తం. అథాపి తేసం సియా "రాహులో జాతో బన్ధనం జాత"న్తి పదస్స విజ్జమానత్తా ఏవ టీకాయం "రాహుగ్గహో"తి భావవసేన **లా**సద్దేన సమానత్థో ఆదానత్థో **గహ**సద్దో వుత్తోతి ఏవమ్పి నుపపజ్జతి, "రాహులానం జాతం బన్ధనం జాత"న్తి పాఠస్స వత్తబ్బత్తా. **రాహులో**తి హి ఇదం పదం "సీహళో"తి పదం వియ దబ్బవాచకం, న కదాచిపి భావవాచకం, తస్మా "రాహులో జాతో బన్ధనం జాత"న్తి ఏతం ఏకచ్చేహి దురోపితం పాఠం అగ్గహేత్వా "రాహు జాతో బన్ధనం జాత"న్తి అయమేవ పాఠో గహేతబ్బో, సారతో చ పచ్చేతబ్బో సుపరిసుద్ధేసు అనేకేసు పోత్థకేసు దిట్ఠత్తా, పోరాణేహి చ గమ్భీరసుఖుమఞాణేహి ఆచరియపచారియేహి పరితత్తా.

అయం పనేత్థ సాధిప్పాయా అత్థప్పకాసనా – **రాహు జాతో**తి బోధిసత్తో పుత్తస్స జాతసాసనం సుత్వా సంవేగప్పత్తో “ఇదాని మమ రాహు జాతో”తి వదతి, ముచ్చితుం అప్పదానవసేన మమ గహణత్థం రాహు ఉప్పన్నోతి హి అత్థో. **బన్ధనం జాత**న్తి ఇమినా “మమ బన్ధనం జాత”న్తి వదతి. తథా హి **టీకాయం** వుత్తం “రాహూతి రాహుగ్గహో”తి. తత్థ **రాహుగ్గహో**తి గణ్హాతీతి గహో, రాహు ఏవ గహో రాహుగ్గహో, మమ గాహకో రాహు జాతోతి అత్థో. అథ వా గహణం గహో, రాహునో గహో **రాహుగ్గహో,** రాహుగ్గహణం మమ జాతన్తి అత్థో. పుత్తో హి రాహుసదిసో. పితా చన్దసదిసో పుత్తరాహునా గహితత్తా.

ఏకచ్చే పన “రాహులోత్వేవ హోతూ”తి ఇమం పదేసం దిస్వా “రాహు జాతో”తి వుత్తే ఇమినా న సమేతి, “రాహులో జాతో”తి వుత్తేయేవ పన సమేతీతి మఞ్ఞమానా ఏవం పాఠం పఠన్తి లిఖన్తి చ, తస్మా సో అనుపపరిక్ఖిత్వా పరితో దురోపితో పాఠో న గహేతబ్బో, యథావుత్తో పోరాణకో పోరాణాచరియేహి అభిమతో పాఠోయేవ ఆయస్మన్తేహి గహేతబ్బో అత్థస్స యుత్తితో, టీకాయ చ సద్ధిం అవిరోధతోతి.

తత్థ **కుసల**న్తి కుచ్ఛితానం పాపధమ్మానం సానతో తనుకరణతో ఞాణం **కుసం** నామ, తేన కుసేన లాతబ్బం పవత్తేతబ్బన్తి **కుసలం. బాలో**తి దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికసఙ్ఖాతే ద్వే అనత్థే దేవదత్తకోకాలికాదయో వియ లాతి ఆదదాతీతి **బాలో**. ఇమాని పన తంనామాని –

బాలో అవిద్వా అఞ్ఞో చ, అఞ్ఞాణీ అవిచక్ఖణో;
అపణ్డితో అకుసలో, దుమ్మేధో కుమతి జళో.

ఏళమూగో చ నిప్పఞ్ఞో, దుమ్మేధీ అవిదూ మగో;
అవిఞ్ఞూ అన్ధబాలో చ, దుప్పఞ్ఞో చ అవిద్దసు.

మహల్లకోతి మహత్తం లాతి గణ్హాతీతి మహల్లకో, జిణ్ణపురిసో. ఇమానిస్స నామాని –

జిణ్ణో మహల్లకో వుద్ధో, బుద్ధో వుడ్ఢో చ కత్తరో;
థేరో చాతి ఇమే సద్దా, జిణ్ణపఞ్ఞత్తియో సియుం.

తథా హి –

“దురే అపస్సం థేరోవ, చక్ఖుం యాచితుమాగతో”;
ఏవమాదీసు దట్ఠబ్బో, **థేర**సద్దో మహల్లకే.

ఇమాని పన నామాని ఇత్థియా ఇత్థిలిఙ్గవసేన వత్తబ్బాని –

జిణ్ణా మహల్లికా వుద్ధీ, బుద్ధీ వుడ్ఢీ చ కత్తరా;
థేరీ చాతి ఇమే సద్దా, నామం జిణ్ణాయ ఇత్థియా;

దల ఫల విసరణే. దలతి. ఫలతి. దలితో రుక్ఖో. ఫలితో భూమిభాగో.

అల భూసనే. అలతి. అలఙ్కారో, అలఙ్కతో, అలఙ్కతం. "సాలఙ్కానయోగేపి, సాలఙ్కానవజ్జితా"తి ఇమిస్సాఙ్గి కవీనం కబ్బరచనాయం **అలఙ్క**సద్దో భూసనవిసేసం వదతి. కేచి పనేత్థ **అల భూసనపరియాపనవారనేసూ**తి ధాతుం పఠన్తి, "అలతీ"తి చ రూపం ఇచ్ఛన్తి. మయం పన **అల**ధాతుస్స పరియత్తినివారణత్థవాచకత్తం న ఇచ్ఛామ పయోగాదస్సనతో. నిపాతభూతో పన **అలం**సద్దో పరియత్తినివారణత్థవాచకో దిస్సతి "అలమేతం సబ్బం. అలం మే తేన రజ్జేనా"తిఆదీసు.

మీల నిమేలనే. మీలతి, నిమీలతి, ఉమ్మీలతి. నిమీలనం.

బిల పతిత్థమ్భే. బిలతి.

నీల వణ్ణే. నీలవత్థం.

సీల సమాధిమ్హి. సీలతి. సీలం, సీలనం.

ఏత్థ **సీలన్తి** సీలనట్ఠేన సీలం. వుత్తఞ్హేతం **విసుద్ధిమగ్గే** "సీలన్తి కేనట్ఠేన సీలం? సీలనట్ఠేన సీలం, కిమిదం సీలనం నామ? సమాధానం వా కాయకమ్మాదీనం సుసీల్యవసేన అవిప్పకిణ్ణతాతి అత్థో. ఉపధారణం వా కుసలానం ధమ్మానం పతిట్ఠానవసేన ఆధారభావోతి అత్థో. ఏతదేవ హి ఏత్థ అత్థద్వయం సద్దలక్ఖణవిదూ అనుజానన్తి. అఞ్ఞే పన 'సిరట్ఠో సీలట్ఠో, సీతలట్ఠో సీలట్ఠో'తి ఏవమాదినా నయేనేత్థ అత్థం వణ్ణేన్తీ"తి. తత్థ "అత్థద్వయం సద్దలక్ఖణ విదూ అనుజానన్తీ"తి ఇదం **"సీల** సమాధిమ్హి **సీల** ఉపధారణే"తి ద్విగణికస్స **సీల**ధాతుస్స అత్థే సన్ధాయ వుత్తం. ఇమస్స హి **చురాది**గణం పత్తస్స ఉపధారణే "సీలేతి, సీలయతీ"తి రూపాని భవన్తి, ఉపధారేతీతిపి తేసం అత్థో. ఇధ పన **భూవాది**గణికత్తా సమాధానత్థే "సీలతీ"తి రూపం భవతి, సమాధియతీతి తస్స అత్థో. పునపి ఏత్థ సోతూనం సుఖగ్గహణత్థం నిబ్బచనాని వుచ్చన్తే. సీలతి సమాధియతి కాయకమ్మాదీనం సుసీల్యవసేన న విప్పకిరతీతి **సీలం**. అథ వా సీలన్తి సమాదహన్తి చిత్తం ఏతేనాతి **సీలం**. ఇమాని **భూవాది**గణికవసేన నిబ్బచనాని. **చురాది**గణికవసేన పన సీలేతి కుసలే ధమ్మే ఉపధారేతి పతిట్ఠాభావేన భుసో ధారేతీతి **సీలం**. సీలేన్తి వా ఏతేన కుసలే ధమ్మే ఉపధారేన్తి భుసో ధారేన్తి సాధవోతి **సీలన్తి** నిబ్బచనాని.

కిల బన్ధే. కిలతి. కిలం.

కూల ఆవరణే. కులతి. కూలం. వహే రుక్ఖే పకూలజే. కూలం బన్ధతి. నదీకూలే వసామహం. కూలతి ఆవరతి ఉదకం బహి నిక్ఖమితుం న దేతీతి **కూలం.**

సూల రుజాయం. సూలతి. సూలం. కణ్ణసూలం న జనేతి.

తూల నిక్కరీసే. నిక్కరీసం నామ కరీసమత్తేనపి అమినేతబ్బతో లహుభావోయేవ. తూలతి. తూలం భట్ఠంవ మాలుతో.

పుల సఙ్ఘాతే. పులతి. పఞ్చపులి.

మూల పతిట్ఠాయం మూలతి. మూలం. **మూల**సద్దో "మూలాని ఉద్ధరేయ్య అన్తమసో ఉస్సీరనాళిమత్తానిపీ"తిఆదీసు మూలమూలే దిస్సతి. "లోభో అకుసలమూల"న్తిఆదీసు అసాధారణహేతుమ్హి. "యావమజ్ఝన్హికే కాలే ఛాయా ఫరతి, నివాతే పణ్ణాని పతన్తి, ఏత్తావతా రుక్ఖమూల"న్తిఆదీసు సమీపే. అత్రిదం వుచ్చతి –

మూలమూలే **మూల**సద్దో, పదిస్సతి తథేవ చ;
అసాధారణహేతుమ్హి, సమీపమ్హి చ వత్తతి.

ఫల నిబ్బత్తియం. రుక్ఖో ఫలతి. రుక్ఖఫలాని భుఞ్జన్తా. మహప్ఫలం మహానిసంసం. సోతాపత్తిఫలం. తత్థ **ఫలన్తి** మహానిబ్బత్తికం.

ఫల భేదే. ఫలతి. ముద్ధా తే ఫలతు సత్తధా. పాదా ఫలింసు. తత్థ **ఫలతూ**తి భజ్జతు.

ఫల అబ్యత్తసద్దే. అసనీ ఫలతి. ద్వేమే భిక్ఖవే అసనియా ఫలన్తియా న సన్తసన్తి. **ఫలన్తియా**తి సద్దం కరోన్తియా.

చుల్ల హావకరణే. హావకరణం విలాసకరణం. చుల్లతి.

ఫుల్ల వికసనభేదేసు. ఫుల్లతి. ఫుల్లం. ఫుల్లితో కింసుకో. సుఫుల్లితమరవిన్దవనం.

అసీతిహత్థముబ్బేధో, దీపఙ్కరో మహాముని;
సోభతి దీపరుక్ఖోవ, సాలరాజావ ఫుల్లితో.

ఖణ్డఫుల్లపటిసఙ్ఖరణం.

చిల్ల సేథిల్లే. సిథిలభావో **సేథిల్లం**. చిల్లతి.

వేలు చేలు కేలు ఖేలు పేలు బేలు సేలు సల తిల గతియం. వేలతి. చేలతి. కేలతి. ఖేలతి. పేలతి. బేలతి. సేలతి. సలతి. తిలతి. చేలం, బేలకో. ఏత్థ **చేల**న్తి వత్థం. **పేలకో**తి ససో.

ఖల చలనే. ఖలతి. ఖలో. **ఖలో**తి దుజ్జనో అసాధు అసప్పురిసో పాపజనో.

ఖల సఞ్చినసే. ఖలతి. ఖలం. **ఖల**న్తి వీహిట్ఠపనోకాసభూతం భూమిమణ్డలం. తఞ్హి ఖలన్తి సఞ్చినన్తి రాసిం కరోన్తి ఏత్థ ధఞ్ఞానీతి ఖలన్తి వుచ్చతి. "ఖలం సాలం పసుం ఖేత్తం, గన్తా చస్స అభిక్ఖణ"న్తి పయోగో.

గిల అజ్ఝోహరణే. గిలతి. గిలమక్ఖం పురిసో న బుజ్ఝతి.

గల అదనే. గలతి. గలో. గలన్తి అదన్తి అజ్ఝోహరన్తి ఏతేనాతి గలో. **గలో**తి గీవా వుచ్చతి.

సల సల్ల ఆసుగతియం. ఆసుగతి సీఘగమనం. సలతి. సల్లతి. సల్లం. ఏత్థ చ "సల్లం ఉసు సరో సల్లో కణ్డో తేజనో"తి పరియాయా ఏతే.

ఖోల గతిపటిఘాతే. ఖోలతి.

గిలే పీతిక్ఖయే. గిలాయతి. గిలానో, గేలఞ్ఞం. **గిలానో**తి అకల్లకో. **వినయేపి** హి వుత్తం "నాహం అకల్లకో"తి. **అట్ఠకథాయఞ్చ** "**నాహం అకల్లకో**తి నాహం గిలానో"తి వుత్తం.

మిలే గత్తవినామే. మిలాయతి. మిలాయనో, మిలాయన్తో, మిలాయమానో.

కేలే మమాయనే. మమాయనం తణ్హాదిట్ఠివసేన "మమ ఇద"న్తి గహణం. కేలాయతి. త్వం కం కేలాయతి.

సల చలనే సంవరణే చ, వల వల్ల చలనే చ. సంవరణాపేక్ఖాయం **చ**కారో. సలతి. కుసలం. వలతి. వల్లతి. వల్లూరో.

తత్థ **కుసల**న్తి కుచ్ఛితే పాపధమ్మే సలయతి చలయతి కమ్పేతి విద్ధంసేతీతి కుసలం. కుచ్ఛితం అపాయద్వారం సలన్తి సంవరన్తి పిదహన్తి సాధవో ఏతేనాతి కుసలం. వల్లన్తి సంవరన్తి రక్ఖన్తి ఇతో కాకసేనాదయో సత్తే అఖాదనత్థాయాతి **వల్లూరో**.

మల మల్ల ధారణే. మలతి. మలం. మల్లతి. మల్లో.

భల భల్ల పరిభాసనహింసాదానేసు. భలతి. భల్లతి.

కల సఙ్ఖ్యానే. కలతి. కలా, కాలో.

ఏత్థ **కలా**తి సోళసభాగాదిభాగో. **కాలో**తి "ఏత్తకో అతిక్కన్తో"తిఆదినా కలితబ్బో సఙ్ఖాతబ్బోతి కాలో, పుబ్బణ్హాదిసమయో.

కల్ల అసద్దే. అసద్దో. నిస్సద్దో. కల్లతి.

జల దిత్తియం. జలతి. జలం, జలన్తో, పజ్జలన్తో, జలమానో.

కో ఏతి సిరియా జలం. జలంవ యససా అట్ఠా, దేవదత్తోతి మే సుతం. సద్ధమ్మపజ్జోతో జలితో.

హుల చలనే. హులతి. హలో. **హలో**తి ఫాలో, సో హి హోలేతి భూమిం భిన్దన్తో మత్తికఖణ్డం చాలేతీతి "హలో"తి వుచ్చతి **ఉ**కారస్స **అ**కారం కత్వా.

చల కమ్పనే. చలతి. చలితో, అచలో. మహన్తో భూమిచాలో. చలనం, చాలో.

జల ధఞ్ఞే. జలతి. జలం.

టల టుల వేలమ్బే. టలతి. టులతి.

థల ఠానే. థలతి. థలో. **థలో**తి నిరుదకప్పదేసో. పబ్బజ్జానిబ్బానేసుపి తంసదిసత్తా తబ్బోహారో. యథా హి లోకే ఉదకోఘేన అనోత్థరణట్ఠానం "థలో"తి వుచ్చతి, ఏవం కిలేసోఘేన అనోత్థరణీయత్తా పబ్బజ్జా నిబ్బానఞ్చ "థలో"తి వుచ్చతి, "తిణ్ణో పారఙ్గతో థలే తిట్ఠతి బ్రాహ్మణో"తి హి వుత్తం.

ఫాల విలేఖనే. ఫాలతి భూమిం విలేఖతి భిన్దతీతి **ఫాలో**.

నల గన్ధే. నలతి.

బల పాణనే. ఇహ **పాణనం** జీవనం ససనఞ్చ. బలతి. బలం, బాలో.

ఏత్థ బలన్తి జీవితం కప్పేన్తి ఏతేనాతి బలం, కాయబలభోగబలాదికం బలం. అథ వా బలన్తి సమ్మా జీవనం జీవన్తి ఏతేనాతి **బలం,** సద్ధాదికం బలం. **ఆగమట్ఠకథాయం** పన "అస్సద్ధియే న కమ్పతీతి సద్ధాబల"న్తిఆది వుత్తం, తం దళ్హట్ఠేన బలన్తి వత్తబ్బానం సద్ధాదీనం అకమ్పనభావదస్సనత్థం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. అథ వా ధాతూనం అత్థాతిసయయోగతో అస్సద్ధియాదీనం అభిభవనేన సద్ధాదిబలానం అభిభవనత్థోపి గహేతబ్బో "అబలా నం బలియన్తీ"తి ఏత్థ వియ. **బాలో**తి బలతి అస్ససతి చేవ పస్ససతి చాతి బాలో, అస్ససితపస్ససితమత్తేన జీవతి, న సేట్ఠేన పఞ్ఞాజీవితేనాతి వుత్తం హోతి. తథా హి **అట్ఠకథాయం** వుత్తం "బలన్తీతి బాలా, అస్ససితపస్ససితమత్తేన జీవన్తి, న పఞ్ఞాజీవితేనాతి అత్థో"తి. పఞ్ఞాజీవినోయేవ హి జీవితం **సేట్ఠం** నామ. తేనాహ భగవా "పఞ్ఞాజీవిం జీవితమాహు సేట్ఠ"న్తి.

పుల మహత్తే. పులతి. విపులం.

కుల సఙ్ఖానే బన్ధుమ్హి చ. కోలతి. కులం, కోలో.

సల గమనే. సలతి.

కిల పీతియ కీళనేసు. పీతస్స భావో **పీతియం** యథా దక్ఖియం. **కీళనం** కీళాయేవ. కిలతి.

ఇల కమ్పనే. ఇలతి. ఏలం, ఏలా. ఏత్థ **ఏలం** వుచ్చతి దోసో. కేనట్ఠేన? కమ్పనట్ఠేన. **దోసో**తి చేత్థ అగుణో వేదితబ్బో, న పటిఘో. "నేలఙ్గో సేతపచ్ఛాదో"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం.

అపిచ **ఏలం** వుచ్చతి ఉదకం. తథా హి "ఏలమ్బుజం కణ్టకిం వారిజం యథా"తి ఇమిస్సా పాళియా అత్థం నిద్దిసన్తో ఆయస్మా సారిపుత్తో "ఏలం వుచ్చతి ఉదక"న్తి ఆహ. **ఏలా**తి లాలా వుచ్చతి "ఏలమూగో"తి ఏత్థ వియ. అపిచ **ఏలా**తి ఖేళో వుచ్చతి "సుత్వా నేలపతిం వాచం, వాళా పన్థా అపక్కము"న్తి ఏత్థ వియ. ఏత్థ **నేలపతిం వాచ**న్తి ఖేళబిన్దునిపాతవిరహితం వచనన్తి అత్థో. లాలాఖేళవాచకస్స తు **ఏలా**సద్దస్స అఞ్ఞం పవత్తినిమిత్తం పరియేసితబ్బం. అనేకప్పవత్తినిమిత్తా హి సద్దా. కిం వా అఞ్ఞేన పవత్తినిమిత్తేన, **ఇల కమ్పనే**తి ఏవం వుత్తం కమ్పనం ఏవ లాలాఖేళవాచకస్స **ఏలా**సద్దస్స పవత్తినిమిత్తం, తస్మా ఇలన్తి జిగుచ్ఛితబ్బభావేన కమ్పేన్తి హదయచలనం పాపుణన్తి జనా ఏత్థాతి ఏలాతి అత్థో గహేతబ్బో. సమానపవత్తినిమిత్తాయేవ హి సద్దా లోకసఙ్కేతవసేన నానాపదత్థవాచకాపి భవన్తి. తం యథా? హినోతి గచ్ఛతీతి **హేతు,** సప్పతి గచ్ఛతీతి **సప్పో,** గచ్ఛతీతి **గో**తి. తథా అసమానప్పవత్తినిమిత్తాయేవ సమానపదత్థవాచకాపి భవన్తి. తం యథా? రఞ్చతీతి **రాజా,** భూమిం పాలేతీతి **భూమిపాలో,** నరే ఇన్దతీతి **నరిన్దో**తి. ఏస నయో సబ్బత్థాపి విభావేతబ్బో.

ఇల గతియం. ఇలతి.

హిల హావకరణే. హేలతి.

సిల ఉఞ్ఛే. సిలతి.

తిల సినేహనే. తిలతి. తిలం, తేలం, తిలో.

చిల వసనే. చిలతి.

వల విలాసనే. వలతి.

పిల గహణే. పిలతి.

మిల సినేహనే. మిలతి.

ఫుల సఞ్చలే ఫరణే చ. ఫులతి.

లకారన్తధాతురూపాని.

వకారన్తధాతు

వా గతిగన్ధనేసు. వాతి. వాతో.

వీ పజనకన్తి అసనఖాదన గతీసు. పజనం చలనం. కన్తి అభిరుచి. **అసనం** భత్తపరిభోగో. **ఖాదనం** పూవాదిభక్ఖనం. **గతి** గమనం. వేతి.

వే తన్తసన్తానే. వాయతి. తన్తవాయో.

వే సోసనే. వాయతి.

ధివు ఖివు నిదస్సనే. ధేవతి. ఖేవతి.

ధివు దిత్తియం. ధేవతి. మధుమధుకా ధేవన్తి.

జీవ పాణధారణే. జీవతి. జీవితం, జీవో, జీవికా. అత్థి నో జీవికా దేవ, సా చ యాదిసకీదిసా. జీవితం కప్పేతి.

పివ మివ తివ నివ థూలియే. పివతి. పివరో. మివతి. తివతి. నివతి.

ఏత్థ చ **పివరోతి** కచ్ఛపో, యో కోచి వా థూలసరీరో. తథా హి "పివరో కచ్ఛపే థూలే"తి పుబ్బాచరియేహి వుత్తం.

అవ పాలనే. అవతి. బుద్ధో మమ అవతం.

భవ గతియం. సవతి.

కవ వణ్ణే. కవతి.

ఖివు మదే. ఖివతి.

ధోవు ధోవనే. ధోవతి.

దేవు దేవ దేవనే. దేవతి ఆదేవతి, పరిదేవతి, ఆదేవో, పరిదేవో, ఆదేవనా, పరిదేవనా, ఆదేవితత్తం, పరిదేవితత్తం.

సేవు కేవు ఖేవు గేవు గిలేవు మేవు మిలేవు సేచనే. సేవతి. కేవతి. ఖేవతి. గేవతి. గిలేవతి. మేవతి మిలేవతి.

దేవు ప్లుతగతియం. ప్లుతగతి పరిప్లుతగమనం. దేవతి.

ధాతు గతిసుద్ధియం. ధావతి, విధావతి. ఆధావతి, పరిధావతి. ధావకో.

చివు ఆదానసంవరేసు. చివతి.

చేవి చేతనాతుల్యే. చేవతి.

వకారన్తధాతురూపాని.

సకారన్తధాతు

సా పాకే. సాతి.

సి సేవాయం. సేవతి. సేవనా, సేవకో, సేవితో, సివో, సివం.

నిహీయతి పురిసో నిహీనసేవీ,
న చ హాయేథ కదాచి తుల్యసేవీ;
సేట్ఠముపగమం ఉదేతి ఖిప్పం,
తస్మా అత్తనో ఉత్తరితరం భజేథ;

సి గతిబుద్ధీసు. సేతి, అతిసేతి. అతిసితుం, అతిసిత్వా, సేతు.

సీ సయే. సయో సుపనం. సేతి. సయతి. సేనం. సయనం.

సు గతియం. సవతి. పసవతి. పసుతో, సుతో.

ఏత్థ **సుతో**తి దూతో, "విత్తిఞ్హి మం విన్దతి సుత దిస్వా"తి "దేవసుతో చ మాతలీ"తి చ ఇమాని తత్థ పయోగాని.

సు సవనే. సవనం సన్దనం. సవతి. ఆసవో.

సూ పసవే. పసవో జననం. సవతి, పసవతి. సుత్తం.

ఏత్థ పన **సుత్తన్తి** అత్థే సవతి జనేతీతి సుత్తం, తేపిటకం బుద్ధవచనం, తదఞ్ఞమ్పి వా హత్థిసుత్తాది సుత్తం.

సూ పాణగబ్భవిమోచనేసు. సూతి. పసూతి. పసూతో.

సు పేరణే. సుతి.

సే ఖయే. సీయతి. **ఏకారస్సీయాదేసో**.

సే పాకే. సేతి.

సే గతియం. సేతి. సేతు.

హింస హింసాయం. హింసతి. హింసకో, హింసనా, హింసా.

ఇస్స ఇస్సాయం. ఇస్సతి. పురిసపరక్కమస్స దేవా న ఇస్సన్తి. ఇస్సా, ఇస్సాయనా.

నమస్స వన్దనానతియం. వన్దనానతి నామ వన్దనాసఙ్ఖాతం నమనం, సకమ్మకోయేవాయం ధాతు, న **నము**ధాతు వియ సకమ్మకో చేవ అకమ్మకో చ. నమస్సతి.

ఘుస సద్దే. ఘుసతి, ఘోసతి. పటిఘోసో, నిగ్ఘోసో, వచీఘోసో.

చుస పానే. చుసతి.

పుస బుద్ధియం. పుసతి. పోసో. సమ్పీళే మమ పోసనం. **పోసనన్తి** వడ్ఢనం.

ముస థేయ్యే. థేననం **థేయ్యం** చోరికా. ముసతి. దుద్దిక్ఖో చక్ఖుముసనో. ముసలో.

పుస పసవే. పుసతి.

వాసి భూస అలఙ్కారే. వాసతి. భూసతి, విభూసతి. భూసనం, విభూసనం.

ఉస రుజాయం. ఉసతి.

ఇస ఉచ్ఛే. ఏసతి. ఇసి.

ఏత్థ పన సీలాదయో గుణే ఏసన్తీతి **ఇసయో**, బుద్ధాదయో అరియా తాపసపబ్బజ్జాయ చ పబ్బజితా నరా. "ఇసి తాపసో జటిలో జటీ జటాధరో"తి ఏతే తాపసపరియాయా.

కస విలేఖనే. కసతి, కస్సతి. కస్సకో, ఆకాసో.

ఏత్థ **కస్సకో**తి కసికారకో. **ఆకాసో**తి నభం. తస్మిం న కస్సతీతి **ఆకాసో**. కసితుం విలేఖితుం న సక్కాతి అత్థో. ఇమాని తదభిధానాని –

ఆకాసో అమ్బరం అబ్భం, అన్తలిక్ఖ'మఘం నభం;
వేహాసో గగనం దేవో, ఖ'మాదిచ్చపథోపి చ.

తారాపథో చ నక్ఖత్త-పథో రవిపథోపి చ;
వేహాయసం వాయుపథో, అపథో అనిలఞ్జసం.

కస సిస జస ఝుస వస మస దిస జుస యుస హింసత్థా. కసతి. సిసతి. జసతి. ఝుసతి. వసతి. మసతి. మసకో. ఓమసతి, ఓమసవాదో. దిసతి. జుసతి. యూసతి.

తత్థ **ఓమసతీ**తి విజ్ఝతి. **ఓమసవాదో**తి పరేసం సూచియా వియ విజ్ఝనవాదో. **మసకో**తి మకసో.

భస్స భస్సనే. భస్సన్తి కథనం వుచ్చతి "ఆవాసో గోచరో భస్సం. భస్సకారక"న్తిఆదీసు వియ. భస్సతి. భట్ఠం. **భట్ఠ**న్తి భాసితం, వచనన్తి అత్థో. ఏత్థ పన –

"సుభాసితా అత్థవతీ, గాథాయో తే మహాముని;
నిజ్ఝత్తోమ్హి సుభట్ఠేన, త్వఞ్చ మే సరణం భవా"తి

పాళి నిదస్సనం. తత్థ **నిజ్ఝత్తో**తి నిజ్ఝాపితో ధమ్మోజపఞ్ఞాయ పఞ్ఞత్తిగతో అమ్హి. **సుభట్ఠే**నాతి సుభాసితేన.

జిసు నిసు విసు మిసు వస్స సేచనే. జేసతి. నేసతి. వేసతి. మేసతి. దేవో వస్సతి.

మరిసు సహనే చ. చకారో సేచనాపేక్ఖకో. మరిసతి.

పుస పోసనే. పోసతి. పోసో. కమ్మచిత్తఉతుఆహారేహి పోసియతీతి **పోసో**. "అఞ్ఞోపి దేవో పోసేతీ"తి దస్సనతో పన **చురాది**గణేపి ఇమం ధాతుం వక్ఖామ.

పిసు సిలిసు పుసు పలుసు ఉసు ఉపదాహే. పేసతి. సిలేసతి. సిలేసో. పోసతి. పలోసతి. ఓసతి. ఉసు.

ఘుసు సంహారిసే. సంహారిసో సఙ్ఘట్టనం. ఘుస్సతి.

హసు ఆలిఙ్గే. ఆలిఙ్గో ఉపగూహనం. హస్సతి.

హస హసనే. హసతి. అస్సా హసన్తి, ఆజానీయా హసన్తి, పహసతి, ఉహసతి. కారితే "హాసేతి"ఇచ్చాది, ఉహాసియమానో, హాసో, పహాసో, హసనం, పహసనం, హసితం. **హ**కారలోపేన మన్దహసనం "సిత"న్తి వుచ్చతి "సితం పాత్వాకాసీ"తిఆదీసు.

తత్థ **ఉహసతీతి** అవహసతి. **ఉదసియమానోతి** అవహసియమానో. తత్రాయం పాళి "ఇధ భిక్ఖుం అరఞ్ఞగతం వా రుక్ఖమూలగతం వా సుఞ్ఞాగారగతం వా మాతుగామో ఉపసఙ్కమిత్వా ఉహసతి" ఇతి చ "సో మాతుగామేన ఉహసియమానో" ఇతి చ. **హాసోతి** హసనం వా సోమనస్సం వా "హాసో మే ఉపపజ్జథా"తిఆదీసు వియ.

తుస హస హిస రస సద్దే. తుసతి, హసతి, హిసతి, రసతి, రసితం. అత్రాయం పాళి "భేరియో సబ్బా వజ్జన్తు, వీణా సబ్బా రసన్తు తా" ఇతి.

రస అస్సాదనే. రసతి. రసో.

రస అస్సాదసినేహేసు. రసతి. రసో.

రస హానియం. రసతి. రసనం, రసో.

అత్రాయం పాళి –

> "నహేవ ఠిత నాసీనం, న సయానం న పద్ధగుం;
> యావ బ్యాతి నిమీసతి, తత్రాపి రసతిబ్బయో"తి.

తత్థ **రసతిబ్బయోతి** సో సో వయో రసతి పరిహాయతి, న వడ్ఢతీతి అత్థో.

లస సిలేసనకీళనేసు. లసతి. లాసో. లసీ చ తే నిప్పలితా. **లసి** వుచ్చతి మత్థలుఙ్గం. **నిప్పలితాతి** నిక్ఖన్తా.

నిస సమాధిమ్హి. సమాధి సమాధానం చిత్తేకగ్గతా. నేసతి.

మిస మస సద్దే రోసే చ. మేసతి. మసతి. మేసో. మసకో.

పిసి పేసు గతియం. పిసతి. పేసతి.

ససు హింసాయం. ససతి. సత్థం. **సత్థం** వుచ్చతి అసి.

సంస థుతియఞ్చ. చకారో హింసాపేక్ఖాయ. సంసతి, పసంసతి. పసంసా, పసంసనా. పసత్థో భగవా. పసంసమానో, పసంసితో, పసంసకో, పసంసితబ్బో, పసంసనీయో, పాసంసో, పసంసిత్వా ఇచ్చాదీని.

దిస పేక్ఖనే. ఏతిస్సా పన నానారూపాని భవన్తి – "దిస్సతి పదిస్సతి" ఇచ్చాది **అకమ్మకం**. "పస్సతి దక్ఖతి"ఇచ్చాది **సకమ్మకం**.

దిస్సతు, పస్సతు, దక్ఖతు. దిస్సేయ్య, పస్సేయ్య, దక్ఖేయ్య. దిస్సే, పస్సే, దక్ఖే. దిస్స, పస్స, దక్ఖ. అదిస్సా, అపస్సా. అద్దా సీదన్తరే నగే. అద్దక్ఖా, అద్దక్ఖుం, అదస్సుం. అదస్సి, అపస్సి, అదక్ఖి.

దస్సిస్సతి, పస్సిస్సతి, దక్ఖిస్సతి. అదస్సిస్సా, అపస్సిస్సా, దక్ఖిస్సా. ఏవం వత్తమానపఞ్చమియాదివసేన విత్థారేతబ్బాని. **కారితే** "దస్సేతి దస్సయతీ"తి రూపాని. కమ్మే "పస్సియతి" ఇచ్చాదీని.

దిసా. పస్సో. పస్సం. పస్సితా. దస్సేతా. దస్సనం. విపస్సనా, ఞాణదస్సనన్తి నామికపదాని. తదత్థే పన తుమత్థే చ "దక్ఖితాయే"తి రూపం. "ఆగతామ్హ ఇమం ధమ్మసమయం, దక్ఖితాయే అపరాజితసఙ్ఘ"న్తి హి పాళి. ఇమస్మిం పన పాళిప్పదేసే "దక్ఖితాయే"తి ఇదం తదత్థే తుమత్థే వా చతుత్థియా రూపం. తథా హి **దక్ఖితాయే**తి ఇమస్స దస్సనత్థాయాతి వా పస్సితున్తి వా అత్థో యోజేతబ్బో. **దిసా**తిఆదీసు పన పురత్థిమాదిభేదాపి దిసాతి వుచ్చతి. యథాహ –

"దిసా చతస్సో విదిసా చతస్సో,
ఉద్ధం అధో దస దిసతా ఇమాయో;
కతమం దిసం తిట్ఠతి నాగరాజా,
యమద్దసా సుపినే ఛబ్బిసాణ"న్తి.

మాతాపితాదయోపి. యథాహ –

"మాతాపితా దిసా పుబ్బా, ఆచరియా దక్ఖిణా దిసా;
పుత్తదారా దిసా పచ్ఛా, మిత్తామచ్చా చ ఉత్తరా;

దాసకమ్మకరా హేట్ఠా, ఉద్ధం సమణబ్రాహ్మణా;
ఏతా దిసా నమస్సేయ్య, అలమత్తో కులే గిహీ"తి;

పచ్చయదాయకాపి. యథాహ – "అగారినో అన్నదపానవత్థదా, అవ్హాయికా నమ్పి దిసం వదన్తీ"తి.

నిబ్బానమ్పి. యథాహ –

"ఏతాదిసా పరమా సేతకేతు,
యం పత్వా నిద్దుక్ఖా సుఖినో భవన్తీ"తి;

ఏవం **దిసా**సద్దేన వుచ్చమానం అత్థరూపం ఞత్వా ఇదానిస్స నిబ్బచనమేవం దట్ఠబ్బం. దిస్సతి చన్దావట్టనాదివసేన "అయం పురిమా అయం పచ్ఛిమా"తిఆదినా నానప్పకారతో పఞ్ఞాయతీతి **దిసా,** పురత్థిమదిసాదయో. తథా "ఇమే అమ్హాకం గరుట్ఠాన'న్తిఆదినా పస్సితబ్బాతి **దిసా,** మాతాపితాదయో. దిస్సన్తి సకాయ పుఞ్ఞక్రియాయ ఇమే దాయకాతి పఞ్ఞాయన్తీతి **దిసా,** పచ్చయదాయకా. దిస్సతి ఉప్పాదవయాభావేన నిచ్చధమ్మత్తా సబ్బకాలమ్పి విజ్జతీతి **దిసా,** నిబ్బానం. **పస్సో**తి కారణాకారణం పస్సతీతి పస్సో. ఏవం పస్సతీతి **పస్సం**. అత్రాయం పాళి –

"పస్సతి పస్సో పస్సన్తం, అపస్సన్తమ్పి పస్సతి;
అపస్సన్తో అపస్సన్తం, పస్సన్తమ్పి న పస్సతీ"తి.

పస్సతీతి **పస్సితా**. దస్సేతీతి **దస్సితా**. **దస్సన**న్తి దస్సనక్రియా. అపిచ **దస్సన**న్తి చక్ఖువిఞ్ఞాణం. తఞ్హి రూపారమ్మణం పస్సతీతి దస్సనన్తి వుచ్చతి. తథా "దస్సనేన పహాతబ్బా ధమ్మా"తి వచనతో **దస్సనం** నామ సోతాపత్తిమగ్గో. కస్మా సోతాపత్తిమగ్గో దస్సనం? పఠమం నిబ్బానదస్సనతో. నను గోత్రభూ పఠమతరం పస్సతీతి? నో న పస్సతి, దిస్వా కత్తబ్బకిచ్చం పన న కరోతి సంయోజనానం అప్పహానతో, తస్మా "పస్సతీ"తి న వత్తబ్బో. యత్థ కత్థచి రాజానం దిస్వాపి పణ్ణాకారం దత్వా కిచ్చనిప్ఫత్తియా అదిట్ఠత్తా అజ్జాపి రాజానం న పస్సామీతి వదన్తో గామవాసీ నిదస్సనం.

విపస్సనాతి అనిచ్చాదివసేన ఖన్ధానం విపస్సనకం ఞాణం. **ఞాణదస్సన**న్తి దిబ్బచక్ఖుపి విపస్సనాపి మగ్గోపి ఫలమ్పి పచ్చవేక్ఖణఞాణమ్పి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణమ్పి వుచ్చతి. "అప్పమత్తో సమానో ఞాణదస్సనం ఆరాధేతీ"తి ఏత్థ హి దిబ్బచక్ఖు ఞాణదస్సనం నామ. "ఞాణదస్సనాయ చిత్తం అభినీహరతి అభినిన్నామేతీ"తి ఏత్థ విపస్సనాఞాణం. "అభబ్బా తే ఞాణదస్సనాయ అనుత్తరాయ సమ్బోధాయా"తి ఏత్థ మగ్గో, "అయమఞ్ఞో ఉత్తరిమనుస్సధమ్మో అలమరియఞాణదస్సనవిసేసో అధిగతో ఫాసువిహారో"తి ఏత్థ ఫలఞాణం. "ఞాణఞ్చ పన మే దస్సనం ఉదపాది, అకుప్పా మే చేతోవిముత్తి, అయమన్తిమా జాతి, నత్థి దాని పునబ్భవో"తి ఏత్థ పచ్చవేక్ఖణఞాణం. "ఞాణఞ్చ పన మే దస్సనం ఉదపాది సత్తాహకాలఙ్కతో ఆళారో కాలామో"తి ఏత్థ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం. ఏత్థేతం భవతి –

"దిబ్బచక్ఖుపి మగ్గోపి, ఫలఞ్చాపి విపస్సనా;
పచ్చవేక్ఖణఞాణమ్పి, ఞాణం సబ్బఞ్ఞుతాపి చ;
ఞాణదస్సనసద్దేన, ఇమే అత్థా పవుచ్చరే"తి.

దంస దంసనే. దంసతి, విదంసతి. దన్తో. కారితే ఆలోకం విదంసేతి.

ఏస బుద్ధియం. ఏసతి.

సంస కథనే. సంసతి. యో మే సంసే మహానాగం.

కిలిస బాధనే. కిలిసతి. కిలేసో.

ఏత్థ బాధనట్ఠేన రాగాదయోపి "కిలేసా"తి వుచ్చన్తి దుక్ఖమ్పి. ఏతేసు దుక్ఖవసేన –

"ఇదఞ్చ పచ్చయం లద్ధా, పుబ్బే కిలేసమత్తనో;
ఆనన్దియం విచరింసు, రమణీయే గిరిబ్బజే"తి

పయోగో వేదితబ్బో. **దివాది**గణం పన పత్తస్స "కిలిస్సతీ"తి రూపం.

వస సినేహనే. వసతి. వసా.

ఏత్థ చ **వసా** నామ విలీనసినేహో. సా వణ్ణతో నాళికేరతేలవణ్ణా. ఆచామే ఆసిత్తతేలవణ్ణాతిపి వత్తుం వట్టతి.

ఈస హింసాగతిదస్సనేసు. ఈసతి. ఈసో.

భాసబ్యత్తాయం వాచాయం. భాసతి. భాసా, భాసితం, భాతా. పరిభాసతి. పరిభాసా, పరిభాసకో.

తత్ర భాసన్తి అత్థం ఏతాయాతి **భాసా,** మాగధభాసాది. **భాసిత**న్తి వచనం. వచనత్థో హి **భాసిత**సద్దో నిచ్చం నపుంసకలిఙ్గో దట్ఠబ్బో. యథా "సుత్వా బుద్ధస్స భాసిత"న్తి. వాచ్చలిఙ్గో పన **భాసిత**సద్దో తిలిఙ్గో దట్ఠబ్బో. యథా "భాసితో ధమ్మో, భాసితం చతుసచ్చం, భాసితా వాచా"తి. పుబ్బే భాసతీతి **భాతా,** జేట్ఠభాతాతి వుత్తం హోతి. సో హి పుబ్బే జాతత్తా ఏవం వత్తుంలభతి. కిఞ్చాపి **భాతు**సద్దో "భాతికసతం, సత్తభాతరో. భాతరం కేన దోసేన, దుజ్జాసి దకరక్ఖినో"తిఆదీసు జేట్ఠకనిట్ఠభాతూసు వత్తతి, తథాపి యేభుయ్యేన జేట్ఠకే నిరూళ్హో, "భాతా"తి హి వుత్తే జేట్ఠభాతాతి విఞ్ఞాయతి, తస్మా కత్థచి ఠానే "కనిట్ఠభాతా"తి విసేసేత్వా వుత్తం.

నను చ భో కత్థచి "జేట్ఠభాతా"తి విసేసేత్వా వుత్తన్తి? సచ్చం, తం పన **భాతా**సద్దస్స కనిట్ఠేపి వత్తనతో పాకటీకరణత్థం "జేట్ఠభాతా"తి వుత్తం. యథా హి హరిణేసు వత్తమానస్స **మిగ**సద్దస్స కదాచి అవసేసచతుప్పదేసుపి వత్తనతో "హరిణమిగో"తి విసేసేత్వా వాచం భాసన్తి, ఏవం సమ్పదమిదం వేదితబ్బం. యథా చ గోహత్థిమహింసఅచ్ఛసూకరససబిళారాదీసు సామఞ్ఞవసేన **మిగ**సద్దే వత్తమానేపి "మిగచమ్మం మిగమంస"న్తి ఆగతట్ఠానే "హరిణస్సా"తి విసేసనసద్దం వినాపి "హరిణమిగచమ్మం హరిణమిగమంస"న్తి విసేసత్థాధిగమో హోతి, ఏత్థ న గోహత్థిఆదీనం చమ్మం వా మంసం వా విఞ్ఞాయతి. తథా "మిగమంసం ఖాదన్తీ"తి వచనస్స గోహత్థిఆదీనం మంసం ఖాదన్తీతి అత్థో న సమ్భవతి, ఏవమేవ కత్థచి వినాపి **జేట్ఠక**ఇతి విసేసనసద్దం "భాతా"తి వుత్తేయేవ "జేట్ఠకభాతా"తి అత్థో విఞ్ఞాయతీతి. నను చ భో "మిగచమ్మం, మిగమంస"న్తి ఏత్థ **చమ్మమంస**సద్దేహేవ విసేసత్థాధిగమో హోతీతి? న హోతి, **మిగ**సద్దస్స ఇవ **చమ్మమంస**సద్దానం సామఞ్ఞవసేన వత్తనతో, ఏవఞ్చ సతి కేన విసేసత్థాధిగమో హోతీతి చే? లోకసఙ్కేతవసేన, తథా హి **మిగ**సద్దే చ **చమ్మ**సద్దాదీసు చ సామఞ్ఞవసేన వత్తమానేసుపి లోకసఙ్కేతేన పరిచ్ఛిన్నత్తా గోహత్థిఆదీనం చమ్మాదీని న ఞాయన్తి లోకేన, అథ ఖో హరిణచమ్మాదీనియేవ ఞాయన్తి. "సఙ్కేతవచనం సచ్చం, లోకసమ్ముతి కారణ"న్తి హి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

గిలేసు అన్విచ్ఛాయం. పునప్పునం ఇచ్ఛా **అన్విచ్ఛా**. గిలేసతి.

యేసు పయతనే. యేసతి.

జేసు నేసు ఏసు హేసు గతియం. జేసతి. నేసతి. ఏసతి. హేసతి. ధాత్వన్తస్స పన సఞ్ఞోగవసేన "జేస్సతి, నేస్సతీ"తిఆదీనిపి గహేతబ్బాని. జేస్సమానో. జేస్సం, జేస్సన్తో. ఏత్థ చ –

> "యథా ఆరఞ్ఞకం నాగం, దన్తిం అన్వేతి హత్థినీ;
> జేస్సన్తం గిరిదుగ్గేసు, సమేసు విసమేసు చా"తి

పాళి నిదస్సనం.

దేసు హేసు అబ్యత్తసద్దే. దేసతి. హేసతి.

కాస సద్దకుచ్ఛాయం. కాసతి, ఉక్కాసతి. కాసో. కాసం సాసం దరం బల్యం, ఖీణమేధో నిగచ్ఛతి.

కాసు భాసు దిత్తియం. దిత్తీతి పాకటతా, విరాజనతా వా. కాసతి, పకాసతి. పకాసతి తేజో. దూరే సన్తో పకాసేన్తి. భాసతి. పభాసతి మిదం బ్యప్హం. పకాసో. కాసు ఓభాసో.

తత్ర పకాసతీతి **పకాసో**, పాకటో హోతీతి అత్థో. తుచ్ఛభావేన పుఞ్జభావేన వా కాసతి పకాసతి పాకటా హోతీతి **కాసు**. "కాసు" ఇతి ఆవాటోపి వుచ్చతి రాసిపి.

"కింను సన్తరమానోవ, కాసుం ఖనసి సారథి;
పుట్ఠో మే సమ్మ అక్ఖాహి, కింకాసుయా కరిస్ససీ"తి

ఏత్థ హి ఆవాటో కాసు నామ. "అఙ్గారకాసుం అపరే ఫుణన్తి, నరా రుదన్తా పరిదడ్ఢగత్తా"తి ఏత్థ రాసి. కారితే – పకాసేతీతి పకాసకో. ఓభాసేతీతి ఓభాసకో. కమ్మే పకాసియతీతి పకాసితో. ఏవం భాసితో. భావే – కాసనా. సఙ్కాసనా. పకాసనా. **తు**మన్తాదిత్తే "పకాసితుం, పకాసేతుం, ఓభాసితుం, ఓభాసేతుం. పకాసిత్వా, పకాసేత్వా, ఓభాసిత్వా, ఓభాసేత్వా"తి రూపాని భవన్తి. తద్ధితే భాసు ఏతస్స అత్థీతి భాసురో, పభస్సరో యో కోచి. భాసురోతి వా కేసరసీహో. ఇమస్మిం అత్థే **భాసు**సద్దో "**రాజ దిత్తియ**"న్తి ఏత్థ **రాజ**సద్దో వియ విరాజనవాచకో సియా, తస్మా రూపసిరియా విరాజనసమ్పన్నతాయ భాసు విరాజనతా ఏతస్స అత్థీతి **భాసురో**తి నిబ్బచనం ఞేయ్యం.

నాసు రాసు సద్దే. నాసతి. రాసతి. నాసా, నాసికా.

తత్ర **నాసా**తి హత్థిసోణ్డాపి నాసాతి వుచ్చతి "సచే మం నాగనాసూరూ, ఓలోకేయ్య పభావతీ"తిఆదీసు వియ. మనుస్సాదీనం నాసికాపి నాసాతి వుచ్చతి "యో తే హత్థే చ పాదే చ, కణ్ణనాసఞ్చ ఛేదయీ"తిఆదీసు వియ. నాసన్తి అబ్యత్తసద్దం కరోన్తి ఏతాయాతి నాసా. నాసా ఏవ **నాసికా**. యత్థ నిబ్బచనం న వదామ, తత్థ తం సువిఞ్ఞేయ్యత్తా అప్పసిద్ధత్తా వా న వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం, అవుత్తమ్పి పయోగవిచక్ఖణేహి ఉపపరిక్ఖిత్వా యోజేతబ్బం. అత్రిదం వుచ్చతి –

నాసా సోణ్డా కరో హత్థో,
హత్థిదబ్బే సమా మతా;
నాసా చ నాసికా చ ద్వే,
నరాదీసు సమా మతా"తి.

నస కోటిల్లే. నసతి.

భిసి భయే. భింసతి. భింసనకో. తదాసి యం భింసనకం. భేస్మాకాయో.

ఆసిసి ఇచ్ఛాయం. ఆపుబ్బో **సిసి** ఇచ్ఛాయం వత్తతి. ఆసిసతి. ఆసిసతేవ పురిసో. ఆసిసనా. ఆసిసత్తం. ఆసిసన్తో, ఆసిసమానో, ఆసమానో. "సుగ్గతిమాసమానా"తి పాళి ఏత్థ నిదస్సనం.

గసు అదనే. గసతి.

ఘుసీ కన్తికరణే. ఈకారన్తోయం, తేన ఇతో న నిగ్గహీతాగమో. ఘుసతి.

పంసు భంసు అవసంసనే. పంసతి. భంసతి.

ధంసు గతియం. ధంసతి. రజో నుద్ధంసతి ఉద్ధం.

పస విత్థారే. పసతి. పసు.

కుస అవ్హానే రోదనే చ. కోసతి, పక్కోసతి. పక్కోసకో, పక్కోసితో, పక్కోసనం.

కస్స గతియం. కస్సతి, పరికస్సతి. పటికస్సతి. మూలాయ పటికస్సేయ్య. **పటికస్సేయ్యాతి** ఆకడ్ఢేయ్య, మూలాపత్తియంయేవ పతిట్ఠాపేయ్యాతి అత్థో.

అస దిత్యాదానేసు చ. చకారో గతిపేక్ఖకో. అసతి.

దిస ఆదానసంవరణేసు. దిస్సతి పురిసో.

దాసు దానే. దాసతి.

రోస భయే. రోసతి. రోసకో.

భేసు చలనే. భేసతి.

పస బాధనఫస్సనేసు. పసతి. పాసో, నాగపాసో, హత్థపాసో.

లస కన్తియం. లసతి, అభిలసతి, విలసతి. లాసో, విలాసో, విలసనం.

చస భక్ఖణే. చసతి.

కస హింసాయం. కసతి.

తిస తిత్తియం. తిత్తి తప్పనం పరిపుణ్ణతా సుహితతా. తిసతి. తిత్తి.

వస నివాసే. వసతి, వసియతి, వచ్ఛతి. వత్థు, వత్థం, పరివాసో, నివాసో, ఆవాసో, ఉపవాసో, ఉపోసథో, విప్పవాసో, చిరప్పవాసీ, చిరప్పవుత్థో, వసిత్వా, వత్థుం, వసితుం ఇచ్చాదీని.

అత్ర **ఉపవాసోతి** అన్నేన వజ్జితో వాసో ఉపవాసో. **ఉపోసథోతి** ఉపవసన్తి ఏత్థాతి ఉపోసథో, ఉపవసన్తి సీలేన వా అనసనేన వా ఉపేతా హుత్వా వసన్తీతి అత్థో. అయం పనేత్థ అత్థుద్ధారో – "ఆయామావుసో కప్పిన ఉపోసథం గమిస్సామా"తిఆదీసు పాతిమోక్ఖుద్దేసో ఉపోసథో. "ఏవం అట్ఠఙ్గసమన్నాగతో ఖో విసాఖే ఉపోసథో ఉపవుత్థో"తిఆదీసు సీలం. "సుద్ధస్స వే సదా ఫగ్గు, సుద్ధస్సుపోసథో సదా"తిఆదీసు ఉపవాసో. "ఉపోసథో నామ నాగరాజా"తిఆదీసు పఞ్ఞత్తి. "న భిక్ఖవే తదహుపోసథే సభిక్ఖుకా ఆవాసా"తిఆదీసు ఉపవసితబ్బదివసోతి.

వస కన్తియం. వచ్ఛతి. జినవచ్ఛయో.

సస సుసనే. ససతి. ససో.

సస పాణనే. ససతి. సతోవ అస్ససతి, సతోవ పస్ససతి. ససో, ససనం. అస్సాసో పస్సాసో అస్ససన్తో పస్ససన్తో.

అస భువి. అత్థి. అస.

ఏత్థ **అత్థీ**తి ఆఖ్యాతపదం. న అత్థి ఖీరా బ్రాహ్మణీ. అత్థితా, అత్థిభావో, "యం కిఞ్చి రతనం అత్థీ"తిఆదీసు వియ నిపాతపదం. తస్మా **అత్థీ**తి పదం ఆఖ్యాతనిపాతవసేన దువిధన్తి వేదితబ్బం. **అస**ఇతి అవిభత్తికం నామికపదం. ఏత్థ చ "అసస్మీతి హోతీ"తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **అత్థీ**తి అస, నిచ్చస్సేతం అధివచనం. ఇమినా సస్సతదిట్ఠి వుత్తా.

తత్రాయం పదమాలా – "అత్థి, సన్తి. అసి, అత్థ. అస్మి, అస్మ, అమ్హి, అమ్హ" ఇచ్చేతాని పసిద్ధాని. "అత్థు, సన్తు. ఆహి, అత్థ. అస్మి, అస్మ అమ్హి, అమ్హ" ఇచ్చేతాని చ, "సియా, అస్స, సియుం, అస్సు, సియంసు. అస్స, అస్సథ. సియం, అస్స, అస్సామ" ఇచ్చేతాని చ పసిద్ధాని.

ఏత్థ పన "తేసఞ్చ ఖో భిక్ఖవే సమగ్గానం సమ్మోదమానానం...పే.... సియంసు ద్వే భిక్ఖూ అభిధమ్మే నానావాదా"తి పాళి నిదస్సనం . తత్థ **సియంసూ**తి భవేయ్యుం. **అభిధమ్మే**తి విసిట్ఠే ధమ్మే.

ఇదాని **సియా**సద్దస్స అత్థుద్ధారో పభేదో చ వుచ్చతే. **సియా**తి ఏకంసే చ వికప్పనే చ "పథవీధాతు సియా అజ్ఝత్తికా, సియా బాహిరా"తి ఏకంసే. "సియా అఞ్ఞతరస్స భిక్ఖునో ఆపత్తివీతిక్కమో"తి వికప్పనే.

సియాతి ఏకమాఖ్యాతపదం, ఏకమబ్యయపదం. ఆఖ్యాతత్తే ఏకవచనన్తం, అబ్యయత్తే యథాపావచనం. "పుత్తా మత్థి ధనా మత్థీ"తి ఏత్థ అత్థీతి అబ్యయపదమివ ఏకవచనన్తమ్పి బహువచనన్తమ్పి భవతి. తస్సాఖ్యాతత్తే పయోగోవిదితోవ. అబ్యయత్తే పన "సుఖం న సుఖసహగతం, సియా పీతిసహగత"న్తి "ఇమే ధమ్మా సియా పరిత్తారమ్మణా"తి చ ఏకవచనబహువచనప్పయోగా వేదితబ్బా. ఏత్థ ధాతుయా కిచ్చం నత్థి. పరోక్ఖాయం "ఇతిహ అస ఇతిహ అసా"తి దస్సనతో **అస** ఇతి పదం గహేతబ్బం. హియ్యత్తనీరూపాని అప్పసిద్ధాని. అజ్జతనియా పన "ఆసి, ఆసింసు, ఆసుం. ఆసి, ఆసిత్థ. ఆసిం, ఆసిమ్హా" ఇచ్చేతాని పసిద్ధాని. భవిస్సన్తియా "భవిస్సతి, భవిస్సన్తి" ఇచ్చాదీని. కాలాతిపత్తియా "అభవిస్సా, అభవిస్సంసు" ఇచ్చాదీని భవన్తి.

సాస అనుసిట్ఠియం. సాసతి, అనుసాసతి. కమ్మన్తం వో సాసతి, సాసనం, అనుసాసనం, అనుసాసనీ, అనుసిట్ఠి, సత్థా, సత్థం, అనుసాసకో, అనుసాసికా.

తత్ర **సాసన**న్తి అధిసీలాదిసిక్ఖత్తయసఙ్గహితసాసనం, పరియత్తిపటిపత్తిపటివేధసఙ్ఖాతం వా సాసనం. తఞ్హి సాసతి ఏతేన, ఏత్థ వాతి "సాసన"న్తి పవుచ్చతి. అపిచ **సాసన**న్తి "రఞ్ఞో సాసనం పేసేతీ"తిఆదీసు వియ పాపేతబ్బవచనం. తథా సాసనన్తి ఓవాదో, యో "అనుసాసనీ"తి చ, "అనుసిట్ఠీ"తి చ వుచ్చతి. **సత్థా**తి తివిధయానముఖేన సదేవకం లోకం సాసతీతి

సత్థా, దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికపరమత్థేహి యథారహం సత్తే అనుసాసతీతి అత్థో. **సత్థన్తి** సద్దే చ అత్థే చ సాసతి ఆచిక్ఖతి ఏతేనాతి సత్థం. కింతం? బ్యాకరణం.

ఈస ఇస్సరియే. ఇస్సరియం ఇస్సరభావో. ఈసతి. వజ్జీసో, జనపదేసో, మనుజేసో.

తత్ర **వజ్జీసోతి** వాచాయ ఈసో ఇస్సరోతి వజ్జీసో. కో సో? ఆయస్మా వజ్జీసో అరహా. ఆహ చ సయమేవ –

“వజ్జే జాతోతి వజ్జీసో, వచనే ఇస్సరోతి చ;

‘వజ్జీసో’ ఇతి మే నామం, అభవీ లోకసమ్మత”న్తి;

ఆస ఉపవేసనే. ఉపవేసనం నిసీదనం “ఆసనే ఉపవిట్ఠో సఙ్ఘో”తి ఏత్థ వియ. ఆసతి. అచ్ఛతి. ఆసీనో. ఆసనం. ఉపాసతి. ఉపాసకో.

తత్థ **ఆసనన్తి** ఆసతి నిసీదతి ఏత్థాతి ఆసనం, యం కిఞ్చి నిసీదనయోగ్గం మఞ్చపీఠాది.

కసీ గతిసోసనేసు. ఈకారన్తోయం ధాతు, తేనితో న నిగ్గహీతాగమో. కసతి.

నిసీ చుమ్బనే. నిసతి.

దిసీ అప్పీతియం. ధమ్మం దేస్సతి. దిసో. దిట్ఠో. దేస్సీ. దేస్సో. దేస్సియో.

తత్ర **దిసోతి** చ **దిట్ఠోతి** చ పచ్చామిత్తస్సాధివచనమేతం. సో హి పరే దేస్సతి నప్పియాయతి, పరేహి వా దేస్సియతి పియో న కరియతీతి “దిసో”తి చ “దిట్ఠో”తి చ వుచ్చతి. అథ వా **దిసోతి** చోరో వాపచ్చామిత్తో వా. **దిట్ఠోతి** పచ్చామిత్తోయేవ. అత్రిమే పయోగా –

“దిసో దిసం యం తం కయిరా, వేరీ వా పన వేరినం;

మిచ్ఛాపణిహితం చిత్తం, పాపియో నం తతో కరే”తి చ.

“దిసా హి మే ధమ్మకథం సుణన్తూ”తి చ, “దిసా హి మే తే మనుస్సే భజన్తు యే ధమ్మమేవాదపయన్తి సన్తో”తి చ,

“యస్సేతే చతురో ధమ్మా, వానరిన్ద యథా తవ;

సచ్చం ధమ్మో ధితి చాగో, దిట్ఠం సో అతివత్తతీ”తి చ.

దేస్సీతి దేస్సనసీలో అప్పియాయనసీలోతి దేస్సీ. “ధమ్మకామో భవం హోతి, ధమ్మదేస్సీ పరాభవో”తి ఇదమేత్థ పయోగనిదస్సనం. **దేస్సోతి** అప్పియో, తథా దేస్సియోతి. ఏత్థ చ –

“న మే దేస్సా ఉభో పుత్తా, మద్దీదేవీ న దేస్సియా;

సబ్బఞ్ఞుతం పియం మయ్హం, తస్మా పియే అదాసహ”న్తి చ,

“న మే సా బ్రాహ్మణీ దేస్సా, నపి మే బలం న విజ్జతీ”తి చ,

> “మాతా పితా న మే దేస్సా, నపి దేస్సం మహాయసం;
> సబ్బఞ్ఞుతం పియం మయ్హం, తస్మా వతమధిట్ఠహి”న్తి చ

పయోగా. సబ్బత్థ **మే**తి చ **మయ్హ**న్తి చ సామివచనం దట్ఠబ్బం.

ఇమాని పన పచ్చామిత్తస్స నామాని –

> “పచ్చమిత్తో రిపు దిట్ఠో, దిసో వేరీ చ సత్వ’రి;
> అమిత్తో చ సపత్తో చ, ఏవం పణ్ణత్తికారిసూ”తి.

ఏసు గతియం. ఏసతి.

భస్స భస్సనదిత్తీసు. భస్సనం వచనం. **దిత్తి** సోభా. భస్సతి. భస్సం, పభస్సరం.

ధిస సద్దే. ధిసతి.

దిస అతిసజ్జనే. దిసతి, ఉపదిసతి, సన్దిసతి, నిద్దిసతి, పచ్చాదిసతి, పటిసన్దిసతి, ఉద్దిసతి. దేసో, ఉద్దేసో ఇచ్చాదీని.

పిసు అవయవే. పిసతి.

ఇసి గతియం. ఇసతి.

ఫుస సమ్ఫస్సే. ఫుసతి. ఫస్సో, ఫుసనా, సమ్ఫుసనా, సమ్ఫుసితత్తం. ఏవరూపో కాయసమ్ఫస్సో అహోసి. ఫోట్ఠబ్బం, ఫుసితం. దేవో చ ఏకమేకం ఫుసాయతి. ఫుట్ఠుం, ఫుసితుం, ఫుసిత్వా, ఫుసిత్వాన, ఫుసియ, ఫుసియాన. ఫుస్స ఫుస్స బ్యన్తిం కరోతి.

తత్ర **ఫస్సో**తి ఆరమ్మణం ఫుసన్తి ఏతేన, సయం వా ఫుసతి, ఫుసనమత్తమేవ వా ఏతన్తి ఫస్సో, ఆరమ్మణే ఫుసనలక్ఖణో ధమ్మో.

రుస రిస హింసాయం. రోసతి. రిసతి. పురిసో.

ఏత్థ చ “పుం వుచ్చతి నిరయో, తం రిసతీతి **పురిసో**”తి ఆచరియా వదన్తి.

రిస గతియం. రేసతి.

విస పవేసనే. విసతి, పవిసతి. పవేసో, పవేసనం, నివేసనం, పవిసం. ఏత్థ **నివేసనం** వుచ్చతి గేహం.

మస ఆమసనే. మసతి, ఆమసతి, పరామసతి. పరామాసో, పరామసనం.

ఏత్థ **పరామాసో**తి పరతో ఆమసతీతి పరామాసో, అనిచ్చాదిధమ్మే నిచ్చాదివసేన గణ్హాతీతి అత్థో. "పరామాసో మిచ్ఛాదిట్ఠి కుమ్మగ్గో మిచ్ఛాపథో"తిఆదీని బహూని వేవచనపదాని అభిధమ్మతో గహేతబ్బాని.

ఇసు ఇచ్ఛాయం. ఇచ్ఛతి, సమ్పటిచ్ఛతి. సమ్పటిచ్ఛనం, ఇచ్ఛా, అభిచ్ఛా, ఇచ్ఛం, ఇచ్ఛమానో.

వేసు దానే. వేచ్ఛతి, పవేచ్ఛతి, పవేచ్ఛేతి. పవేచ్ఛం, పవేచ్ఛన్తో.

నిస బద్ధాయం. బద్ధాతి వినిబద్ధో, అహఙ్కారస్సేతం అధివచనం. నిసతి.

జుసి పీతిసేవనేసు. జోసతి.

ఇస పరియేసనే. ఏసతి. ఇసి, ఇట్ఠం, అనిట్ఠం, ఏసం, ఏసమానో.

సంకసే అచ్ఛనే. అచ్ఛనం నిసీదనం. సఙ్కసాయతి.

సకారన్తధాతురూపాని.

హకారన్తధాతు

హా చాగే. జహతి, విజహతి. విజహనం, జహితుం, జహాతవే, జహిత్వా, జహాయ.

మ్హి ఈసంహసనే. మ్హాయతే, ఉమ్హాయతే విమ్హాయతే.

తత్థ **మ్హాయతే**తి సితం కరోతి. **ఉమ్హాయతే**తి పహట్ఠాకారం దస్సేతి. **విమ్హాయతే**తి విమ్హాయనం కరోతి. తత్రాయం పాళి "న నం ఉమ్హాయతే దిస్వా. పేక్ఖితేన మ్హితేన చ. మ్హితపుబ్బంవ భాసతి. యదా ఉమ్హాయమానా మం, రాజపుత్తీ ఉదిక్ఖతి. ఉమ్హాపేయ్య పభావతీ. పమ్హాపేయ్య పభావతీ"తి.

తత్థ **ఉమ్హాయమానా**తి పహట్ఠాకారం దస్సేత్వా హసమానా. **ఉమ్హాపేయ్యా**తి సితవసేన పహంసేయ్య. **పమ్హాపేయ్యా**తి మహాహసితవసేన పరిహాసేయ్య.

హు దానే. హవతి. హుతి.

హు పసజ్జకరణే. పసజ్జకరణం పకారేన సజ్జనక్రియా. హవతి. హుతో, హుతవా, హుతావీ, ఆహుతి.

హూ సత్తాయం. హోతి, హోన్తి. హోసి, హోథ. హోమి, హోమ. పహోతి, పహోన్తి. పహూతం, పహూతా, కుతో పహూతా కలహా వివాదా. హోన్తో, హోన్తా, హోన్తం, పహోన్తో. పచ్ఛాసమణేన హోతబ్బం. హోతుం హోతుయే, పహోతుం, హుత్వాన. వత్తమానావిభత్తిరూపాదీని. ఏత్థ పసిద్ధరూపానేవ గహితాని.

హోతు, హోన్తు. హోసి, హోథ. హోమి, హోమ. పఞ్చమీవిభత్తిరూపాని. ఏత్థాపి పసిద్ధరూపానేవ గహితాని.

హువేయ్య, హువేయ్యుం. హువేయ్యాసి, హువేయ్యాథ. హువేయ్యామి, హువేయ్యామ. హువేథ, హువేరం. హువేథో, హువేయ్యావ్హో. హువేయ్యం, హువేయ్యామ్హే. సత్తమియా రూపాని. ఏత్థ పన "ఉపకో ఆజీవకో 'హువేయ్య పావుసో'తి వత్వా సీసం ఓకమ్పేత్వా ఉమ్మగ్గం గహేత్వా పక్కమీ"తి **పాళియం హువేయ్యా**తి పదస్స దస్సనతో నయవసేన 'హువేయ్య, హువేయ్యు'న్తిఆదీని వుత్తాని. **హుపేయ్యా**తిపి పాఠో దిస్సతి, యథా పచ్చపేక్ఖణా. తబ్బసేన "హుపేయ్య, హుపేయ్యుం . హుపేయ్యాసీ"తిఆదినా **వ**కారస్స **ప**కారాదేసభూతాని రూపానిపి గహేతబ్బాని.

అపరో నయో – హేయ్య, హేయ్యుం. హేయ్యాసి, హేయ్యాథ. హేయ్యామి, హేయ్యామ. హేథ, హేరం. హేథో, హేయ్యావ్హో. హేయ్యం, హేయ్యామ్హే. ఇమాని అట్ఠకథానయేన గహితరూపాని. ఏత్థ పన "న చ ఉప్పాదో హోతి. సచే హేయ్య, ఉప్పాదస్సాపి ఉప్పాదో పాపుణేయ్యా"తి ఇదమ్పి నిదస్సనం దట్ఠబ్బం.

హువ, హువు. హువే, హువిత్థ. హువం, హువిమ్హ. హువిత్థ, హోథ ఇచ్చపి సఞ్ఞోగతకారలోపేన అహోసీతి అత్థో. తథాహి "కసిరా జీవికా హోథా"తి పదస్సత్థం వణ్ణేన్తేహి "దుక్ఖా నో జీవికా అహోసీ"తి అత్థో వుత్తో. హువిరే. హువిత్థో, హువివ్హో. హువిం, హువిమ్హే. పరోక్ఖాయ రూపాని.

అహువా, అహువూ. అహువో, అహువత్థ. అహువం, అహువమ్హ. అహువత్థ, అహువత్థుం. అహువసే, అహువవ్హం. అహువిం, అహువమ్హసే. హియ్యత్తనీరూపాని.

ఏత్థ **అహువమ్హసే**తి మయం భవమ్హసేతి అత్థో. "అకరమ్హస తే కిచ్చం, యం బలం అహువమ్హసే"తి **పాళియం** పన "అహువ అమ్హసే" ఇతి వా పదచ్ఛేదో కాతబ్బో "అహు అమ్హసే"తి వా. పచ్ఛిమనయే **వ**కారాగమో "అహువా"తి చ "అహూ"తి చ ద్విన్నమ్పి అహోసీతి అత్థో. **అమ్హ**న్తి అమ్హాకం. **సే**తి నిపాతమత్తం. ఇదం వుత్తం హోతి – అమ్హాకం యం బలం అహోసి, మయం తేన బలేన తవ కిచ్చం అకరమ్హాతి.

అహోసి, అహుం, అహేసుం. అహువో, అహువిత్థ. అహోసిత్థఇచ్చపి. అహోసిం, అహువాసిం ఇచ్చపి, అహోసిమ్హా, అహుమ్హా . అహువా, అహువు, అహువసే, అహువివ్హం. అహువం, అహుం ఇచ్చపి. అహువిమ్హే. అజ్జతనియా రూపాని.

ఏత్థ "అహం కేవట్టగామస్మిం, అహుం కేవట్టదారకో"తి దస్సనతో "అహు"న్తి వుత్తం, అహోసిన్తి అత్థో. "అహం భదన్తే అహువాసిం పుబ్బే సుమేధనామస్స జినస్స సావకో"తి దస్సనతో "అహువాసి"న్తి ఇచ్ఛేవత్థో. తథా హి **అనేకవణ్ణవిమానవత్థుఅట్ఠకథాయం** ఇమిస్సా పాళియా అత్థం వణ్ణేన్తేహి **అహువాసి**న్తి అహోసిన్తి అత్థో పకాసితో.

"హేస్సతి, హేహిస్సతి, హేహితి, హోహితీ"తి ఇమాని చత్తారి భవిస్సన్తియా మాతికాపదాని వేదితబ్బాని.

ఇదాని తాని విభజిస్సామి – హేస్సతి, హేస్సన్తి. హేస్ససి, హేస్సథ. హేస్సామి, హేస్సామ. హేస్సతే, హేస్సన్తే. హేస్ససే, హేస్సవ్హే. హేస్సం, హేస్సామ్హే. ఇమాని "అనాగతమ్హి అద్ధానే, హేస్సామ సమ్ముఖా ఇమ"న్తి దస్సనతో వుత్తాని.

హేహిస్సతి, హేహిస్సన్తి. హేహిస్ససి. సేసం విత్థారేతబ్బం.

హోహిస్సతి, హోహిస్సన్తి. హోహిస్ససి. సేసం విత్థారేతబ్బం.

హేహితి, హేహిన్తి. హేహిసి. సేసం విత్థారేతబ్బం.

హోహితి, హోహిన్తి. హోహిసి. సేసం విత్థారేతబ్బం. భవిస్సన్తియా రూపాని.

అహువిస్సా, అహువిస్సంసు. అహువిస్ససే, అహువిస్సథ. అహువిస్సం, అహువిస్సమ్హా. అహువిస్సథ, అహువిస్సిసు. అహువిస్ససే , అహువిస్సవ్హే. అహువిస్సిం, అహువిస్సామ్హసే. కాలాతిపత్తిరూపాని.

వ్హే అవ్హాయనే బద్ధాయం సద్దే చ. అవ్హాయనం పక్కోసనం. **బద్ధాతి** అహఙ్కారో, ఘట్టనం వా సారమ్భకరణం వా. **సద్దో** రవో. వ్హేతి, వ్హాయతి, అవ్హేతి, అవ్హాయతి, అవ్హాసి ఇచ్చపి. కచ్చాయనో మాణవకోస్మి రాజ, అనూననామో ఇతి మవ్హయన్తి. **ఆ**సద్దో ఉపసగ్గోవ, సో సఞ్ఞోగపరత్తా రస్సో జాతో. అవ్హితో. అనవ్హితో తతో ఆగా. అవ్హా, అవ్హాయనా. వారణవ్హయనా రుక్ఖా. కామవ్హే విసయే. కుమారో చన్దసవ్హయో.

> “సత్తతన్తిం సుమధురం,
> రామణేయ్యం అవాచయిం;
> సో మం రఙ్గమ్హి అవ్హేతి,
> సరణం మే హోహి కోసియా”తి.

ఏత్థ **అవ్హేతీ**తి సారమ్భవసేన అత్తనో విసయం దస్సేతుం సఙ్ఘట్టతీతి అత్థో. “సమాగతే ఏకసతం సమగ్గే, అవ్హేత్థ యక్ఖో అవికమ్పమానో”తి ఏత్థాపి సారమ్భవసేన ఘట్టనం అవ్హాయనం నామ.

> “తత్థ నచ్చన్తి గాయన్తి, అవ్హాయన్తి వరావరం;
> అచ్ఛరా వియ దేవేసు, నారియో సమలఙ్కతా”తి

ఏత్థ పన **అవ్హాయన్తి వరావర**న్తి వరతో వరం నచ్చఞ్చ గీతఞ్చ కరోన్తియో సారమ్భం కరోన్తీతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

పఞ్హ పుచ్ఛాయం. భిక్ఖు గరుం పఞ్హం పఞ్హతి. పఞ్హో. అయం పన పాళి “పరిపుచ్ఛతి పరిపఞ్హతి ఇదం భన్తే కథం ఇమస్స కో అత్థో”తి. **పఞ్హ**సద్దో పుల్లిఙ్గవసేన గహేతబ్బో. “పఞ్హో మం పటిభాతి, తం సుణా”తి యేభుయ్యేన పుల్లిఙ్గప్పయోగదస్సనతో. కత్థచి పన ఇత్థిలిఙ్గోపి భవతి నపుంసకలిఙ్గోపి. తథా హి “పఞ్హా మేసా కుసలేహి చిన్తితా. కోణ్డఞ్ఞ పఞ్హాని వియాకరోహీ”తి తద్దీపికా పాళియో దిస్సన్తి, లిఙ్గవిపల్లాసో వా తత్థ దట్ఠబ్బో.

పఞ్హ ఇచ్ఛాయం. పఞ్హతి. పఞ్హో. ఏత్థ చ **పఞ్హో**తి ఞాతుం ఇచ్ఛితో అత్థో. ఇదం పనేత్థ నిబ్బచనం పఞ్హీయతి ఞాతుం ఇచ్ఛీయతి సోతి **పఞ్హో**తి. తథా హి వుత్తం “విస్సజ్జితమ్హి పఞ్హే”తి ఇమిస్సా **నేత్తిపాళియా** అత్థం సంవణ్ణేన్తేన “**పఞ్హే**తి ఞాతుం ఇచ్ఛితే అత్థే”తి.

మిహ సేచనే. మిహతి, ఉమ్మిహతి. మేఘో, మేహనం.

తత్థ **ఉమ్మిహతీ**తి పస్సావం కరోతి. **మేఘో**తి మిహతి సిఞ్చతి లోకం వస్సధారాహీతి మేఘో, పజ్జున్నో. **మేహన**న్తి ఇత్థీనం గుయ్హట్ఠానం.

దహ భస్మీకరణే ధారణే చ. ఆగారాని అగ్గి దహతి. అయం పురిసో ఇమం ఇత్థిం అయ్యికం దహతి, మమ అయ్యికాతి ధారేతీతి అత్థో. ఇమస్స పురిసస్స అయం ఇత్థీ అయ్యికా హోతీతి అధిప్పాయో. అత్ర పనాయం పాళి "సక్యా ఖో అమ్బట్ఠ రాజానం ఉక్కాకం పితామహం దహన్తీ"తి. అగ్గినా దడ్ఢం గేహం, దయ్హతి, దయ్హమానం. **దస్స డాదేసే** "డహతీ"తి రూపం. "డహన్తం బాలమన్వేతి, భస్మాఛన్నోవ పావకో"తిఆదయో పయోగా ఏత్థ నిదస్సనాని భవన్తి.

చహ పరిసక్కనే. చహతి.

రహ చాగే. రహతి. రహో, రహితో.

రహి గతియం. రహతి. రహో, రహం.

దహి బహి వుద్ధియం. దహతి. బహతి.

బహి సద్దే చ. చకారో వుద్ధాపేక్ఖో. బహతి.

తుహి దుహి అద్దనే. తుహతి. దుహతి.

అరహ మహ పూజాయం. అరహతి. అరహం, అరహా. మహతి.

మహనం, మహో. విహారమహో. చేతియమహో.

తత్ర నిక్కిలేసత్తా ఏకన్తదక్ఖిణేయ్యభావేన అత్తనో కతపూజాసక్కారాదీనం మహప్ఫలభావకరణేన అరహణీయో పూజనీయోతి **అరహా,** ఖీణాసవో.

ఈహ చేతాయం. ఈహతి. ఈహా. **ఈహా** వుచ్చతి వీరియం.

వహ మహ బుద్ధియం. వహతి, మహతి.

అహి పిలహి గతియం. అహతి. పిలహతి, అహి.

ఏత్థ చ **అహీ**తి నిప్పాదోపి సమానో అహతి గచ్ఛతి గన్తుం సక్కోతీతి అహి.

గరహ కలహ కుచ్ఛనే. గరహతి. గరహా, కలహతి, కలహో.

వరహ వలహ పధానియే పరిభాసనహింసాదానేసు చ. వరహతి. వలహతి. వరాహో.

ఏత్థ చ **వరాహో**తి సూకరోపి హత్థీపి వుచ్చతి. తథా హి "ఏనేయ్యా చ వరాహా చ. మహావరాహోవ నివాపపుట్ఠో"తిఆదీసు సూకరో "వరాహో"తి నామేన వుచ్చతి. "మహావరాహస్స నదీసు జగ్గతో, భిసం ఘసమానస్సా"తిఆదీసు పన హత్థీ "వరాహో"తి నామేన వుచ్చతి. **మహావరాహస్సా**తి హి మహాహత్థినోతి అత్థో.

వేహు జేహు వాహు పయతనే. వేహతి, జేహతి. వాహతి. వాహనో.

వాహనో వుచ్చతి అస్సో. సో హి వాహన్తి సఙ్గామాదీసు కిచ్చే ఉప్పన్నే పయతన్తి వీరియం కరోన్తి, ఏతేనాతి **వాహనో**తి వుచ్చతి.

దాహు నిద్దక్ఖయే. దాహతి.

ఊహ వితక్కే. ఊహతి, ఆయూహతి, వియూహతి, బ్యూహతి అపోహతి. ఊహనం, ఆయూహనం, బ్యూహో, అపోహో.

తత్థ **ఊహతీ**తి వితక్కేతి, **ఆయూహతీ**తి వాయమతి, **వియూహతీ**తి పంసుం ఉద్ధరతి. ఏవం **బ్యూహతీ**తి ఏత్థాపి. **అపోహతీ**తి ఛడ్డేతి, అథ వా వివేచేతి.

గాహు విలోళనే. గాహతి. గాహో, చన్దగ్గాహో, సూరియగ్గాహో, నక్ఖత్తగ్గాహో.

గహ గహణే. గహతి, పగ్గహతి. ఆహుతింపగ్గహిస్సామి. పగ్గహో, పగ్గాహో.

పగ్గహోతి పత్తో. **పగ్గాహో**తి వీరియం.

సహ పరిసహనే. పరిసహనం ఖన్తి. సహతి. సహో, అసహో, అసయ్హో.

రుహ చమ్మని పాతుభావే. రుహతి. రుక్ఖో.

మాతు మానే. మాహతి.

గుహూ సంవరణే. గుహతి నిగ్గుహతి. గుహో, గుయ్హకో.

వహ పాపుణే. వహతి. వారివహో.

దుహ పపూరణే. దుహతి, దోహతి. దుయ్హమానా గావీ.

దిహ ఉపచయే. దేహతి. దేహో. **దేహో**తి సరీరం.

లిహ అస్సాదనే. లేహతి, పలేహతి. లేహనీయం. అత్రాయం పాళి "సునఖా హిమస్స పలిహింసు పాదే"తి. అయం పనత్థో – సునఖా ఇమస్స కుమారస్స పాదతలే అత్తనో జివ్హాయ పలిహింసూతి.

ఓహ చాగే. ఓహతి. సబ్బమనత్థం అపోహతి. అపోహో.

బ్రహ్మ ఉగ్గమే. బ్రహతి. బ్రహ్.

దహ థహ హింసత్థా. దహతి. థహతి.

బ్రూహ వడ్ఢనే. ఉపరూపరి బ్రూహతీతి **బ్రహ్మా**. కారితే "వివేకమనుబ్రూహేతుం వట్టతీ"తి పయోగో.

బ్రహ్మాతి తేహి తేహి గుణవిసేసేహి బ్రూహితోతి బ్రహ్మా. **బ్రహ్మా**తి మహాబ్రహ్మాపి వుచ్చతి తథాగతోపి బ్రాహ్మణోపి మాతాపితరోపి సేట్ఠమ్పి. "సహస్సో బ్రహ్మా ద్విసహస్సో బ్రహ్మా"తిఆదీసు హి మహాబ్రహ్మా "బ్రహ్మా"తి వుచ్చతి. "బ్రహ్మాతి ఖో భిక్ఖవే తథాగతస్సేతం అధివచన"న్తి ఏత్థ తథాగతో.

"తమోనుదో బుద్ధో సమన్తచక్ఖు,
లోకన్తగూ సబ్బభవాతివత్తో;
అనాసవో సబ్బదుక్ఖప్పహీనో,
సచ్చవ్హయో బ్రహ్మా ఉపాసితో మే"తి

ఏత్థ బ్రాహ్మణో. "బ్రహ్మాతి మాతాపితరో, పుబ్బాచరియాతి వుచ్చరే"తి ఏత్థ మాతాపితరో. "బ్రహ్మాచక్కం పవత్తేతీ"తి ఏత్థ సేట్ఠం. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

"మహాబ్రహ్మాని విప్పే చ, అథో మాతాపితూసు చ;
తథాగతే చ సేట్ఠే చ, **బ్రహ్మా**సద్దో పవత్తతీ"తి.

అపరో నయో – **బ్రహ్మా**తి తివిధా బ్రహ్మానో సమ్ముతిబ్రహ్మానో ఉపపత్తిబ్రహ్మానో విసుద్ధిబ్రహ్మానోతి.

"సమ్పన్నం సాలికేదారం, సువా భుఞ్జన్తి కోసియ;
పటివేదేమి తే బ్రహ్మా, న నే వారేతుముస్సహే,
పరిబ్బజ మహాబ్రహ్మా, పచన్తఞ్ఞేపి పాణినో"తి చ

ఏవమాదీసు హి **బ్రహ్మా**సద్దేన సమ్ముతిబ్రహ్మానో వుత్తా.

"అపారుతా తేసం అమతస్స ద్వారా,
యే సోతవన్తో పముఞ్చన్తు సద్ధం;
విహింససఞ్ఞీ పగుణం న భాసిం,
ధమ్మం పణీతం మనుజేసు బ్రహ్మా,

అథ ఖో బ్రహ్మా సహమ్పతీ"తి చ ఏవమాదీసు **బ్రహ్మా**సద్దేన ఉపపత్తిబ్రహ్మా. "బ్రహ్మాచక్కం పవత్తేతీ"తిఆదివచనతో **బ్రహ్మా**న్తి అరియధమ్మో వుచ్చతి. తతో నిబ్బత్తా అవిసేసేన సబ్బేపి అరియా విసుద్ధిబ్రహ్మానో నామ పరమత్థబ్రహ్మతాయ. విసేసతో పన "బ్రహ్మాతి ఖో భిక్ఖవే తథాగతస్సేతం అధివచన"న్తి వచనతో సమ్మాసమ్బుద్ధో ఉత్తమబ్రహ్మా నామ సదేవకే లోకే బ్రహ్మభూతేహి గుణేహి ఉక్కంసపారమిప్పత్తితో. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

"సమ్ముతియుపపత్తీనం, విసుద్ధీనం వసేన చ;
బ్రహ్మానో తివిధా హోన్తి, ఉత్తమేన చతుబ్బిధా"తి.

ధిమ్హ నిట్ఠుభనే. ధిమ్హేతి. “పటివామగతం సల్లం, పస్స ధిమ్హామి లోహిత”న్తి పాళి నిదస్సనం.

తత్థ **ధిమ్హామీ**తి నిట్ఠుభామీతి అత్థో.

హకారన్తధాతురూపాని.

ళకారన్తధాతు

బిళ అక్కోసే. బేళతి. బిళారో.

కీళ విహారే. కీళతి. కీళా.

అళ ఉగ్గమే. అళతి. వాళో.

లళ విలాసే. లళతి. లళితో అస్సో.

కళ మదే కక్కస్సే చ. కక్కస్సం కస్సనియం ఫరుసభావో. కళతి.

తుళ తోళనే. తోళతి.

హుళ హోళ గతియం. హుళతి. హోళతి.

రోళ అనాదరే. రోళతి.

లోళ ఉమ్మాదే. లోయతి.

హేళ హోళ అనాదరే. హేళతి. హోళతి.

వాళ ఆలపే. వాళతి.

దాళ ధాళ విసరణే. దాళతి. ధాళతి.

హాళ సిలాఘాయం. హాళతి.

హీళ అనాదరే. హీళతి. హీళా, హీళికో, హీళితో.

కళ సేచనే. కళతి. కళనం.

హేళ వేఠనే. హేళతి.

ఈళ **థుతియం**. ఈళతి.

జుళ గతియం. జుళతి, జోళతి.

పుళ ముళ సుఖనే. పుళతి. ముళతి.

గుళ రక్ఖాయం. గుళతి. గుళో.

జుళ బన్ధనే. జుళతి.

కుళ ఘుసనే. కుళతి.

ఖుళ బాల్యే చ. చకారో ఘుసనాపేక్ఖకో. ఖుళతి.

సుళ బుళ సంవరణే. సుళతి. బుళతి.

పుళ సఙ్ఘాతే. పుళతి. పుళినం.

సళ అబ్యత్తసద్దే. సళతి. సాళికో, సాళికా.

> "ఉసభోవ మహీ నదతి,
> మిగరాజావ కూజతి;
> సుసుమారోవ సళతి,
> కిం విపాకో భవిస్సతీ"తి నిదస్సనం;

ఇమాని ళకారన్తధాతురూపాని.

ఇతి **భూవాది**గణే **అ**వగ్గన్తధాతురూపాని సమత్తాని. ఏత్తావతా సబ్బాపి **భూవాది**గణే ధాతుయో పకాసితా.

ఇదాని **భూవాది**గణికధాతూనంయేవ కాచి అసమానసుతికా, కాచి అసమానన్తికా. తాసు కాచి సమానత్థవసేన సమోధానేత్వా పుబ్బాచరియేహి వుత్తా, తాయేవ ధాతుయో ఏకదేసేన రూపవిభావనాదీహి సద్ధిం పకాసయిస్సామ. తం యథా?

హూ భూ సత్తాయం హోతి, భవతి. పహోతి, పభవతి. హువేయ్య పావుసో. సచే ఉప్పాదో హేయ్య. అజేసి యక్ఖో నరవీరసేట్ఠం, తత్థప్పనాదో తుములో బహూవ. అమ్బా'యం అహువా పురే. అహు రాజా విదేహానం. పహూతం మే ధనం సక్క. పహూతమరియో పకరోతి పుఞ్ఞం. పహూతవిత్తో పురిసో. పహూతజివ్హో భగవా. పియప్పభూతా కలహా వివాదా. పచ్చాసమణేన హోతబ్బం. భవితబ్బం. హోతుం, హేతుయే, భవితుం. హుత్వా, హుత్వాన. భవిత్వా, భవిత్వాన.

ఏత్థ పన "అత్థి హేహితి సో మగ్గో, న సో సక్కా న హేతుయే"తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **నహేతుయే**తి అభవితుం. **హూ**ధాతుతో **తుం**పచ్చయస్స **తవే**పచ్చయస్స వా **తుయే** ఆదేసో, **ఊ**కారస్స చ **ఏ**కారాదేసో కతోతి దట్ఠబ్బం. అథ వా హేతుభావాయ **న** న సక్కాతిపి అత్థో. అయం పనత్థో ఇధ నాధిప్పేతో, పురిమోయేవత్థో అధిప్పేతో **హోతి**స్స ధాతునో

పయోగభావాయ ఉదాహరితపదస్సత్థభావతో. తత్థ **పహోతీ**తి ఇదం వత్థం విపులభావేన చీవరం కాతుం పహోతి, నో నప్పహోతి. **పహోతీ**తి వా పురిసో అరయో జేతుం సక్కోతి. అథ వా **పహోతీ**తి హోతి. **పభవతీ**తి సన్దతి. **పహూత**న్తి విపులం, మహన్తన్తి అత్థో. **పహూతవిత్తో**తి విపులవిత్తో మహద్ధనో. **పహూతజివ్హో**తి సుపుథులసుదీఘసుముదుకజివ్హో, **పియప్పభూతా**తి పియతో నిబ్బత్తా.

గము సప్ప గతియం. గచ్ఛతి, గమతి, ఘమ్మతి, ఆగచ్ఛతి, ఉగ్గచ్ఛతి, అతిగచ్ఛతి, పటిగచ్ఛతి, అవగచ్ఛతి, అధిగచ్ఛతి, అనుగచ్ఛతి, ఉపగచ్ఛతి, అపగచ్ఛతి, విగచ్ఛతి, నిగచ్ఛతి, నిగ్గచ్ఛతి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని. "సముగ్గచ్ఛతీ"తిఆదినా ఉపసగ్గద్వయవసేనపి యథాసమ్భవం యోజేతబ్బాని. సప్పతి, సంసప్పతి, పరిసప్పతి. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

తత్థ **గమతీ**తి గచ్ఛతి. కారితే "దేవదత్తం గమేతి గమయతీ"తి రూపాని భవన్తి. "అపాయం గమేతీతి అపాయగమనీయ"న్తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం. **చురాది**గణం పత్తస్స **ఆ**పుబ్బస్స ఇమస్స "ఆగమేతి, ఆగమయతి, ఆగమేన్తో, ఆగమయమానో"తి సుద్ధకత్తురూపాని భవన్తి.

తత్థ **ఆగమేతీ**తి ముహుత్తం అధివాసేతీతి అత్థో. **ఘమ్మతీ**తి గచ్ఛతి. **ఆగచ్ఛతీ**తి ఆయాతి. **ఉగ్గచ్ఛతీ**తి ఉయ్యాతి ఉద్ధం గచ్ఛతి. **అతిగచ్ఛతీ**తి అతిక్కమిత్వా గచ్ఛతి. **పటిగచ్ఛతీ**తి పున గచ్ఛతి. **అవగచ్ఛతీ**తి జానాతి. **అధిగచ్ఛతీ**తి లభతి జానాతి వా. **అనుగచ్ఛతీ**తి పచ్ఛతో గచ్ఛతి. **ఉపగచ్ఛతీ**తి సమీపం గచ్ఛతి. **అపగచ్ఛతీ**తి అపేతి. **విగచ్ఛతీ**తి విగమతి. **నిగచ్ఛతీ**తి లభతి. "యసం పోసో నిగచ్ఛతీ"తి ఇదం నిదస్సనం. **నిగ్గచ్ఛతీ**తి నిక్ఖమతి. **సప్పతీ**తి గచ్ఛతి. **సంసప్పతీ**తి సంసరన్తో గచ్ఛతి. **పరిసప్పతీ**తి సమన్తతో గచ్ఛతి.

ఇదాని పన విఞ్ఞూనం సాట్ఠకథే తేపిటకే బుద్ధవచనే పరమకోసల్లజననత్థం సప్పయోగం పదమాలం కథయామ. సేయ్యథిదం? సో గచ్ఛతి, తే గచ్ఛన్తి, గచ్ఛరే. త్వం గచ్ఛసి, తుమ్హే గచ్ఛథ. అహం గచ్ఛామి, మయం గచ్ఛామ. సో గచ్ఛతే, తే గచ్ఛన్తే. త్వం గచ్ఛసే, తుమ్హే గచ్ఛవ్హే. అహం గచ్ఛే, మయం గచ్ఛామ్హే. వత్తమానాయ రూపాని.

సో గచ్ఛతు, తే గచ్ఛన్తు. త్వం గచ్ఛాహి, గచ్ఛ, గచ్ఛస్సు, తుమ్హే గచ్ఛథ. అహం గచ్ఛామి, మయం గచ్ఛామ. సో గచ్ఛతం, తే గచ్ఛన్తం. త్వం గచ్ఛస్సు, తుమ్హే గచ్ఛవ్హో. అహం గచ్ఛే, మయం గచ్ఛామసే. పఞ్చమియా రూపాని.

సో గచ్ఛేయ్య, గచ్ఛే, తే గచ్ఛేయ్యుం. త్వం గచ్ఛేయ్యాసి, తుమ్హే గచ్ఛేయ్యాథ. అహం గచ్ఛేయ్యామి, మయం గచ్ఛేయ్యామ, గచ్ఛేము. సో గచ్ఛేథ, తే గచ్ఛేరం. త్వం గచ్ఛేథో, తుమ్హే గచ్ఛేయ్యావ్హో. అహం గచ్ఛేయ్యం, మయం గచ్ఛేయ్యామ్హే. సత్తమియా రూపాని.

సో గచ్ఛ, తే గచ్ఛు. త్వం గచ్ఛే, తుమ్హే గచ్ఛిత్థ, గఞ్ఛిత్థ. అహం గచ్ఛం, మయం గచ్ఛిమ్హ, గఞ్ఛిమ్హ. సో గచ్ఛిత్థ, గఞ్ఛిత్థ, తే గచ్ఛిరే. త్వం గచ్ఛిత్థో, తుమ్హే గచ్ఛివ్హో. అహం గచ్ఛిం, గఞ్ఛిం, మయం గచ్ఛిమ్హే. పరోక్ఖాయ రూపాని.

సో అగచ్ఛా, తే అగచ్ఛూ. త్వం అగచ్ఛే, తుమ్హే అగచ్ఛథ. అహం అగచ్ఛం, మయం అగచ్ఛమ్హా. సో అగచ్ఛథ, తే అగచ్ఛత్థుం. త్వం అగచ్ఛసే, తుమ్హే అగచ్ఛివ్హం. అహం అగచ్ఛం, మయం అగచ్ఛిమ్హే. అజ్జతనియా రూపాని.

సో గచ్ఛిస్సతి, తే గచ్ఛిస్సన్తి. త్వం గచ్ఛిస్ససి, తుమ్హే గచ్ఛిస్సథ. అహం గచ్ఛిస్సామి, మయం గచ్ఛిస్సామ. సో గచ్ఛిస్సతే, తే గచ్ఛిస్సన్తే. త్వం గచ్ఛిస్ససే, తుమ్హే గచ్ఛిస్సవ్హే. అహం గచ్ఛిస్సం, మయం గచ్ఛిస్సామ్హే. భవిస్సన్తియా రూపాని.

సో అగచ్ఛిస్సా, తే అగచ్ఛిస్సంసు. త్వం అగచ్ఛిస్సే, తుమ్హే అగచ్ఛిస్సథ. అహం అగచ్ఛిస్సం, మయం అగచ్ఛిస్సామ్హా. సో అగచ్ఛిస్సథ, తే అగచ్ఛిస్సిసు. త్వం అగచ్ఛిస్ససే, తుమ్హే అగచ్ఛిస్సవ్హే. అహం అగచ్ఛిస్సం, మయం అగచ్ఛిస్సామ్హసే. కాలాతిపత్తియా రూపాని.

తత్థ అజ్జతనియా కాలాతిపత్తియా చ **అ**కారాగమం సబ్బేసు పురిసేసు సబ్బేసు వచనేసు లబ్భమానమ్పి సాసనే అనియతం హుత్వా లబ్భతీతి దట్ఠబ్బం. తథా హి "అగచ్ఛి, గచ్ఛి, అగచ్ఛిస్సా, గచ్ఛిస్సా"తిఆదినా ద్వే ద్వే రూపాని దిస్సన్తి. గమతి, గమన్తి. గమతు, గమన్తు. గమేయ్య. గమేయ్యుం. సేసం సబ్బం విత్థారేతబ్బం.

ఇదాని పరోక్ఖాహియ్యత్తనజ్జతనీసు విసేసో వుచ్చతే – సో పురిసో మగ్గం గ, సా ఇత్థీ ఘర'మాగ. తే మగ్గం గు, తా ఘర'మాగు. **ఏ**కారస్స **అ**కారాదేసం త్వం మగ్గం గ, త్వం ఘర"మాగ. తుమ్హే మగ్గం గుత్థ, తుమ్హే ఘర'మాగుత్థ. అహం మగ్గం గం, అహం ఘర'మాగం. అహం తం పురిసం అన్వగం, మయం మగ్గం గుమ్హ, మయం ఘరం ఆగుమ్హ, మయం తం పురిసం అన్వగుమ్హ. అయం తావ పరోక్ఖాయ విసేసో.

"సో మగ్గం అగమా, తే మగ్గం అగమూ" ఇచ్చాది హియ్యత్తనియా రూపం. "సో అగమి, తే అగముం, తే గుం" ఇచ్చాది అజ్జతనియా రూపం.

ఇదాని తేసం పదరూపాని పాకటీకరణత్థం కిఞ్చి సుత్తం కథయామ – "సోపాగా సమితిం వనం. అథేత్థ పఞ్చమో ఆగా. ఆగుం దేవా యసస్సినో. మాహం కాకోవ దుమ్మేధో, కామానం వసమన్వగం. అగమా రాజగహం బుద్ధో. వఙ్కం అగము పబ్బతం. బ్రాహ్మణా ఉపగచ్ఛు మ"న్తి ఏవమాదీని భవన్తి.

> గ గు గ గుత్థ గం గుమ్హ, అగు అగము అగముం;
> అగమా'గమి గచ్ఛన్తి, ఆదిభేదం మనే కరే.

ఇదాని నామికపదాని వుచ్చన్తే – గతో, గన్తా, గచ్ఛం, గచ్ఛన్తీ, గచ్ఛన్తం కులం, సహగతం, గతి, గమనం, గమో, ఆగమో, అవగమో, గన్తబ్బం, గమనీయం, గమ్మం, గమ్మమానం, గమియమానం, గో, మాతుగామో, హిఙ్గ, జగు, ఇన్దగూ, మేధగో ఇచ్చాదీని, కారితే – గచ్ఛాపేతి, గచ్ఛాపయతి, గచ్ఛేతి, గచ్ఛయతి, గమ్మేతి. కమ్మే – గమ్మతి, గమియతి, అధిగమ్మతి, అధిగమియతి. **తు**మన్తాదిత్తే "గన్తుం, గమితుం, గన్త్వా, గన్త్వాన, గమిత్వా, గమిత్వాన, గమియ, గమియాన, గమ్మ, ఆగమ్మ, ఆగన్త్వా, అధిగమ్మ, అధిగన్త్వా" ఇచ్చాదీని . **సప్ప**ధాతుస్స పన "సప్పో, సప్పినీ, పీఠసప్పీ, సప్పి" ఇచ్చాదీని రూపాని భవన్తి.

తత్థ **సహగత**సద్దో తబ్భావే వోకిణ్ణే నిస్సయే ఆరమ్మణే సంసట్ఠేతి ఇమేసు అత్థేసు దిస్సతి. తత్థ "యాయం తణ్హా పోనోబ్భవికా నన్దిరాగసహగతా"తి తబ్భావే వేదితబ్బో, నన్దిరాగభూతాతి అత్థో. "యాయం భిక్ఖవే వీమంసా కోసజ్జసహగతా

కోసజ్జసమ్పయుత్తా”తి వోకిణ్ణే వేదితబ్బో, అన్తరన్తరా ఉప్పజ్జమానేన కోసజ్జేన వోకిణ్ణాతి అయమేత్థ అత్థో. “అట్ఠికసఞ్ఞాసహగతం సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గం భావేతీ”తి నిస్సయే వేదితబ్బో, అట్ఠికసఞ్ఞం నిస్సాయ అట్ఠికసఞ్ఞం భావేత్వా పటిలద్ధన్తి అత్థో. “లాభీ హోతి రూపసహగతానం వా సమాపత్తీనం అరూపసహగతానం వా”తి ఆరమ్మణే, రూపారూపారమ్మణానన్తి అత్థో. “ఇదం సుఖం ఇమాయ పీతియా సహగతం సహజాతం సమ్పయుత్త”న్తి సంసట్ఠే, ఇమిస్సా పీతియా సంసట్ఠన్తి అత్థో. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

తబ్భావే చేవ వోకిణ్ణే, నిస్సయారమ్మణేసు చ;
సంసట్ఠే చ **సహగత**-సద్దో దిస్సతి పఞ్చసు;

గతీతి గతిగతి నిబ్బత్తిగభి అజ్ఝాసయగతి విభవగతి నిప్ఫత్తిగతి ఞాణగతీతి బహువిధా గతి నామ.

తత్థ “తం గతిం పేచ్చ గచ్ఛామీ”తి చ “యస్స గతిం న జానన్తి, దేవా గన్ధబ్బమానుసా”తి చ అయం **గతిగతి**నామ. “ఇమేసం ఖో అహం భిక్ఖూనం సీలవన్తానం నేవ జానామి గతింవా అగతింవా”తి అయం **నిబ్బత్తిగతి** నామ. “ఏవం ఖో తే అహం బ్రహ్మే గతిఞ్చ జానామి జుతిఞ్చ జానామీ”తి అయం **అజ్ఝాసయగతి** నామ. “విభవో గతి ధమ్మానం, నిబ్బానం అరహతో గతీ”తి అయం **విభవగతి** నామ. “ద్వే గతియో భవన్తి అనఞ్ఞా”తి అయం **నిప్ఫత్తిగతి** నామ. “తం తత్థ గతిమా ధిభిమా”తి చ “సున్దరం నిబ్బానం గతో”తి చ అయం **ఞాణగతి** నామ. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

గతిగత్యఞ్చ నిబ్బత్యం, విభవజ్ఝాసయేసు చ;
నిప్ఫత్తియఞ్చ ఞాణే చ, **గతి**సద్దో పవత్తతి.

గచ్ఛతీతి **గో**. మాతుయా సమభావం మిస్సీభావఞ్చ గచ్ఛతి పాపుణాతీతి **మాతుగామో**. రోగం హింసన్తం గచ్ఛతీతి **హిఙ్గ**.

ఇమాని తస్స నామాని

హిఙ్గ హిఙ్గుజతుచ్చేవ, తథా హిఙ్గుసిపాటికా;
హిఙ్గుజాతీతి కథితా, **వినయట్ఠకథాయ** హి.

జగూతి చుతితో జాతిం గచ్ఛతీతి జగు. ఇన్ద్రియేన గచ్ఛతీతి **ఇన్దగూ**. అథ వా ఇన్దభూతేన కమ్మునా గచ్ఛతీతి **ఇన్దగు**. “హిన్దగూ”తిపి పాళి. తత్థ **హిన్ద**న్తి మరణం. తం గచ్ఛతీతి **హిన్దగూ**. సబ్బమేతం సత్తాధివచనం, లిఙ్గతో పుల్లిఙ్గం. **మేధగో**తి అత్తనో నిస్సయఞ్చ పరఞ్చ మేధమానో హింసమానో గచ్ఛతి పవత్తతీతి మేధగో, కలహో. “తతో సమ్మన్తి మేధగా”తి ఏత్థ హి కలహో **మేధగ**సద్దేన భగవతా వుత్తో. గమిత్వాతి ఏత్థ –

“ఇసివ్హయం గమిత్వాన, వినిత్వా పఞ్చవగ్గియే;
తతో వినేసి భగవా, గన్త్వా గన్త్వా తహిం తహి”న్తి

అయం పాళి నిదస్సనం. **సప్పో**తి సప్పతీతి సప్పో, సంసప్పన్తో గచ్ఛతీతి అత్థో. తేనాహ ఆయస్మా సారిపుత్తో “యో కామే పరివజ్జేతి, సప్పస్సేవ పదాసిరో”తి ఇమిస్సా **పాళియా** నిద్దేసే “**సప్పో** వుచ్చతి అహి. కేనట్ఠేన సప్పో? సంసప్పన్తో గచ్ఛతీతి **సప్పో**. భుజన్తో గచ్ఛతీతి **భుజగో**. ఉరేన గచ్ఛతీతి **ఉరగో**. పన్నసిరో గచ్ఛతీతి **పన్నగో**. సరీరేన సప్పతీతి **సరీసపో**. బిలే సయతీతి **బిలాసయో**. దారా తస్స ఆవుధోతి **దాఠావుధో**. విసం తస్సఘోరన్తి **ఘోరవిసో**. జివ్హా తస్స దువిధాతి **దుజివ్హో**. ద్వీహి జివ్హాహి రసం సాయతీతి **ద్విరసఞ్ఞూ**”తి. **సప్పినీ**తి ఉరగీ. **పీఠసప్పీ**తి పీఠేన సప్పతి గచ్ఛతీతి **పీఠసప్పీ**, పఙ్గుళో. **సప్పీ**తి యో న పరిభుఞ్జతి, తస్స బలాయువడ్ఢనత్థం సప్పతి గచ్ఛతి పవత్తతీతి **సప్పి**, ఘతం.

సక్క టేక లజ్జ గత్యత్థా. సక్కతి, నిసక్కతి, పరిసక్కతి. నిసక్కో, పరిసక్కనం. టేకతి. టీకా. లజ్జతి, ఉల్లజ్జతి, ఓలజ్జతి, లజ్జకో, ఉల్లజ్జికా పీతి.

కే రే గే సద్దే. కాయతి. రాయతి. గాయతి. జాతకం. రా. గీతం. కాయితుం. రాయితుం, గాయితుం. కాయిత్వా. రాయిత్వా. గాయిత్వా.

తత్థ **జాతక**న్తి జాతం భూతం అతీతం అత్తనో చరితం కాయతి కథేతి భగవా ఏతేనాతి జాతకం. జాతకపాళి హి ఇధ జాతకన్తి వుత్తం. అఞ్ఞత్ర పన జాతం ఏవం జాతకన్తి గహేతబ్బా. తథా హి **జాతక**సద్దో పరియత్తియమ్పి వత్తతి “ఇతివుత్తకం జాతకం అబ్భుతధమ్మ”న్తిఆదీసు, జాతియమ్పి వత్తతి “జాతకం సమోధానేసీ”తిఆదీసు. **రా** వుచ్చతి సద్దో. **గీత**న్తి గాయనం.

ఖే జే సే ఖయే. ఖాయతి. జాయతి. సాయతి. ఖయం గచ్ఛతీతి అత్థో.

ఏత్థ పన సియా “నను చ భో **ఖాయతీ**తి పదస్స ఖాదతీతి వా పఞ్ఞాయతీతి వా అత్థో భవతి, తథా **జాయతీ**తి పదస్స నిబ్బత్తతీతి అత్థో, **సాయతీ**తి పదస్స రసం అస్సాదేతీతి అత్థో, ఏవం సన్తే భో కస్మా ఇధ ఏవం అత్థో తుమ్హేహి కథియతీ”తి? సచ్చం, ధాతూనన్తు అనేకత్థత్తా ఏవం అత్థో కథేతుం లబ్భతి. తథా హి “అప్పస్సుతాయం పురిసో, బలిబద్దోవ జీరతీ”తి ఏత్థ **జీరతీ**తి అయం సద్దో జరం పాపుణాతీతి అత్థం అవత్వా వడ్ఢతీతి అత్థమేవ వదతి, ఏవం సమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం.

గు ఘు కు ఉ సద్దే. గవతి. ఘువతి. కవతి. అవతి.

ఖు రు కు సద్దే. ఖోతి. రోతి. కోతి.

చు జు పు ప్లు గా సే గతియం. చవతి. జవతి. పవతి. ప్లవతి. గాతి. సేతి. చవనం, చుతి. జవనం, జవో. పవనం, ప్లవనం. గానం. సేతు. పోతో. ప్లవో.

ఏత్థ **గాన**న్తి గమనం. **పోతో**తి పవతి గచ్ఛతి ఉదకే ఏతేనాతి పోతో, నావా. తథా ప్లవతి న సీదతీతి **ప్లవో**, నావా ఏవ. “భిన్నప్లవో సాగరస్సేవ మజ్ఝే”తి హి **జాతకపాళి** దిస్సతి. “నావా, పోతో, ప్లవో, జలయానం, తరణ”న్తి నావాభిధానాని.

ధే థే సద్దసఙ్ఘాతేసు. ధాయతి. థాయతి. భావే – ధియతి, థియతి. ఇత్థీ. థీ.

దే తే పాలనే. దాయతి. దయా. తాణం.

రా లా ఆదానే. రాతి. లాతి.

అతి అది బన్ధనే. అన్తతి. అన్దతి. అన్తం. అన్దు.

జుతసుభ రుచ దిత్తియం. జోతతి. సోభతి. రోచతి, విరోచతి.

అక అగ కుటిలాయం గతియం. అకతి. అగతి.

నాథ నాధ యాచనోపతాపిస్సరియాసీసాసు. నాథతి. నాధతి.

సల హుల చల కమ్పనే. సలతి. హులతి. చలతి. కుసలం.

ఏత్థ చ కుచ్ఛితే పాపకే ధమ్మే సలయతీతి **కుసలం,** హేతుకత్తువసేనిదం నిబ్బచనం దట్ఠబ్బం. తథా హి **అట్ఠసాలినియం** "కుచ్ఛితే పాపకే ధమ్మే సలయన్తి చలయన్తి కమ్పేన్తి విద్ధంసేన్తీతి కుసలా"తి హేతుకత్తువసేన అత్థో కథితో. ఇదం **సల**ధాతువసేన **కుసల**సద్దస్స నిబ్బచనం. అఞ్ఞేసమ్పి ధాతూనం వసేన **కుసల**సద్దస్స నిబ్బచనం భవతి. తథా హి **అట్ఠసాలినియం** అఞ్ఞానిపి నిబ్బచనాని దస్సితాని. కథం? "కుచ్ఛితేన వా ఆకారేన సయన్తీతి కుసా, తే అకుసలధమ్మసఙ్ఖాతే కుసే లునన్తి ఛిన్దన్తీతి **కుసలా**. కుచ్ఛితానం వా సానతో తనుకరణతో ఞాణం కుసం నామ, తేన కుసేన లాతబ్బాతి **కుసలా,** గహేతబ్బా పవత్తేతబ్బాతి అత్థో. యథా వా కుసా ఉభయభాగగతం హత్థప్పదేసం లునన్తి, ఏవమిమేపి ఉప్పన్నానుప్పన్నభావేన ఉభయభాగగతం కిలేసపక్ఖం లునన్తి, తస్మా కుసా వియ లునన్తీతిపి **కుసలా**"తి. ఏవం అఞ్ఞానిపి నిబ్బచనాని దస్సితాని. తత్ర "ధమ్మా" ఇతి పదాపేక్ఖం కత్వా తదనురూపలిఙ్గవచనవసేన "కుసలా"తి నిద్దేసో కతో, ఇధ పన సామఞ్ఞనిద్దేసవసేన "కుసల"న్తి నపుంసకేకవచననిద్దేసో అమ్హేహి కతో. పుఞ్ఞవాచకో హి **కుసల**సద్దో ఆరోగ్యవాచకో చ ఏకన్తేన నపుంసకలిఙ్గో, ఇతరత్థవాచకో పన తిలిఙ్గికో, యథా కుసలో ఫస్సో, కుసలా వేదనా. కుసలం చిత్తన్తి. **కుసల**సద్దో ఇమస్మిం **భూవాది**గణే **లా**ధాతు**సల**ధాతువసేన నిప్ఫత్తిం గతోతి వేదితబ్బో. ఇతి **భూవాది**గణే సమోధానగతధాతుయో సమత్తా.

ఇచ్చేవం –

విత్థారతో చ సఙ్ఖేపా, **భూవాదీనం** గణో మయా;
యో విభత్తో సఉద్దేసో, సనిద్దేసో యథారహం.

ఉపసగ్గనిపాతేహి, నానాఅత్థయుతేహి చ;
యోజేత్వాన పదానేత్థ, దస్సితాని విసుం విసుం.

పాళినిదస్సనాదీహి, దస్సితాని సహేవ తు;
త్యాద్యన్తాని చ రూపాని, **స్యాద్యన్తా**ని చ సబ్బసో.

పదానం సదిసత్తఞ్చ, తథా విసదిసత్తనం;
చోదనాపరిహారేహి, సహితో చత్థనిచ్ఛయో.

అత్థుద్ధారో’భిధానఞ్చ, లిఙ్గత్తయవిమిస్సనం;
అభిధేయ్యకలిఙ్గేసు, సవిసేసపదాని చ.

నానాపదబహుప్పద-సమోధానఞ్చ దస్సితం;
ఝళ్హీసద్దాదయో చేవ, సువిభత్తా అనాకులా.

సబ్బనామం సబ్బనామ-సదిసాని పదాని చ;
నానాపదేహి యోజేతుం, దస్సితాని యథారహం.

తుమన్తాని చ రూపాని, **త్వా**ద్యన్తాని చ విఞ్ఞూనం;
పిటకే పాటవత్థాయ, సబ్బమేతం పకాసితం.

యే సద్దనీతిమ్హి ఇమం విభాగం,
జానన్తి సమ్మా మునిసాసనే తే;
అత్థేసు సబ్బేసుపి వీతకఙ్ఖా,
అచ్ఛమ్భినో సీహసమా భవన్తి.

విభూతభుతగ్గసయమ్బుచక్కే ,
సుభూతభూరిం వదతా నరానం;
యో సద్దనీతిమ్హి **భువాది**కణ్డో,
వుత్తో మయా తం భజథత్థకామో.

ఇతి నవఙ్గే సాట్ఠకథే పిటకత్తయే బ్యప్పథగతీసు విఞ్ఞూనం

కోసల్లత్థాయ కతే సద్దనీతిప్పకరణే

పన్నరసహి పరిచ్ఛేదేహి మణ్డితో **భూవాది**గణో నామ

సోళసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౭. రుధాదిఛక్క

రుధాదిగణిక

ఇతో పరం పవక్ఖామి, **రుధాదిక**గణాదయో;

సాసనస్సోపకారాయ, గణే తు ఛబ్బిధే కథం.

రుధి ఆవరణే. రుధిధాతు ఆవరణే వత్తతి. ఏత్థ **ఆవరణం** నామ పిదహనం వా పరిరున్ధనం వా పలిబున్ధనం వా హరితుం వా అప్పదానం, సబ్బమేతం వట్టతి. రున్ధతి, రున్ధితి, రున్ధీతి, రున్ధేతి, అవరున్ధేతి. కమ్మని – మగ్గో పురిసేన రున్ధియతి. రోధో, ఓరోధో, విరోధో, పటివిరోధో, విరుద్ధో, పటివిరుద్ధో, పరిరుద్ధో. రున్ధితుం, పరిరున్ధితుం. రున్ధిత్వా. పరిరున్ధిత్వా.

తత్ర **రోధో**తి చారకో. సో హి రున్ధతి పవేసితానం కురూరకమ్మన్తానం సత్తానం గమనం ఆవరతీతి **రోధో**తి వుచ్చతి. **ఓరోధో**తి రాజుబ్బరీ, సా పన యథాకామచారం చరితుం అప్పదానేన ఓరున్ధియతి అవరున్ధియతీతి **ఓరోధో. విరోధో**తి అననుకూలతా. **పటివిరోధో**తి పునప్పునం అననుకూలతా. **విరుద్ధో**తి విరోధం ఆపన్నో. **పటివిరుద్ధో**తి పటిసత్తుభావేన విరోధం ఆపన్నో. **పరిరుద్ధో**తి గహణత్థాయ సమ్పరివారితో. వుత్తఞ్హి "యథా అరీహి పరిరుద్ధో, విజ్జన్తే గమనే పథే"తి. **అవరుద్ధో**తి పబ్బాజితో.

ముచ మోచనే. మిగం బన్ధనా ముఞ్చతి. ముఞ్చనం, మోచనం. దుక్ఖప్పమోచనం, మోచో.

మోచోతి చేత్థ అట్ఠికకదలీరుక్ఖో. ముఞ్చితుం. ముఞ్చిత్వా. కారితే "మోచేతి, మోచేతుం, మోచేత్వా"తిఆదీని.

రిచ విరేచనే. రిఞ్చతి. రిఞ్చనం, విరేచనం, విరేకో, విరేచకో. రిఞ్చితుం. రిఞ్చిత్వా.

సిచ పగ్ఘరణే. ఉదకేన భూమిం సిఞ్చతి. పుత్తం రజ్జే అభిసిఞ్చి. అభిసేకో. ముద్ధాభిసిత్తో ఖత్తియో. సిఞ్చ భిక్ఖు ఇమం నావం, సిత్తా తే లహుమేస్సతి. సిత్తట్ఠానం. సిఞ్చితుం. సిఞ్చిత్వా.

యుజ యోగే. యుఞ్జతి, అనుయుఞ్జతి. కమ్మని "యుఞ్జియతీ"తి రూపాని. కేచి "యుఞ్జతే"తి ఇచ్ఛన్తి. యుఞ్జనం, సంయోగో, అనుయోగో, భావనానుయుత్తో, సఞ్ఞోగో, సఞ్ఞోజనం, అత్థయోజనా. దీఘం సన్తస్స యోజనం. యుఞ్జితుం, అనుయుఞ్జితుం. అనుయుఞ్జిత్వా. యోజేతి. తత్థ **సంయోజనన్తి** బన్ధనం కామరాగాది. **యోజనన్తి** –

విదత్థి ద్వాదసఙ్గుల్యో, తద్వయం రతనం మతం;

సత్తరతనికా యట్ఠి, ఉసభం వీసయట్ఠికం;

గావుతం ఉసభాసీతి, యోజనం చతుగావుతం.

భుజ పాలనబ్యవహరణేసు. పాలనం రక్ఖణం. **బ్యవహరణం** అజ్ఝోహరణం. భుఞ్జతి, పరిభుఞ్జతి, సంభుఞ్జతి. దాసపరిభోగేన పరిభుఞ్జి. కారితే "భోజేతి భోజయతీ"తిఆదీని రూపాని. భోజనం, సమ్భోగో, మహిభుజో, గామభోజకో , ఉపభోగో, పరిభోగో. భుత్తో ఓదనో భవతా. సచే భుత్తో భవేయ్యాహం. ఓదనం భుత్తో భుత్తవా భుత్తావీ. తుమన్తాదిత్తే

“భుఞ్జితుం, పరిభుఞ్జితుం, భోజేతుం, భోజయితుం, భుఞ్జిత్వా, భుఞ్జిత్వాన, భుఞ్జియ, భుఞ్జియాన, భోజేత్వా, భోజేత్వాన, భోజయిత్వా, భోజయిత్వాన” ఇచ్చాదీని **పరి**సద్దాదీహి విసేసితబ్బాని.

తత్ర **భుఞ్జతీ**తి భత్తం భుఞ్జతి, భోజనీయం భుఞ్జతి. తథా హి “ఖాదనీయం వా భోజనీయం వా ఖాదతి వా భుఞ్జతి వా”తిఆది వుత్తం. అపిచ కదాచి ఖాదనీయేపి “భుఞ్జతీ”తి వోహారో దిస్సతి. “ఫలాని ఖుద్దకప్పాని, భుఞ్జ రాజ వరావర”న్తి హి వుత్తం. **పరిభుఞ్జతీ**తి చీవరం పరిభుఞ్జతి, పిణ్డపాతం పరిభుఞ్జతి, గిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారం పరిభుఞ్జతి, పటిసేవతీతి వుత్తం హోతి. తేనేవ చ **పటిసేవతీ**తి పరిభుఞ్జతీతి అత్థో సంవణ్ణియతి. అపిచ “కామే భుఞ్జతీ”తి చ “పఞ్చకామగుణే పరిభుఞ్జతీ”తి చ దస్సనతో పన **భుఞ్జనపరిభుఞ్జన**సద్దా పటిసేవనత్థేన కత్థచి సమానత్థాపి హోన్తీతి అవగన్తబ్బా. **సంభుఞ్జతీ**తి సమ్భోగం కరోతి, ఏకతో వాసం కరోతీతి అత్థో. ఏత్థ సియా “నను చ భో అత్ర **భుజ**ధాతు పాలనబ్యవహరణేసు వుత్తో, సో కథం ఏత్తకేసుపి అత్థేసు వత్తతీ”తి? వత్తతేవ, అనేకత్థా హి ధాతవో, తే ఉపసగ్గసహాయే లభిత్వాపి అనేకత్థతరావ హోన్తి. ఇతో పట్ఠాయ **తు**మన్తాదీని రూపాని న వక్ఖామ. యత్థ పన విసేసో దిస్సతి, తత్థ వక్ఖామ.

కతి ఛేదనే. కన్తతి, వికన్తతి. సల్లకత్తో.

భిది విదారణే. భిన్దతి. అనాగతత్థే వత్తబ్బే “భేజ్జిస్సతి, భిన్దిస్సతీ”తి ద్విధా భవన్తి రూపాని. పాపకే అకుసలే ధమ్మే భిన్దతీతి **భిక్ఖు**. తేనాహ –

> “న తేన భిక్ఖు సో హోతి, యావతా భిక్ఖతే పరే;
> విసం ధమ్మం సమాదాయ, భిక్ఖు హోతి న తావతా.
>
> యోధ పుఞ్ఞఞ్చ పాపఞ్చ, బాహిత్వా బ్రహ్మచరియం;
> సఙ్ఖాయ లోకే చరతి, సవే ‘భిక్ఖూ’తి వుచ్చతీ”తి.

ఇదఞ్చ ఖీణాసవం సన్ధాయ వుత్తం, సేక్ఖపుథుజ్జనసమణాపి యథాసమ్భవం “భిక్ఖూ”తి వత్తబ్బతం పాపుణన్తియేవ. సఙ్ఘం భిన్దతీతి **సఙ్ఘభేదకో**. దేవదత్తేన సఙ్ఘో భిన్నో,. భిన్దియతీతి **భిన్నో**తి హి నిబ్బచనం. న తే కట్ఠాని భిన్నాని. భిన్దతీతి **భేత్తా**.

ఛిది ద్వేధాకరణే. ఛిన్దతీతి **ఛేదకో,** ఏవం ఛేత్తా. కేసే ఛేత్తుం వట్టతి. ఛిన్దియతీతి **ఛిన్నో**. ఛిన్నోపి రుక్ఖో పునదేవ రూహతి. ఇదం పన **భిదిఛిది**ద్వయం **దివాది**గణం పత్వా “భిజ్జతి ఛిజ్జతీ”తి సుద్ధకత్తువాచకం రూపద్వయం జనేతి, తస్మా “భిజ్జతీతి **భిన్నో**”తిఆదినా సుద్ధకత్తువసేనపి నిబ్బచనం కాతబ్బం.

తది హింసానాదరేసు. తన్దతి. తన్దీ, తద్దు. **తద్దతి** కచ్ఛు.

ఉది పసవకిలేదనేసు. పసవనం సన్దనం. కిలేదనం తిన్దతా. ఉన్దతి. ఉన్దూరో, సముద్దో.

విద లాభే. విన్దతి. గోవిన్దో, విత్తి. ఏత్థ **విత్తీ**తి అనుభవనం, వేదనా వా.

విద తుట్ఠియం. విన్దతి, నిబ్బిన్దతి. నిబ్బిన్దనం. విరజ్జతి. నిబ్బిన్దో కామరతియా. విత్తి, విత్తం, వేదో. లభతి అత్థవేదం ధమ్మవేదం.

ఏత్థ **విత్తీ**తి సోమనస్సం. "విత్తి హి మం విన్దతి సుత దిస్వా"తి హి వుత్తం. **విత్త**న్తి విత్తిజననత్తా విత్తసఙ్ఖాతం ధనం. **వేదో**తి గన్థోపి ఞాణమ్పి సోమనస్సమ్పి వుచ్చతి. "తిణ్ణం వేదానం పారగూ"తిఆదీసు హి గన్థో "వేదో"తి వుచ్చతి. "బ్రాహ్మణం వేదగుమభిజఞ్ఞా అకిఞ్చనం కామభవే అసత్త"న్తిఆదీసు ఞాణం. "యే వేదజాతా విచరన్తి లోకే"తిఆదీసు సోమనస్సం.

వేదగన్థే చ ఞాణే చ, సోమనస్సే చ వత్తతి;
వేదసద్దో ఇమం నానా-ధాతుతో సముదీరయే.

లిప లిమ్పనే. లిమ్పతి, లిమ్పకో. అవలేపో. **అవలేపో**తి అహఙ్కారో.

లుప అచ్ఛేదనే. లుమ్పతి. విలుమ్పకో, విలుత్తో విలోపో.

విలుమ్పతేవ పురిసో, యావస్స ఉపకప్పతి;
యదా చఞ్ఞే విలుమ్పన్తి, సో విలుత్తో విలుమ్పతీతి.

పిస చుణ్ణనే. పింసతి. పిసకో. పిసుణా వాచా. **ఆగమట్ఠకథాయం** పన "అత్తనో పియభావం పరస్స చ సుఞ్ఞభావం యాయ వాచాయ భాసతి, సా పిసుణా వాచా"తి వుత్తం, తం నిరుత్తిలక్ఖణేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

హిసి విహింసాయం. హింసతి, విహింసతి. హింసకో.

అహింసకోతి మే నామం, హింసకస్స పురే సతో;
అజ్జాహం సచ్చనామోమ్హి, న నం హింసామి కిఞ్చనం.

హింసితబ్బం కింసతీతి **సీహో**. ఆదిఅన్తక్ఖరవిపల్లాసవసేన సద్దసిద్ధి, యథా "కన్తనట్ఠేన తక్క"న్తి. విహేసకో, విహేసనం.

సుమ్భ పహారే. యో నో గావోవ సుమ్భతి. పరిసుమ్భతి. సుమ్భోతి. అత్రిమే పాళితో పయోగా –

"సంసుమ్భమానా అత్తానం, కాలమాగమయామసే"తి చ,

"కేసగ్గహణముక్ఖేపా, భూమ్యా చ పరిసుమ్భనా;
దత్వా చ నో పక్కమతి, బహుదుక్ఖం అనప్పక"న్తి చ,

"భూమిం సుమ్భామి వేగసా"తి చ.

అఞ్ఞత్థ పన అఞ్ఞాపి వుత్తా. తా ఇధ అనుపపత్తితో న వుత్తా. కేచేత్థ మఞ్ఞేయ్యుం, యథా **భూవాదిగణే "సకి సఙ్కాయం ఖజి గతివేకల్లే"**తిఆదీనం ధాతూనం పటిలద్ధవగ్గన్తభావస్స నిగ్గహీతాగమస్స వసేన "సఙ్కతి ఖఞ్జతీ"తి రూపాని భవన్తి, తథా ఇమస్మిం **రుధాదిగణే "ముచ మోచనే కతి ఛేదనే"**తిఆదీనం ధాతూనం పటిలద్ధవగ్గన్తభావస్స నిగ్గహీతాగమస్స వసేన

“ముఞ్చతి కన్తతీ”తిఆదీని రూపాని భవన్తి. ఏవం సన్తే కో ఇమేసం తేసఞ్చ విసేసోతి? ఏత్థ వుచ్చతే – యే **భూవాది**గణస్మిం అనేకస్సరా అసంయోగన్తా **ఇ**కారన్తవసేన నిద్దిట్ఠా, తే ఆఖ్యాతత్తఞ్చ నామికత్తఞ్చ పత్వా సుద్ధకత్తుహేతుకత్తువిసయేసు ఏకన్తతో నిగ్గహీతాగమేన నిప్ఫన్నరూపా భవన్తి, న కత్థచిపి తేసం వినా నిగ్గహీతాగమేన రూపప్పవత్తి దిస్సతి. తం యథా? సఙ్కతి, సఙ్కో, ఖఞ్జతి, ఖఞ్జో ఇచ్చాది. అయం అనేకస్సరానం **ఇ**కారన్తవసేన నిద్దిట్ఠానం **భూవాది**గణికానం విసేసో.

యే చ **రుధాది**గణస్మిం అనేకస్సరా అసంయోగన్తా **అ**కారన్తవసేన వా **ఉ**కారన్తవసేన వా నిద్దిట్ఠా, తే ఆఖ్యాతత్తం పత్వా సుద్ధకత్తువిసయేయేవ ఏకన్తతో నిగ్గహీతాగమేన నిప్ఫన్నరూపా భవన్తి, న హేతుకత్తువిసయే. నామికత్తం పన సహనిగ్గహీతాగమేన వినా చ నిగ్గహీతాగమేన నిప్ఫన్నరూపా భవన్తి. యత్థ వినా నిగ్గహీతాగమేన నిప్ఫన్నరూపా, తత్థ ససంయోగరూపాయేవ భవన్తి. తం యథా? ముఞ్చతి, ముఞ్చాపేతి, మోచేతి, మోచాపేతి. ఛిన్దాపేతి. ఛేదేతి, ఛేదాపేతి. ఛిన్దనం, ఛేదో. ముఞ్చనం, మోచనం. కన్తతి, కన్తనం, సల్లకత్తో. పిట్ఠిమంసాని అత్తనో, సామం ఉక్కచ్చ ఖాదసి ఇచ్చాదీని. తత్థ **ఉక్కచ్చా**తి ఉక్కన్తిత్వా, ఛిన్దిత్వాతి అత్థో.

నను చ భో ఏవం సన్తే ఆఖ్యాతనామికభావం పత్వా సుద్ధకత్తుహేతుకత్తువిసయేసు ఏకన్తతో పటిలద్ధనిగ్గహీతాగమేహి **సకి ఖజి** ఆదీహియేవ **రుధాది**గణికేహి భవితబ్బం, న పన **ముచఛిది**ఆదీహీతి? తన్న, **ముచఛిది**ఆదీహియేవ **రుధాది**గణికేహి భవితబ్బం **రుచ**ధాతుయా సమానగతికత్తా, తథా హి యథా “రున్ధిస్స, రున్ధయతి, రున్ధాపేతి, రున్ధనం, రోధో, విరోధో”తిఆదీసు నిగ్గహీతాగమానిగ్గహీతాగమవసేన ద్విప్పకారాని రూపాని దిస్సన్తి, తథా **ముచఛిది**ఆదీనమ్పీతి.

నను **కచ్చాయనే** నిగ్గహీతాగమస్స నిచ్చవిధానత్థం “రుధాదితో నిగ్గహీతపుబ్బఞ్చా”తి లక్ఖణం వుత్తన్తి? సచ్చం, తం పన క్రియాపదత్తం సన్ధాయ వుత్తం. యది చ నామికపదత్తమ్పి సన్ధాయ వుత్తం భవేయ్య, “విరోధో”తిఆదీనం దస్సనతో **వా**సద్దం పక్ఖిపిత్వా వత్తబ్బం సియా, న చ **వా**సద్దం పక్ఖిపిత్వా వుత్తం, తేన ఞాయతి క్రియాపదత్తంయేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి.

నను చ భో ఏవం సన్తే **సకిఖజి**ఆదీనం నిచ్చం సనిగ్గహీతాగమక్రియాపదత్తంయేవ సన్ధాయ “రుధాదితో నిగ్గహీతపుబ్బఞ్చా”తి ఇదం వుత్తన్తి సక్కా మన్తున్తి? న సక్కా, **సకిఖజి**ఆదీనం **రుధ**ధాతుయా అసమానగతికత్తా నామికత్తే ద్విప్పకారస్స అసమ్భవతో. తథా హి యేసం యా నామికత్తే నిగ్గహీతాగమానిగ్గహీతాగమవసేన ద్విప్పకారవన్తతా, సా ఏవ తేసం **రుధాది**గణభావస్స లక్ఖణం. తఞ్చ **సకిఖజి**ఆదీనం నత్థి. “సఙ్కో ఖఞ్జో”తిఆదినా హి నామత్తే ఏకోయేవ పకారో దిస్సతి సనిగ్గహీతాగమో, “**కము పదవిక్ఖేపే**”ఇచ్చాదీనం పన “కమో, కమనం, చఙ్కమో, చఙ్కమన”న్తిఆదినా నామికత్తే ద్విప్పకారవన్తతాసమ్భవేపి నిగ్గహీతాగమస్స అబ్భాసవిసయే పవత్తత్తా సా ద్విప్పకారవన్తతా **రుధాది**గణభావస్స లక్ఖణం న హోతి, తస్మా అబ్భాసవిసయే పవత్తం నిగ్గహీతాగమం వజ్జేత్వా యా ద్విప్పకారవన్తతా, సాయేవ **రుధాది**గణికభావస్స లక్ఖణన్తి సన్నిట్ఠానం కాతబ్బం. అయం నయో అతీవ సుఖుమో సమ్మా మనసి కాతబ్బో.

రుధాదీ ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
సుత్తేస్వఞ్ఞేపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హవ్హో అత్థయుత్తితోతి.

దుధాదిగణోయం.

దివాదిగణిక

దివు కీళావిజిగిసాబ్యవహారజుతిథుతికన్తిగతిసత్తీసు. ఏత్థ చ **కీళా**తి లళనా, విహారో వా. **లళనా**తి చ లళితానుభవనవసేన రమణం. **విహారో** ఇరియాపథపరివత్తనాదినా వత్తనం. **విజిగిసా**తి విజయిచ్ఛా. **బ్యవహారో**తి వోహారో. **జుతీ**తి సోభా. **థుతీ**తి థోమనా. **కన్తీ**తి కమనీయతా. **గతీ**తి గమనం. **సత్తీ**తి సామత్థియం. ఇమేసు అత్థేసు **దివు**ధాతు వత్తతి. దిబ్బతి. దేవో. దేవీ. దేవతా.

ఏత్థ **దేవో**తి తివిధా దేవా సమ్ముతిదేవా ఉపపత్తిదేవా విసుద్ధిదేవాతి. తేసు మహాసమ్మతకాలతో పట్ఠాయ లోకేన "దేవా"తి సమ్మతత్తా రాజరాజకుమారాదయో **సమ్ముతిదేవా** నామ. దేవలోకే ఉపపన్నా **ఉపపత్తిదేవా** నామ. ఖీణాసవా **విసుద్ధిదేవా** నామ. వుత్తమ్పి చేతం "సమ్ముతిదేవా నామ రాజానో దేవియో కుమారా. ఉపపత్తిదేవా నామ భుమ్మదేవే ఉపాదాయ తదుత్తరిదేవా. విసుద్ధిదేవా నామ బుద్ధపచ్చేకబుద్ధఖీణాసవా"తి.

ఇదం పనేత్థ నిబ్బచనం – దిబ్బన్తి కామగుణఝానాభిఞ్ఞాచిత్తిస్సరియాదీహి కీళన్తి, తేసు వా విహరన్తీతి **దేవా**. దిబ్బన్తి యథాభిలాసితం విసయం అప్పటిఘాతేన గచ్ఛన్తీతి **దేవా**. దిబ్బన్తి యథిచ్ఛితనిప్ఫాదనే సక్కోన్తీతి **దేవా**. అథ వా తంతంబ్యసననిత్థరణత్థికేహి సరణం పరాయణన్తి దేవనీయా అభిత్థవనీయాతి **దేవా**. సోభావిసేసయోగేన కమనీయాతి వా **దేవా**.

ఏత్థ చ **థుతికన్తి** అత్థా కమ్మసాధనవసేన దట్ఠబ్బా, **కీళా**దయో ఛ అత్థా కత్తుసాధనవసేన. కేచి పన "దివు కీళావిజిగిసాబ్యవహారజుతిథుతిగతీసూ"తి పఠన్తి. కేచి "గతీ"తి పదం విహాయ "జుతిథుతీసూ"తి పఠన్తి. కేచి "థుతీ"తి పదం విహాయ "జుతిగతీసూ"తి పఠన్తి, కేచి పన **దివు**ధాతుం "**సత్తిథుతిక**"న్తిఅత్థేపి ఇచ్ఛన్తి. తేనాహ అభిధమ్మస్స **అనుటీకాకారో** "**దేవ**సద్దో యథా కీళావిజిగిసావోహారజుతిగతిఅత్థో, ఏవం సత్తిఅభిత్థవకమనత్థోపి హోతి ధాతుసద్దానం అనేకత్థభావతో"తిఆది.

ఇదం పన యథావుత్తేసు సమ్ముతిదేవాదీసు పచ్చేకం నిబ్బచనం – దిబ్బన్తి కీళన్తి అత్తనో విసయే ఇస్సరియం కరోన్తీతి **దేవా,** రాజానో. దిబ్బన్తి కీళన్తి పఞ్చహి కామగుణేహి, పటిపక్ఖే వా విజేతుం ఇచ్ఛన్తి, వోహరన్తి చ లోకస్స యుత్తాయుత్తం, జోతన్తి పరమాయ సరీరజుతియా, థోమియన్తి తబ్భావత్థికేహి, కామియన్తి దట్ఠుం సోతుఞ్చ సోభావిసేసయోగేన, గచ్ఛన్తి చ యథిచ్ఛితట్ఠానం అప్పటిహతగమనేన, సక్కోన్తి చ ఆనుభావసమ్పత్తియా తంతంకిచ్చం నిప్ఫాదేతున్తి **దేవా,** చాతుమహారాజికాదయో. కీళన్తి పరమాయ ఝానకీళాయ, విజేతుం ఇచ్ఛన్తి పటిపక్ఖం, పరమసుఖుమఞాణవిసేసవిసయం అత్థఞ్చ వోహరన్తి, జోతన్తి సబ్బకిలేసదోసకలుసాభావా పరమవిసుద్ధాయ ఞాణజుతియా, థోమియన్తి చ విఞ్ఞాతసభావేహి పరమనిమ్మలగుణవిసేసయోగతో, కామియన్తి చ అనుత్తరపుఞ్ఞక్ఖేత్తతాయ దట్ఠుం సోతుం పూజితుఞ్చ, గచ్ఛన్తి చ అమతమహానిబ్బానం అపచ్చాగమనీయాయ గతియా, సక్కోన్తి చ చిత్తాచారం ఞత్వా తే తే సత్తే హితే నియోజేతుం అమతమహానిబ్బానసుఖే చ పతిట్ఠాపేతున్తి **దేవా,** విసుద్ధిదేవా.

దేవసద్ద "విద్ధే విగతవలాహకే దేవే"తిఆదీసు అజటాకాసే ఆగతో. "దేవో చ థోకం థోకం ఫుసాయతీ"తిఆదీసు మేఘే. "అయఞ్హి దేవ కుమారో"తిఆదీసు ఖత్తియే. "అహం దేవ సకలజమ్బుదీపే అఞ్ఞస్స రఞ్ఞో సన్తికే కిఞ్చి భయం న పస్సామీ"తిఆదీసు ఇస్సరపుగ్గలే. "పఞ్చహి కామగుణేహి సమప్పితో సమఙ్గీభూతో పరిచారేతి దేవో మఞ్ఞే"తిఆదీసు ఉపపత్తిదేవే. "దేవాతిదేవం నరదమ్మసారథి"న్తిఆదీసు విసుద్ధిదేవే ఆగతో.

దేవీతి రాజభరియాపి దేవధీతాపి “దేవీ”తి వుచ్చతి. దేవస్స భరియాతి హి దేవీ, సాపి అత్థతో “దిబ్బతీతి దేవీ”తి వత్తబ్బా, యథా “భిక్ఖతీతి భిక్ఖునీ”తి. తథా హి వుత్తం **విమానవత్థుఅట్ఠకథాయం** “దిబ్బతి అత్తనో పుఞ్ఞిద్ధియా కీళతీతి దేవీ”తి.

దేవతాతి దేవపుత్తోపి బ్రహ్మాపి దేవధీతాపి. “అథ ఖో అఞ్ఞతరా దేవతా అభిక్కన్తాయ రత్తియా అభిక్కన్తవణ్ణా”తిఆదీసు హి దేవపుత్తో “దేవతా”తి వుత్తో “దేవోయేవ దేవతా”తి కత్వా, తథా “తా దేవతా సత్తసతా ఉళారా, బ్రహ్మా విమానా అభినిక్ఖమిత్వా”తిఆదీసు బ్రహ్మానో.

“అభిక్కన్తేన వణ్ణేన, యా త్వం తిట్ఠసి దేవతే;
ఓభాసేన్తీ దిసా సబ్బా, ఓసధీ వియ తారకా”తి-

ఆదీసు దేవధీతా.

ఇమాని ఉపపత్తిదేవానం నామాని –

దేవో సురో చ విబుధో, నిజ్జరో అమరో మరు;
సుధాసీ తిదసో సగ్గ-వాసీ అనిమిసోపి చ;
దివోకో’మతపాయీ చ, సగ్గట్ఠో దేవతాని చ.

ఖి ఖయే. ఖియతి. ఖయో. ఖియనం. రాగక్ఖయో.

ఖి నివాసే కోధహింసాసు చ. ఖియతి. న గచ్ఛసి యమక్ఖయం. నాగదానేన ఖియన్తి.

తత్థ **ఖియతీ**తి నివసతి. **యమక్ఖయ**న్తి యమనివేసనం. **ఖియన్తీ**తి కుజ్ఝన్తి హింసన్తి వా.

ఘా గన్ధోపాదానే. ఘాయతీతి **ఘానం**. ఘానేన గన్ధం ఘాయితుం ఘాయిత్వా.

రుచ రోచనే. రోచనం రుచి. భత్తం మే రుచ్చతి. భత్తమ్పితస్స న రుచ్చతి. పబ్బజ్జా మమ రుచ్చతి. రుచ్చితుం, రుచ్చిత్వా. కేచి పన ఇమస్మిం **దివాదిగణే ‘‘రుచ దిత్తిమ్హి’’**తి పఠన్తి. తం న యుత్తం కత్థచిపి దిత్తిసఙ్ఖాతసోభనత్థవాచకస్స **రుచ**ధాతునో “రుచ్చతీ”తి రూపాభావతో. తస్మా ఏవం సల్లక్ఖేతబ్బం, దిత్తిరుచీనం వాచకో **రుచ**ధాతు భువాదిగణికో. తస్స హి “రోచతి, విరోచతి. ఏకత్తముపరోచిత”న్తి రూపానియేవ భవన్తి, న “రుచ్చతీ”తి రూపం. రుచియాయేవ వాచకో పన **దివాది**గణికోపి హోతి **చురాది**గణికోపి. తస్స హి **దివాది**గణికకాలే “గమనం మయ్హం రుచ్చతీ”తి రూపం. **చురాది**గణికకాలే “కిం ను జాతిం న రోచేసీ”తి రూపం. **ఆ**పుబ్బో చే ఆచిక్ఖనే వత్తతి, “ఆరోచేతి, ఆరోచయతీ”తి రూపాని దిస్సన్తి.

ముచ మోక్ఖే. దుక్ఖతో ముచ్చతి. సద్ధాయ అధిముచ్చతి. ముత్తి, విముత్తి, అధిముత్తి, ముచ్చమానో.

ఉచ సమవాయే. ఉచ్చతి. ఓకో, ఊకా, ఉక్కా.

ఓకోతి ఉదకమ్పి ఆవాసోపి. "ఓకపుణ్ణేహి చీవరేహీ"తి చ, "వారిజోవ థలే ఖిత్తో, ఓకమోకతముబ్భతో"తి చేత్థ పయోగో. **ఊకా**తి సీసే నిబ్బత్తకిమివిసేసో.

ఉక్కాతి దీపికాదయో వుచ్చన్తి. "ఉక్కాసు ధారియమానాసూ"తి హి ఆగతట్ఠానే దీపికా "ఉక్కా"తి వుచ్చతి. "ఉక్కం బన్ధేయ్య, ఉక్కం బన్ధిత్వా, ఉక్కాముఖం ఆలిమ్పేయ్యా"తి ఆగతట్ఠానే అఙ్గారకపల్లం. "కమ్మారానం యథా ఉక్కా, అన్తో ఝాయతి నో బహీ"తి ఆగతట్ఠానే కమ్మారుద్ధనం. "ఏవం విపాకో ఉక్కాపాతో భవిస్సతీ"తి ఆగతట్ఠానే వాతవేగో "ఉక్కా"తి వుచ్చతి. "సణ్డాసేన జాతరూపం గహేత్వా ఉక్కాముఖే పక్ఖిపేయ్యా"తి ఆగతట్ఠానే సువణ్ణకారానం మూసా "ఉక్కా"తి వేదితబ్బా. ఇచ్చేవం –

> దీపికావాతవేగేసు, కమ్మారానఞ్చ ఉద్ధనే;
> మూసాయమ్పి చ అఙ్గార-కపల్లే చాతి పఞ్చసు;
> విసయేసు పనేతేసు, **ఉక్కా**సద్దో పవత్తతి;

ఛే ఛేదనే. ఛియతి, ఛియన్తి. అవచ్ఛితం, అవచ్ఛాతం. ఛేత్వాన మోళిం వరగన్ధవాసితం.

సజ సఙ్గే. సఙ్గో లగనం. సజ్జతి. సజ్జనం, సజ్జితో, సత్తో.

యుజ సమాధిమ్హి. సమాధానం **సమాధి,** కాయకమ్మాదీనం సమ్మాపయోగవసేన అవిప్పకిణ్ణతాతి అత్థో. యుజ్జతి. యోగో, యోగీ.

ఏత్థ **యోగో**తి వీరియం. తఞ్హి –

> "వాయమేథేవ పురిసో, న నిబ్బిన్దేయ్య పణ్డితో;
> పస్సామి వో'హ'మత్తానం, యథా ఇచ్ఛిం తథా అహు"న్తి

వచనతో అవస్సం కాతుం యుజ్జతి ఉపపజ్జతీతి **యోగో**తి వుచ్చతి.

రఞ్జ రాగే. రజ్జతి. విరజ్జతి. రజ్జమానో, రజ్జం, రజ్జన్తో, రాగో, విరాగో, రజ్జనం, విరజ్జనం, రజనీయం. ఉపసగ్గవసేన అఞ్ఞో అత్థో భవతి. సమ్మా రత్తా నిరజ్జతి, అత్తనో రట్ఠా నిగ్గచ్ఛతీతి అత్థో.

తత్థ **విరాగో**తి విరజ్జన్తి ఏత్థ సంకిలేసధమ్మాతి విరాగో, నిబ్బానం మగ్గో చ.

విజీ భయచలనేసు. విజ్జతి, సంవిజ్జతి. సంవేగో, సంవేజనీయం. ఉబ్బిజ్జతి. ఉబ్బేగో, ఉబ్బిగ్గహదయో.

లుజ వినాసే. లుజ్జతీతి **లోకో**. లోపో, లుత్తి, లుజ్జనం, లుత్తో.

తా గతినివత్తియం. తాయతి. తాయీ, రితి, తానం, రితో, తత్రట్ఠో, తిట్ఠం, కప్పట్ఠాయీ, ఆసభట్ఠానట్ఠాయీ.

> "సుఖం సయామి తాయామి, సుఖం కప్పేమి జీవితం;

అహత్థపాసో మారస్స, అహో సత్థానుకమ్పకో”తి

పాళి నిదస్సనం. లాపం గోచరట్ఠాయినన్తి చ. తత్థ **తాయామీ**తి తిట్ఠామి.

డిగతియం. డియతి. డేమానో. డినో వా. “ఉచ్చే సకుణ డేమాన, పత్తయాన విహఙ్గమ. వజ్జేసి ఖో త్వం వామూరు”న్తి నిదస్సనం.

ఏత్థ డియతీతి **డేమానో**తి నిబ్బచనం గహేతబ్బం.

తా పాలనే. తాయతి. అఘస్స తాతా. సో నూన కపణో తాతో, చిరం రుజ్జతి అస్సమే. తాణం, పరిత్తం, గోత్తం. త్వం ఖోసి ఉపాసక కతకల్యాణో కతభీరుత్తాణో.

తత్ర **పరిత్త**న్తి మహాతేజవన్తతాయ సమన్తతో సత్తానం భయం ఉపద్దవం ఉపసగ్గఞ్చ తాయతి రక్ఖతీతి పరిత్తం, గం తాయతీతి **గోత్తం**.

నత గత్తవినామే. గత్తవినామో గత్తవిక్ఖేపో. నచ్చతి. నచ్చం. నిగణ్ఠో నాటపుత్తో.

దా సోధనే. దాయతి. దానం. అనుయోగదాపనత్థం. అనుయోగం దత్వా. దానం దత్వా.

దా సుపనే. దాయతి. నిద్దాయతి. నిద్దాయనం, నిద్దాయమానో, నిద్దాయన్తో.

దాదానే. పురిసో దానం దాయతి. **ఆపుబ్బో** గహణే. అదిన్నం ఆదియతి. సీలం సమాదియతి. కమ్మే – పురిసేన దానం దీయతి, అదిన్నం ఆదియతి. కారితే – ఆదపేతి, సమాదపేతి, ఆదపయతి, సమాదపయతి, యే ధమ్మమేవాదపయన్తి సన్తో.

దా అవఖణ్డనే. దియతి, దియన్తి. పరిత్తం.

ఏత్థ చ **పరిత్త**న్తి సమన్తతో ఖణ్డితత్తా పరిత్తం. అప్పమత్తకఞ్హి గోమయపిణ్డం **పరిత్త**న్తి వుచ్చతి. తస్మా **పరిత్త**న్తి అప్పకస్స నామం కామావచరస్స చ ధమ్మస్స అప్పేసక్ఖత్తా.

దా సుద్ధియం. దాయతి. వోదాయతి. వోదానం. అకమ్మకోయం ధాతు. తథా హి “వోదాయతి సుజ్ఝతి ఏతేనాతి **వోదానం,** సమథవిపస్సనా”తి **నేత్తిసంవణ్ణనాయం** వుత్తం.

దీ ఖయే. దీయతే. దీనో, ఆదీనవో.

తత్ర దీనోతి పరిక్ఖీణఞాతిధనాదిభావేన దుక్ఖితో. **ఆదీనవో**తిఆదీనం దుక్ఖం వాతి అధిగచ్ఛతి ఏతేనాతిఆదీనవో, దోసో.

దు పరితాపే. దుయతే. దునో, దూతో.

భిది భిజ్జనే. భిజ్జనధమ్మం భిజ్జతి. భిజ్జతీతి భిన్నో. భిజ్జనం భేదో.

ఛిది ఛిజ్జనే. సుత్తం ఛిజ్జతి. ఛిజ్జతీతి ఛిన్నో. ఏవం ఛిద్దం. ఛిజ్జనం ఛేదో.

ఖిది దీనియే. దీనభావో **దీనియం,** యథా దక్ఖియం. ఖిజ్జతి, ఖిన్నో, అఖిన్నమతి, ఖేదో, ఖేదగ్గతో లోకహితాయ నాథో.

ఏత్థ **ఖేదగ్గతో**తి కాయికదుక్ఖసఙ్ఖాతం పరిస్సమం పత్తో, దుక్ఖమనుభవీతి అత్థో.

పద గతియం. పజ్జతి. మగ్గం పటిపజ్జతి. పటిపత్తిం పటిపజ్జతి. అద్ధానమగ్గప్పటిపన్నో హోతి, ఫలసమాపత్తిం సమాపజ్జతి. ఆపత్తిం ఆపజ్జతి. అకమ్మకమ్పి భవతి, తేసం అధమ్మో ఆపజ్జతి, పజ్జో, బ్యగ్ఘపజ్జో, సమ్పదాయో.

ఏత్థ చ **పజ్జో**తి మగ్గో. బ్యగ్ఘపజ్జే సద్దులపథే జాతోతి **బ్యగ్ఘపజ్జో,** ఏవంనామకో కులపుత్తో. సమ్పదియతి ఞాపియతి ధమ్మో ఏతేనాతి **సమ్పదాయో,** అక్ఖాతా.

విద సత్తాయం. సత్తా విజ్జమానాకారో. విజ్జతి, సంవిజ్జతి. జాతవేదో, విజ్జా, అవిజ్జా, విదితో.

తత్థ **జాతవేదో**తి అగ్గి. సో హి జాతోవ వేదయతి ధూమజాలుట్ఠానేన పఞ్ఞాయతి, తస్మా **జాతవేదో**తి వుచ్చతి. **విజ్జా**తి ధమ్మానం సభావం విదితం కరోతీతి విజ్జా, ఞాణం. **అవిజ్జా**తి ఖన్ధానం రాసట్ఠం, ఆయతనానం ఆయతనట్ఠం, ధాతూనం సుఞ్ఞట్ఠం, సచ్చానం తథట్ఠం, ఇన్ద్రియానం అధిపతియట్ఠం అవిదితం కరోతీతి అవిజ్జా. దుక్ఖాదీనం పీళనాదివసేన వుత్తం చతుబ్బిధం అత్థం అవిదితం కరోతీతి **అవిజ్జా,** మోహో.

మద ఉమ్మాదే. ఉమ్మాదో నామ ముయ్హనం వా సతివిప్పవాసో వా చిత్తవిక్ఖేపో వా. మజ్జతి, పమజ్జతి. మత్తో, సురామదమత్తో. మత్తో అహం మహారాజ. పుత్తమంసాని ఖాదయిం. మత్తహత్థీ, పమత్తో, ఉమ్మత్తో.

అప్పమాదో అమతం పదం, పమాదో మచ్చునో పదం;
అప్పమత్తా న మియ్యన్తి, యే పమత్తా యథా మతా.

మిద సినేహనే. మేజ్జతి. మేత్తా, మేత్తి, మిత్తం, మిత్తో.

అన్తరధా అదస్సనే. అన్తరపుబ్బో **ధా**ధాతు విజ్జమానస్స వత్థునో అదస్సనే వత్తతి. అన్తరధాయతి. అన్తరధానం, అన్తరధాయన్తో. సా దేవతా అన్తరహితా. అన్తరాపిధాయతి.

బుధ అవగమనే. అవగమనం జాననం. బుజ్ఝతి, బుద్ధో, బుద్ధి, బుద్ధం, బోధో, బోధి. బుజ్ఝితా సచ్చాని. సకలం బుద్ధో, బుద్ధవా, విబోధేతి, బోధేతా, బుద్ధో, విబుద్ధో ఇచ్చాదీని.

తత్ర బుద్ధోతి బుజ్ఝితా సచ్చానీతి బుద్ధో, బోధేతా పజాయాతి **బుద్ధో**. అథ వా పారమితాపరిభావితాయ పఞ్ఞాయ సబ్బమ్పి ఞేయ్యం అబుజ్ఝీతి **బుద్ధో**. కేచి పన కమ్మేనపి **బుద్ధ**సద్దస్స సిద్ధం ఇచ్ఛన్తా ఏవం నిబ్బచనం కరోన్తి "సమ్మాసమ్బుద్ధో వత సో భగవాతి అధిగతగుణవిసేసేహి ఖీణాసవేహి బుజ్ఝితబ్బోతి బుద్ధో"తి. విత్థారో పన **నిద్దేస**

వుత్తనయేన గహేతబ్బో. బుద్ధీతి బుజ్ఝతీతి **బుద్ధి**. ఏవం **బుద్ధం బోధో బోధి** చ. అథ వా బుజ్ఝనం **బుద్ధి**. ఏవం **బోధో బోధి** చ, సబ్బమేతం పఞ్ఞాయాధివచనం.

ఇదాని **బోధి**సద్దస్స అత్థుద్ధారం వదామ. **బోధీ**తి హి రుక్ఖోపి మగ్గోపి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణమ్పి నిబ్బానమ్పి ఏవంపణ్ణత్తికో పుగ్గలోపి వుచ్చతి, తథా హి "బోధిరుక్ఖమూలే పఠమాభిసమ్బుద్ధో"తి చ, "అన్తరా చ బోధిం అన్తరా చ గయ"న్తి చ ఆగతట్ఠానే రుక్ఖో బోధీతి వుచ్చతి. "చతూసు మగ్గేసు ఞాణ"న్తి ఆగతట్ఠానే మగ్గో. "పప్పోతి బోధిం వరభూరి సుమేధసో"తి ఆగతట్ఠానే సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం. "పత్వాన బోధిం అమతం అసఙ్ఖత"న్తి ఆగతట్ఠానే నిబ్బానం. "బోధి భన్తే రాజకుమారో భగవతో పాదే సిరసా వన్దతీ"తి "అరియసావకో బోధీతి వుచ్చతీ"తి చ ఆగతట్ఠానే ఏవంపణ్ణత్తికో పుగ్గలో.

అత్రిదం వుచ్చతి –

> రుక్ఖే మగ్గే చ నిబ్బానే, ఞాణే సబ్బఞ్ఞుతాయ చ;
> తథా పణ్ణత్తియఞ్చేవ, **బోధి**సద్దో పవత్తతి.

బుజ్ఝతీతి **బుజ్ఝితా,** బోధేతీతి **బోధేతా.**

ఏత్థ చ కోచి పయోగో **తు**మన్తాదీని చ రూపాని వుచ్చన్తే – "గుయ్హమత్థమసమ్బుద్ధం, సమ్బోధయతి యో నరో. పరం సమ్బుద్ధుమరహతి. బుజ్ఝితుం, బుద్ధుం, బుజ్ఝిత్వా, బుజ్ఝిత్వాన, బుజ్ఝితున, బుద్ధియ, బుద్ధియాన, బుద్ధా, బుద్ధాన" ఇతి భవన్తి.

తత్ర **అసమ్బుద్ధ**న్తి పరేహి అఞ్ఞాతం, "అసమ్బోధ"న్తిపి పాఠో, పరేసం బోధేతుం అయుత్తన్తి అత్థో. **సమ్బుద్ధు**న్తి సంబుజ్ఝితుం. **బుద్ధా**తి బుజ్ఝిత్వా, ఏవం **బుద్ధానా**తి ఏత్థాపి.

కేచి పన "**నామరూపపరిచ్ఛేదే** 'బోధిమగ్గేన బుధ్వా'తి చ, "బుధ్వా బోధితలే యమాహ సుగతో'తి చ **ధ**కార**వ**కారసఞ్ఞోగవతో పదస్స దస్సనతో **త్వా**పచ్చయన్తభావతో చ **ధ**కార**వ**కారసంయోగవసేన "బుధ్వా"తి పదసిద్ధి ఇచ్ఛితబ్బా"తి వదన్తి, తం తాదిసస్స పదరూపస్స బుద్ధవచనే అదస్సనతో చ, బుద్ధవచనస్స అననుకూలతాయ చ, పరిసుద్ధే చ పోరాణపోత్థకే **వ**కారసంయోగవిగతస్స "బోధిమగ్గేన బుద్ధా"తిచ, "బుద్ధా బోధితలే"తి చ పదస్స దస్సనతో న గహేతబ్బం. తథా హి న తాదిసో పాఠో బుద్ధవచనస్స అనుకూలో హోతీతి. న హి బుద్ధవచనే వస్ససతమ్పి వస్ససహస్సమ్పి పరియేసన్తా తాదిసం **వ**కార**ధ**కారసఞ్ఞోగపదం పస్సిస్సన్తి. ఏవం "బుధ్వా"తి పదరూపస్స బుద్ధవచనస్స అననుకూలతా దట్ఠబ్బా. తఞ్హి సక్కటగన్థే కతపరిచయభావేన వఞ్చితేహి విదూహి ఇచ్ఛితం, న సద్ధమ్మనీతివిదూహి. ఏత్థ ఇమాని నిదస్సనపదాని వేదితబ్బాని –

కో మం విద్ధా నిలీయతి. లద్ధా మచ్ఛో యదిచ్ఛతి. లద్ధాన పుబ్బాపరియం విసేసం, అదస్సనం మచ్చురాజస్స గచ్ఛే.

> ఉమ్మాదన్తిమహం దిట్ఠా, ఆముక్కమణికుణ్డలం;
> న సుపామి దివారత్తిం, సహస్సంవ పరాజితో"తి;

తత్థ **విద్ధాతి** విజ్ఝిత్వా. **లద్ధాతి** లభిత్వా. **లద్ధానాతి** లభిత్వాన. **దిట్ఠాతి** దిస్వా. ఇతి "విద్ధా లద్ధా లద్ధాన దిట్ఠా"తి పదాని **త్వా**పచ్చయేన సద్ధిం గతానిపి సఞ్ఞోగవసేన **వ**కారపటిబద్ధాని న హోన్తి, తస్మా "బుద్ధా బుద్ధాన" ఇచ్చేతానిపి "లద్ధా లద్ధాన" ఇచ్చాదీని వియ పరిహీన**వ**కారసఞ్ఞోగాని ఏవ గహేతబ్బాని. యే "బుద్ధ్వా"తి రూపం ఇచ్ఛన్తి పఠన్తి చ, మఞ్ఞే తే **త్వా**పచ్చయో వణ్ణేతి, తేన తే వఞ్చనం పాపుణన్తి, తస్మా తాదిసం రూపం అగ్గహేత్వా యో సద్దనీతియం సద్దవినిచ్ఛయో వుత్తో, సోయేవ ఆయస్మన్తేహి సారతో పచ్చేతబ్బో.

బుధ బోధనే. సకమ్మకాకమ్మకోయం ధాతు. తథా హి బోధనసద్దుచ్చారణేన జాననం వికసనం నిద్దక్ఖయో చ గహితో, తస్మా "**బుధ** ఞాణే, **బుధ** వికసనే, **బుధ** నిద్దక్ఖయే"తి వుత్తం హోతి. బుజ్ఝతి భగవా, ధమ్మే బుజ్ఝతి, పబుజ్ఝతి, పదుమం బుజ్ఝతి. పురిసో బుద్ధో, పబుద్ధో, బోధతి, పబోధతి ఇచ్చాదీని.

సంధా సన్ధిమ్హి. సంపుబ్బో **ధా**ధాతు సన్ధిమ్హి వత్తతి. నేవస్స మద్దీ భాకుటి, న సన్ధియతి న రోదతి. **న సన్ధియతీ**తి ఇదం అఞ్ఞేహి పకరణేహి అసాధారణం **దివాది**రూపం.

ధను యాచనే. మాతా హి తవ ఇరన్ధతి, విధురస్స హదయం ధనియ్యతి. ఇదమ్పి అసాధారణం **దివాది**రూపం.

ధీ అనాదరే. ధీయతే. ధీనో.

యుధ సమ్పహారే. యుజ్ఝతి. యోధో, యుద్ధం, చరణాయుధో, **య**కారస్స **వ**కారభావే "ఆవుధ"న్తి రూపం. తత్ర **చరణాయుధో**తి కుక్కుటో.

కుధ కోపే. కుజ్ఝతి. కోధో, కుజ్ఝనా, కుజ్ఝితత్తం. కుద్ధో అత్థం న జానాతి, కుద్ధో ధమ్మం న పస్సతి.

సుధ సోచేయ్యే. సోచేయ్యం సుచిభావో. సుజ్ఝతి. సుద్ధి, విసుద్ధి, సుజ్ఝనం, సుద్ధో, విసుద్ధో, పరిసుద్ధో. కారితే "సోధేతి, సోధకో" ఇచ్చాదీని.

సిధు సంరాధనే. సిజ్ఝతి. సిద్ధి.

రధ హింసాయం. రజ్ఝతి, విరజ్ఝతి, అపరజ్ఝతి. అపరాధో.

రాధ సాధ సంసిద్ధియం. రాధయతి, సాధయతి. ఆరాధనం, సాధనం. సపరహితం సాధేతీతి **సాధు,** సప్పురిసో. అచ్చన్తం సాధేతబ్బన్తి **సాధు,** లద్ధకం సున్దరం దానసీలాది.

విధ విజ్ఝనే. విజ్ఝతి. పటివిజ్ఝతి. ఖణ విద్ధ, విధు, విజ్ఝనకో, విద్ధో, పటివిద్ధో, విజ్ఝనం, వేధో, పటివేధో, విజ్ఝిత్వా, విద్ధా, విద్ధాన. కో మం విద్ధా నిలీయతి.

ఇధ వుద్ధియం. ఇజ్ఝతి, సమిజ్ఝతి. ఇద్ధి, ఇజ్ఝనం, సమిజ్ఝనం, ఇద్ధో. తత్థ **ఇద్ధీ**తి ఇజ్ఝనం ఇద్ధి. ఇజ్ఝన్తి వా సత్తా ఏతాయ ఇద్ధా వుద్ధా ఉక్కంసగతా హోన్తీతి **ఇద్ధి.**

గిధు అభికఙ్ఖాయం. గిజ్ఝతి, గిజ్ఝో. గద్ధో. గద్ధబాధిపుబ్బో. కామగిద్ధో న జానాసి. గేధో.

రుధి ఆవరణే. రుజ్ఝతి, విరుజ్ఝతి, పటివిరుజ్ఝతి. విరోధకో, విరుద్ధో. రోధో, విరోధో, పటివిరోధో, అనువిరోధో.

అనువిధా అనుకరణే. అనువిపుబ్బో **ధా**ధాతు అనుక్రియాయం వత్తతి. పురిసో అఞ్ఞస్స పురిసస్స క్రియం అనువిధీయతి తత్రాయం పాళి –

దూసితో గిరిదత్తేన, హయో సామస్స పణ్డవో;
పోరాణం పకతిం హిత్వా, తస్సేవానువిధీయతీ”తి.

ఇదమ్పి అసాధారణం **దివాది**రూపం.

అనురుధ కామే. కామో ఇచ్ఛా. **అను**పుబ్బో **రుధ**ధాతు ఇచ్ఛాయం వత్తతి. అనురుద్ధో, అనురోధో. అనుస్మాతి కిం విరోధో.

తత్థ **అనురుద్ధో**తి అనురుజ్ఝతి పణీతం పణీతం వత్థుం కామేతీతి అనురుద్ధో. **అనురోధో**తి అనుకూలతా. అయం పాళి “సో ఉప్పన్నం లాభం అనురుజ్ఝతి, అలాభే పటివిరుజ్ఝతీ”తి.

బ్యధ తాళనే. బ్యజ్ఝతి. బ్యాధో. **బ్యాధో**తి లుద్దో. తం తం మిగం బ్యజ్ఝతి తాళేతి హింసతీతి **బ్యాధో**.

గుధ పరివేఠనే. గుజ్ఝతి. గోధా.

మన ఞాణే. మఞ్ఞతి, అవమఞ్ఞతి, అతిమఞ్ఞతి. సేయ్యాదివసేన మఞ్ఞతీతి **మానో**. “మఞ్ఞనా, మఞ్ఞితత్తం, మానో, అహఙ్కారో, ఉన్నతి, కేతు, పగ్గహో, అవలేపో”తి పరియాయా.

జన జననే. సకమ్మకోయం ధాతు. “జఞ్ఞతీ”తిమస్స రూపం, కరోతీతి అత్థో. కారితే – జనేసి ఫుస్సతీ మమం. జనయతి, సుఖం జనేతి, జనయతీతి **జనకో,** పితా, యో కోచి వా నిబ్బత్తేతా. పుథు కిలేసే జనేతీతి **పుథుజ్జనో**. తత్థ “జనేతి జనయతీ”తి రూపాని **చురాది**గణం పత్వా సుద్ధకత్తురూపాని భవన్తి. కరోతీతి హి తేసం అత్థో. హేతుకత్తువసేనపి తదత్థో వత్తబ్బో “నిబ్బత్తేతీ”తి.

జనీ పాతుభావే. ఈకారన్తోయం అకమ్మకో ధాతు, **వి**పుబ్బో చే, సకమ్మకో. పుత్తో జాయతి, జాతో. పుథు కిలేసా జాయన్తి ఏత్థాతి **పుథుజ్జనో**. జననం జాతి, “సఞ్జాతి, నిబ్బత్తి, అభినిబ్బత్తి, ఖన్ధానం పాతుభావో”తి పరియాయా. ఇత్థీ పుత్తం విజాయతి, ఇత్థీ పుత్తం విజాతా. సో పురిసో విజాతమాతుయాపి అమనాపో. ఉపవిజఞ్ఞా ఇత్థీ. కారితే “జాపేతి, జాపయతి. అత్థజాపికా పఞ్ఞా”తి రూపాని.

హన హింసాయం. ఇధ **హింసా**వచనేన ఘట్టనం గహేతబ్బం. సద్దో సోతమ్హి హఞ్ఞతి. పటిహఞ్ఞతి. బుద్ధస్స భగవతో వోహారో లోకిలే సోతే పటిహఞ్ఞతి. ఇమాని కత్తుపదాని. **భూవాది**గణం పన పత్వా “లోహేన వే హఞ్ఞతి జాతరూపం, న

జాతరూపేన హనన్తి లోహా"న్తి **పాళియం** "హఞ్ఞతీ"తి పదం కమ్మపదం, జాతరూపం లోహేన కమ్మారేహి హఞ్ఞతీతి అత్థో. "హనన్తీ"తి పదం కత్తుపదం, లోహం జాతరూపేన కమ్మారా హనన్తీతి హి అత్థో. ఏత్థ **హననం** పహరణన్తి గహేతబ్బం.

రూప రుప్పనే. రుప్పనం కుప్పనం ఘట్టనం పీళనం. రుప్పతి. రూపం, రుప్పనం. ఇమస్స పన "**రూప** రూపక్రియాయ"న్తి **చురాది**గణే ఠితస్స "రూపేతి రూపయతీ"తి రూపాని భవన్తి.

తత్థ **రూప**న్తి కేనట్ఠేన రూపం? రుప్పనట్ఠేన రూపం. వుత్తఞ్హేతం భగవతా "కిఞ్చ భిక్ఖవే రూపం? రుప్పతీతి ఖో భిక్ఖవే తస్మా 'రూప'న్తి వుచ్చతి. కేన రుప్పతి? సీతేనపి రుప్పతి, ఉణ్హేనపి రుప్పతి, జిఘచ్ఛాయపి రుప్పతి, పిపాసాయపి రుప్పతి, డంసమకసవాతాతపసరీసపసమ్ఫస్సేనపి రుప్పతి, రుప్పతీతి ఖో భిక్ఖవే తస్మా 'రుప'న్తి వుచ్చతీ"తి.

తత్థ **రుప్పతీ**తి కుప్పతి ఘట్టియతి పీళియతి, భిజ్జతీతి అత్థో. **భిజ్జతీ**తి వికారం ఆపజ్జతి, వికారాపత్తి చ సీతాదిసన్నిపాతే విసదిసరూపప్పవత్తియేవ. ఏత్థ చ **కుప్పతీ**తి ఏతేన కత్తుఅత్థే రూపపదసిద్ధిం దస్సేతి, **ఘట్టియతి పీళియతీ**తి ఏతేహి కమ్మత్థే. కోపాదిక్రియాయేవ హి రుప్పనక్రియాతి, సో పన కత్తుభూతో కమ్మభూతో చ అత్థో భిజ్జమానో నామ హోతీతి ఇమస్స అత్థస్స దస్సనత్థం "**భిజ్జతీతి అత్థో**"తి వుత్తం.

అథ వా **రుప్పతీతి రూప**న్తి కమ్మకత్తుత్థే రూపపదసిద్ధి వుత్తా. వికారో హి రుప్పనన్తి వుచ్చతి, తేనేవ **భిజ్జతీతి అత్థో**తి కమ్మకత్తుత్థేన **భిజ్జతీ**తి సద్దేన అత్థం దస్సేతి. తత్థ యదా కమ్మత్థే "రుప్పతీ"తి పదం, తదా "సీతేనా"తిఆది కత్తుఅత్థే కరణవచనం. యదా పన "రుప్పతీ"తి పదం కత్తుఅత్థే కమ్మకత్తుఅత్థే వా, తదా హేతుమ్హి కరణవచనం దట్ఠబ్బం.

రూపసద్దో ఖన్ధ భవ నిమిత్త పచ్చయ సరీర వణ్ణసణ్ఠానాదీసు అత్థేసు వత్తతి. అయఞ్హి "యం కిఞ్చి రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్న"న్తి ఏత్థ రూపక్ఖన్ధే వత్తతి. "రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతీ"తి ఏత్థ రూపభవే. "అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞీ బహిద్ధారూపాని పస్సతీ"తి ఏత్థ కసిణనిమిత్తే. "సరూపా భిక్ఖవే ఉప్పజ్జన్తి పాపకా అకుసలా ధమ్మా, నో అరూపా"తి ఏత్థ పచ్చయే. "ఆకాసో పరివారితో రూపన్త్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతీ"తి ఏత్థ సరీరే. "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణ"న్తి ఏత్థ వణ్ణే. "రూపప్పమాణో రూపప్పసన్నో"తి ఏత్థ సణ్ఠానే. ఇచ్చేవం –

> ఖన్ధే భవే నిమిత్తే చ, సరీరే పచ్చయేపి చ;
> వణ్ణే సణ్ఠానఆదిమ్హి, **రూప**సద్దో పవత్తతి.

కుప కోపే. కుప్పతి. కుప్పన్తి వాతస్సపి ఏరితస్స. కోపో, పకోపో. వచీపకోపం రక్ఖేయ్య.

తప సన్తాపే. తప్పతి, సన్తప్పతి. సన్తాపో.

తప పీణనే. తప్పతి. తప్పనం.

దప హాసే. దప్పతి.

దీప దిత్తియం. దిప్పతి. దీపో.

లుప అదస్సనే. లుప్పనం, లోపో, లుత్తి.

ఖిప పేరణే. ఖిప్పతి. ఖిప్పం.

లుభ గిద్ధియం. లుబ్భతి. అత్తనోయేవ జణ్ణుకం ఓలుబ్భ తిట్ఠతి. లుబ్భనం, లోభో, లుబ్భిత్వా, లుబ్భిత్వాన, లుబ్భియ, లుబ్భియాన, ఓలుబ్భిత్వా, ఓలుబ్భిత్వాన, ఓలుబ్భియ, ఓలుబ్భియాన, లుబ్భితుం, ఓలుబ్భితుం.

తత్థ **లోభో**తి లుబ్భన్తి తేన సత్తా, సయం వా లుబ్భతి, లుబ్భనమత్తమేవ వా తన్తి లోభో. ఏత్థ పన "లోభో లుబ్భనా లుబ్భితత్తం రాగో తణ్హా తసిణా ముచ్ఛా ఏజా వనం వనథో" ఇచ్చాదీని లోభస్స బహునామాని వేదితబ్బాని.

ఖుభ సఞ్చలనే. ఖుబ్భతి, సంఖుబ్భతి. ఖుబ్భితనగరం. సఙ్ఖోభో. కారితే – ఖోభేతి, ఖోభయతి.

సము ఉపసమే. చిత్తం సమ్మతి, ఉపసమ్మతి, వూపసమ్మతి, సమణో, సన్తి, సన్తో.

ఏత్థ **సమణో**తి సమ్మతి సన్తచిత్తో భవతీతి సమణో. కారితవసేన పన కిలేసే సమేతి ఉపసమేతీతి **సమణో**తి నిబ్బచనం దట్ఠబ్బం. తథా హి "యం సమేతీతి ఇదం అరియం. సమయతీతిధ సత్తాన"న్తి ద్వే కారితరూపాని.

సము ఖేదే నిరోధే చ. ఖేదో. కిలమనం. **నిరోధో** అభావగమనం. అద్ధానమగ్గప్పటిపన్నస్స కాయో సమ్మతి. అగ్గి సమ్మతి. సన్తో.

సన్తసద్దో "దీఘం సన్తస్స యోజన"న్తిఆదీసు కిలన్తభావే ఆగతో. "అయఞ్చ వితక్కో అయఞ్చ విచారో సన్తా హోన్తి సమితా"తిఆదీసు నిరుద్ధభావే. "అధిగతో ఖో మ్యాయం ధమ్మో గమ్భీరో దుద్దసో దురనుబోధో సన్తో పణీతో"తిఆదీసు సన్తఞాణగోచరతాయం. "ఉపసన్తస్స సదా సతీమతో"తిఆదీసు కిలేసవూపసమే. "సన్తో హవే సబ్భి పవేదయన్తీ"తిఆదీసు సాధూసు. "పఞ్చిమే భిక్ఖవే మహాచోరా సన్తో సంవిజ్జమానా"తిఆదీసు అత్థిభావే. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

"కిలన్తత్తే నిరుద్ధత్తే, సన్తధీగోచరత్తనే;
కిలేసూపసమే చేవ, అత్థిభావే చ సాధుసు;
ఇమేసు ఛసు ఠానేసు, **సన్త**సద్దో పనాగతో"తి.

దము దమనే. దమ్మతి. దన్తో, దమో, దమనం. కారితే "చిత్తం దమేతి, దమయతీ"తి రూపాని.

తత్థ **దమో**తి ఇన్ద్రియసంవరాదీనం ఏతం నామం. "సచ్చేన దన్తో దమసా ఉపేతో. వేదన్తగూ వుసితబ్రహ్మచరియో"తి ఏత్థ హి ఇన్ద్రియసంవరో "దమో"తి వుత్తో. "యది సచ్చా దమా చాగా, ఖన్త్యా భియ్యోధ విజ్జతీ"తి ఏత్థ పఞ్ఞా "దమో"తి వుత్తా. "దానేన దమేన సంయమేన సచ్చవజ్జేనా"తి ఏత్థ ఉపోసథకమ్మం "దమో"తి వుత్తం. "దముపసమేనా"తి ఏత్థ ఖన్తి "దమో"తి వుత్తా. ఇచ్చేవం –

"ఇన్ద్రియసంవరో పఞ్ఞా, ఖన్తి చాపి ఉపోసథో;
ఇమే అత్థా పవుచ్చన్తి, **దమ**సద్దేన సాసనే"తి.

యా గతిపాపుణేసు. యాయతి, యాయన్తి. పరియాయో. యాయమానో మహారాజా, అద్ధా సీదన్తరే నగే. యాయన్తో. యాయన్తమనుయాయతి. యాతానుయాయీ. యాయితుం, యాయిత్వా ఇచ్చాదీని.

ఏత్థ **పరియాయ**సద్దస్స అత్థుద్ధారో వుచ్చతే, **పరియాయ**సద్దో వారదేసనాకారణేసు సమన్తతో గన్తబ్బట్ఠానే చ సదిసే చ వత్తతి. "కస్స ను ఖో ఆనన్ద అజ్జ పరియాయో భిక్ఖునియో ఓవదితు"న్తిఆదీసు హి వారే వత్తతి. "మధుపిణ్డికపరియాయోతినం ధారేహీ"తిఆదీసు దేసనాయం. "ఇమినాపి ఖో తే రాజఞ్ఞ పరియాయేన ఏవం హోతూ"తిఆదీసు కారణే. "పరియాయపథో"తిఆదీసు సమన్తతో గన్తబ్బట్ఠానే. "**కోప**సద్దో ఖోభపరియాయో"తిఆదీసు సదిసే వత్తతి. ఇచ్చేవం –

> పరియాయరవో వార-దేసనాకారణేసు చ;
> సమన్తతోవ గన్తబ్బ-ట్ఠానే చ సదిసే సియా.

రి వసనే. రియతి.

విలీ విలీనభావే. సప్పి విలీయతి. కారితే విలాపయతి.

వా గతిగన్ధనేసు. వాయతి. వాయో, వాతో.

సివు తన్తసన్తానే. సిబ్బతి, సంసిబ్బతి. సిబ్బం, సిబ్బన్తో. కారితే – సిబ్బేతి, సిబ్బయతి, సిబ్బాపేతి, సిబ్బాపయతి.

సివు గతిసోసనేసు. సిబ్బతి.

ధివు ఖివు నిదస్సనే. ధిబ్బతి. ఖిబ్బతి.

సా తనుకరణే. సియతి, సియన్తి.

సా అన్తకమ్మని. సియతి అనవసేసతో మానం సియతి సముచ్ఛిన్దతీతి అగ్గమగ్గో **మానస**న్తి హి వుత్తం.

సా అస్సాదనే. రసం సాయతి. సాయితం, సాయనం.

సి పాణిప్పసవే. సూయతి, పసూయతి. పసూతా గావీ.

కుసు హరణదిత్తీసు. కుసయతి.

సిలిస ఆలిఙ్గనే. సిలిస్సతి. సిలేసో.

కిలిస ఉపతాపే. కిలిస్సతి, సంకిలిస్సతి. కిలేసో, సంకిలేసో. **ఇ**కారలోపే క్లిస్సతి క్లేసో ఇచ్చాదీని. అపిచ మలీనతాపి **కిలిస**సద్దేన వుచ్చతి, కిలిట్ఠవత్థం పరిదహతి. "చిత్తేన సంకిలిట్ఠేన, సంకిలిస్సన్తి మాణవా"తిఆదీసు ధాతూనం అనేకత్థతాయ.

మస అప్పీభావే ఖమాయఞ్చ. మస్సతి.

లీస అప్పీభావే. లిస్సతి. లేసో. “లిస లేసనే”తిపి పఠన్తి ఆచరియా.

తస పిపాసాయం. తస్సతి, పరితస్సతి. పరితస్సనా, తసిణా, తసితో.

దుస దోసనే. దుస్సతి. దోసో, దోసనం, దోసితో.

దుస అప్పీతియం. దుస్సతి, పదుస్సతి. దోసో, పదోసో, దుట్ఠో, పదుట్ఠో, దూసకో, దూసితో, దూసనా.

అసు ఖేపే. ఖేపో ఖిపనం. అస్సతి. నిరస్సతిఆదియతి చ ధమ్మం. ఇస్సాసో.

ఏత్థ చ **నిరస్సతీ**తి ఛడ్డేతి సత్థారం తథా ధమ్మక్ఖానాదీని. **ఇస్సాసో**తి ఉసుం అస్సతి ఖిపతీతి ఇస్సాసో, ధనుగ్గహో.

యసు పయతనే. యస్సతి. నియసకమ్మం.

ఏత్థ చ యేన వినయకమ్మేన “నిస్సాయ తే వత్థబ్బ”న్తి నియస్సియతి భజాపియతీతి నియసో బాలం, తం నియసకమ్మం నామ. “కరోహి మే యక్ఖ నియసకమ్మ”న్తి ఏత్థ పన నిగ్గహకమ్మం నియసకమ్మం నామ.

భస్స భస్సనే. భస్సతి. భస్సం, భస్సకారకో.

వస సద్దే. సకుణో వస్సతి. అథమో మిగజాతానం, సిఙ్గాలో తాత వస్సతి. మణ్డూకో వస్సతి.

నస అదస్సనే. నస్సనధమ్మం నస్సతి. పనస్సతి. వినస్సతి. నస్స వసలి, చర పిరే వినస్స. నట్ఠో, వినట్ఠో. కారితే – నాసేతి, నాసయతి.

సుస సోసనే. పణ్ణం సుస్సతి. కారితే – వాతో పణ్ణం సోసేతి, సోసయతి. కమ్మే – వాతేన పణ్ణం సోసియతి. భావే క్రియాపదమప్పసిద్ధం. సోసో, సుక్ఖం కట్ఠం. సుస్సం, సుస్సన్తో. సుస్సమానో దహదో.

తుస తుట్ఠియం. తుస్సతి, సన్తుస్సతి. సన్తుట్ఠి, సన్తోసో, తోసనం, తుట్ఠబ్బం, తుస్సితబ్బం, తుసితా. కారితే “తోసేతి” ఇచ్చాదీని.

హా పరిహానియం. హాయతి, పరిహాయతి. హాయన్తి తత్థ వళవా. భావే “భయం వా ఛమ్భితత్తం వా లోమహంసో వా, సో పహీయిస్సతీ”తి చ “రాగో పహీయతీ”తి చ రూపం. కమ్మే క్రియాపదమప్పసిద్ధం. “రాగో పహీయతీ”తి ఇదం పన **“హా** చాగే”తి వుత్తస్స **భూవాది**గణికధాతుస్స రూపం “రాగం పజహతీ”తి కత్తుపదస్స దస్సనతో.

నహ బన్ధనే. నయ్హతి. ఉపనయ్హతి. సన్నయ్హతి. సన్నాహో. సన్నద్ధో.

ముహ వేచిత్తే. ముయ్హతి, సమ్ముయ్హతి, పముయ్హతి. మోహో, పమోహో. మూళ్హో. మోమూహో పురిసో. మోమూహం చిత్తం. కారితే – మోహేతి. పమోహకో. ఏత్థ చ **మోమూహో**తి అవిసదతాయ మోమూహో, మహామూళ్హోతి అత్థో.

సహ సుహ సత్తియం. సయ్హతి. సుయ్హతి.

న్హా సోచేయ్యే. న్హాయతి, అప్పక్ఖరానం బహుభావే నహాయతి. నహాయిత్వా, న్హాయిత్వా. నహానం, న్హానం. సీసం న్హాతో. ఏత్థ చ **సీసం న్హాతో**తి సీసం ధోవిత్వా న్హాతోతి అత్థో గహేతబ్బో పోరాణేహి అనుమతత్తా.

సినిహ పీతియం. సినియ్హతి. సినేహకో, సినేహితో, సినిద్ధో. పుత్తే సినేహో అజాయథ. **ఇ**కారలోపేన స్నేహో. తథా హి "నిస్నేహమభికఙ్ఖామీ"తి పాళి దిస్సతి.

విరిళ లజ్జాయం చోదనే చ. విరిళితో. లజ్జావసేన అత్థో పసిద్ధో, న చోదనావసేన. తథా హి "**విరిళితో**తి లజ్జితో"తి అత్థసంవణ్ణకా గరూ వదన్తి "లజ్జనాకారప్పత్తో"తి చ.

> **దివాదీ** ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
> సుత్తేస్వఞ్ఞోపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హవ్హో అత్థయుత్తితోతి.

దివాదిగణోయం.

స్వాదిగణిక

సు సవనే. "సుణోతి, సుణాతి. సుణింసు. పటిస్సుణి, పటిస్సుణింసు. అస్సోసి, అస్సోసుం. పచ్చస్సోసి, పచ్చస్సోసుం" ఇచ్చాదీని, "సుణిస్సతి, సోస్సతి" ఇచ్చాదీని చ భవన్తి. అబ్భాసవిసయే "సుస్సూసతి, సుస్సూసా" ఇచ్చాదీని. అనబ్భాసవిసయే – సావకో, సోతో, సుణం, సుణన్తో, సుణమానో, సుయ్యమానో, సవనం, సుతం. అసుయిత్థాతి వా సుతం. సుతవా, సోతం, సోణో, సుణితుం, సోతుం. సుణిత్వా, సుణియ, సుణియాన, సుత్వా, సుత్వాన. కారితే – సావేతి, సావయతి. కమ్మే – సద్దో సుయ్యతి, సూయతి చ. భావే పదరూపమప్పసిద్ధం.

తత్థ **సావకో**తి అన్తేవాసికో, సో దువిధో ఆగతప్ఫలో అనాగతప్ఫలో చ, తత్థ ఆగతప్ఫలో సవనన్తే అరియాయ జాతియా జాతోతి "సావకో"తి వుచ్చతి, ఇతరో గరూనం ఓవాదం సుణాతీతి "సావకో"తి. సావకో, అన్తేవాసికో, సిస్సోతి పరియాయా.

ఏత్థ **సుత**సద్దస్స అత్థుద్ధారం వదామ సద్ధిం **సోత**సద్దస్స అత్థుద్ధారేన. **సుత**సద్దో సఉపసగ్గో అనుపసగ్గో చ అనుపపదేన, **సుత**సద్దో చ –

> గమనే విస్సుతే తిన్తే, నియోగో'పచితేపి చ;
> సద్దే చ సోతద్వారాను-సారఞాతేసు దిస్సతి.

తథా హి "సేనాయ పసుతో"తిఆదీసు గచ్ఛన్తోతి అత్థో. "సుతధమ్మస్స పస్సతో"తిఆదీసు విస్సుతధమ్మస్సాతి అత్థో. "అవస్సుతా అవస్సుతస్స పురిసపుగ్గలస్సా"తిఆదీసు తిన్తస్సాతి అత్థో. "యే ఝానప్పసుతా ధీరా"తిఆదీసు అనుయుత్తాతి

అత్థో. “తుమ్హేహి పుఞ్ఞం పసుతం అనప్పక”న్తిఆదీసు ఉపచితన్తి అత్థో. “దిట్ఠం సుతం ముతం విఞ్ఞాత”న్తిఆదీసు సద్దోతి అత్థో. “బహుస్సుతో హోతి సుతధరో సుతసన్నిచయో”తిఆదీసు సోతద్వారానుసారవిఞ్ఞాతధమ్మధరోతి అత్థో.

సోతసద్దోపి అనేకత్థప్పభేదో. తథా హేస –

మంసవిఞ్ఞాణఞాణేసు, తణ్హాదీసు చ దిస్సతి;
ధారాయం అరియమగ్గే, చిత్తసన్తతియమ్పి చ.

“సోతాయతనం , సోతధాతు, సోతిన్ద్రియ”న్తిఆదీసు **సోత**సద్దో మంససోతే దిస్సతి, “సోతేన సద్దం సుత్వా”తిఆదీసు సోతవిఞ్ఞాణే. “దిబ్బాయ సోతధాతుయా”తిఆదీసు ఞాణసోతే. “యాని సోతాని లోకస్మిన్తి, యాని ఏతాని సోతాని మయా కిత్తితాని పకిత్తితాని ఆచిక్ఖితాని దేసితాని పఞ్ఞపితాని పట్ఠపితాని వివరితాని విభత్తాని ఉత్తానీకతాని పకాసితాని. సేయ్యథిదం? తణ్హాసోతో దిట్ఠిసోతో కిలేససోతో దుచ్చరితసోతో అవిజ్జాసోతో”తిఆదీసు పఞ్చసు ధమ్మేసు. “అద్దసా ఖో భగవా మహన్తం దారుక్ఖన్ధం గఙ్గాయ నదియా సోతేన వుయ్హమాన”న్తిఆదీసు ఉదకధారాయం. “అరియస్సేతం ఆవుసో అట్ఠఙ్గికస్స మగ్గస్స అధివచనం, యదిదం సోతో”తిఆదీసు అరియమగ్గే. “పురిసస్స చ విఞ్ఞాణసోతం పజానాతి ఉభయతో అబ్బోచ్ఛిన్నం ఇధలోకే పతిట్ఠితఞ్చ పరలోకే పతిట్ఠితఞ్చా”తిఆదీసు చిత్తసన్తతియన్తి.

సోణోతి సునఖో. సో హి సామికస్స వచనం సుణాతీతి సోణోతి వుచ్చతి.

ఇమాని తదభిధానాని –

సునఖో సారమేయ్యో చ, సుణో సూనో చ కుక్కురో;
సోణో స్వానో సువానో చ, సాళురో మిగదంసనో.

సా సునిధాతి’మే సద్దా, పుమానేసు పవత్తరే;
సునఖీ కుక్కురీ సీ’తి, ఇమే ఇత్థీసు వత్తరే.

సునఖా సారమేయ్యాతి, ఆది బహువచో పన;
పవత్తతి పుమిత్థీసు, అఞ్ఞత్రాపి అయం నయో;

కుక్కురోతి అయం తత్థ, బాలకాలే రవేన వే;
మహల్లకేపి సునఖే, రూళ్హియా సమ్పవత్తతి.

తథా హి అట్ఠకథాచరియా **కుక్కురజాతకే** “యే కుక్కురా రాజకులమ్హి వడ్ఢా, కోలేయ్యకా వణ్ణబలూపపన్నా”తిఇమస్మింపదేసే ఏవమత్థం వణ్ణయింసు “యే కుక్కురాతి యే సునఖా. యథా హి తరుణోపి పస్సావో పూతిముత్తన్తి తదహుజాతోపి సిఙ్గాలో “జరసిఙ్గాలో’తి, కోమలాపి గళాచీలతా ‘పూతిలతా’తి, సువణ్ణవణ్ణోపి కాయో ‘పూతికాయో’తి వుచ్చతి, ఏవమేవ వస్ససతికోపి సునఖో ‘కుక్కురో’తి వుచ్చతి, తస్మా మహల్లకా కాయూపపన్నాపి తే ‘కుక్కురా’త్వేవ వుత్తా”తి.

కి హింసాయం. కిణోతి, కిణాతి, కిణన్తి.

సక సామత్థియే. సమత్థభావో **సామత్థియం,** యథా దక్ఖియం. సక్కుణాతి, సక్కుణన్తి. అసక్ఖి. సక్ఖిస్సతి. సక్కో. సక్కీ.

ఏత్థ **సక్కో**తి దేవరాజా. సో హి పరహితం సకహితఞ్చ కాతుం సక్కుణాతీతి సక్కో. అపిచ సక్యకులజాతో యో కోచిపి. తథా హి "అథ ఖో మహానామో సక్కో"తిఆది వుత్తం. "భగవన్తఞ్చ పిఙ్గియో మం సక్క సముద్ధరాహీతి ఆలపి. సక్యా వత భో కుమారా పరమసక్యా వత భో కుమారా"తి వచనముపాదాయ సబ్బేపి సక్యకులే జాతా "సక్యా"తి చ "సాకియా"తి చ "సక్కా"తి చ వుచ్చన్తి. ఏత్థ **స్వాదిత్తే**పి అనేకస్సరధాతుతో ఏకోవ ఉణాపచ్చయో హోతి, న ణు ణాపచ్చయాతి దట్ఠబ్బం.

ఖీ ఖయే. ఖీణోతి. ఖీణాతి. ఖీణా జాతి. ఖీణో. అయోగా భూరిసఙ్ఖయో.

గే సద్దే. గిణోతి, గిణాతి.

చి చయే. ణకారస్స **న**కారత్తం. పాకారం చినోతి. చితం కుసలం. చేతో పుగ్గలో.

రు ఉపతాపే. రుణోతి, రుణాతి.

రాధ సాధ సంసిద్ధియం. రాధుణాతి. సాధుణాతి. రాధనం. ఆరాధనం. సాధనం.

పీ పీతియం. పీణోతి, పీణాతి. పీతి, పియో.

అప పాపుణే సమ్భు చ. పాపుణోతి, పాపుణాతి. పత్తో. సబ్బఞ్ఞుతం సత్థా పత్తో. సమ్పత్తో యమసాధనం. సమ్భుణాతి, న కిఞ్చి అత్థం అభిసమ్భుణాతి. సమ్భుణన్తో, అభిసమ్భుణమానో.

తత్థ **పత్తో**తి పసద్దో ఉపసగ్గో "పప్పోతీ"తి ఏత్థ **ప**సద్దో వియ. తథా హి "పత్తో"తి ఏత్థ పాపుణీతి అత్థే **ప**పుబ్బస్స **అప**ధాతుస్స **ప**కారే లుత్తే **త**పచ్చయస్స ద్విభావో భవతి. తత్థ **న అభిసమ్భుణాతీ**తి న సమ్పాపుణాతి, న సాధేతీతి వుత్తం హోతి.

ఖిప ఖేపే. ఖిపుణాతి. ఖిప్పం. **ఖిప్ప**న్తి మచ్ఛపఞ్జరో.

ఆప బ్యాపనే. ఆపుణాతి. ఆపో.

మి పక్ఖేపనే. మినోతి. మిత్తో.

ఏత్థ చ సబ్బగుయ్హేసు నిమియతి పక్ఖిపియతీతి **మిత్తో**. "మిత్తో హవే సత్తపదేన హోతీ"తి వచనం పన వోహారవసేన వుత్తం, న అత్థవసేన. వుచ్చేయ్య చే, యో కోచి అవిస్సాసికో అత్తనో పటివిరుద్ధోపి చ మిత్తో నామ భవేయ్య, న చేవం దట్ఠబ్బం. ఏవఞ్చ పన దట్ఠబ్బం "సత్తపదవీతిహారమత్తేనపి సహ గచ్ఛన్తో సహ గచ్ఛన్తస్స పియవాచానిచ్ఛారణేన అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆలాపసల్లాపకరణమత్తేన మిత్తో నామ హోతీతి వత్తబ్బం. కింకారణా? దళ్హవిస్సాసో మిత్తో నామ న భవేయ్యాతి మిత్తస్స గుణపసంసావసేన ఏవం వుత్త"న్తి.

వు సంవరణే. వుణోతి, వుణాతి, సంవుణోతి, సంవుణాతి. పణ్డితో సీలసంవుతో.

సు అభిసవే. అభిసవో నామ పీళనం మన్థనం సన్ధానం సిన్హానం వా. సుణోతి, సుణాతి.

సి బన్ధనే. సినోతి.

సి నిసానే. సిణోతి, సిణాతి. నిసితసత్థం.

న హి నూనాయం సా ఖుజ్జా, లభతి జివ్హాయ ఛేదనం;
సునిసితేన సత్థేన, ఏవం దుబ్భాసితం భణం;

ఏత్థ **భణన్తి** భణన్తీ.

వుస పాగబ్బియే. పాగబ్బియం నామ కాయవాచామనేహి పగబ్భభావో. వుసుణాతి.

అసు బ్యాపనే. అసుణాతి. అస్సు.

హి గతిబుద్ధీసు ఉపతాపే చ. హినోతి.

ఏత్థ పన అసమానన్తత్తేపి సమానత్థానం సమోధానం వుచ్చతి.

తిక తిగ సఘ దిక్ఖ కివి చిరి జిరి దాస దు హింసాయం. తికుణాతి. తిగుణాతి. సఘుణాతి. దిక్ఖుణాతి. కివుణాతి . చిరుణాతి. జిరుణాతి. దాసుణాతి. దుణోతి, దుణాతీతి రూపాని హింసావాచకాని భవన్తి.

సువాదీ ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
సుత్తేస్వఞ్ఞేపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హే అత్థయుత్తితో.

స్వాదిగణోయం.

కియాదిగణిక

కీ దబ్బవినిమయే. దబ్బవినిమయో కయవిక్కయవసేన భణ్డస్స పరివత్తనం. కిణాతి, కిణన్తి. విక్కిణాతి, విక్కిణన్తి. కేతుం, కిణితుం. విక్కేతుం, విక్కిణితుం. కిణిత్వా, విక్కిణిత్వా. కీతం భణ్డం. కయో, విక్కయో. విక్కిణేయ్య హనేయ్య వా.

ఖి గతియం. ఖిణాతి. అతిఖిణో సరో. ఖం, ఖాని. **నకారస్స ణకారత్తం**.

తత్థ **ఖిణాతీ**తి గచ్ఛతి. **అతిఖినోతి** అతిగతో. అత్రాయం పాళి "సేన్తి చాపాతిఖిణావ, పురాణాని అనుత్థున"న్తి. తత్థ **చాపాతిఖిణా**'తి చాపతో అతిఖిణా అతిగతా. **అట్ఠకథాయం** పన ''**చాపాతిఖిణా**తి చాపతో అతిఖిణా చాపా వినిముత్తాతి

అత్థో"తి పదత్థవివరణం కతం, తమ్పి గతత్థత్తావ సన్ధాయ అధిప్పాయత్థవసేన కతన్తి దట్ఠబ్బం. తత్ర **ఖన్తి** సగ్గో. సో హి కతపుఞ్ఞేహి గన్తబ్బత్తా "ఖ"న్తి వుచ్చతి. **ఖానీ**తి సగ్గా.

చి చయే. పుఞ్ఞం చినాతి. పాకారం చినాతి. పారమియో విచినాతి, విచినతి చ. పుప్ఫం ఓచినాతి, ఓచినతి వా. పచినాతి. పచినిత్వా. చితం కుసలం. చయో సఞ్చయో. చితో పాకారో. చినాతీతి చేతో, ఇట్ఠకవడ్ఢకీ. యో సత్తో పుఞ్ఞసఞ్చయో . "సఞ్చయో రాసి సమూహో పిణ్డో గణో సఙ్ఘో కదమ్బో వగ్గో కరో ఘటా"ఇచ్చేవమాదయో పరియాయా.

జి జయే. జినాతి, విజినాతి, జినియతి. జేతా, జినో. జితో మారో. మారం జితో. జితవా, జితావీ, జితబ్బో, జేయ్యో, జయనం, జితం, విజితం, జయో, పరాజయనం, పరాజయో. యస్స జితం నావజీయతి. జితమస్స నోయాతి కోచి లోకే. జయో హి బుద్ధస్స సిరీమతో అయం, మారస్స చ పాపిమతో పరాజయో.

తత్థ **జేతా**తి జినాతీతి జేతా, యో కోచి పుగ్గలో. అజినీతి **జినో,** సబ్బఞ్ఞూ ధమ్మరాజా. కిం నో అజిని? పాపకే అకుసలే ధమ్మే మారాదిఅరయో చ. ఇతి పాపకే అకుసలే ధమ్మే మారాదయో చ అరయో అజినీతి **జినో**. వుత్తమ్పి చేతం –

"మాదిసా వే జినా హోన్తి, యే పత్తా ఆసవక్ఖయం;
జితా మే పాపకా ధమ్మా, తస్మాహం ఉపక జినో"తి,

"తథాగతో భిక్ఖవే అభిభూ అనభిభూతో"తి చ.

జినసద్దో హి కేవలో సబ్బఞ్ఞుమ్హి పవత్తతి, సోపపదో పన పచ్చేకబుద్ధాదీసు తమ్హి చ యథారహం పవత్తతి. "పచ్చేకజినో, ఓధిజినో, అనోధిజినో, విపాకజినో, అవిపాకజినో"తి ఇమానేత్థ నిదస్సనపదాని.

జి జానియం. జినాతి, న జినాతి న జాపయే, జినో రథస్సం మణికుణ్డలే చ, పుత్తే చ దారే చ తథేవ జినో. జినో ధనఞ్చ దాసే చ.

ఞా అవబోధనే. జానాతి, ఞాయతి, నాయతి. అనిమిత్తా న నాయరే. జఞ్ఞా సో యది హాపయే. మా మం జఞ్ఞూతి ఇచ్ఛతి. "ఇమే అమ్హాక"న్తి ఞాతబ్బట్ఠేన ఞాతి, ఞాతకో. ఞాతిమిత్తా సుహజ్జా చ. ఞాతకో నో నిసిన్నోతి. ఞాతబ్బం ఞేయ్యం, సఙ్ఖారవికారలక్ఖణనిబ్బానపఞ్ఞత్తిధమ్మా. ఈదిసేసు ఠానేసు **ఞేయ్య**సద్దో ఏకన్తేన నపుంసకో, వాచ్చలిఙ్గత్తే సబ్బలిఙ్గికో, యథా? ఞేయ్యో ఫస్సో. ఞేయ్యా వేదనా. ఞేయ్యం చిత్తం. ఞేయ్యో పురిసో, ఞేయ్యా ఇత్థీ, ఞేయ్యం ధనన్తి చ.

ధు అభిత్థవే. ధునాతి. అభిత్థునాతి. ధుతి, అభిత్థుతి. థవనా, అభిత్థవనా, థుతో, అభిత్థుతో.

ధు నిత్థుననే. ధునాతి.

ఉట్ఠేహి రేవతే సుపాపధమ్మే,
అపారుతద్వారే అదానసీలే;
నేస్సామ తం యత్థ ధునన్తి దుగ్గతా,
సమప్పితా నేరయికా దుక్ఖేన;

పురాణాని అనుత్థున”న్తి చ పయోగో.

దు హింసాయం. దునాతి. మిత్తద్దు. దుమో.

ఏత్థ **మిత్తద్దూ**తి మిత్తం దునాతి హింసతి దుబ్భతీతి మిత్తద్దు. అత్ర “వేదా న తాణాయ భవన్తి తస్స, మిత్తద్దునో భూనహునో నరస్సా”తి పాళి నిదస్సనం. **దుమో**తి దునియతి గేహసమ్భారాదిఅత్థాయ హింసియతి ఛిన్దియతి, పణ్ణపుప్ఫాదిఅత్థికేహి వా పణ్ణపుప్ఫాదిహరణేన పీళియతీతి **దుమో**.

ధూ కమ్పనే. ధునాతి. ధూమో, ధోనా, ధోనో, ధుతో. ధునన్తో వాకచీరాని, గచ్ఛామి అమ్బరే తదా.

తత్థ **ధూమో**తి ధునాతి కమ్పతీతి ధూమో. **ధూమ**సద్దో కోధే తణ్హాయ వితక్కే పఞ్చసు కామగుణేసు ధమ్మదేసనాయం పకతిధూమేతి ఇమేసు అత్థేసు వత్తతి. “కోధో ధూమో భస్మాని మోసవజ్జ”న్తి ఏత్థ హి కోధే వత్తతి. “ఇచ్ఛా ధూమాయితో సదా”తి ఏత్థ తణ్హాయం. “తేన ఖో పన సమయేన అఞ్ఞతరో భిక్ఖు భగవతో అవిదూరే ధూమాయన్తో నిసిన్నో హోతీ”తి ఏత్థ వితక్కే.

> “పఙ్కో చ కామా పలిపో చ కామా,
> భయఞ్చ మేతం తిములం పవుత్తం;
> రజో చ ధూమో చ మయా పకాసితో,
> హిత్వా తువం పబ్బజ బ్రహ్మదత్తా”తి

ఏత్థ పఞ్చసు కామగుణేసు. “ధూమం కత్తా హోతీ”తి ఏత్థ ధమ్మదేసనాయం. “ధజో రథస్స పఞ్ఞాణం, ధూమో పఞ్ఞాణమగ్గినో”తి ఏత్థ పకతిధూమే. ఇచ్చేవం –

> కోధతణ్హావితక్కేసు, పఞ్చకామగుణేసు చ;
> దేసనాయఞ్చ పకతి-ధూమే **ధూమో** పవత్తతి.

ధోనాతి పఞ్ఞా. వుత్తఞ్హేతం **నిద్దేసే** “ధోనా వుచ్చతి పఞ్ఞా, యా పఞ్ఞా పజాననా సమ్మాదిట్ఠి, కింకారణా ధోనాతి వుచ్చతి పఞ్ఞా? యం తాయ పఞ్ఞాయ కాయదుచ్చరితం ధుతఞ్చ ధోతఞ్చ సన్ధోతఞ్చ నిద్ధోతఞ్చ, వచీదుచ్చరితం మనోదుచ్చరితం ధుతఞ్చ ధోతఞ్చ సన్ధోతఞ్చ నిద్ధోతఞ్చ. తంకారణా ధోనా వుచ్చతి పఞ్ఞా. అథ వా సమ్మాదిట్ఠి మిచ్ఛాదిట్ఠిం ధుతా చ ధోతా చ సన్ధోతా చ నిద్ధోతా చ, తంకారణా ధోనా వుచ్చతి పఞ్ఞా”తి. “ధోనస్స హి నత్థి కుహిఞ్చి లోకే, పకప్పితా దిట్ఠి భవాభవేసూ”తి అయమేత్థ పాళి నిదస్సనం . అత్ర ధోనా అస్స అత్థీతి ధోనో, తస్స ధోనస్సాతి నిబ్బచనం. ధాతూనమనేకత్థతాయ **ధూ**ధాతు కమ్పనత్థేపి ధోవనత్థేపి వత్తతి.

మున ఞాణే. మునాతి. మోనం, ముని. ఇమస్మిం ఠానే ధాతుయా ఆఖ్యాతత్తే ఏకన్తేన అన్తలోపో భవతి. **సోభితత్థేరగాథాయం** పన అనాగతవచనే **ఉ**కారస్స వుద్ధివసేన “అహం మోనేన మోనిస్స”న్తి రూపన్తరఞ్చ దిస్సతి. తత్థ **మోనిస్స**న్తి జానిస్సం. నామత్తే అన్తలోపో న హోతి. తత్థ మోనన్తి కిఞ్చాపి “న మోనేన ముని హోతీ”తి ఏత్థ తుణ్హీభావో “మోన”న్తి వుచ్చతి, తథాపి ఇధ “ఞాణే”తి వచనతో న సో అధిప్పేతో, ఞాణమేవాధిప్పేతం, తస్మా

మోనేయ్యపటిపదాసఙ్ఖాతం మగ్గఞాణమోనమ్పి గహేతబ్బం. **మునీ**తి మునాతి జానాతి హితాహితం పరిచ్ఛిన్దతీతి ముని. అథ వా ఖన్ధాదిలోకే తులం ఆరోపేత్వా మినన్తో వియ "ఇమే అజ్ఝత్తికా ఖన్ధా, ఇమే బాహిరా"తిఆదినా నయేన ఇమే ఉభో అత్థే మునాతీతి **ముని**. తేనాహ భగవా –

"న మోనేన ముని హోతి, మూళ్హరూపో అవిద్దసు;
యో చ తులంవ పగ్గయ్హ, వరమాదాయ పణ్డితో.

పాపాని పరివజ్జేతి, స ముని తేన సో ముని;
యో మునాతి ఉభో లోకే, ముని తేన పవుచ్చతీ"తి.

అపరాపేత్థ భవతి అత్థవిభావనా. **మునీ**తి మోనం వుచ్చతి ఞాణం, కాయమోనేయ్యాదీసు వా అఞ్ఞతరం, తేన సమన్నాగతత్తా పుగ్గలో "మునీ"తి వుచ్చతి. సో పనేస అగారియముని అనగారియముని సేక్ఖముని అసేక్ఖముని పచ్చేకముని మునిమునీతి అనేకవిధో . తత్థ **అగారియమునీ**తి గిహిపి ఆగతఫలో విఞ్ఞాతసాసనో. **అనగారియమునీ**తి తథారూపోవ పబ్బజితో. **సేక్ఖమునీ**తి సత్త సేక్ఖా. **అసేక్ఖమునీ**తి ఖీణాసవో. **పచ్చేకమునీ**తి పచ్చేకబుద్ధో. **మునిమునీ**తి సమ్మాసమ్బుద్ధో. తథా హి **ఆయస్మాపి సారిపుత్తో** ఆహ "మునీతి వుచ్చతి తథాగతో అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధో"తి.

పూ పవనే. పవనం సోధనం. పునాతి. పుఞ్ఞం, పుత్తో, దన్తపోణం.

ఏత్థ చ **పుఞ్ఞ**న్తి అత్తనో కారకం పునాతి సోధేతీతి పుఞ్ఞం. అథ వా యత్థ సయం ఉప్పన్నం తంసన్తానం పునాతి విసోధేతీతి **పుఞ్ఞం**. కిన్తం? సుచరితం కుసలకమ్మం. సకమ్మికత్తా ధాతుస్స కారితవసేన అత్థవివరణం లబ్భతి. **పుత్తో**తి అత్తనో కులం పునాతి సోధేతీతి పుత్తో. ఏవఞ్చ సతి హీనజచ్చానం చణ్డాలాదీనం పుత్తో నామ న భవేయ్యాతి న వత్తబ్బం సద్దానమత్థకథనస్స నానప్పకారేన పవత్తితో, తస్మా అత్తనో పితు హదయం పూరేతీతి పుత్తోతి ఏవమాదినాపి నిబ్బచనం గహేతబ్బమేవ. నానాధాతువసేనపి హి పదాని సిద్ధిం సముపగచ్ఛన్తి.

పుత్తో చ నామ అత్రజో ఖేత్రజో అన్తేవాసికో దిన్నకోతి చతుబ్బిధో. తత్థ అత్తానం పటిచ్చ జాతో **అత్రజో** నామ. సయనపీఠే పల్లఙ్కే ఉరేతి ఏవమాదీసు నిబ్బత్తో **ఖేత్రజో** నామ. సన్తికే సిప్పుగ్గణ్హనకో **అన్తేవాసికో** నామ. పోసాపనత్థాయ దిన్నో **దిన్నకో** నామ **దన్తపోణ**న్తి దన్తే పునన్తి విసోధేన్తి ఏతేనాతి దన్తపోణం, దన్తకట్ఠం.

పీ తప్పనకన్తీసు. పిణాతీతి **పీతి**. ఏత్థ చ **పీతీ**తి పీణనం పీతి, తప్పనం కన్తీతి చ వుత్తం హోతి. ఇదం భావవసేన నిబ్బచనం. ఇదం పన హేతుకత్తువసేన పిణయతీతి **పీతి,** తప్పేతీతి అత్థో.

సా పనేసా ఖుద్దకాపీతి ఖణికాపీతి ఓక్కన్తికాపీతి ఉబ్బేగాపీతి ఫరణాపీతీతి పఞ్చవిధా హోతి. తత్థ **ఖుద్దకాపీతి** సరీరే లోమహంసనమత్తమేవ కాతుం సక్కోతి. **ఖణికాపీతి** ఖణే ఖణే విజ్జుప్పాదసదిసా హోతి. **ఓక్కన్తికాపీతి** సముద్దతీరం వీచి వియ కాయం ఓక్కమిత్వా ఓక్కమిత్వా భిజ్జతి. **ఉబ్బేగాపీతి** బలవతీ హోతి కాయం ఉద్ధగ్గం కత్వా ఆకాసే లఙ్ఘాపనప్పమాణా హోతి. **ఫరణాపీతియా** పన ఉప్పన్నాయ సకలసరీరం ధమిత్వా పూరితవత్థి వియ మహతా ఉదకోఘేన పక్ఖన్దపబ్బతకుచ్ఛి వియ చ అనుపరిఫుటం హోతి, ఏవం పఞ్చవిధా పీతి, సా సమ్పియాయనలక్ఖణత్తా "పిణాతీ"తి పీతీతి సుద్ధకత్తువసేనపి

వత్తుం యుజ్జతి. ఏత్థ "పియాయతి, పితా, పియో, పేమో"తిఆదీని **పీ**ధాతుయా ఏవ రూపాని. తత్థ "పుత్తం పియాయతీతి పితా"తి వదన్తి. పియాయితబ్బోతి **పియో**. పేమనం పేమో.

మా పరిమాణే. మినాతి. మానం, పరిమాణం, మత్తం, మత్తా, మనో, విమానం, మినితబ్బం, మేతబ్బం, ఛాయా మేతబ్బా. ఈదిసేసు ఠానేసు **అనీయ**పచ్చయో న లబ్భతి.

ఏత్థ **మనో**తి ఏకాయ నాళియా ఏకాయ చ తులాయ మినమానో వియ ఆరమ్మణం మినాతి పరిచ్ఛిన్దతీతి మనో. విసేసతో మినియతే పరిచ్ఛిన్దియతేతి **విమానం,** దేవానం పుఞ్ఞబలేన నిబ్బత్తబ్యమ్హం దేవనికేతం. యం విమానం ఉపసోభితం, పభాసతిమిదం బ్యమ్హన్తి చ ఆదినా థోమియతి.

మీ హింసాయం. మినాతి. మీనో, కుమీనం.

ఏత్థ **మీనో**తి మచ్ఛో. మచ్ఛస్స హి "మీనో మచ్ఛో అమ్బుజో వారిజో వారిచరో"తి అనేకాని నామాని. విసేసనామాని పన "అమరో ఖలిసో చన్దకులో కన్దఫలి ఇన్దఫలి ఇన్దవలో కులిసో వామి కుజ్కుతలో కణ్డికో సకులో మజ్గురో సిఙ్గీ సతవఙ్కో రోహితో పాఠీనో కాణో సవఙ్కో పావుసో" ఇచ్చేవమాదీని, "తిమి తిమిఙ్గలో" ఇచ్చేవమాదీని చ భవన్తి. **కుమీన**న్తి కుచ్ఛితేనాకారేన మచ్ఛే మినన్తి హింసన్తి ఏతేనాతి కుమీనం, మచ్ఛబన్ధనపఞ్జరో. సో పన పాళియం **కుమీన**సద్దేన వుచ్చతి. తథా హి –

> "వారిజస్సేవ మే సతో, బన్ధస్స కుమినాముఖే;
> అక్కోసతి పహరతి, పియే పుత్తే అపస్సతో"తి

పాళి దిస్సతి.

మూ బన్ధనే. మునాతి. ముని.

ఏత్థ **మునీ**తి అత్తనో చిత్తం మునాతి మవతి బన్ధతి రాగదోసాదివసం గన్తుం న దేతీతి ముని.

రి గతిదేసనేసు. రికాతి. రేణు. **న**కారస్స **ణ**త్తం.

లీ సిలేసే. లినాతి, నిలినాతి. లీనం, సల్లీనం, పటిసల్లానం.

వీ తన్తసన్తానే. వత్థం వినాతి. ఇమినా సుత్తేన చీవరం వినాహి. కమ్మే – ఇదం ఖో ఆవుసో చీవరం మం ఉద్దిస్స వియ్యతి. వీతం. సువీతం. అప్పకం హోతి వేతబ్బం. కారితే "వాయాపేతి, తన్తవాయేహి చీవరం వాయాపేస్సామా'తి చీవరం వాయాపేసుం" ఇచ్చేవమాదీని భవన్తి.

వీ హింసాయం. వినాతి. వేణు. **వేణూ**తి వంసో.

లూ ఛేదనే. లునాతి. లోణం, కుసలం, బాలో, లూతో.

ఏత్థ చ **లోణన్తి** లునాతి వీతరసభావం వినాసేతి సరసభావం కరోతీతి లోణం, లవణం. కుసో వియ హత్థప్పదేసం అకుసలధమ్మే లునాతీతి **కుసలం,** అనవజ్జఇట్ఠవిపాకలక్ఖణో ధమ్మో. దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికే ద్వే అత్థే లునాతీతి **బాలో,** అవిద్వా. **లూతో**తి మక్కటకో వుచ్చతి. తస్స హి సుత్తం "లూతసుత్త"న్తి వదన్తి. యూసం పాతుం పటఙ్గమక్ఖికాదీనం జీవితం లునాతీతి **లూతో**.

సి బన్ధనే. సినాతి. సీమా, సీసం.

ఏత్థ **సీమా**తి సినీయతే సమగ్గేన సఙ్ఘేన కమ్మవాచాయ బన్ధియతేతి సీమా. సా దువిధా బద్ధసీమా అబద్ధసీమాతి. తాసు అబద్ధసీమా మరియాదకరణవసేన "సీమా"తి వేదితబ్బా. సినాతి బన్ధతి కేసే మోళికరణవసేన ఏత్థాతి సీసం. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

సా పాకే. సినాతి.

సు హింసాయం. సుణాతి. పరసు. పరం సుణన్తి హింసన్తి ఏతేనాతి **పరసు**.

అస భోజనే. వుత్తానం ఫలమస్నాతి. అసనం.

ఏత్థ **అసనన్తి** ఆహారో. సో హి అసియతి భుఞ్జియతీతి "అసన"న్తి వుచ్చతి. "అస్నాథ ఖాదథ పివథా"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం.

కిలిస విబాధనే. కిలిస్నాతి. కిలేసో.

ఏత్థ చ **కిలేసో**తి రాగాదయోపి దుక్ఖమ్పి వుచ్చతి.

ఉద్ధస ఉఞ్ఛే. **ఉఞ్ఛో** పరియేసనం. ఉద్ధస్నాతి.

ఇస అభిక్ఖణే. ఇస్నాతి.

విస విప్పయోగే. విస్నాతి. విసం.

పుస సినేహసవనపూరణేసు. పుస్నాతి.

పుస పోసనే. పుస్నాతి.

ముస థేయ్యే. ముస్నాతి. ముసలో.

> **కియాదీ** ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
> సుత్తేస్వఞ్ఞేపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హవ్హో అత్థయుత్తితో.

సాసనా లోకతో చేతే,

దస్సితా తేసు లోకతో;

సాసనస్సోపకారాయ,

వుత్తా తదనురూపకా.

కియాదిగణోయం.

గహాదిగణిక

ఇదాని **గహాది**గణో వుచ్చతే. ఏత్థేకే ఏవం మఞ్ఞన్తి.

గహాదీనం గణో నామ, పచ్చేకం నుపలబ్భతి;
అథమేకో **గహధాతు**, **గహాదీ**నం గణో సియా.

యతో **ప్పణ్హా** పరా హేయ్యుం, ధాతుతో జినసాసనే;
తేపి అఞ్ఞే న విజ్జన్తి, అఞ్ఞత్ర **గహధాతు**యా.

ఇతి చిన్తాయ ఏకచ్చే, **గహధాతుం** **కియాది**నం;
పక్ఖిపింసు గణే ఏవం, న వదింసు **గహాది**కం.

న తేసం గహణం ధీరో, గణ్హేయ్య సువిచక్ఖణో;
యతో **కచ్చాయనే** వుత్తో, **గహాదీ**నం గణో విసుం.

"గహాదితో ప్పణ్హా" ఇతి, లక్ఖణం వదతా హి నో;
కచ్చాయనేన గరునా, దస్సితో నను సాసనే.

సచే విసుం **గహాదీనం,** గణో నామ న లబ్భతి;
గహాదిదీపకే సుత్తే, హిత్వాన బాహిరం ఇదం.

"గహాతో ప్పణ్హా" ఇచ్చేవ, వత్తబ్బం అథ వా పన;
"కియాదితో నాప్పణ్హా"తి, కాతబ్బం ఏకలక్ఖణం.

యస్మా తథా న వుత్తఞ్చ, న కతఞ్చేకలక్ఖణం;
తస్మా అయం విసుంయేవ, గణో ఇచ్చేవ ఞాయతి.

"సరా సరే లోప"మితి-ఆదీని లక్ఖణానివ;
గమ్భీరం లక్ఖణం ఏతం, దుజ్జానం తక్కగాహినా.

ఉసాదయోపి సన్ధాయ, **ఆదిగ్గహో** కతో తహిం;
తథా హి "ఉణ్హాపేతీ"తి, ఆదిరూపాని దిస్సరే.

ఇదాని పాకటం కత్వా, **ఆది**సద్దఫలం అహం;
సప్పయోగం **గహాదీ**నం, గణం వక్ఖామి మే సుణ.

గహ ఉపాదానే. ఉపాదానం గహణం, న కిలేసుపాదానం. **ఉప**సద్దో హేత్థ న కిఞ్చి అత్థవిసేసం వదతి. అథ వా కాయేన చిత్తేన వా ఉపగన్త్వా ఆదానం గహణం ఉపాదానన్తి సమీపత్థో **ఉప**సద్దో. కత్థచి హి **ఉప**సద్దో **ఆదాన**సద్దసహితో దళ్హగ్గహణే వత్తతి "కాముపాదాన"న్తిఆదీసు. ఇధ పన దళ్హగ్గహణం వా హోతు సిథిలగ్గహణం వా, యం కిఞ్చి గహణం ఉపాదానమేవ, తస్మా **గహ**ధాతు గహణే వత్తతీతి అత్థో గహేతబ్బో. ఘేప్పతి, గణ్హాతి వా. పరిగ్గణ్హాతి, పటిగ్గణ్హాతి, అధిగణ్హాతి, పగ్గణ్హాతి, నిగ్గణ్హాతి. పధానగణ్హనకో. గణ్హితుం, ఉగ్గణ్హితుం. గణ్హిత్వా, ఉగ్గణ్హిత్వా. అఞ్ఞథాపి రూపాని భవన్తి. అహం జాలిం గహేస్సామి. గహేతుం. గహేత్వా. ఉగ్గాహకో, సఙ్గాహకో, అజ్ఝోగాళ్హో. కారితే "గణ్హాపేతి, గణ్హాపయతి, అఞ్ఞతరం సతిపట్ఠానం ఉగ్గణ్హాపేన్తి, సద్ధిం అమచ్చసహస్సేన గణ్హాపేత్వా. ఉపజ్ఝం గాహాపేతబ్బో. ఉపజ్ఝం గాహాపేత్వా . గాహేతి, గాహయతి, గాహాపేస్సతి. గాహాపయన్తి సబ్బావం. గాహకో, గాహేత్వా" ఇచ్చాదీని. కమ్మని – గయ్హతి, సఙ్గయ్హతి, గణ్హియతి వా. తథా హి "గణ్హియన్తి ఉగ్గణ్హియన్తీ"తి **నిద్దేసపాళి** దిస్సతి. "గేహం, గాహో, పరిగ్గహో, సఙ్గాహకో, సఙ్గహేతా" ఇచ్చాదీని యోజేతబ్బాని.

తత్ర **అ**కారానన్తర**త్య**న్తపదానం "ఘేప్పతి, ఘేప్పన్తి. ఘేప్పసీ"తి చ "గణ్హతి, గణ్హన్తి. గణ్హసీ"తి చ ఆదినా నయేన సబ్బాసు విభత్తీసు సబ్బథా పదమాలా యోజేతబ్బా. **ఆకారే**కారానన్తర**త్య**న్తపదానం "గణ్హాతి గణ్హాపేతీ"తిఆదినా యథాసమ్భవం పదమాలా యోజేతబ్బా వజ్జేతబ్బట్ఠానం వజ్జేత్వా.

ఇమాని పన పసిద్ధాని కానిచి అజ్జతనీరూపాని "అగ్గహీ మత్తికాపత్తం. అగ్గహుం, అగ్గహింసు, అగ్గహేసు"న్తి. భవిస్సన్తీఆదీసు గహేస్సతి, గహేస్సన్తి. సేసం పరిపుణ్ణం కాతబ్బం. అగ్గహిస్సా, అగ్గహిస్సంసు. సేసం పరిపుణ్ణం కాతబ్బం.

ఉస దాహే. దాహో ఉణ్హం. ఉసతి దహతీతి ఉణ్హం. **ఉణ్హ**సద్దో "ఉణ్హం భత్తం భుఞ్జతీ"తిఆదీసు దబ్బమపేక్ఖతి, "సీతం ఉణ్హం పటిహనతీ"తిఆదీసు పన గుణం ఉణ్హభావస్స ఇచ్ఛితత్తా. ఉణ్హభావో హి సీతభావో చ గుణో.

తస విపాసాయం. తణ్హా. కేనట్ఠేన **తణ్హా**? తస్సతి పరితస్సతీతి అత్థేన.

జుసి పీతిసేవనేసు. జుణ్హో సమయో. కాళే వా యది వా జుణ్హే, యదా వాయతి మాలుతో.

తత్థ **జుణ్హో**తి జోసేతి లోకస్స పీతింసోమనస్సఞ్చ ఉప్పాదేతీతి జుణ్హో.

జుత దిత్తియం. జుణ్హా రత్తి. జోతతి సయం నిప్పభాపి సమానా చన్దతారకప్పభాసేనపి దిబ్బతి విరోచతి సప్పభా హోతీతి జుణ్హా.

సా తనుకరణే. సణ్హవాచా. సియతి తనుకరియతి, న ఫరుసభావేన కక్కసా కరియతీతి **సణ్హా**.

సో అన్తకమ్మని. సణ్హం, ఞాణం. సియతి సయం సుఖుమభావేన అతిసుఖుమమ్పి అత్థం అన్తం కరోతి నిప్ఫత్తిం పాపేతీతి సణ్హం.

తిజ నిసానే. నిసానం తిక్ఖతా. తిణ్హో పరసు. తితిక్ఖతీతి **తిణ్హో**.

సి సేవాయం. అత్తనో హితమాసీసన్తేహి సేవియతేతి **సిప్పం,** యం కిఞ్చి జీవితహేతు సిక్ఖితబ్బం సిప్పాయతనం. అపిచ **సిప్పన్తి** అట్ఠారస మహాసిప్పాని – సుతి సుమతి సఙ్ఖ్యా యోగా నీతి విసేసికా గన్ధబ్బా గణికా ధనుబ్బేదా పూరణా తికిచ్ఛా ఇతిహాసా జోతి మాయా ఛన్దో హేతు మన్తా సద్దాతి. సుతి సూరమతి బ్యాకరణం ఛన్దోవిచితి నిరుత్తి జోతిసత్థం సిక్ఖా మోక్ఖఞాణం క్రియావిధి ధనుబ్బేదో హత్థిసిక్ఖా కామతన్తం అస్సలక్ఖణం పురాణం ఇతిహాసో నీతి తక్కో వేజ్జకఞ్చాతి.

కు కుచ్ఛాయం. కుచ్ఛా గరహా. కణ్హా ధమ్మా. కణ్హో పురిసో.

తత్థ **కణ్హాతి** అపభస్సరభావకరణత్తా పణ్డితేహి కుచ్ఛితబ్బా గరహితబ్బాతి కణ్హా, అకుసలధమ్మా. కాళవణ్ణత్తా సువణ్ణవణ్ణాదికం ఉపనిధాయ కుచ్ఛితబ్బో నిన్దితబ్బోతి **కణ్హో**, కాళవణ్ణో. వుత్తమ్పి చేతం –

> "కణ్హో వతాయం పురిసో, కణ్హం భుఞ్జతి భోజనం;
> కణ్హే భూమిప్పదేసస్మిం, న మయ్హం మనసో పియో"తి చ,
>
> "న కణ్హో తచసా హోతి,
> అన్తోసారో హి బ్రాహ్మణో;
> యస్మిం పాపాని కమ్మాని,
> స వే కణ్హో సుజమ్పతీ"తి చ.

ఇచ్చేవం –

> **గహాదికే** ధాతుగణే, సన్ధాయ **తసిఆదయో;**
> **ఆది**గ్గహో కతో **ప్పణ్హా, గహాదీ**సు యథారహం.
>
> **గహతో** ధాతుతో హి **ప్పో**,ఆఖ్యాతత్తేవదిస్సతి;
> ఆఖ్యాతత్తే చ నామత్తే, **ణ్హా**సద్దో **ఉసతో** తథా.
>
> **ఉసగహేహి** అఞ్ఞస్మా, నామత్తేవ దువే మతా;
> ఏవం విసేసతో ఞేయ్యా, **గహాది**గణనిచ్ఛయో.

ఏత్థ పన కిఞ్చాపి సాసనే "తణ్హాయతీ"తి క్రియాపదమ్పి దిస్సతి, తథాపి తస్స "పబ్బతాయతి, మేత్తాయతీ"తిఆదీని వియ నామస్మా విహితస్స **ఆయ**పచ్చయస్స వసేన సిద్ధత్తా క్రియాపదత్తేపి **ణ్హా**పచ్చయో ముఖ్యతో లబ్భతీతి న సక్కా వత్తుం. "తణ్హాయతీ"తి హి ఇదం **ణ్హా**పచ్చయవతా **తస**ధాతుతో నిప్ఫన్న**తణ్హా**సద్దస్మా పరస్స **ఆయ**పచ్చయస్స వసేన నిప్ఫన్నం. తథా కిఞ్చాపి **రూపియసంవోహారసిక్ఖాపదవణ్ణనాయం** "వాసిఫలం తాపేత్వా ఉదకం వా ఖీరం వా ఉణ్హాపేతీ"తి ఇమస్మిం పదేసే "ఉణ్హాపేతీ"తి హేతుకత్తువాచకం క్రియాపదం దిస్సతి, తథాపి తస్స **ణ్హా**పచ్చయవతా **ఉస**ధాతుతో

నిప్ఫన్న**ఉణ్హా**సద్దతో విహితస్స కారితసఞ్ఞస్స **ణాపే**పచ్చయస్స వసేన నిప్ఫన్నత్తా క్రియాపదత్తేపి **ణ్హా**పచ్చయో ముఖ్యతో లబ్భతీతి న సక్కా వత్తుం. "ఉణ్హాపేతీ"తి ఇదం వుత్తప్పకార**ఉణ్హా**సద్దతో **ణాపే**పచ్చయవసేన నిప్ఫన్నం, ఏతస్మిం దిట్ఠే "ఉణ్హాపయతీ"తి పదమ్పి దిట్ఠమేవ హోతి.

కిఞ్చి భియ్యో **వినయట్ఠకథాయం** "ఉణ్హాపేతీ"తి కారితపదస్స దిట్ఠత్తాయేవ "ఉణ్హతీ"తి కత్తుపదమ్పి నయతో దిట్ఠమేవ హోతి కత్తుకారితపదానం ఏకధాతుమ్హి ఉపలబ్భమానత్తా, యథా? గణ్హతి, గణ్హాపేతి, గచ్ఛతి, గచ్ఛాపేతీతి, తస్మా "**ఉస దాహే**"తి ధాతుస్స "ఉణ్హతీ"తి రూపం ఉపలబ్భతీతి మన్త్వా "ఉణ్హతీతి ఉణ్హ"న్తి నిబ్బచనం కాతబ్బం. ఇతి **ప్ప**పచ్చయో **గహ**తో చ అఞ్ఞతో చ ఏకధా లబ్భతి, **ణ్హా**పచ్చయో పన **గహ**తో **ఉస**తో చ ద్విధా అఞ్ఞతో ఏకధా లబ్భతీతి దట్ఠబ్బం. కిఞ్చాపేత్థ ఏవం నియమో వుత్తో, తథాపి సాట్ఠకథే తేపిటకే బుద్ధవచనే అఞ్ఞానిపి ఏకేకస్స ధాతుస్స నామికపదాని ద్వే ద్వే క్రియాపదాని విచినితబ్బాని. యేన పన బుద్ధవచనానురూపేన నయేన **గహాది**గణే **ఆది**సద్దేన **తస**ధాతాదయో అమ్హేహి గహితా, ఇమస్మా నయా అఞ్ఞో నయో పసత్థతరో నత్థి, అయమేవ పసత్థతరో, తస్మా అయం నీతి సాసనట్ఠితియా ఆయస్మన్తేహి సాధుకం ధారేతబ్బా వాచేతబ్బా చ.

గహాదీ ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
సుత్తేస్వఞ్ఞేపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హవ్హో అత్థయుత్తితో.

గహాదిగణోయం.

తనాదిగణిక

తను విత్థారే. తనోతి. ఆయతనం, తను. కమ్మని "తనియ్యతి, తనియ్యన్తి. వితనియ్యతీ"తి రూపాని. అత్రాయం పాళి "యథా హి ఆసభం చమ్మం, పథబ్యా వితనియ్యతీ"తి. గరూ పన "పతాయతే, పతఞ్ఞతీ"తి రూపాని వదన్తి. తనితుం, తనిత్వాన. **తు**మన్తాదిరూపాని.

తత్థ **ఆయతన**న్తి ఆయభూతే ధమ్మే తనోతి విత్థారేతీతి ఆయతనం. **తనూ**తి సరీరం. తఞ్హి కలలతో పట్ఠాయ కమ్మాదీహి యథాసమ్భవం తనియ్యతి విత్థారియతి మహత్తం పాపియతీతి "తనూ"తి వుచ్చతి. "తను వపు సరీరం పుం కాయో దేహో"తిఆదయో సరీరవాచకా సద్దా. సరీరం ఖన్ధపఞ్చకం. యఞ్హి మహాజనో సరీరన్తి వదతి, తం పరమత్థతో ఖన్ధపఞ్చకమత్తమేవ, న తతో అత్తా వా అత్తనియం వా ఉపలబ్భతి. "కామరాగబ్యాపాదానం తనుత్తకరం సకదాగామిమగ్గచిత్త"న్తిఆదీసు పన **తను**సద్దో అప్పత్థవాచకో, అప్పత్థవాచకస్స చ తస్స క్రియాపదం న పస్సామ, తస్మా నిపాతపదేన తేన భవితబ్బం. **తను**సద్దో నిపాతపదన్తి వుత్తట్ఠానమ్పి న పస్సామ, నిచ్ఛయేన పన అనిప్ఫన్నపాటిపదికోతి గహేతబ్బో.

తనోతి, తనోన్తి. తనోసి, తనోథ. తనోమి, తనోమ. తనుతే, తనున్తే. తనుసే, తనుసే, తనువ్హే. తనే, తనుమ్హే. సేసం యథాసమ్భవం విత్థారేతబ్బం.

తనోతు, తనోన్తు. తనేయ్య, తనే, తనేయ్యుం. వితన, వితను. అతనా, అతను. అమ్మాయ పతను కేసా. అతని, అతనింసు. తనిస్సతి, తనిస్సన్తి. అతనిస్సా, అతనిస్సంసు. కమ్మని "తనియ్యతి, తనియ్యన్తి. తనియ్యసీ"తిఆదినా విత్థారేతబ్బం.

సక సత్తియం. సత్తి సమత్థభావో. సక్కోతి సక్కో. విఞ్ఞాపేతుం అసక్ఖి. సక్ఖిస్ససి. సక్ఖతి. త్వమ్పి అమ్మ పబ్బజితుం సక్ఖిస్ససి. సక్కతే జరాయ పటికమ్మం కాతున్తి పాళి.

తత్థ **సక్కోతి** దేవరాజా. సో హి అత్థానం సహస్సమ్పి ముహుత్తేన చిన్తనసమత్థతాయ సపరహితం కాతుం సక్కోతీతి "సక్కో"తి వుచ్చతి. అఞ్ఞత్ర పన ధాతూనం అవిసయే తద్ధితవసేన సక్కచ్చం దానం అదాసీతి సక్కోతి ఏవమ్పి అత్థం గహేత్వా **సక్క**సద్దో నిరుత్తినయేన సాధేతబ్బో. వుత్తఞ్హి భగవతా "సక్కో మహాలి దేవానమిన్దో పుబ్బే మనుస్సభూతో సమానో సక్కచ్చం దానం అదాసి, తస్మా 'సక్కో'తి వుచ్చతీ"తి. సక్కోన్తో. సక్కోన్తీ. సక్కోన్తం కులం.

ఖుణు ఖిణు హింసాయం. ఖుణోతి. ఖిణోతి.

ఇణు గతియం. ఇణోతి. ఇణం ఇణాయికో.

తిణు అదనే. తిణోతి. తిణం. ఏత్థ **తిణ**న్తి యవసం. తఞ్హి తిణియతే తిణభక్ఖేహి గోణాదీహి అదియతే ఖాదియతేతి **తిణం**.

ఘిణు దిత్తియం. ఘిణోతి.

హను అపనయనే. అపనయనం అనాలాపకరణం నిబ్బచనతాకరణం. హనోతి. హనుతే.

పను దానే పనోతి. పనుతే.

మను బోధనే. మనోతి. మనుతే. మనో. మనం. మానసం. మనుస్సో. మానవో. మాణవో.

ఏత్థ **మనో**తి మనుతే బుజ్ఝతీతి మనో, ఏవం మనం. ఇమేసం పన ద్విన్నం **మన**సద్దానం "యస్మిం మనో నివిసతి. సన్తం తస్స మనం హోతీ"తిఆదీసు పున్నపుంసకలిఙ్గతా దట్ఠబ్బా. **మానస**న్తి రాగోపి చిత్తమ్పి అరహత్తమ్పి. "అన్తలిక్ఖచరో పాసో, య్వాయం చరతి మానసో"తి ఏత్థ హి రాగో మానసం. "చిత్తం మనో మానస"న్తి ఏత్థ చిత్తం. "అప్పత్తమానసో సేక్ఖో, కాలం కయిరా జనే సుతో"తి ఏత్థ అరహత్తం. ఏత్థేతం వుచ్చతి –

> రాగో చిత్తం అరహత్తఞ్చ, "మానస"న్తి సమీరితం;
> సత్థునో సాసనే పాప-సాసనే'ఖిలసాసనే.

తత్థ **సమ్పయుత్తమనసి భవో**తి రాగో **మానసో**. మనో ఏవ మానసన్తి కత్వా చిత్తం **మానసం**. అనవసేసతో మానం సియతి సముచ్ఛిన్దతీతి అగ్గమగ్గో **మానసం**. తన్నిబ్బత్తత్తా పన అరహత్తస్స మానసతా దట్ఠబ్బా. **మనూ**తి సత్తో. "యేన చక్ఖుపసాదేన, రూపాని మను పస్సతీ"తి ఏత్థ హి "మనూ"తి సత్తో వుత్తో. అథ వా **మనూ**తి పఠమకప్పికకాలే మనుస్సానం మాతాపిభుట్ఠానే ఠితో మనునామకో పురిసో, యో సాసనే "మహాసమ్మతరాజా"తి వుత్తో. సో హి సకలలోకస్స హితం కాతుం

మనుతే జానాతీతి "మనూ"తి వుచ్చతి. యథాబలం అత్తనో హితం మనుతే జానాతీతి **మనుస్సో**, మనస్స వా ఉస్సన్నత్తా **మనుస్సో**. అథ వా వుత్తప్పకారస్స మనునో అపచ్చం **మనుస్సో**. ఏవం **మానవో మాణవో** చ, **న**కారస్స హి **ణ**కారే కతే "మాణవో"తి రూపం సిజ్ఝతి. కేచి పనాహు "దన్తజనకారసహితో **మానవ**సద్దో సబ్బసత్తసాధారణవచనో, ముద్ధజణకారసహితో పన **మాణవ**సద్దో కుచ్ఛితమూళ్హాపచ్చవచనో"తి, తం వీమంసిత్వా యుత్తఞ్చే, గహేతబ్బం, న పనేత్థ వత్తబ్బం "**మాణవ**సద్దస్స అత్థుద్ధారవచనే ఇదం వచనం విరుజ్ఝతీ"తి **అన్తర**సద్దస్స అత్థుద్ధారే **అన్తరఅన్తరికా**సద్దానమ్పి ఆహరణస్స దస్సనతో.

తత్ర పనాయం వీమంసనా – **చూళకమ్మవిభఙ్గసుత్తస్మిఞ్హి** "సుభో మాణవోతోదేయ్యపుత్తో"తి ఇమస్మిం పదేసే అట్ఠకథాచరియేహి "సుభోతి సో కిర దస్సనీయో అహోసి పాసాదికో, తేనస్స అఙ్గసుభతాయ 'సుభో'త్వేవ నామం అకంసు. 'మాణవో'తి పన తం తరుణకాలే వోహరింసు, సో మహల్లకకాలేపి తేనేవ వోహారేన వోహరియతీ"తి ఏవం ముద్ధజ**ణ**కారస్స **మాణవ**సద్దస్స అత్థో పకాసితో, **తట్టీకాయమ్పి** గరూహి "యం అపచ్చం కుచ్ఛితం ముద్ధం వా, తత్థ లోకే మాణవవోహారో, యేభుయ్యేన చ సత్తా దహరకాలే ముద్ధధాతుకా హోన్తీతి వుత్తం 'తరుణకాలే వోహరింసూ"తి, ఏవం ముద్ధ**జణ**కారస్స **మాణవ**సద్దస్స అత్థో పకాసితో. ఇదాని **మాణవ**సద్దస్స అత్థుద్ధారో భవతి, **మాణవోతి** సత్తోపి చోరోపి తరుణోపి వుచ్చతి. "చోదితా దేవదూతేహి, యే పమజ్జన్తి మాణవా"తిఆదీసు హి సత్తో "మాణవో"తి వుత్తో. "మాణవేహి సహ గచ్ఛన్తి కతకమ్మేహిపి అకతకమ్మేహిపీ"తిఆదీసు చోరో. "అమ్బట్ఠో మాణవో"తిఆదీసు తరుణో "మాణవో"తి వుత్తో.

అప్ప పాపుణే. అప్పోతి. ఆపో.

ఏత్థ **ఆపోతి** అప్పోతి తం తం ఠానం విస్సరతీతి ఆపో.

మా పరిమాణే. మినోతి. ఉపమా, ఉపమానం, విమానం. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

ఏత్థ చ యా అచ్చన్తం న మినోతి న విచ్ఛిన్దతి, సా మానస్స సమీపే వత్తతీతి **ఉపమా** యథా "గోణో వియ గవజో"తి. **ఉపమాన**న్తి ఉపమా ఏవ. తథా హి "వీతోపమానమప్పమాణమనాథనాథ"న్తి. ఏత్థ **వీతోపమాన**న్తి ఇమస్స వీతోపమం, నిరుపమన్తి అత్థో. అథ వా **ఉపమాన**న్తి ఉపమేతబ్బాకారో "సీహో వియ భగవా"తి. ఏత్థ హి సీహో ఉపమా, భగవా ఉపమేయ్యో తేజోపరక్కమాదీహి ఉపమేతబ్బత్తా, తేజోపరక్కమాదయో ఉపమేతబ్బాకారో. ఏత్థ పన సాతిసయత్తా కిఞ్చాపి సీహస్స తేజాదీహి భగవతో తేజాదిఉపమేతబ్బాకారో నత్థి, తథాపి హీనూపమావసేన "సీహో వియ భగవా"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **విమాన**న్తి ఉతుసముట్ఠానత్తేపి కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠానత్తా కమ్మేన విసేసతో మినియతి పరిచ్ఛిన్దియతీతి విమానం.

కర కరణే. "కరోతి, కయిరతి, కుబ్బతి, క్రుబ్బతి, పకరోతి, ఉపకరోతి, అపకరోతి, పటికరోతి, నిరాకరోతి, పటిసఙ్ఖరోతి, అభిసఙ్ఖరోతి" ఇచ్చేవమాదీని కత్తరి భవన్తి. కమ్మే పాళినయవసేన **ఇ**కారాగమట్ఠానే **య**కారస్స ద్వేభావో. తస్మింయేవఠానే **రయ**కారానం విపరియాయే సతి న ద్వేభావో. తథా **ఈ**కారాగమట్ఠానే "కరియ్యతి, కయిరతి, కరీయతి, కయ్యతి, పకరీయతి, పకరియ్యతి, పటిసఙ్ఖరియ్యతి, అభిసఙ్ఖరియ్యతి" ఇచ్చేవమాదీని కమ్మని భవన్తి.

ఏత్థ చ **కయిరతీ**తి పదం ద్వీసు ఠానేసు దిస్సతి కత్తరి కమ్మే చ. తేస కత్తువసేన "పురిసో కమ్మం కయిరతీ"తి యోజేతబ్బం, కమ్మవసేన పన అయం పాళి "కుటి మే కయిరతి అదేసితవత్థుకా"తి. తత్థ చ కత్తువసేన వుత్తం కత్తుపదం **యిర**పచ్చయేన సిద్ధం. కమ్మవసేన పన వుత్తం కమ్మపదం **ఇ**కారాగమస్స ఆదిఅన్తభూతానం **రయ**కారానం విపరియాయేనాతి దట్ఠబ్బం. "కారేతి, కారయతి, కారాపేతి, కారాపయతీ"తి చత్తారి కారితరూపాని, యాని "హేతుకత్తురూపానీ"తి వుచ్చన్తి తద్దీపకత్తా.

ఇదాని పన పదమాలా వత్తబ్బా, తత్ర పఠమం "కుబ్బతీ"తి పదస్సేవ పదమాలం యోజేస్సామ సబ్బాసు విభత్తీసు ఏకాకారేన యోజేతబ్బత్తా. "కరోతీ"తి **ఓ**కారానన్తర**త్య**న్తపదస్స పన "కారేతీ"తి **ఏ**కారానన్తర**త్య**న్తపదస్స చ పదమాలం యథాసమ్భవం పచ్ఛా యోజేస్సామ ఏకాకారేన అయోజేతబ్బత్తా.

తత్ర కుబ్బతి, కుబ్బన్తి. కుబ్బసి, కుబ్బథ. కుబ్బామి, కుబ్బామ. కుబ్బతే, కుబ్బన్తే. కుబ్బసే, కుబ్బవ్హే. కుబ్బే, కుబ్బమ్హే. వత్తమానావసేన వుత్తరూపాని.

పఞ్చమియాదీనం వసేన పన కుబ్బతు, కుబ్బన్తు. కుబ్బేయ్య, కుబ్బేయ్యుం. సేసం "భవతి, భవన్తీ"తి వుత్తనయానుసారేన సబ్బత్థ విత్థారేతబ్బం.

"కరియతీ"తిఆదీనిపి **అ** కారానన్తర**త్య**న్తపదాని ఏవమేవ యోజేతబ్బాని. ఏత్థ చ "కుబ్బతి, కుబ్బన్తి. కుబ్బసీ"తిఆదినా వుత్తా అయం పదమాలా పాళినయదస్సనతో ఏదిసీ వుత్తా. సద్దసత్థవిదూ పన సాసనికా సద్దసత్థేయేవ ఆదరం కత్వా "కుబ్బతి, కుబ్బసీ"తి ఏవంపకారాని రూపాని పాళియం నత్థీతి మఞ్ఞన్తా న ఇచ్ఛన్తి. తేహి సద్దసత్థే వియ పాళియమ్పి "అసన్తో నానుకుబ్బన్తీ"తిఆదీసు **ఓ**కారపచ్చయస్సాదేసభూతో **ఉ**కారో సరేయేవ పరే **వ**కారం పప్పోతీతి మఞ్ఞమానా "కుబ్బన్తి, కుబ్బన్తే"తిఆదీనియేవ రూపాని ఇచ్ఛన్తి, పరసరస్సాభావతో "కుబ్బతి, కుబ్బసీ"తిఆదీని పాళియం నత్థీతి న ఇచ్ఛన్తి. మయం పన పాళినయదస్సనతో తాని రూపాని ఇచ్ఛామ. అత్ర సోతారానం కఙ్ఖావినోదనత్థం కిఞ్చి పాళినయం వదామ – "సీలవన్తో న కుబ్బన్తి, బాలో సీలాని కుబ్బతీ"తి చ, "కస్మా భవం విజనమరఞ్ఞనిస్సితో, తపో ఇధ క్రుబ్బతీ"తి చ, "ఫరుసాహి వాచాహి పక్రుబ్బమానో"తి చ. ఈదిసేసు పన ఠానేసు **అ**కారాగమో కాతబ్బో . అచిన్తేయ్యా హి పాళినయో, యేభుయ్యేన సద్దసత్థనయవిదూరో చ. తథా హి యథా "అగ్గినిం సమ్పజ్జలితం పవిసన్తీ"తి పాళిగతిదస్సనతో "అగ్గిని, అగ్గినీ, అగ్గినయో. అగ్గినిం, అగ్గినీ, అగ్గినయో. అగ్గినినా"తి పదమాలా కాతబ్బా హోతి, ఏవమేవ "బాలో సీలాని కుబ్బతీ"తి పాళిగతిదస్సనతో "కుబ్బతి, కుబ్బన్తి. కుబ్బసీ"తి పదమాలాపి యోజేతబ్బావ.

యథా చ "బహుమ్పేతం అసబ్భి జాతవేదా"తి పాళిగతిదస్సనతో "సన్తో సబ్భిహి సద్ధిం సతం ధమ్మో న జరం ఉపేతీతి పవేదయన్తీ"తి అట్ఠకథాగతిదస్సనతో చ "సబ్భి, సబ్భీ, సబ్భయో. సబ్భిం, సబ్భీ, సబ్భయో. సబ్భినా"తి పదమాలా యోజేతబ్బా హోతి, ఏవమేవ "బాలో సీలాని కుబ్బతీ"తి పాళిగతిదస్సనతో "కుబ్బతి, కుబ్బన్తి. కుబ్బసీ"తి పదమాలాపి యోజేతబ్బావ. తథా "క్రుబ్బతి, క్రుబ్బన్తి. క్రుబ్బసీ"తిఆది సబ్బం సబ్బత్థ యోజేతబ్బం.

ఇదాని యథాపటిఞ్ఞాతా పదమాలా అనుప్పత్తా. కరోతి, కరోన్తి. కరోసి, కరోథ. కరోమి, కుమ్మి, కరోమ, కుమ్మ. కురుతే, కుబ్బన్తే. కురుసే, కురువ్హే. కరే, కరుమ్హే. వత్తమానావసేన వుత్తరూపాని.

కరోతు, కురుతు, కరోన్తు. కరోహి, కరోథ. కరోమి, కుమ్మి, కరోమ, కుమ్మ. కురుతం, కుబ్బన్తం. కరస్సు, కురుస్సు, కురువ్హో. కరే, కుబ్బామసే. పఞ్చమీవసేన వుత్తరూపాని.

ఏత్థ పన కోచి వదేయ్య –

“న నో వివాహో నాగేహి, కతపుబ్బో కుదాచనం;
తం వివాహం అసంయుత్తం, కథం అమ్హే కరోమసే”తి

పాళిదస్సనతో “కరోమసే”తి పదం కస్మా ఇధ న వుత్తం, నను **కర**ధాతుతో పరం **ఓ**కారం పటిచ్చ **ఆమసే**వచనస్సావయవభూతో **ఆ**కారో లోపం పప్పోతీతి? తన్న, “కరోమసే”తి ఏత్థ “ఆమసే”తి వచనస్స అభావతో మవచనస్స సబ్భావతో. ఏత్థ హి **సే**కారో ఆగమో, తస్మా “కరోమా”తి వత్తమానావచనవసేన అత్థో గహేతబ్బో, న పన పఞ్చమీవచనవసేన. ఏవంభూతో చ **సే**కారో కత్థచి నామికపదతో పరో హోతి “యే కేచి బుద్ధం సరణం గతాసే. యం బలం అహువమ్హసే”తిఆదీసు. కత్థచి పనాఖ్యాతికపదతో సాదేసనిరాదేసవసేన –

“అకరమ్హస తే కిచ్చం; ఓక్కన్తామసి భూతాని;
సుతం నేతం అభిణ్హసో, తస్మా ఏవం వదేమసే”తి

ఆదీసు.

కరేయ్య, కరేయ్యుం. కరేయ్యాసి, కరేయ్యాథ. కరేయ్యామి, కరేయ్యామ. కుబ్బేథ, కుబ్బేరం. కుబ్బేథో, కుబ్బేయ్యవ్హో. కరేయ్యం, కరే, కరేయ్యామ్హే. సత్తమీవసేన వుత్తరూపాని.

కర, కరు. కరే, కరిత్థ. కరం, కరిమ్హ. కరిత్థ, కరిరే. కరిత్థో, కరివ్హో. కరిం, కరిమ్హే. పరోక్ఖావసేన వుత్తరూపాని.

ఏత్థ **కరా**తి పురిసో కమ్మం కరీతి పఠమపురిసయోజనాయ యోజేతబ్బం. “ఆగుం కర మహారాజ, అకరం కమ్మదుక్కట”న్తి ఏత్థాపి “మహారాజ భవం ఆగుం కరీ”తి పఠమపురిసయోజనాయ యోజేతబ్బం. ఏవఞ్హి సతి అయం పయోగో “మఞ్ఞే భవం పత్థయతి, రఞ్ఞో భరియం పతిబ్బత”న్తిఆదయో వియ పఠమపురిసప్పయోగో భవతి.

జాతకట్ఠకథాయం పన మజ్ఝిమపురిసప్పయోగో వుత్తో ‘‘**ఆగుం కరా**తి మహారాజ త్వం మహాపరాధం మహాపాపం కరి. **దుక్కట**న్తి యం కతం దుక్కటం హోతి,తం లామకం కమ్మం అకర”న్తి, తస్మా జాతకట్ఠకథావసేనాపి కదాచి **కర**ఇతి చ **కరీ**తి చ **అకర**న్తి చ మజ్ఝిమపురిసప్పయోగో భవతీతి దట్ఠబ్బం. యేభుయ్యవసేన పన “పురిసో కమ్మం కర, పురిసో కమ్మం కరి, అహం కమ్మం అకర”న్తి పఠముత్తమపురిసప్పయోగో దట్ఠబ్బో. ఏత్థ చ **కర**ఇతి యథావుత్తవిభత్తివసేన, **కరీ**తి అజ్జతనీవసేన, **అకర**న్తి హియ్యత్తనీవసేన వుత్తం. తత్థ “కరిత్థో”తి పదం “అఞ్ఞం భత్తారం పరియేస, మా కిసిత్థో మయా వినా”తి ఏత్థ “కిసిత్థో”తి పదేన సమం పరోక్ఖాయత్తనోపదమజ్ఝిమపురిసేకవచనవసేన, ఏదిసో పన నయో అఞ్ఞత్రాపి యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో.

అకా, అకరా, అకర ఇతి రస్సపారోపి. అకరు. ఏత్థ "సబ్బారివిజయం అకా"తి పదం నిదస్సనం. **అకరా**తి పురిసో కమ్మం అకాసీతి అతీతక్రియావాచకో పఠమపురిసప్పయోగో దట్ఠబ్బో. తథా హి "రఞ్ఞస్స కిర సో భీతో, అకరా ఆలయే బహూ"తి పాళి దిస్సతి. "మా మేతం అకరా కమ్మం, మా మే ఉదకమాహరీ"తి ఏత్థ పన సన్తేపి అతీతవాచకపఠమపురిసప్పయోగభావే **మా**సద్దయోగతో హియ్యత్తనజ్జతనీవిభత్తియో పఞ్చమీవిభత్తిఅత్థే అనుత్తకాలికా హుత్వా "త్వం మా కరోసి, మా ఆహరసీ"తి మజ్ఝిమపురిసప్పయోగారహా భవన్తి.

కిఞ్చ భియ్యో "జరాధమ్మం మా జీరీతి అలబ్భనేయ్యం ఠాన"న్తిఆదీసుపి సన్తేపి అతీతవాచకపఠమపురిసప్పయోగభావే **మా**సద్దయోగతో అజ్జతనీవిభత్తిపఞ్చమీవిభత్తిఅత్థే అనుత్తకాలికా హుత్వా "మా జీరతూ"తిఆదినా పఠమపురిసప్పయోగారహా భవన్తి. తేనాహు **అట్ఠకథాచరియా "జరాధమ్మం మా జీరీ**తి యం మయ్హం జరాసభావం, తం మా జీరితు. ఏస నయో సేసేసుపీ"తి. యం పనమ్హేహి "అకర ఇతి రస్సపారోపీ"తి వుత్తం, తస్స "అతికర'మకరా'చరియ, మయ్హమ్పేతం న రుచ్చతీ"తి ఇమాయ పాళియా వసేన అత్థితా వేదితబ్బా. తస్సాయమత్థో "ఆచరియ భవం అతిక్కన్తకరణం అకరా"తి పఠమపురిసవసేన గహేతబ్బో. అపిచ "భవ"న్తి వత్తబ్బే అత్థే "త్వ"న్తి వచనం వత్తబ్బమేవాతి అధిప్పాయవసేన "ఆచరియ త్వం అతిక్కన్తకరణం కరోసీ"తి యోజనాపి కాతబ్బావ.

అకరో, అకత్థ, అకరోథ. అకరం, అకం, అకరమ్హా, అకమ్హా. ఏత్థ "సంవడ్ఢయిత్వా పులినం, అకం పులినచేతియ"న్తి పాళి నిదస్సనం. అకత్థ, అకత్థుం. అకురుసే, అకరవ్హం. అకరిం, అకరం, అకరమ్హసే. హియ్యత్తనీవసేన వుత్తరూపాని.

ఏత్థ చ పఞ్చవిధో **సే**కారో ఆహరిత్వా దస్సేతబ్బో. తథా హి పఞ్చవిధో **సే**కారో పదావయవ అపదావయవఅనేకన్తపదావయవ నోసద్దత్థ ఆదేసవసేన. తత్థ పదావయవో **సే**కారో "త్వం కమ్మం కురుసే, త్వం అత్థకుసలో అభవసే"తిఆదీసు దట్ఠబ్బో. అపదావయవో పన "తస్మా ఏవం వదేమసే. మూలా అకుసలా సమూహతాసే"తిఆదీసు దట్ఠబ్బో. అనేకన్తపదావయవో "అరోగా చ భవామసే. మణిం తాత గణ్హామసే"ఆదీసు దట్ఠబ్బో. ఏత్థ హి **సే**కారో యది పఞ్చమీవిభత్తియం **ఆమసే**వచనస్సావయవో, తదా పఞ్చమీవిభత్తియుత్తానం పత్థనాసీసనత్థానం "భవామసే, గణ్హామసే"తి పదానం అవయవో హోతి. యది పన ఆగమో, పఞ్చమీవిభత్తియుత్తానం పత్థనాసీసనత్థానం "భవామ, గణ్హామా"తి పదానం అవయవో న హోతి, ఏవం "భవామసే"తిఆదీసు **సే**కారస్స అనేకన్తపదావయవత్తం వేదితబ్బం. **నో**సద్దత్థో "ఏసేసే ఏకే ఏకట్ఠే"తి ఏత్థ దట్ఠబ్బో. **ఏసేసే**తి ఇమస్స హి "ఏసోసో ఏకో ఏకట్ఠో"తి అత్థో. ఆదేసో "అకరమ్హస తే కిచ్చ"న్తి ఏత్థ, "ఓక్కన్తామసి భూతానీ"తి చేత్థ దట్ఠబ్బో **ఏ**కారస్స **అ**కారి**కా**రాదేసకరణవసేన. తత్థ "అకరమ్హస తే కిచ్చ"న్తి ఇమస్స "అకరమ్హసే తే కిచ్చ"న్తి అత్థో. "అకరమ్హసే"తి చేత్థ సచే **సే**కారో ఆగమో, తదా "కరమ్హా"తి పదం హియ్యత్తనీపరస్సపదే ఉత్తమపురిసబహువచనన్తం. సచే పన **మ్హసే**వచనస్సావయవో, తదా "అకరమ్హసే"తి పదం హియ్యత్తనీఅత్తనోపదే ఉత్తమపురిసబహువచనన్తం. ఏవం పఞ్చవిధో **సే**కారో భవతీతి అవగన్తబ్బం.

అకరి, కరి, అకాసి, అకరుం, అకరింసు, అకంసు, అకంసుం. అకరో, అకరిత్థ, అకాసిత్థ.

ఏత్థ చ **అకరో**తి త్వం అకరోతి యోజేతబ్బం. "అకరో" ఇతి హి పదం "వరఞ్చే మే అదో సక్కా"తి ఏత్థ మజ్ఝిమపురిసేకవచనత్థం "అదో"తి పదమివ దట్ఠబ్బం పాళియం అవిజ్జమానత్తేపి నయవసేన గహేతబ్బత్తా. గరూ పన "అకరో"తి వుత్తట్ఠానే "అకాసీ"తి మజ్ఝిమపురిసవచనం ఇచ్ఛన్తి. తాదిసఞ్హి పదం యేభుయ్యేన పఠమపురిసవచనమేవ

హోతి. తథా హి “అదాసి మే, అకాసి మే”తి పఠమపురిసపాళియో బహూ సన్దిస్సన్తి. “మాకాసి ముఖసా పాపం, మా ఖో సూకరముఖో అహూ”తిఆదీసు పన **మా**సద్దయోగతో “త్వం పాపం మా అకాసి, మా సూకరముఖో అహోసీ”తి పదయోజనా కాతబ్బా హోతీతి దట్ఠబ్బం.

అకరిం , కరిం, అకాసిం, అకరిమ్హ, కరిమ్హ, అకాసిమ్హ. అకరా, అకరూ. అకరుసే, అకరివ్హం. అకరం, అకరిమ్హే. అజ్జతనీవసేన వుత్తరూపాని.

కరిస్సతి, కరిస్సన్తి. కరిస్ససి, కరిస్సథ. కరిస్సామి, కరిస్సామ. కరిస్సతే, కరిస్సన్తే. కరిస్ససే, కరిస్సవ్హే. కరిస్సం, కస్సం ఇచ్చపి. తథా హి పాళి దిస్సతి “కస్సం పురిసకారియ”న్తి. కరిస్సమ్హే. తథా కాహతి, కాహన్తి. కాహసి, కాహథ. కాహామి, కాహామ. కాహితి, కాహిన్తి. కాహిసి ఇచ్చేవమాదినా యథాసమ్భవం యోజేతబ్బం. భవిస్సన్తీవసేన వుత్తరూపాని.

అకరిస్సా, అకరిస్స, అకరిస్సంసూతి సేసం సబ్బం యోజేతబ్బం. కాలాతిపత్తివసేన వుత్తరూపాని.

కయిరతి, కయిరన్తి. కయిరసి, కయిరాథ. కయిరామి, కయిరామ. కయిరతే. సేసం యోజేతబ్బం. వత్తమానావసేన వుత్తరూపాని.

కయిరతు, కయిరన్తు. సేసం యోజేతబ్బం. పఞ్చమీవసేన వుత్తరూపాని.

కయిరా, కుయిరా. కయిరుం. అత్రాయం పాళి “కుమ్భిమ్హిప’ఞ్జలిం కుయిరా, చాతఞ్చాపి పదక్ఖిణ”న్తి. తత్థ కుమ్భిమ్హిపి అఞ్జలిన్తి ఛేదో. కయిరాసి, కయిరాథ. కయిరామి, కయిరామ. కయిరేథ, కయిరేరం. కయిరేథో, కయిరావ్హో. కయిరం, కయిరామ్హే. సత్తమీవసేన వుత్తరూపాని.

తత్థ **కయిరా**తి ఇదం “పుఞ్ఞఞ్చే పురిసో కయిరా”తి దస్సనతో పఠమపురిసవసేన యోజేతబ్బం, “అధమ్మం సారథి కయిరా”తి ఏత్థాపి “సారథి భవం అధమ్మం కరేయ్యా”తి పఠమపురిసవసేన యోజేతబ్బం, న మజ్ఝిమపురిసవసేన. అథ వా “కయిరాసీ”తి వత్తబ్బే **సి**కారలోపం కత్వా “కయిరా”తి మజ్ఝిమపురిసవచనం వుత్తన్తి గహేతబ్బం.

ఏత్థ పన సియా – యథా “పుత్తం లభేథ వరద”న్తి పాళియం “లభేథా”తి ఇమస్స పదస్స “సబ్భిరేవ సమాసేథ, సబ్భి కుబ్బేథ సన్థవ”న్తిఆదీసు “సమాసేథా”తిఆదీనం వియ పఠమపురిసవసేన అత్థం అగ్గహేత్వా పురిసవిపల్లాసం కత్వా “లభేయ్య”న్తి ఉత్తమపురిసవసేనత్థో అట్ఠకథాచరియేహి గహితో, తథా తుమ్హేహిపి “అధమ్మం సారథి కయిరా”తి ఏత్థ “కయిరా”తి పదస్స పురిసవిపల్లాసం కత్వా “కరేయ్యాసీ”తి మజ్ఝిమపురిసవసేనత్థో వత్తబ్బో, అట్ఠకథాచరియేహిపి “కరేయ్యాసీ”తి తదత్థో వుత్తోతి? సచ్చం, ఏవం సన్తేపి అట్ఠకథాచరియేహి వోహారత్థేసు పరమకోసల్లసమన్నాగతత్తా “త్వ”న్తి వత్తబ్బే అత్థే **భవం**సద్దో పవత్తతి, “భవ”న్తి వత్తబ్బే అత్థే **త్వం**సద్దో పవత్తతీతి చిన్తేత్వా అధిప్పాయత్థవసేన “కరేయ్యాసీ”తి అత్థో వుత్తో, న పురిసవిపల్లాసవసేన. తథా హి “పుత్తం లభేథ వరద”న్తి ఇమస్స **అట్ఠకథాయం** “లభేథా”తి ఉల్లిఙ్గేత్వా “లభేయ్య”న్తి పురిసవిపల్లాసవసేన వివరణం కతం. “అధమ్మం సారథి కయిరా”తి ఇమస్స పన **అట్ఠకథాయం** “కయిరా”తి ఉల్లిఙ్గేత్వా “కరేయ్యాసీ”తి వివరణం కతం, తస్మా “అధమ్మం సారథి కయిరా”తి ఏత్థ పురిసవిపల్లాసో న చిన్తేతబ్బో. అథ వా యథా “పుత్తం లభేథ వరద”న్తి ఏత్థ చ “కాయే రజో న లిమ్పేథా”తిఆదీసు **ఏథ**వచనం గహితం, ఏవం **ఏథ**వచనం అగ్గహేత్వా “లభే

అథా”తి పదచ్ఛేదో కరణీయో. ఏవఞ్హి సతి పురిసవిపల్లాసేన కిచ్చం నత్థి. తత్థ **లభే**తి సత్తమియా ఉత్తమపురిసవచనం “వజ్జఞ్చాపి పమోచయే”తి పదమివ. **అథా**తి అధికారన్తరే నిపాతో పదపూరణే వా. ఏత్థ చ అధికారన్తరవసేన అపరమ్పి వరం పుత్తం లభేయ్యన్తి అత్థో. యస్మా పనేత్థ ద్విన్నమత్థానం ఉప్పత్తి దిస్సతి, యస్మా చేతేసు ద్వీసు దుజ్జానో భగవతో అధిప్పాయో, తస్మా ద్వేపి అత్థా గహేతబ్బావ.

ఏత్థ పన కిఞ్చాపి లిఙ్గవిపల్లాసో విభత్తివిపల్లాసో వచనవిపల్లాసో కాలవిపల్లాసో పురిసవిపల్లాసో అక్ఖరవిపల్లాసోతి ఛబ్బిధో విపల్లాసో ఆహరిత్వా దస్సేతబ్బో, తథాపి సో ఉపరి ఆవిభవిస్సతీతి న దస్సితో. తత్ర **కయిరాథా**తి పదం సత్తమియా పరస్సపదవసేన అత్తనోపదవసేన చ ద్విధా భిజ్జతి, తథా మజ్ఝిమపురిసబహువచనవసేన పఠమపురిసేకవచనవసేన చ. తథా హి “యథా పుఞ్ఞాని కయిరాథ, దదన్తా అపరాపర”న్తి ఏత్థ “కయిరాథా”తి ఇదం సత్తమియా పరస్సపదవసేన మజ్ఝిమపురిసబహువచనవసేన చ వుత్తం. యథానురూపం పుఞ్ఞాని కరేయ్యాథయేవాతి హి అత్థో. “కయిరాథ ధీరో పుఞ్ఞానీ”తి ఏత్థ పన “కయిరాథా”తి ఇదం సత్తమియా అత్తనోపదవసేన పఠమపురిసేకవచనవసేన చ వుత్తం. కరేయ్యాతి హి అత్థో. ఇధ పరోక్ఖాదివసేన **యిర**పచ్చయసహితాని రూపాని యేభుయ్యేన సాసనే అప్పసిద్ధానీతి **న** దస్సితాని.

అత్తనో ఫలం కరోతీతి **కారణం**. కరోతీతి **కత్తా,** ఏవం కారకో కారకం వా. ఏత్థ హి **కారక**సద్దో యత్థ కత్తుకారకకమ్మకారకాదివాచకో, తత్థ పుల్లిఙ్గోపి హోతి, యేభుయ్యేన నపుంసకలిఙ్గోపి. యత్థ పన రజతకారకమ్మకారలోహకారాదివాచకో, తత్థ పుల్లిఙ్గో ఏవ. కారాపేతీతి **కారాపకో**. కరం, కుబ్బం, క్రుబ్బం, కరోన్తో, కుబ్బన్తో, కుబ్బానో, కురుమానో, పక్రుంబ్బమానో . కారికా, కారాపికా. కరోన్తీ, కుబ్బన్తీ. కారకం కులం. కారాపకం, కరోన్తం, కుబ్బన్తం, కురుమానం. సఙ్ఖారో, పరిక్ఖారో, పరిక్ఖతో, పురక్ఖతో, కరణం, క్రియా. అక్ఖరచిన్తకా పన “క్రియా” ఇచ్ఛపి పదమిచ్ఛన్తి. ఏత్థ **క్రియా**సద్దో కిఞ్చాపి “అఫలా హోతి అక్రుబ్బతో”తిఆదీసు **క**కార**ర**కారసంయోగవన్తాని పదాని దిస్సన్తి, తథాపి **క్లేస**సద్దో వియ పాళియం న దిస్సతి, అదిస్సమానోపి సో అట్ఠకథాచరియాదీహి గరూహి గహితత్తా గహేతబ్బోవ. తథా హి “క్రియాక్రియాపత్తివిభాగదేసకో”తిఆదికా సద్దరచనా దిస్సతి.

కాతుం, కత్తుం. కాతవే, కారేతుం. కత్వా, కత్వాన, కాతున, కరిత్వా, కరిత్వాన, కచ్చ, అధికచ్చ, కరియ, కరియాన, పురక్ఖిత్వా, కారేత్వా. అఞ్ఞానిపి **తు**మన్తాదీని యోజేతబ్బాని.

తత్ర **కచ్చా**తి కత్వా. **అధికచ్చా**తి అధికం కత్వా. అక్ఖరచిన్తకా పన సద్దసత్థనయం నిస్సాయ “అధికిచ్చ” ఇతి రూపం ఇచ్ఛన్తి, మయం పనేతాదిసం రూపం పాళియా అనుకూలం న హోతీతి న ఇచ్ఛామ. తథా హి **థేరికాగాథాయం** గోతమియా పరినిబ్బానవచనే “పదక్ఖిణం కచ్చ నిపచ్చ పాదే”తి పాళి దిస్సతి. తత్థ హి పదక్ఖిణం కత్వాతి అత్థో. **కచ్చా**తి పదస్స దస్సనేన **అధికచ్చా**తి పదమ్పి దిట్ఠమేవ హోతి, ఏస నయో అఞ్ఞత్రాపి యథారహం వేదితబ్బో.

ఇదాని **కరోతి**స్స ధాతుస్స అప్పమత్తకం అత్థాతిసయయోగం కథయామ – తణ్హఙ్కరో. కారణా. ఫరుసాహి వాచాహి పక్రుబ్బమానో. సన్తే న కురుతే పియన్తి.

తత్ర **తణ్హఙ్కరో**తి వేనేయ్యానం తణ్హం లోభం కరోతి హింసతీతి తణ్హఙ్కరో. అథ వా రూపకాయధమ్మకాయసమ్పత్తియా అత్తని సకలలోకస్స తణ్హం సినేహం కరోతి జనేతీతి **తణ్హఙ్కరో. కారణా**తి హింసనా. **పక్రుబ్బమానో**తి హింసమానో. **సన్తే న కురుతే పియ**న్తి సప్పురిసే అత్తనో పియే ఇట్ఠే కన్తే మనాపే న కరోతీతి అత్థో. అథ వా పియం పియాయమానో తుస్సమానో

మోదమానో సన్తే న కురుతే న సేవతీతి అత్థో. యథా “రాజానం సేవతీ”తి ఏతస్మిం అత్థే రాజానం పియం కురుతేతి సద్దసత్థవిదూ మఞ్ఞన్తి, దుల్లభాయం నీతి సాధుకం మనసి కాతబ్బా.

ఏత్థ చ **పరిక్ఖార**సద్దస్స అత్థుద్ధారో నీయతే, “పరిక్ఖారోతి సత్తహి నగరపరిక్ఖారేహి సుపరిక్ఖిత్తం హోతీ”తిఆదీసు పరివారో వుచ్చతి. “రథో సేతపరిక్ఖారో, ఝానక్ఖో చక్కవీరియో”తిఆదీసు అలఙ్కారో. “యే చిమే పబ్బజితేన జీవితపరిక్ఖారా సముదానేతబ్బా”తిఆదీసు సమ్భారో. ఏత్థేతఞ్హి వుచ్చతి –

సాసనఞ్ఞూహి విఞ్ఞూహి, పరిక్ఖారోతి సాసనే;
పరివారో అలఙ్కారో, సమ్భారో చ పవుచ్చతి.

జాగర నిద్దక్ఖయే. జాగరోతి. జాగరం. దీఘా జాగరతో రత్తి.

తనాదీ ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
సుత్తేస్వఞ్ఞేపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హవ్హో అత్థయుత్తితోతి.

తనాదిగణోయం.

రుధాదిచక్కం వివిధత్థసారం,
మతిఙ్కరం విఞ్ఞుజనాభిరామం;
ఉళారఛన్దేహి సుసేవనీయం,
సువణ్ణహంసేహి సుచింవ ఠానం.

ఇతి నవఙ్గే సాత్థకథే పిటకత్తయే బ్యప్పథగతీసు విఞ్ఞూనం

కోసల్లత్థాయ కతే సద్దనీతిప్పకరణే **రుధాది**చక్కం

నామ

సత్తరసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౮. చురాదిగణపరిదీపన

ఇతో పరం పవక్ఖామి, పచురత్థహితక్కరం;

చురాదికగణనామం, నామతో అట్ఠమం గణం.

చుర థేయ్యే. థేననం **థేయ్యం,** చోరికాతి వుత్తం హోతి. తస్మిం థేయ్యే **చురద్ధు** వత్తతి. చోరేతి, చోరయతి, చోరో, చోరీ, చోరికా, చోరేతు, చోరయితుం, చోరేత్వా, చోరయిత్వా. కత్తుత్థేసు **ణేణయతా చురాది**గణలక్ఖణం. కారితే – చోరాపేతి, చోరాపయతి, చోరాపేతుం, చోరాపయితుం, చోరాపేత్వా, చోరాపయిత్వా. కమ్మే ధనం చోరేహి చోరియతి, చోరితం ధనం. ఏస నయో సబ్బత్థ.

కకారన్తధాతు

లోక దస్సనే. లోకేతి, లోకయతి, ఓలోకేతి, ఓలోకయతి, ఉల్లోకేతి, ఉల్లోకయతి, అపలోకేతి, అపలోకయతి, ఆలోకేతి, ఆలోకయతి, విలోకేతి, విలోకయతి. లోకో, ఆలోకో, లోకనం, ఓలోకనం, ఉల్లోకనం, ఆలోకనం, విలోకనం, అపలోకనం, అవలోకనం. ఓలోకేతుం, ఓలోకయితుం, ఓలోకేత్వా, ఓలోకయిత్వా. కారితే పన “ఓలోకాపేతి, ఓలోకాపయతి, ఓలోకాపేతుం, ఓలోకాపయితుం, ఓలోకాపేత్వా , ఓలోకాపయిత్వా” ఇచ్చేవమాదీని యోజేతబ్బాని. ఏస నయో సబ్బత్థాపి.

తత్థ **లోకో**తి తయో లోకా సఙ్ఖారలోకో సత్తలోకో ఓకాసలోకోతి. తత్థ “ఏకో లోకో సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా”తి ఆగతట్ఠానే సఙ్ఖారలోకో వేదితబ్బో. “సస్సతో లోకో’తి వా ‘అసస్సతో లోకో’తి వా”తి ఆగతట్ఠానే సత్తలోకో.

“యావతా చన్దిమసూరియా పరిహరన్తి,

దిసా భన్తి విరోచమానా;

తావ సహస్సధా లోకో,

ఏత్థ తే వత్తతే వసో”తి

ఆగతట్ఠానే ఓకాసలోకో.

అథ వా **లోకో**తి తివిధో లోకో కిలేసలోకో భవలోకో ఇన్ద్రియలోకోతి. తత్థ రాగాదికిలేసబహులతాయ కామావచరసత్తా కిలేసలోకో. ఝానాభిఞ్ఞాపరిబుద్ధియా రూపావచరసత్తా భవలోకో. ఆనేఞ్జసమాధిబహులతాయ విసదిన్ద్రియత్తా అరూపావచరసత్తా ఇన్ద్రియలోకో. అథ వా కిలిస్సనం కిలేసో, విపాకదుక్ఖన్తి అత్థో. తస్మా దుక్ఖబహులతాయ అపాయేసు సత్తా కిలేసలోకో. తదఞ్ఞే సత్తా సమ్పత్తిభవభావతో భవలోకో. తత్థ యే విముత్తిపరిపాచకేహి ఇన్ద్రియేహి సమన్నాగతా సత్తా, సో ఇన్ద్రియలోకోతి వేదితబ్బం.

జాతకట్ఠకథాయం పన –

“సఙ్ఖారలోకో సత్తలోకో ఓకాసలోకో ఖన్ధలోకో ఆయతనలోకో ధాతులోకోతి అనేకవిధో లోకో. ఏత్థ ‘ఏకో లోకో సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా…పే…. అట్ఠారస లోకా అట్ఠారస ధాతుయో’తి ఏత్థ **సఙ్ఖారలోకో** వుత్తో. ఖన్ధలోకాదయో తదన్తోగధాయేవ. ‘అయం లోకో పరో లోకో బ్రహ్మలోకో సదేవకో’తిఆదీసు పన **సత్తలోకో** వుత్తో. ‘యావతా చన్దిమసూరియా పరిహరన్తి, దిసా భన్తి విరోచమానా. తావ సహస్సధా లోకో, ఏత్థ తేవత్తతే వసో’తి ఏత్థ **ఓకాసలోకో** వుత్తో”తి వుత్తం.

అత్థతో పన ఇన్ద్రియబద్ధానం ఖన్ధానం సమూహో సన్తానో చ **సత్తలోకో,** రూపాదీసు సత్తవిసత్తతాయ సత్తో, లోకియతి ఏత్థ కుసలాకుసలం తబ్బిపాకో చాతి. అనిన్ద్రియబద్ధానం రూపానం సమూహో సన్తానో చ **ఓకాసలోకో,** లోకియన్తి ఏత్థ తసా థావరా చ, తేసఞ్చ ఓకాసభూతోతి, తదాధారణతాయ హేస “భాజనలోకో”తిపి వుచ్చతి. దువిధోపి చేస రూపాదిధమ్మే ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తత్తా ఉపాదాపఞ్ఞత్తిభూతో అపరమత్థసభావో సప్పచ్చయే పన రూపారూపధమ్మే ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తత్తా తదుభయస్సాపి ఉపాదానానం వసేన పరియాయతో పచ్చయాయత్తవుత్తితా ఉపచరితబ్బా, తదుభయే ఖన్ధా **సఙ్ఖారలోకో,** పచ్చయేహి సఙ్ఖరియన్తి, లుజ్జన్తి పలుజ్జన్తి చాతి ఏత్థ పచ్చయాయత్తవుత్తితాయ మగ్గఫలధమ్మానమ్పి సతిపి లుజ్జనపలుజ్జనత్తే తేభూమికధమ్మానంయేవ “లోకో”తి అధిప్పేతత్తా నత్థి లోకతాపజ్జనం. తథా హి తే “లోకుత్తరా”తి వుత్తా.

ఆలోకోతి రస్మి, ఆలోకేన్తి ఏతేన భుసో పస్సన్తి జనా చక్ఖువిఞ్ఞాణం వాతి ఆలోకో. **ఓలోకన**న్తి హేట్ఠా పేక్ఖనం. **విలోకన**న్తి ఉద్ధం పేక్ఖనం. **ఆలోకన**న్తి పురతో పేక్ఖనం. **విలోకన**న్తి ద్వీసు పస్సేసు పేక్ఖనం, వివిధా వా పేక్ఖనం. **అపలోకన**న్తి “సఙ్ఘం అపలోకేత్వా”తిఆదీసు వియ జానాపనం. **అవలోకన**న్తి “నాగావలోకితం అవలోకేత్వా”తిఆదీసు వియ పురిమకాయం పరివత్తేత్వా పేక్ఖనం. “ఆలోకితే విలోకితే సమ్పజానకారీ హోతీ”తి ఏత్థాపి భావవసేన ఆలోకనం ఆలోకితం విలోకనం విలోకితన్తి అత్థో గహేతబ్బో.

థక పటిఘాతే. థకేతి, థకయతి ద్వారం పురిసో.

తక్క వితక్కే. తక్కేతి, వితక్కేతి, వితక్కయతి. తక్కో, వితక్కో, వితక్కితా.

తత్థ తక్కనం **తక్కో**, ఊహనన్తి వుత్తం హోతి, ఏవం **వితక్కో**. అథ వా వితక్కేన్తి ఏతేన, సయం వా వితక్కేతి, వితక్కనమత్తమేవ వా ఏతన్తి **వితక్కో**. “తక్కో, వితక్కో, అప్పనా, బ్యప్పనా, చేతసో అభినిరోపనా”తి అభిధమ్మే పరియాయసద్దా వుత్తా. వితక్కేతీతి **వితక్కితా,** పుగ్గలో. “అవితక్కితా మచ్చుముపబ్బజన్తీ”తి పాళి.

అకి లక్ఖణే. లక్ఖణం సఞ్ఞాణం, సఞ్జాననకారణన్తి వుత్తం హోతి. అత్రిదం సల్లక్ఖితబ్బం. యే ఇమస్మిం **చురాదిగణే** అనేకస్సరా అసంయోగన్తా **ఇ**కారానుబన్ధవసేన నిద్దిట్ఠా ధాతవో, తే ఏవంవుత్తేహి ఇమేహి తీహి లక్ఖణేహి సమన్నాగతా ఆఖ్యాతత్తం నామికత్తఞ్చ పాపుణన్తా ఏకన్తతో నిగ్గహీతాగమేన నిప్పన్నరూపాయేవ భవన్తి, న కత్థచిపి విగతనిగ్గహీతాగమరూపాని భవన్తి. అఙ్కేతి, అఙ్కయతి. అఙ్కనం, అఙ్కో . సమాసే పన “ససఙ్కో, చక్కఙ్కితచరణో”తిఆదీని రూపాని భవన్తి.

సక్క వక్క భాసనే. సక్కేతి, సక్కయతి. వక్కేతి, వక్కయతి.

నక్క వక్క నాసనే. నక్కేతి, నక్కయతి. వక్కేతి, వక్కయతి.

చక్క చుక్క బ్యథనే. చక్కేతి, చక్కయతి. చుక్కేతి, చుక్కయతి. చక్కం. **చక్కన్తి** కేనట్ఠేన చక్కం? చక్కేతి బ్యథతి హింసతీతి అత్థేన చక్కం. **చక్కసద్దో** –

సమ్పత్తియం లక్ఖణే చ, రథఙ్గే ఇరియాపథే;
దానే రతన్ధమ్మఖుర-చక్కాదీసు పదిస్సతి;

“చత్తారిమాని భిక్ఖవే చక్కాని యేహి సమన్నాగతానం దేవమనుస్సాన”న్తిఆదీసు హి అయం సమ్పత్తియం దిస్సతి. “పాదతలేసు చక్కాని జాతానీ”తి ఏత్థ లక్ఖణే. “చక్కంవ వహతో పద”న్తి ఏత్థ రథఙ్గే. “చతుచక్కం నవద్వార”న్తి ఏత్థ ఇరియాపథే. “దద భుఞ్జ చ మా చప్పమాదో, చక్కం వత్తస్సు పాణిన”న్తి ఏత్థ దానే. “దిబ్బం చక్కరతనం పాతురహోసీ”తి ఏత్థ రతనచక్కే. “మయా పవత్తితం చక్క”న్తి ఏత్థ ధమ్మచక్కే. “ఇచ్ఛాహతస్స పోసస్స, చక్కం భమతి మత్థకే”తి ఏత్థ ఖురచక్కే. “ఖురపరియన్తేన చేపి చక్కేనా”తి ఏత్థ పహరణచక్కే. “అసనివిచక్క”న్తి ఏత్థ అసనిమణ్డలేతి.

తకి బన్ధనే. తఙ్కేతి, తఙ్కయతి.

అక్క థవనే. థవనం థుతి. అక్కేతి, అక్కయతి. అక్కో. **అక్కోతి** సూరియో. సో హి మహాజుతితాయ అక్కియతి అభిత్థవియతి తప్పసన్నేహి జనేహీతి **అక్కో**. తథా హి తస్స “నత్థి సూరియసమా ఆభా. ఉదేతయం చక్ఖుమా ఏకరాజా”తిఆదినా అభిక్ఖుతి దిస్సతి.

హిక్క హింసాయం. హిక్కేతి, హిక్కయతి.

నిక్క పరిమాణే. నిక్కేతి, నిక్కయతి.

బుక్క భస్సనే. ఏత్థ సునఖభస్సనం **భస్సనన్తి** గహేతబ్బం, న వాచాసఙ్ఖాతం భస్సనం. బుక్కేతి, బుక్కయతి. ఏత్థ చ “బుక్కయతి సా చోరే” ఇతి లోకియప్పయోగో వేదితబ్బో. **భూవాదిగణే** పన “బుక్కతి సా”తి రూపం భవతి. అఞ్ఞో తు “బుక్క పరిభాసనే” ఇతి పఠతి, ఏవం పఠన్తేపి సునఖభస్సనమేవాధిప్పేతం.

దక లక అస్సాదనే. దకేతి, దకయతి. లకేతి, లకయతి.

తక్క లోక భాసాయం. తక్కేతి, తక్కయతి. లోకేతి, లోకయతి.

చిక సిక ఆమసనే. చికేతి, చికయతి. సికేతి, సికయతి.

కకారన్తధాతురూపాని.

ఖకారన్తధాతు

లక్ఖ దస్సనఙ్కేసు. దస్సనం పస్సనం. **అఙ్కో** లఞ్ఛనం. లక్ఖేతి, లక్ఖయతి. సల్లక్ఖేతి, సల్లక్ఖయతి. లక్ఖం విజ్ఝతి ఉసునా, లక్ఖం కరోతి.

గఙ్గాయ వాలుకా ఖీయే, ఉదకం ఖీయే మహణ్ణవే;
మహియా మత్తికా ఖీయే, లక్ఖే న మమ బుద్ధియా.

కప్పలక్ఖణం. గోలక్ఖణం. ఇత్థిలక్ఖణం. ధమ్మానం లక్ఖణం. సల్లక్ఖనా. ఉపలక్ఖనా. పచ్చుపలక్ఖనా. **లక్ఖ**ధాతుయా **యు**పచ్చయన్తాయ **స**మాదిపుబ్బానం రూపానం **న**కారో దన్తజో.

భక్ఖ అదనే. భక్ఖేతి, భక్ఖయతి. భక్ఖో నో లద్ధో. భక్ఖయన్తి మిగాధమా. **భూవాది**గణే పన "భక్ఖతీ"తి రూపం.

నక్ఖ సమ్బన్ధే. నక్ఖేతి, నక్ఖయతి.

మక్ఖ మక్ఖనే. మక్ఖేతి, మక్ఖయతి. మక్ఖో, మక్ఖీ. తత్థ **మక్ఖో**తి పరేహి కతగుణం మక్ఖేతి పిసతీతి మక్ఖో, గుణధంసనా. "మక్ఖం అసహమానో"తి ఏత్థ పన అత్తని పరేహి కతం అవమఞ్ఞనం **మక్ఖో**తి వుచ్చతి.

యక్ఖ పూజాయం. యక్ఖేతి, యక్ఖయతి. యక్ఖో. **యక్ఖో**తి మహానుభావో సత్తో. తథా హి "పుచ్ఛామి తం మహాయక్ఖ, సబ్బభూతానమిస్సరా"తి ఏత్థ సక్కో దేవరాజా "యక్ఖో"తి వుత్తో. అథ వా **యక్ఖో**తి యక్ఖయోనియం నిబ్బత్తసత్తో. సబ్బేపి వా సత్తా "యక్ఖా"తి వుచ్చన్తి. "పరమయక్ఖవిసుద్ధిం పఞ్ఞాపేన్తీ"తి ఏత్థ హి **యక్ఖ**సద్దో సత్తే వత్తతి. తథా హి యక్ఖోపి సత్తోపి దేవోపి సక్కోపి ఖీణాసవోపి యక్ఖోయేవ నామ, మహానుభావతాయ యక్ఖియతి సరణగతేహి జనేహి నానాపచ్చయేహి నానాబలీహి చ పూజియతీతి **యక్ఖో**.

సత్తే దేవే చ సక్కే చ, ఖీణాసవే చ రక్ఖసే;
పఞ్చస్వేతేసు అత్థేసు, **యక్ఖ**సద్దో పవత్తతి.

లక్ఖ ఆలోచనే. లక్ఖేతి, లక్ఖయతి. లక్ఖం విజ్ఝతి ఉసునా.

మోక్ఖ ఆసనే. మోక్ఖేతి, మోక్ఖయతి.

రుక్ఖ ఫారుస్సే. ఫారుస్సం ఫరుసభావో. రుక్ఖేతి, రుక్ఖయతి. సమాసే "రుక్ఖకేసో, అతిరుక్ఖవచనో"తి రూపాని. ఏత్థ చ "సమణో అయం పాపో అతిరుక్ఖవాచో"తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **అతిరుక్ఖవాచో**తి అతిఫరుసవచనోతి అత్థో.

ఖకారన్తధాతురూపాని.

గకారన్తధాతు

లిఙ్గ చిత్తీకరణే. చిత్తీకరణం విచిత్రభావకరణం. లిఙ్గేతి, లిఙ్గయతి, లిఙ్గం. ఏత్థ **లిఙ్గం** నామ దీఘరస్సకిసథూలపరిమణ్డలాదిభేదం సణ్ఠానన్తి గహణే అతీవ యుజ్జతి. తఞ్హి నానప్పకారేహి విచిత్రం హోతి, లిఙ్గీయతి

విచిత్తం కరియతి అవిజ్జాతణ్హాకమ్మేహి ఉతునా వా చుణ్ణాదీహి వా సరీరమితి **లిఙ్గం,** అజ్ఝత్తసన్తానతిణరుక్ఖాదికుణ్డలకరణ్డకాదీసు పవత్తసణ్ఠానవసేనేతం దట్ఠబ్బం. **లిఙ్గ**సద్దో సద్దే సద్దప్పవత్తినిమిత్తే ఇత్థిబ్యఞ్జనే పురిసబ్యఞ్జనే సఞ్ఞాణే ఆకారే చాతి ఇమేసు అత్థేసు దిస్సతి. అయఞ్హి "రుక్ఖోతి వచనం లిఙ్గ"న్తి ఏత్థ సద్దే దిస్సతి. "సతలిఙ్గస్స అత్థస్సా"తి ఏత్థ సద్దప్పవత్తినిమిత్తే. "తేన ఖో పన సమయేన అఞ్ఞతరస్స భిక్ఖునో ఇత్థిలిఙ్గం పాతుభవతీ"తి ఏత్థ ఇత్థిబ్యఞ్జనే. "పురిసలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పాన"న్తి ఏత్థ పురిసబ్యఞ్జనే. "తేన లిఙ్గేన జానామ, ధువం బుద్ధో భవిస్సతీ"తి ఏత్థ సఞ్ఞాణే . "తేహి లిఙ్గేహి తేహి నిమిత్తేహి తేహి ఆకారేహి ఆగన్తుకభావో జానితబ్బో "ఆగన్తుకా ఇమే"తి ఏత్థ ఆకారే దిస్సతి.

సద్దే చ తన్నిమిత్తే చ, కాటకోటచికాయ చ;
లక్ఖణే చేవ ఆకారే, **లిఙ్గ**సద్దో పవత్తతి.

మగ అన్వేసనే. మగేతి, మగయతి. మిగో, మగో, మగో, మగయమానో.

ఏత్థ చ "యథా బిళారో మూసికం మగయమానో"తి పాళి నిదస్సనం. "మిగో"తి చ "మగో"తి చ చతుప్పదో పవుచ్చతి. ఏత్థ **మిగో**తి మగయతి ఇతో చితో గోచరం అన్వేసతి పరియేసతీతి మిగో. ఏవం **మగో**. ఏత్థ విసేసతో హరిణ మిగో మిగో నామ. సామఞ్ఞతో పన అవసేసాపి చతుప్పదా "మిగో" ఇచ్చేవ వుచ్చన్తి. తథా హి **సుసీమజాతకే** "కాళా మిగా సేతదన్తా తవ ఇమే, పరోసహస్సం హేమజాలాభిసఞ్ఛన్నా"తి ఏతస్మిం పాళిప్పదేసే హత్థినోపి **మిగ**సద్దేన వుత్తా "కాళమిగా"తి. అథ వా మగియతి జీవితకప్పనత్థాయ మంసాదీహి అత్థికేహి లుద్దేహి అన్వేసియతి పరియేసియతీతి **మిగో,** అరఞ్ఞజాతా ససపసదహరిణేణెయ్యాదయో చతుప్పాదా, ఏవం మగో. "అత్థం న లభతే మగో"తి ఏత్థ పన మగో వియాతి మగో, బాలోతి అత్థో.

మగ్గ గవేసనే. మగ్గేతి, మగ్గయతి. మగ్గో, మగ్గనం.

ఏత్థ చ **మగ్గో**తి పటిపదాయ చ పకతిమగ్గస్స చ ఉపాయస్స చ అధివచనం. "మహావిహారవాసీనం, వాచనామగ్గనిస్సిత"న్తిఆదీసు పన కథాపబన్ధోపి "మగ్గో"తి వుచ్చతి. తత్ర పటిపదా ఏకన్తతో జాతిజరాబ్యాధిదుక్ఖాదీహి పీళితేహి సత్తేహి దుక్ఖక్ఖయం నిబ్బానం పాపుణత్థాయ మగ్గితబ్బో గవేసితబ్బోతి **మగ్గో**. పకతిమగ్గో పన మగ్గమూళ్హేహి మగ్గితబ్బోతి **మగ్గో**. పకతిమగ్గమూళ్హేహి చ పటిపదాసఙ్ఖాతారియమగ్గమూళ్హా ఏవ బహవో సన్తి. పకతిమగ్గో హి కదాచి ఏవ అద్ధికానం ముయ్హతి, "ఏస మగ్గో"తి నాయకా న దుల్లభా. అరియమగ్గో పన సబ్బదాయేవ సబ్బలోకస్స ముయ్హతి, నాయకా పరమదుల్లభా. తస్మా సో ఏవ అవిజ్జాసమ్మూళ్హేహి మగ్గితబ్బోతి **మగ్గో**. అఞ్ఞేసం పన ద్విన్నం ధాతూనం వసేనపి అత్థం వదన్తి గరూ "కిలేసే మారేన్తో గచ్ఛతీతి మగ్గో"తి. తం తం కిచ్చం హితం వా నిప్ఫాదేతుకామేహి మగ్గియతి గవేసియతీతి **మగ్గో,** ఉపాయో. **మగ్గ**సద్దో హి "అభిధమ్మకథామగ్గం, దేవానం సమ్పవత్తయీ"తి ఏత్థ ఉపాయేపి వత్తతి. తథా హి **అభిధమ్మటీకాయం "మగ్గో**తి ఉపాయో, ఖన్ధాయతనాదీనం కుసలాదీనఞ్చ ధమ్మానం అవబోధస్స సచ్ఛప్పటివేధస్సేవ వా ఉపాయభావతో అభిధమ్మకథామగ్గో"తి వుత్తో, పబన్ధో వా "మగ్గో"తి వుచ్చతి. సో హి దీఘత్తా మగ్గో వియాతి **మగ్గో,** తస్మా అభిధమ్మకథాపబన్ధో అభిధమ్మకథామగ్గోతి వుత్తో. ఇదాని పకతిపటిపదామగ్గానం నామాని కథయామ. తేసు పకతిమగ్గస్స –

"మగ్గో పన్థో పథో పజ్జో, అఞ్జసం వటుమా'యనం;

అద్ధాన'మద్ధా పదవీ, వత్తని చేవ సన్తతీ"తి

ఇమాని నామాని. పటిపదామగ్గస్స పన –

"మగ్గో పన్థో పథో పజ్జో, అఞ్జసం వటుమా'యనం;
నావ ఉత్తర సేతు చ, కుల్లో చ భిసి సఙ్కమో"తి

అనేకాని నామాని. ఏత్థ పన కేచి "నావాతిఆదీని పకతిమగ్గస్స నామానీ"తి వదన్తి, తం న గహేతబ్బం, పకతిమగ్గస్స కిస్మిఞ్చిపి పాళిప్పదేసే "నావా"తిఆదీహి పదేహి వుత్తట్ఠానాభావతో, అభిధానసత్థేసు చ "నావా" ఇచ్చాదికానం తదభిధానానం అనాగతత్తా.

అయం పనేత్థ వచనత్థో – నావావియాతి **నావా,** ఉత్తరన్తి ఏతేనాతి **ఉత్తరం,** నావాయేవ ఉత్తరన్తి. అయఞ్హి నావాపరియాయో "తరం, తరణం, పోతో, ప్లవో"తి. ఇమేపి తంపరియాయాయేవ. ఉత్తరం వియాతి **ఉత్తరం**. సేతు వియాతి **సేతు**. కుల్లో వియాతి **కుల్లో**. భిసి వియాతి **భిసి**. సఙ్కమో వియ, సఙ్కమన్తి వా ఏతేనాతి **సఙ్కమో,** సబ్బమేతం అరియమగ్గస్సేవ నామం, న పకతిమగ్గస్స. తథా హి "ధమ్మనావం సమారూయ్హ, సన్తారేస్సం సదేవక"న్తి చ, "ధమ్మసేతుం దళ్హం కత్వా, నిబ్బుతో సో నరాసభో"తి చ, "కుల్లో'తి ఖో భిక్ఖవే అరియమగ్గస్సేతం అధివచన"న్తి చ ఏవమాదినా తత్థ తత్థ భగవతా అరియమగ్గో "నావా"తిఆదీహి అనేకేహి నామేహి వుత్తో. అట్ఠకథాచరియేహిపి **సుత్తనిపాతట్ఠకథాయం** "బద్ధా భిసి సుసఙ్ఖతా భగవా"తి ఏతస్మిం పదేసే ఏవం అత్థసంవణ్ణనా కతా "భిసీతి పత్థరిత్వా పుథులం కత్వా బద్ధా 'కుల్లా'తి వుచ్చతి లోకే, అరియస్స వినయే పన అరియమగ్గో'తి.

'మగ్గో పజ్జో పథో పన్థో, అఞ్జసం వటుమా'యనం;
నావా ఉత్తర సేతు చ, కుల్లో చ భిసి సఙ్కమో;
అద్ధానం పభవో'చ్చేవ, తత్థ తత్థ పకాసితో"తి.

ఏవం ఆచరియేహి కతాయ అత్థసంవణ్ణనాయ దస్సనతో చ "నావాతిఆదీనిపి పకతిమగ్గస్స నామానీ"తి వచనం న గహేతబ్బం, యథావుత్తమేవ వచనం గహేతబ్బం.

కోచి పనేత్థ ఏవం వదేయ్య "ధమ్మసేతుం దళ్హం కత్వా'తి ఏత్థ 'ధమ్మసేతున్తి మగ్గసేతు'న్తి వచనతో **ధమ్మ**సద్దో మగ్గే వత్తతి, న **సేతు**సద్దో"తి. తన్న, **ధమ్మ**సద్దో వియ **సేతు**సద్దోపి మగ్గే వత్తతీతి సేతు వియాతి సేతు, ధమ్మో ఏవ సేతు ధమ్మసేతూతి అత్థవసేన, ఏస నయో అఞ్ఞత్రాపి. అపరమ్పి వదేయ్య "నను **బ్రహ్మజాలసుత్తన్తట్ఠకథాయం** 'దక్ఖిణుత్తరేన బోధిమణ్డం పవిసిత్వా అస్సత్థదుమరాజానం పదక్ఖిణం కత్వా పుబ్బుత్తరభాగే ఠితో'తి ఇమస్మిం ఠానే **దక్ఖిణుత్తర**సద్దేన దక్ఖిణో మగ్గో వుత్తో"తి. న, అనేకేసు పాళిప్పదేసేసు అట్ఠకథాపదేసేసు చ అభిధానసత్థేసు చ మగ్గవాచకస్స **ఉత్తర**సద్దస్స అనాగతత్తా, తస్మా తత్థ ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో "దక్ఖిణదిసతో గన్తబ్బో ఉత్తరదిసాభాగో దక్ఖిణుత్తరోతి వుచ్చతి, ఏవంభూతేన దక్ఖిణుత్తరేన బోధిమణ్డపవిసనం సన్ధాయ దక్ఖిణుత్తరేన బోధిమణ్డం పవిసిత్వాతి వుత్త"న్తి. అథ వా **దక్ఖిణుత్తరేనాతి** దక్ఖిణపచ్ఛిముత్తరేన, ఏత్థ ఆదిఅవసానగ్గహణేన మజ్ఝస్సపి గహణం దట్ఠబ్బం. ఏవం గహణంయేవ హి యం **జాతకనిదానే** వుత్తం "బోధిసత్తో తిణం గహేత్వా బోధిమణ్డం ఆరూయ్హ దక్ఖిణదిసాభాగే ఉత్తరాభిముఖో అట్ఠాసి, తస్మిం ఖణే దక్ఖిణచక్కవాళం

ఓసీదిత్వా హేట్ఠా అవీచిసమ్పత్తం వియ అహోసి, ఉత్తరచక్కవాళం ఉల్లఙ్ఘిత్వా ఉపరి భవగ్గప్పత్తం వియ అహోసి, బోధిసత్తో ఇదం సమ్బోధిపాపుణట్ఠానం న భవతి మఞ్ఞేతి పదక్ఖిణం కరోన్తో పచ్ఛిమదిసాభాగం గన్త్వా పురత్థాభిముఖో అట్ఠాసీ"తిఆది, తేన సమేతి. అథాపి వదేయ్య "యది **ఉత్తర**సద్దో దిసావాచకో, ఏవఞ్చ సతి "దక్ఖిణుత్తరేనా"తి **ఏన**యోగం అవత్వా "దక్ఖిణుత్తరాయా"తి **ఆయ**యోగో వత్తబ్బో"తి. తన్న, దిసావాచకస్సపి సద్దస్స "ఉత్తరేన నదీ సీతా, గమ్భీరా దురతిక్కమా"తి **ఏన**యోగవసేన వచనతో. అపిచ దిసాభాగం సన్ధాయ "దక్ఖిణుత్తరేనా"తి వచనం వుత్తం. దిసాభాగో హి దిసా ఏవాతి నిట్ఠమేత్థావగన్తబ్బం.

గకారన్తధాతురూపాని.

ఘకారన్తధాతు

లిఘి భాసనే. లఙ్ఘేతి, లఙ్ఘయతి. ఏతాని బుద్ధవచనే అప్పసిద్ధానిపి లోకికప్పయోగదస్సనవసేన ఆగతాని. సాసనస్మిఞ్హి **భూవాదిగణచురాది**గణపరియాపన్నస్స గత్యత్థవాచకఉల్లఙ్ఘనత్థపరిదీపకస్స ధాతుస్స రూపం అతీవ పసిద్ధం.

లఙ్ఘ లఙ్ఘనే. లఙ్ఘేతి, లఙ్ఘయతి.

> "అతికర'మకరా'చరియ, మయ్హమ్పేతం న రుచ్చతి;
> చతుత్థే లఙ్ఘయిత్వాన, పఞ్చమియమ్పి ఆవుతో"తి

ఇమస్మిం **సత్తిలఙ్ఘనజాతకే చురాది**గణపరియాపన్నస్స గత్యత్థవాచకస్స ఉల్లఙ్ఘనత్థపరిదీపకస్స **లఙ్ఘ**ధాతుస్స "లఙ్ఘయిత్వా, లఙ్ఘయిత్వానా"తి రూపే దిట్ఠేయేవ "లఙ్ఘేతి, లఙ్ఘయతీ"తి రూపాని దిట్ఠాని ఏవ హోన్తి. భాసత్థవాచకస్స పన తథారూపాని రూపాని న దిట్ఠాని, ఏవం సన్తేపి పుబ్బాచరియేహి దీఘదస్సీహి అభిమతత్తా భాసత్థవాచికాపి **లఙ్ఘ**ధాతు అత్థీతి గహేతబ్బా, ఏవం సబ్బేసుపి **భూవాది**గణాదీసు సాసనే అప్పసిద్ధానమ్పి రూపానం సాసనానుకూలానం గహణం వేదితబ్బం, అననుకూలానఞ్చ అప్పసిద్ధానం ఛడ్డనం.

అఘ పాపకరణే. అఘేతి, అఘయతి. అఘం, అఘో, అనఘో.

తత్థ **అఘ**న్తి దుక్ఖం. "అఘన్తం పటిసేవిస్సం. వనే వాళమిగాకిణ్ణే. ఖగ్గదీపినిసేవితే"తి ఇదం నిదస్సనం. **అఘో**తి కిలేసో. తేన అఘేన అరహా అనఘో. తత్థ అఘయన్తి పాపం కరోన్తి సత్తా ఏతేనాతి **అఘం,** కిన్తం? దుక్ఖం, ఏవం **అఘో**. నను చ సప్పురిసా దుక్ఖహేతుపి కిలేసహేతుపి చ అత్తనో సుఖత్థాయ పాపం న కరోన్తి. తథా హి –

> "న పణ్డితా అత్తసుఖస్స హేతు,
> పాపాని కమ్మాని సమాచరన్తి;
> దుక్ఖేన ఫుట్ఠా ఖలితాపి సన్తా,
> ఛన్దా చ దోసా న జహన్తి ధమ్మ"న్తి

వుత్తం. ఏవం సన్తే కస్మా ‘‘**అఘ పాపకరణే**’’తి ధాతు చ ‘‘అఘయన్తి పాపం కరోన్తి సత్తా ఏతేనాతి **అఘ**’’న్తిఆదివచనఞ్చ వుత్తన్తి? సచ్చం, యేభుయ్యేన పన సత్తా దుక్ఖాదిహేతు పాపకమ్మం కరోన్తి, ఏతేసు సప్పురిసా ఏవ న కరోన్తి, ఇతరే కరోన్తి. ఏవం పాపకరణస్స హి దుక్ఖం కిలేసో చ హేతు. తథా హి –

సుఖీపి హేకే న కరోన్తి పాపం,
అవణ్ణసంసగ్గభయా పునేకే;
పహూ సమానో విపులత్థచిన్తీ,
కింకారణా మే న కరోసి దుక్ఖ’’న్తి

వుత్తం. అయఞ్హి గాథా దుక్ఖహేతుపి సత్తా పాపం కరోన్తీతి ఏతమత్థం దీపేతి. ‘‘కుద్ధో హి పితరం హన్తి, కుద్ధో హన్తి సమాతర’’న్తి అయం పన కిలేసహేతుపి పాపం కరోన్తీతి ఏతమత్థం దీపేతి, తస్మా అమ్హేహి ‘‘**అఘ పాపకరణే**’’తిఆదివచనం వుత్తం.

ఘకారన్తధాతురూపాని.

చకారన్తధాతు

లోచ దస్సనే. లోచేతి, లోచయతి. లోచనం. రూపారమ్మణం లోచయతి పస్సతీతి **లోచనం,** చక్ఖు.

కిచి మద్దనే. కిఞ్చేతి, కిఞ్చయతి. కిఞ్చనం, అకిఞ్చనో.

తత్థ **కిఞ్చన**న్తి పలిబోధో. కిఞ్చేతి సత్తే మద్దతీతి **కిఞ్చనం. కిఞ్చన**సద్దో మద్దనత్థే వత్తతి. మనుస్సా హి వీహిం మద్దన్తా గోణం ‘‘కిఞ్చేహి కాపిల, కిఞ్చేహి కాపిలా’’తి వదన్తి.

పచి విత్థారే. పఞ్చేతి, పఞ్చయతి. పపఞ్చేతి, పపఞ్చయతి. పపఞ్చో.

ఏత్థ **పపఞ్చో**తి తణ్హామానదిట్ఠియో. ఏతా హి అత్తనిస్సితానం సత్తానం సంసారం పపఞ్చేన్తి విత్థిన్నం కరోన్తీతి పపఞ్చోతి వుచ్చన్తి. అథ వా పపఞ్చేన్తి యత్థ సయం ఉప్పన్నా తంసన్తానం విత్థారేన్తి చిరం ఠపేన్తీతి **పపఞ్చా**. లోకియా పన ‘‘అమ్హాకం తుమ్హేహి సద్ధిం కథేన్తానం పపఞ్చో హోతీ’’తిఆదీని వదన్తా కాలస్స చిరభావం పపఞ్చోతి వదన్తి, సాసనే పన ద్వయమ్పి లబ్భతి.

సిచ్చ కుడ్డనే. సిచ్చేతి, సిచ్చయతి.

వఞ్చ పలమ్భనే. పలమ్భనం ఉపలాపనం. వఞ్చేతి, వఞ్చయతి. వఞ్చకో, వఞ్చనం. **భూవాదిగణే** పన **వఞ్చ**ధాతు గత్యత్థే వత్తతి. ‘‘సన్తి పాదా అవఞ్చనా’’తి హి పాళి

చచ్చ అజ్ఝయనే. చచ్చేతి, చచ్చయతి.

చు చవనే. చావేతి, చావయతి. అఞ్ఞో ‘‘**చు** సహనే’’ ఇతి బ్రూతే. చావేతి, చావయతి, సహతీతి అత్థో.

అఞ్ఛ విసేసనే. అఞ్ఛేతి, అఞ్ఛయతి.

లోచ భాసాయం. లోచేతి, లోచయతి. లోచనం, లోచయతి సమవిసమం ఆచిక్ఖన్తం వియ భవతీతి **లోచనం,** చక్ఖు.

రచ పతియతనే. రచేతి, రచయతి. రచనా, విరచితం, కేసరచనా, గాథారచనా.

సూచ పేసుఞ్ఞే. పిసుణభావో **పేసుఞ్ఞం**. సూచేతి, సూచయతి. సూచకో.

పచ్చ సంయమనే. పచ్చేతి, పచ్చయతి.

రిచ వియోజనసమ్పజ్జనేసు. రేచేతి, రేచయతి. సేట్ఠిపుత్తం విరేచేయ్య. విరేచేతి, విరేచయతి. విరేచకో, విరేచనం.

వచ భాసనే. వచేతి, వచయతి. **భూవాది**గణేపి అయం వత్తతి. తదా తస్స "వత్తి, వచతి, అవోచ, అవోచు"న్తిఆదీని రూపాని భవన్తి. కారితే పన "అన్తేవాసికం ధమ్మం వాచేతి, వాచయతీ"తి రూపాని. వత్తుం, వత్తవే, వత్వా, వుత్తం, వుచ్చతి.

అచ్చ పూజాయం. అచ్చేతి, అచ్చయతి. బ్రహ్మాసురసురచ్చితో.

సూచ గన్ధనే. సుచేతి, సూచయతి. సూచకో, సుత్తం.

ఏత్థ చ అత్తత్థపరత్థాదిభేదే అత్థే సూచేతీతి **సుత్తం**. తేపిటకం బుద్ధవచనం.

కచ దిత్తియం. కచ్చేతి, కచ్చయతి. కచ్చో.

ఏత్థ **కచ్చో**తి రూపసమ్పత్తియా కచ్చేతి దిబ్బతి విరోచతీతి **కచ్చో**, ఏవంనామకో ఆదిపురిసో, తబ్బంసే జాతా పురిసా "కచ్చానా"తిపి "కచ్చాయనా"తిపి "కాతియానా"తిపి వుచ్చన్తి, ఇత్థియో పన "కచ్చానీ"తిపి "కచ్చాయనీ"తిపి "కాతియానీ"తిపి వుచ్చన్తి.

చకారన్తధాతురూపాని.

ఛకారన్తధాతు

మిలేఛ అబ్యత్తాయం వాచాయం. మిలేచ్ఛేతి, మిలేచ్ఛయతి. మిలక్ఖు.

ఏత్థ **మిలక్ఖూ**తి మిలేచ్ఛేతి అబ్యత్తవాచం భాసతీతి మిలక్ఖు.

కుచ్ఛ అవక్ఖేపే. అవక్ఖేపో అధోఖిపనం. కుచ్ఛేతి, కుచ్ఛయతి.

విచ్ఛ భాసాయం. విచ్ఛేతి, విచ్ఛయతి.

ఛకారన్తధాతురూపాని.

జకారన్తధాతు

వజ్జ వజ్జనే. వజ్జేతి, వజ్జయతి. పరివజ్జనకో. వజ్జితో సీలవన్తేహి, కథం భిక్ఖు కరిస్ససీతి.

తుజ్జ బలపాలనేసు. తుజ్జేతి, తుజ్జయతి.

తుజి పిజి హింసాబలదాననికేతనేసు. నికేతనం నివాసో. తుఞ్జేతి, తుఞ్జయతి. పిఞ్జేతి. పిఞ్జయతి.

ఖజి కిచ్ఛజీవనే. ఖఞ్జేతి, ఖఞ్జయతి. ఖఞ్జో.

ఖజి రక్ఖణే. తాదిసానియేవ రూపాని. **భూవాదిగణే ''ఖజి** గతివేకల్లే''తి ఇమిస్సా "ఖఞ్జతీ"తి రూపం.

పూజ పూజాయం. పూజేతి, పూజయతి. పూజా. ఏసావ పూజనా సేయ్యో. పూజకో, పూజితో, పూజనీయో, పూజనేయ్యో, పూజేతబ్బో, పుజ్జో.

గజ మద్దనసద్దేసు. గజేతి, గజయతి. గజో.

తిజ నిసానే. తేజేతి, తేజయతి.

వజ మగ్గనసఙ్ఖారేసు. వజేతి, వజయతి.

తజ్జ సన్తజ్జనే. తజ్జేతి, తజ్జయతి. సన్తజ్జేతి, సన్తజ్జయతి. సన్తజ్జితో.

అజ్జ పటిసజ్జనే. అజ్జేతి, అజ్జయతి.

సజ్జ సజ్జనే. సజ్జేతి, సజ్జయతి దానం. గమనసజ్జో హుత్వా.

భజ విస్సాసే. భజేతి, భజయతి. **భూవాదిగణే** పన "భజతీ"తి రూపం, భత్తి, సమ్భత్తి.

తుజి పిజి లుజి భజి భాసాయం. తుఞ్జేతి, తుఞ్జయతి. పిఞ్జేతి, పిఞ్జయతి. లుఞ్జేతి, లుఞ్జయతి. భఞ్జేతి, భఞ్జయతి. కథేతీతి అత్థో.

రుజ హింసాయం. రోజేతి, రోజయతి. రోగో.

భాజ పుథకమ్మని. పుథకమ్మం పుథక్కరణం, విసుం క్రియాతి అత్థో. భాజేతి, భాజయతి. విభాజేతి, విభాజయతి. విభత్తి.

సభాజ సీతిసేవనేసు. సభాజేతి, సభాజయతి.

లజ పకాసనే. లజేతి, లజయతి. లాజా.

యుజ సంయమనే. సంపుట్ఠో బన్ధనే. యోజేతి, యోజయతి. సంయోజేతి, సంయోజయతి. సంయోజనం.

మజ్జ నోచేయ్యాలఙ్కారేసు. మజ్జేతి, మజ్జయతి. సమ్మజ్జేతి, సమ్మజ్జయతి. సమ్మజ్జా.

భాజ భాజనదానేసు. భాజేతి, భాజయతి. కథం వేస్సన్తరో పుత్తో, గజం భాజేతి సఞ్చయ.

జకారన్తధాతురూపాని.

ఝఞన్తా అప్పసిద్ధా. సద్దసత్థే పన "**ఞా** నియోజనే"తి పఠన్తి, రూపం పన బుద్ధవచనానుకూలం న భవతి, తస్మా న దస్సితం అమ్హేహి.

టకారన్తధాతు

ఘుట్ట ఘుట్టనే. ఘుట్టనం వాయామకరణం. ఘుట్టేతి, ఘుట్టయతి. ఏత్థ తు "ఘుట్టేసి, ఘుట్టేసి, కింకారణా ఘుట్టేసి, అహం తం జానామీ"తి నిదస్సనం.

ఘుట సఙ్ఘాతే. పుబ్బే వియ క్రియాపదాని, నామికత్తే "ఘుటో, ఘుటా"తి రూపాని. ఏత్థ **గటో**తి పానీయఘుటో. **ఘుటా**తి సమూహో "మచ్ఛఘుటా"తిఆదీసు వియ.

ఘుట్ట చలనే. ఘుట్టేతి, ఘుట్టయతి.

నట అవసన్దనే. అవసన్దనం గత్తవిక్ఖేపో. నటేతి, నటయతి.

చుట ఛుట కుట్ట ఛేదనే. చుటేతి, చుటయతి. ఛుటేతి, ఛుటయతి. కుట్టేతి, కుట్టయతి.

పుట్ట చట్ట అప్పభావే. పుట్టేతి, పుట్టయతి. చుట్టేతి, చుట్టయతి, అప్పం భవతీతి అత్థో.

ముట సఞ్చుణ్ణనే. మోటేతి, మోటయతి.

అట్ట సుట్ట అనాదరే. అట్టేతి, అట్టయతి. సుట్టేతి, సుట్టయతి.

ఖట్ట సంవరణే ఖట్టేతి, ఖట్టయతి.

సట్ట హింసాబలదాననికేతనేసు. సట్టేతి, సట్టయతి.

తువట్ట నిపజ్జాయం. తువట్టేతి, తువట్టయతి. ఛబ్బగ్గియా భిక్ఖూ ఏకమఞ్చే తువట్టేన్తి.

ఛట్ట ఛట్టనే. ఛట్టేతి, ఛట్టయతి. అత్రాయం పాళి – సచే సో ఛట్టేతి, ఇచ్చేతం కుసలం. నోచే ఛట్టేతి, పఞ్చహఙ్గేహి సమన్నాగతో భిక్ఖు రూపియఛట్టకో సమ్మన్నితబ్బో.

పుట హింసాయం. పోటేతి, పోటయతి.

కీట బన్ధే. బన్ధో బన్ధనం. కీటేతి, కీటయతి. కీటో.

చుటి ఛేదనే. చుణ్టేతి, చుణ్టయతి.

లుటి థేయ్యే. లుణ్టేతి, లుణ్టయతి.

కూట అప్పసాదే. కూటేతి, కూటయతి. కూటం రజతం. కూటా గావీ. కుటతాపసో.

చుట పుట ఘుట విభేదే. చుటేతి, చుటయతి. పోటేతి, పోటయతి. ఘోటేతి, ఘోటయతి. అఙ్గులియో ఘోటేసుం.

ఘట సఙ్ఘాటే హన్త్యత్థే చ. ఘటేతి, ఘటయతి.

పట పుట లుట ఘుట ఘుటి భాసాయం. పాటేతి, పాటయతి. పోటేతి, పోటయతి. లోటేతి, లోటయతి. ఘాటేతి, ఘాటయతి. ఘుణ్టేతి, ఘుణ్టయతి.

పట వట గన్థే. పటేతి, పటయతి. వటేతి, వటయతి.

ఖేట భక్ఖణే. ఖేటేతి, ఖేటయతి.

ఖోట ఖేపే. ఖోటేతి, ఖోటయతి.

కుటి దాహే. కుటేతి, కుటయతి.

యుట సంసగ్గే. యోటేతి, యోటయతి.

వట విభజనే. వటేతి, వటయతి.

టకారన్తధాతురూపాని.

ఠకారన్తధాతు

సఠ సఙ్ఖారగతీసు. సఠేతి, సఠయతి.

సుఠ ఆలసియే. సోఠేతి, సోఠయతి.

సుఠి సోసనే. సుణ్ఠేతి, సుణ్ఠయతి.

సఠ సిలాఘాయం. సఠేతి, సఠయతి.

సఠ అసమ్మాభాసనే. సఠేతి. సఠయతి, సఠో.

ఏత్థ **సఠోతి** కేరాటికో. సఠయతీతి **సఠో**, న సమ్మా భాసతీతి అత్థో.

సఠ కేతవే. రూపం తాదిసమేవ.

> "సుదస్సం వజ్జమఞ్ఞేసం, అత్తనో పన దుద్దసం...పే॰...
> అత్తనో పన ఛాదేతి, కలింవ కితవాసఠో"తి.

ఏత్థ సాకుణికో "కితవా"తి వుత్తో. తస్స ఇదం కేతవం, తస్మిం కేతవే అయం ధాతు వత్తతీతి అత్థో.

కఠి సోకే. కణ్ఠేతి, కణ్ఠయతి.

ఠకారన్తధాతురూపాని.

డకారన్తధాతు

పటి పరిహాసే. పణ్డేతి, పణ్డయతి. ఉప్పణ్డేతి, ఉప్పణ్డయతి. మనుస్సానం నం భిక్ఖునిం ఉప్పణ్డింసు.

లడి ఉక్ఖేపే. లణ్డేతి, లణ్డయతి.

ఖడి కడి ఛేదే. ఖణ్డేతి, ఖణ్డయతి. కణ్డేతి, కణ్డయతి. ఖణ్డో, కణ్డో.

పిడి సఙ్ఘాతే. పిణ్డేతి, పిణ్డయతి. పిణ్డో.

ఏత్థ చ **పిణ్డోతి** సమూహసఙ్ఖాతో కలాపోపి "చోళం పిణ్డో రతి ఖిడ్డా"తి ఏత్థ వుత్తో ఆహారసఙ్ఖాతో పిణ్డోపి పిణ్డోయేవ.

కుడి వేఠనే. కుణ్డేతి, కుణ్డయతి. కుణ్డలం.

మడి భూసాయం హసనే చ. మణ్డేతి, మణ్డయతి. మణ్డో, మణ్డనం, మణ్డితో.

భడి కల్యాణే. కల్యాణం కల్యాణతా. భణ్డేతి, భణ్డయతి. భణ్డో.

ఏత్థ చ **భణ్డోతి** ధనం, అలఙ్కారో వా. "భణ్డం గణ్హాతి. సమలఙ్కరిత్వా భణ్డేనా"తి చ ఆదీసు వియ.

దణ్డ దణ్డనిపాతే. దణ్డేతి, దణ్డయతి. దణ్డో.

ఛడ్డ ఛడ్డనే. ఛడ్డేతి, ఛడ్డయతి. ఛడ్డనకో. ఛడ్డీయతి, ఛడ్డితో. ఛడ్డితుం, ఛడ్డయితుం, ఛడ్డేత్వా, ఛడ్డయిత్వా.

డకారన్తధాతురూపాని.

ఢకారన్తధాతు

వఢ్ఢ ఆకిరణే. కంసపాతియా పాయాసం వడ్ఢేతి, వడ్ఢయతి. భత్తం వడ్ఢేత్వా అదాసి.

ఇమాని **ఢ**కారన్తధాతురూపాని.

ణకారన్తధాతు

వణ్ణ వణ్ణక్రియావిత్థారగుణవచనేసు. వణ్ణో పసంసా. **క్రియా** కరణం. **విత్థారో** విత్థిన్నతా. **గుణో** సీలాదిధమ్మో. **వచనం** వాచా. వణ్ణేతి, వణ్ణయతి. వణ్ణో, వణ్ణం, సువణ్ణం, సంవణ్ణనా.

వణ్ణసద్దో ఛవిథుతికులవగ్గకారణసణ్ఠానపమాణరూపాయతనాదీసు దిస్సతి. తత్థ "సువణ్ణవణ్ణోసి భగవా"తి ఏవమాదీసు ఛవియం. "కదా సఞ్ఞూళ్హా పన తే గహపతి సమణస్స గోతమస్స వణ్ణా"తి ఏవమాదీసు థుతియం. "చత్తారోమే భో గోతమ వణ్ణా"తిఏవమాదీసు కులవగ్గే. "అథ కేన ను వణ్ణేన, గన్ధథేనోతి వుచ్చతీ"తి ఏవమాదీసు కారణే. "మహన్తం హత్థిరాజవణ్ణం అభినిమ్మినిత్వా"తిఏవమాదీసు సణ్ఠానే. "తయో పత్తస్స వణ్ణా"తి ఏవమాదీసు పమాణే. "వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజా"తి ఏవమాదీసు రూపాయతనేతి.

తత్థ **ఛవియన్తి** ఛవిగతా వణ్ణధాతు ఏవ "సువణ్ణవణ్ణో"తి ఏత్థ **వణ్ణ**గ్గహణేన గహితాతి అపరే. వణ్ణనం కిత్తియా ఉగ్ఘోసనన్తి **వణ్ణో**, థుతి. వణ్ణియతి అసఙ్కరతో వవత్థపియతీతి **వణ్ణో**, కులవగ్గో. వణ్ణియతి ఫలం ఏతేన యథాసభావతో విభావియతీతి **వణ్ణో**, కారణం, వణ్ణం దీఘరస్సాదివసేన సణ్ఠహనన్తి **వణ్ణో**, సణ్ఠానం. వణ్ణియతి అడ్ఢమహన్తాదివసేన పమియతీతి **వణ్ణో**, పమాణం. వణ్ణేతి వికారమాపజ్జమానం హదయఙ్గతభావం పకాసేతీతి **వణ్ణో**, రూపాయతనం. ఏవం తేన తేన పవత్తినిమిత్తేన **వణ్ణ**సద్దస్స తస్మిం తస్మిం అత్థే పవత్తి వేదితబ్బా.

అపరమ్పి **వణ్ణ**సద్దస్స అత్థుద్ధారం వదామ. **వణ్ణ**సద్దో సణ్ఠానజాతి రూపాయతనకారణపమాణగుణపసంసాజాతరూపపుళినక్ఖరాదీసు దిస్సతి. అయఞ్హి "మహన్తం సప్పరాజవణ్ణం అభినిమ్మినిత్వా"తిఆదీసు సణ్ఠానే దిస్సతి, "బ్రాహ్మణోవ సేట్ఠో వణ్ణో, హీనో అఞ్ఞో వణ్ణో"తిఆదీసు జాతియం. "పరమాయ వణ్ణపోక్ఖరతాయ సమన్నాగతో"తిఆదీసు రూపాయతనే.

"న హరామి న భఞ్జామి, ఆరా సిఙ్ఘామి వారిజం;
అథ కేన ను వణ్ణేన, గన్ధథేనోతి వుచ్చతీ"తి

ఆదీసు కారణే. "తయో పత్తస్స వణ్ణా"తిఆదీసు పమాణే. "కదా సఞ్ఞూళ్హా పన తే గహపతి సమణస్స గోతమస్స వణ్ణా"తిఆదీసు గుణే. "వణ్ణారహస్స వణ్ణం భాసతీ"తిఆదీసు పసంసాయం. "వణ్ణం అఞ్జనవణ్ణేన, కాలిఙ్గమ్హి వనిమ్హసే"తి ఏత్థ జాతరూపే. "అకిలాసునో వణ్ణపథే ఖణన్తా"తి ఏత్థ పుళినే. "వణ్ణాగమో వణ్ణవిపరియాయో"తిఆదీసు అక్ఖరే దిస్సతి. ఇచ్చేవం సబ్బథాపి –

ఛవియం థుతియం హేమే, కులవగ్గే చ కారణే;

సణ్ఠానే చ పమాణే చ, రూపాయతనజాతిసు;
గుణక్ఖరేసు పులినే, **వణ్ణ**సద్దో పవత్తతి;

సువణ్ణసద్దో ఛవిసమ్పత్తిగరుళజాతరూపేసు ఆగతో. అయఞ్హి "సువణ్ణే దుబ్బణ్ణే, సుగతే దుగ్గతే"తి, "సువణ్ణతా సుస్సరతా"తి చ ఏవమాదీసు ఛవిసమ్పత్తియం ఆగతో. "కాకం సువణ్ణా పరివారయన్తీ"తిఆదీసు గరుళే. "సువణ్ణవణ్ణో కఞ్చనసన్నిభత్తచో"తిఆదీసు జాతరూపేతి.

పుణ సఙ్ఘాతే. పుణేతి, పుణయతి.

చుణ సఙ్కోచనే. చుణేతి, చుణయతి.

చుణ్ణ పేరణే. చుణ్ణేతి, చుణ్ణయతి. చుణ్ణం. చుణ్ణవిచుణ్ణం కరోతి.

సణ దానే. సణేతి, సణయతి.

కుణ సఙ్కోచనే. కుణేతి, కుణయతి. కుణో. కుణహత్థో. హత్థేన కుణీ.

తూణ పూరణే. తూణేతి, తూణయతి. తూణీ.

ఏత్థ **తూణీ**తి సరకలాపో. సా హి తూణేన్తి పూరేన్తి సరే ఏత్థాతి తూణీ.

భూణ భాసాయం. భూణేతి, భూణయతి.

కణ నిమీలనే. కాణేతి, కాణయతి. కాణో.

ఏత్థ **కాణో**తి ఏకేన వా ద్వీహి వా అక్ఖీహి పరిహీనక్ఖి. **అట్ఠకథాచరియా** పన ''**కాణో** నామ ఏకక్ఖినా కాణో, **అన్ధో** నామ ఉభయక్ఖికాణో"తి వదన్తి, తం **కాణన్ధ**సద్దానం ఏకత్థసన్నిపాతే యుజ్జతి. ఇతరథా **కాణకచ్ఛపోపమసుత్తే** వుత్తో కచ్ఛపో ఏకస్మిం కాణో సియా, ఏకక్ఖికాణో చ పన పురిసో "అన్ధో"తి న వత్తబ్బో సియా, తస్మా తేసమయుగళత్తే ఏకేకస్స యథాసమ్భవం ద్విన్నం ద్విన్నమాకారానం వాచకతా దట్ఠబ్బా. తథా హి **కోసలసంయుత్తట్ఠకథాయం** ''**కాణో**తి ఏకచ్ఛికాణో వా ఉభయచ్ఛికాణో వా"తి వుత్తం. అథ వా "ఓవదేయ్యానుసాసేయ్యా"తి ఏత్థ ఓవాదానుసాసనానం వియ సవిసేసతా అవిసేసతా చ దట్ఠబ్బా.

గణ సఙ్ఖ్యానే. గణేతి, గణయతి. గణనా, గణో.

ఏత్థ **గణనా**తి సఙ్ఖ్యా. **గణో**తి భిక్ఖుసమూహో. యేసం వా కేసఞ్చి సమూహో. సమూహస్స చ అనేకాని నామాని. సేయ్యథిదం –

సఙ్ఘో గణో సమూహో చ,
ఖన్ధో సన్నిచయో చయో;

సముచ్చయో చ నిచయో,
వగ్గో పూగో చ రాసి చ.

కాయో నికాయో నికరో,
కదమ్బో విసరో ఘటా;
సముదాయో చ సన్దోహో,
సఙ్ఘాతో సమయో కరో.

ఓఘో పుఞ్జో కలాపో చ,
పిణ్డో జాలఞ్చ మణ్డలం;
సణ్డో పవాహో ఇచ్చేతే,
సమూహత్థాభిధాయకాతి.

కిఞ్చాపి ఏతే **సఙ్ఘగణసమూహా**దయో సద్దా సమూహత్థవాచకా, తథాపి **సఙ్ఘగణ**సద్దాయేవ వినాపి విసేసకపదేన భిక్ఖుసమూహే వత్తన్తి, నాఞ్ఞే, అఞ్ఞే పన **సఙ్ఘగణ**సద్దేహి సద్ధిం అఞ్ఞమఞ్ఞఞ్చ కదాచి సమానత్థవిసయా హోన్తి, కదాచి అసమానత్థవిసయా, తస్మా యథాపావచనం అసమ్ముయ్హన్తేన యోజేతబ్బా. "ఏకో, ద్వే"తిఆదినా గణేతబ్బోతి **గణో**.

కణ్ణ సవనే. కణ్ణేతి, కణ్ణయతి. కణ్ణో. కణ్ణయన్తి సద్దం సుణన్తి ఏతేనాతి **కణ్ణో,** యో లోకే "సవనం, సోత"న్తి చ వుచ్చతి.

కుణ గుణ ఆమన్తనే. కుణేతి, కుణయతి. గుణేతి, గుణయతి. గుణో. గోణో.

ఏత్థ **గుణో**తి సీలాదయో ధమ్మా, కేనట్ఠేన తే గుణా. గోణాపియతి ఆమన్తాపియతి అత్తని పతిట్ఠితో పుగ్గలో దట్ఠుం సోతుం పూజితుఞ్చ ఇచ్ఛన్తేహి జనేహీతి గుణో. ఏత్థ కిఞ్చాపి సీలాదిధమ్మానం ఆమన్తాపనం నత్థి, తథాపి తంహేతుఆమన్తనం నిమన్తనఞ్చ తేయేవ కరోన్తి నామాతి ఏవం వుత్తం. తథా హి –

"యథాపి ఖేత్తసమ్పన్నే,
బీజం అప్పమ్పి రోపితం;
సమ్మా ధారం పవస్సన్తే,
ఫలం తోసేతి కస్సక"న్తి

ఏత్థ కస్సకస్స తుట్ఠిఉప్పత్తికారణత్తా హేతువసేన నిచ్చేతనస్సపి ఫలస్స తోసనం వుత్తం, ఏవమిధాపి ఆమన్తాపనకారణత్తా ఏవం వుత్తం. అఞ్ఞే పన "గుఞ్జన్తే అబ్యయన్తే ఇతి గుణా"తి అత్థం వదన్తి. తదనురూపం పన ధాతుసద్దం న పస్సామ, "**గుణ** ఆమన్తనే" ఇచ్చేవ పస్సామ, విచారేత్వా గహేతబ్బం.

వణ గత్తవిచుణ్ణనే. వణేతి, వణయతి. వణో.

ఏత్థ **వణో**తి అరు. సా హి సరీరం వణయతి విచుణ్ణేతి ఛిద్దావఛిద్దం కరోతీతి వణోతి వుచ్చతి.

పణ్ణ హరితే. పణ్ణేతి, పణ్ణయతి. తాలపణ్ణం. సూపేయ్యపణ్ణం.

ఏత్థ చ హరితభావవిగతేపి వత్థుస్మిం పణ్ణభావో రూళ్హితో పవత్తోతి దట్ఠబ్బో. "పణ్ణం, పత్తం, పలాసో, దలం" ఇచ్చేతే సమానత్థా.

పణ బ్యవహారే. పణేతి, పణయతి. రాజా చ దణ్డం గరుకం పణేతి.

ఇమాని **ణ**కారన్తధాతురూపాని.

తకారన్తధాతు

చిన్త చిన్తాయం. చిన్తేతి, చిన్తయతి. చిత్తం, చిన్తా, చిన్తనా, చిన్తనకో. కారితే "చిన్తాపేతి, చిన్తాపయతీ"తి రూపాని.

తత్థ **చిత్త**న్తి ఆరమ్మణం చిన్తేతీతి చిత్తం, విజానాతీతి అత్థో, సబ్బచిత్తసాధారణవసేనేతం దట్ఠబ్బం. ఏత్థ సియా – కస్మా "ఆరమ్మణం చిన్తేతీతి చిత్త"న్తి వత్వాపి "విజానాతీతి అత్థో"తి వుత్తం, నను చిన్తనవిజాననా నానాసభావా. న హి "చిన్తేతీ"తి పదస్స "విజానాతీ"తి అత్థో సమ్భవతి, దుప్పఞ్ఞస్స హి నానప్పకారేహి చిన్తయతోపి సుఖుమత్థాధిగమో న హోతీతి? సచ్చం, "విజానాతీ"తి ఇదం పదం చిత్తస్స సఞ్ఞాపఞ్ఞాకిచ్చేహి విసిట్ఠవిసయగ్గహణం దీపేతుం వుత్తం సబ్బచిత్తసాధారణత్తా **చిత్త**సద్దస్స. యఞ్హి ధమ్మజాతం "చిత్త"న్తి వుచ్చతి, తదేవ విఞ్ఞాణం, తస్మా విజాననత్థం గహేత్వా సఞ్ఞాపఞ్ఞాకిచ్చావిసిట్ఠవిసయగ్గహణం దీపేతుం "విజానాతీ"తి వుత్తం.

ఇదాని అఞ్ఞగణికధాతువసేనపి నిబ్బచనం పకాసయామ – సబ్బేసు చిత్తేసు యం లోకియకుసలాకుసలమహాక్రియచిత్తం, తం జవనవీథివసేన అత్తనో సన్తానం చినోతీతి **చిత్తం,** విపాకం కమ్మకిలేసేహి చితన్తి **చిత్తం,** ఇదం **చి**ధాతువసేన నిబ్బచనం. యం కిఞ్చి లోకే విచిత్తం సిప్పజాతం, సబ్బస్స తస్స చిత్తేనేవ కరణతో చిత్తేతి విచిత్తేతి విచిత్తం కరియతి ఏతేనాతి **చిత్తం,** చిత్తకరణతాయ చిత్తన్తి వుత్తం హోతి, ఇదం **చిత్త**ధాతువసేన నిబ్బచనం. చిత్తతాయ చిత్తం, ఇదం పాటిపదికవసేన నిబ్బచనం. తేనాహు **అట్ఠకథాచరియా** "సబ్బమ్పి యథానురూపతో చిత్తతాయ చిత్తం, చిత్తకరణతాయ చిత్తన్తి ఏవమేత్థ అత్థో వేదితబ్బో"తి.

ఏత్థ హి చిత్తస్స సరాగసదోసాదిభేదభిన్నత్తా సమ్పయుత్తభూమిఆరమ్మణహీనమజ్ఝిమపణీతాధిపతీనం వసేన చిత్తస్స చిత్తతా వేదితబ్బా. కిఞ్చాపి ఏకస్స చిత్తస్స ఏవం విచిత్తతా నత్థి, తథాపి విచిత్తానం అన్తోగధత్తా సముదాయవోహారేన అవయవోపి "చిత్త"న్తి వుచ్చతి, యథా పబ్బతనదీసముద్దాదిఏకదేసేసు దిట్ఠేసు పబ్బతాదయో దిట్ఠాతి వుచ్చన్తి. తేనాహు **అట్ఠకథాచరియా** "కామఞ్చేత్థ ఏకమేవ ఏవం చిత్తం న హోతి, చిత్తానం పన అన్తోగధత్తా ఏతేసు యం కిఞ్చి ఏకమ్పి చిత్తతాయ 'చిత్త'న్తి వత్తుం వట్టతీ"తి.

ఏత్థ చ వుత్తప్పకారానమత్థానం వినిచ్ఛయో భవతి. కథం? యస్మా యత్థ యత్థ యథా యథా అత్థో లబ్భతి, తత్థ తత్థ తథా తథా గహేతబ్బో. తస్మా యం ఆసేవనపచ్చయభావేన చినోతి, యఞ్చ కమ్మునా అభిసఙ్ఖతత్తా చితం, తం తేన కారణేన చిత్తన్తి వుత్తం. యం పన తథా న హోతి, తం పరిత్తక్రియద్వయం అన్తిమజవనఞ్చ లబ్భమానచిన్తనవిచిత్తతాదివసేన చిత్తన్తి వేదితబ్బం, హసితుప్పాదో పన అఞ్ఞజవనగతికోయేవాతి.

ఇమాని చిత్తస్స నామాని –

> చిత్తం మనో మానసఞ్చ, విఞ్ఞాణం హదయం మనం;
> నామానేతాని వోహార-పథే వత్తన్తి పాయతో.

చిత్తసద్దో పఞ్ఞత్తియం విఞ్ఞాణే విచిత్తే చిత్తకమ్మే అచ్ఛరియేతి ఏవమాదీసు అత్థేసు దిస్సతి. అయఞ్హి "చిత్తో గహపతి. చిత్తమానో"తిఆదీసు పఞ్ఞత్తియం దిస్సతి. "చిత్తం మనో మానస"న్తిఆదీసు విఞ్ఞాణే. "విచిత్తవత్థాభరణా"తిఆదీసు విచిత్తే. "దిట్ఠం వో భిక్ఖవే చరణం నామ చిత్త"న్తిఆదీసు చిత్తకమ్మే. "ఇఙ్ఘ మద్ది నిసామేహి, చిత్తరూపంవ దిస్సతీ"తిఆదీసు అచ్ఛరియేతి.

చిత సఞ్చేతనే. చేతేతి, చేతయతి. రత్తో ఖో బ్రాహ్మణ రాగేన అభిభూతో అత్తబ్యాబాధాయపి చేతేతి, పరబ్యాబాధాయపి చేతేతి, ఉభయబ్యాబాధాయపి చేతేతి. ఆకఙ్ఖతి చేతయతి, తం నిసేధ జుతిన్ధర. చేతనా, సఞ్చేతనా. చేతయితం, చేతేత్వా, చేతయిత్వా. సఞ్చిచ్చ పాణం జీవితా వోరోపేతి.

తత్థ **చేతనా**తి చేతయతీతి చేతనా, సద్ధిం అత్తనా సమ్పయుత్తధమ్మే ఆరమ్మణే అభిసన్దహతీతి అత్థో. **సఞ్చేతనా**తి ఉపసగ్గవసేన పదం వడ్ఢితం. **చేతయిత**న్తి చేతనాకారో. **సఞ్చిచ్చా**తి సయం ఞత్వా, చేచ్చ అభివితరిత్వాతి అత్థో. ఇమాని చేతనాయ నామాని –

> సఞ్చేతనా చేతయితం, చేతనా కమ్మమేవ చ;
> కమ్మఞ్హి "చేతనా" త్వేవ, జినేనాహచ్చ భాసితం.

అత్రాయం పాళి "చేతనాహం భిక్ఖవే కమ్మం వదామి, చేతయిత్వా కమ్మం కరోతి కాయేన వాచాయ మనసా"తి.

మన్త గుత్తభాసనే. మన్తేతి, మన్తయతి, నిమన్తేతి, నిమన్తయతి, ఆమన్తేతి, ఆమన్తయతి. జనా సఙ్గమ్మ మన్తేన్తి, మన్తయన్తి, మన్తయింసు రహోగతా. నిమన్తయిత్థ రాజానం. ఆమన్తయిత్థ దేవిన్దో, విసుకమ్మం మహిద్ధికం. మన్తా, మన్తో. కారితే "మన్తాపేతి, మన్తాపయతీ"తి రూపాని.

ఏత్థ **మన్తా**తి పఞ్ఞా, "గవేసనసఞ్ఞా"తిపి వదన్తి. **మన్తో**తి గుత్తభాసనం. "ఉపస్సుతికాపి సుణన్తి మన్తం, తస్మా హి మన్తో ఖిప్పముపేతి భేద"న్తి ఏత్థ హి గుత్తభాసనం "మన్తో"తి వుచ్చతి. అపిచ **మన్తో**తి ఛళఙ్గమన్తో. వుత్తఞ్చ "యే మన్తం పరివత్తేన్తి, ఛళఙ్గం బ్రహ్మచిన్తిత"న్తి. ఏత్థ సిక్ఖా నిరుత్తి కప్ప బ్యాకరణ జోతిసత్థ ఛన్దోవిచితివసేన మన్తో "ఛళఙ్గో"తి వేదితబ్బో. ఏతాని ఏవ చ "వేదఙ్గానీ"తి వుచ్చన్తి. వేదో ఏవ హి "మన్తో, సుతీ"తి చ వుత్తో. అథ వా **మన్తో**తి వేదాదివిజ్జా.

యన్త సఙ్కోచనే. యన్తేతి, యన్తయతి. యన్తం, తేలయన్తం యథాచక్కం, ఏవం కమ్పతి మేదనీ.

సత్త గతియం. సత్తేతి, సత్తయతి.

సన్త ఆమప్పయోగే. ఆమప్పయోగో నామ ఉస్సన్నక్రియా. సన్తేతి, సన్తయతి.

కిత్త సంసద్దనే. కిత్తేతి, కిత్తయతి. “యే వోహం కిత్తయిస్సామి, గిరాహి అనుపుబ్బసో. కిత్తనా పరికిత్తనా”తిఆదీసు పన కథనా “కిత్తనా”తి వుచ్చతి.

తన్త కుటుమ్బధారణే. తన్తేతి, తన్తయతి. సతన్తో, సప్పధానోతి అత్థో.

యత నికారోపకారేసు. యతేతి, యతయతి. నీతో చ పటిదానే, **యతధాతు నిఉపసగ్గతో** పరో పటిదానే వత్తతి, నియ్యాతేతి, నియ్యాతయతి. **తకారస్స** పన **దకారత్తే** కతే “నియ్యాదేతి, నియ్యాదయతి. రథం నియ్యాదయిత్వాన, అణణో ఏహి సారథీ”తి రూపాని.

వతు భాసాయం. వత్తేతి, వత్తయతి.

పత గతియం. పతేతి, పతయతి.

వాత గతిసుఖసేవనేసు. గతి సుఖం సేవనన్తి తయో అత్థా. తత్థ సుఖనం **సుఖం**. వాతేతి, వాతయతి. వాతో, వాతపుప్ఫం. చీవరస్స అనువాతో.

కేత ఆమన్తనే. కేతేతి, కేతయతి. కేతకో.

సత్త సన్తానక్రియాయం. సన్తానక్రియా నామ పబన్ధక్రియా అవిచ్ఛేదకరణం. సత్తేతి, సత్తయతి. సత్తో.

“కిన్ను సన్తరమానోవ, లాయిత్వా హరితం తిణం;
ఖాద ఖాదాతి లపసి, గతసత్తం జరగ్గవ”న్తి

పాళియం పన “గతసత్తం జరగ్గవ”న్తి పాఠస్స “విగతజీవితం జిణ్ణగోణ”న్తి అత్థం సంవణ్ణేసుం. ఇమినా **సత్త**సద్దస్స జీవితవచనం వియ దిస్సతి, “న సుకరా ఉఞ్ఛేన పగ్గహేన యాపేతు”న్తి ఏత్థ **పగ్గహ**సద్దస్స పత్తకథనం వియ. సుట్ఠు విచారేతబ్బం.

సుత్త అవమోచనే. సుత్తేతి, సుత్తయతి.

ముత్త పసవనే. ముత్తేతి, ముత్తయతి. ఓముత్తేతి, ఓముత్తయతి. ముత్తం. అత్రాయం పాళి “ముత్తేతి ఓహదేతి చా”తి. తత్థ **ముత్తేతీ**తి పస్సావం కరోతి. **ఓహదేతీ**తి కరీసం విస్సజ్జేతి. కారితే “ముత్తాపేతి, ముత్తాపయతీ”తి రూపాని.

కత్తర సేథిల్లే. కత్తరేతి, కత్తరయతి. కత్తరో. కత్తరదణ్డో, కత్తరసుప్పం.

తత్థ **కత్తరో**తి జిణ్ణో. మహల్లకోతి వుత్తం హోతి. కేనట్ఠేన? కత్తరయతి అఙ్గానం సిథిలభావేన సిథిలో భవతీతి అత్థేన. **కత్తరదణ్డో**తి కత్తరేహి జిణ్ణమనుస్సేహి ఏకన్తతో గహేతబ్బతాయ కత్తరానం దణ్డో కత్తరదణ్డో. తేనాహు **అట్ఠకథాచరియా** “**కత్తరదణ్డో**తి జిణ్ణకాలే గహేతబ్బదణ్డో”తి. **కత్తరసుప్ప**న్తి జిణ్ణసుప్పం. కత్తరఞ్చ తం సుప్పఞ్చాతి కత్తరసుప్పన్తి సమాసో.

చిత్త చిత్తకరణే, కదాచి **దస్సనేపి. చిత్తకరణం** విచిత్తభావకరణం. చిత్తేతి, చిత్తయతి. చిత్తం.

తకారన్తధాతురూపాని.

థకారన్తధాతు

కథ కథనే. కథేతి, కథయతి. ధమ్మం సాకచ్ఛతి. సాకచ్ఛా, కథా, పరికథా, అట్ఠకథా.

తత్థ **సాకచ్ఛతీ**తి సహ కథయతి. అత్థో కథియతి ఏతాయాతి **అట్ఠకథా,** త్థకారస్స ట్ఠకారత్తం.

యాయ'త్థమభివణ్ణేన్తి, బ్యఞ్జనత్థపదానుగం;
నిదానవత్థుసమ్బన్ధం, ఏసా అట్ఠకథా మతా.

"అట్ఠకథా"తి చ "అత్థసంవణ్ణనా"తి చ నిన్నానాకరణం.

పథి గతియం. పన్థేన్తి, పన్థయన్తి. పన్థో. **భూవాది**గణే "**పథ** గతియ"న్తి **అ**కారన్తవసేన కథితస్స "పథతి, పథో"తి నిగ్గహీతాగమవజ్జితాని రూపాని భవన్తి, ఇధ పన **ఇ**కారన్తవసేన కథితస్స సనిగ్గహీతాగమాని రూపాని నిచ్చం భవన్తీతి దట్ఠబ్బం.

పుత్థ ఆదరానాదరేసు. పుత్థేతి, పుత్థయతి.

ముత్థ సఙ్ఘాతే. ముత్థేతి, ముత్థయతి.

వత్థ అద్దనే. వత్థేతి, వత్థయతి.

పుథ భాసాయం. పోథేతి, పోథయతి. కథేతీతి అత్థో.

పుథ పహారే. పోథేతి, పోథయతి. కుమారే పోథేత్వా అగమాసి.

కథ వాక్యపబన్ధే. కథేతి, కథయతి. కథా.

సథ దుబ్బల్యే. సథేతి, సథయతి.

అత్థ పత్థ యాచనాయం. అత్థేతి, అత్థయతి. అత్థో. పత్థేతి, పత్థయతి. పత్థనా. పటిపక్ఖం అత్థయన్తి ఇచ్ఛన్తీతి **పచ్చత్థికా**.

థోమ సిలాఘాయం. థోమేతి, థోమయతి. థోమనా.

కాథ హింసాయం. కాథేతి, కాథయతి.

సథ బన్ధనే. సథేతి, సథయతి.

సన్థ గన్థ సన్థమ్భే. సన్థేతి, సన్థయతి. గన్థేతి, గన్థయతి. గన్థో.

దకారన్తధాతు

హద కరీసుస్సగ్గే. కరీసుస్సగ్గో కరీసస్స ఉస్సగ్గో విస్సజ్జనం. హదేతి, హదయతి. ఓహదేతి, ఓహదయతి.

విద లాభే. ఇమస్మిం ఠానే **లాభో** నామ అనుభవనం, తస్మా **విద**ధాతు అనుభవనే వత్తతీతి అత్థో గహేతబ్బో. సుఖం వేదనం వేదేతి. దుక్ఖం వేదనం వేదేతి. వేదయతి. వేదనా, విత్తి. వేదయితం. సుఖం వేదనం వేదయమానో.

కుది అనతభాసనే. కున్దేతి, కున్దయతి.

మిద సినేహనే. అత్ర **సినేహో** నామ పీతి. మేదేతి, మేదయతి.

ఛద సంవరణే. గేహం ఛాదేతి, ఛాదయతి. దోసం ఛాదేతి, ఛాదయతి. పటిచ్ఛాదేతి, పటిచ్ఛాదయతి. ఛత్తం. ఛన్నా కుటి.

తత్ర **ఛత్త**న్తి ఆతపత్తం. ఆతపం ఛాదేతీతి **ఛత్తం**. పటిచ్ఛాదియతేతి **ఛన్నా**.

చుద సఞ్చోదనే ఆణత్తియఞ్చ. చోదేతి, చోదయతి. చోదకో, చుదితకో, చోదనా. ఆనన్దో బుద్ధచోదితో.

తత్ర **చోదనా**తి చాలనా. **చాలనా**తి దోసారోపనాతి అత్థో.

ఛద్ద వమనే. ఛద్దేతి, ఛద్దయతి.

మద విత్తియోగే. మదేతి, మదయతి.

విద చేహనాఖ్యానినివాసేసు. చేహనా సఞ్జాననం. **ఆఖ్యానం** కథనం. **నివాసో** నివసనం. వేదేతి, వేదయతి. పటివేదేతి, పటివేదయతి. పటివేదయామి తే మహారాజ.

సద్ద సద్దనే. సద్దేతి, సద్దయతి. విసద్దేతి, విసద్దయతి. సద్దో, సద్దితో. దీఘత్తే "సద్దాయతీ"తి రూపం.

ఏత్థ చ "మం సద్దాయతీతి సఞ్ఞాయ వేగేన ఉదకే పతీ"తి **అట్ఠకథాపాఠో** నిదస్సనం, ఇదం "పబ్బతాయతీ"తి రూపం వియ ధాతువసేన నిప్ఫన్నం న హోతీతి న వత్తబ్బం, ధాతువసేన నిప్ఫన్నంయేవాతి గహేతబ్బం. **సద్దో**తి సద్దియతీతి సద్దో, యథావుచ్చతీతి వచనం. అథ వా సద్దియతి అత్థో అనేనాతి **సద్దో**. గరవో పన "సప్పతీతి **సద్దో**. ఉదీరియతి అభిలపియతీతి అత్థో"తి వదన్తి.

సూద ఆసేచనే. సూదేతి, సూదయతి. సూదో.

సూదోతి భత్తకారకో, యో "రసకో"తిపి వుచ్చతి.

కన్ద సాతచ్చే. సాతచ్చం సతతభావో నిరన్తరభావో. కన్దేతి, కన్దయతి.

ముద సంసగ్గే. ఏకతోకరణం **సంసగ్గో**. మోదేతి, మోదయతి సత్తూని సప్పినా.

నద భాసాయం. నాదేతి, నాదయతి. హేతుకత్తురూపానీతి న వత్తబ్బాని పాళిదస్సనతో "సీహో చ సీహనాదేన, దద్దరం అభినాదయీ"తి. అఞ్ఞత్రాపి సంసయో న కాతబ్బో. ఇమస్మిం **చురాది**గణే హేతుకత్తురూపసదిసానమ్పి సుద్ధకత్తురూపానం సన్దిస్సనతో.

సద అస్సాదనే. సాదేతి, సాదయతి. అస్సాదేతి, అస్సాదయతి. ఏత్థ **ఆ**ఉపసగ్గో రస్సవసేన ఠితో.

గద దేవసద్దే. దేవసద్దో వుచ్చతి మేఘసద్దో. గదేతి, గదయతి.

పద గతియం. పదేతి, పదయతి. పదం. ఇమిస్సా **దివాది**గణే "పజ్జతీ"తి రూపం భవతి, ఇధ పన ఈదిసాని.

ఛిద్ద కణ్ణభేదే. ఛిద్దేతి, ఛిద్దయతి. ఛిద్దం.

ఛిద ద్వేధాకరణే. నను భో యో చతుధా వా పఞ్చధా వా అనేకసతధా వా ఛిన్దతి, తస్స తం ఛేదనం ద్వేధాకరణం నామ న హోతి, ఏవం సన్తే కస్మా సామఞ్ఞేన అవత్వా "ద్వేధాకరణే"తి ద్విధా గహణం కతన్తి? ద్విధాకరణం నామ న హోతీతి న వత్తబ్బం, అనేకసతధా ఛేదనమ్పి ద్విధాకరణంయేవ. అపరస్స హి అపరస్స ఛిన్నకోట్ఠాసస్స పుబ్బేన ఏకేన కోట్ఠాసేన సద్ధిం అపేక్ఖనవసేన ద్విధాకరణం హోతియేవ. ఛేదేతి, ఛేదయతి.

> యో తే హత్థే చ పాదే చ, కణ్ణనాసఞ్చ ఛేదయి;
> తస్స కుజ్ఝ మహావీర, మా రట్ఠం వినస్స ఇదం;
>
> యో మే హత్థే చ పాదే చ, కణ్ణనాసఞ్చ ఛేదయి;
> చిరం జీవతు సో రాజా, న హి కుజ్ఝన్తి మాదిసాతి.

ఛద అపవారణే. ఛాదేతి, ఛాదయతి. ఛత్తం. పురిసస్స భత్తం ఛాదయతి.

ఈదీ సన్దీపనే. ఈదేతి, ఈదయతి. ఈకారన్తవసేన నిద్దిట్ఠత్తా సనిగ్గహీతాగమాని రూపాని న భవన్తి.

అద్ద హింసాయం. అద్దేతి, అద్దయతి.

వద భాసాయం. వాదేతి, వాదయతి. వాదో.

తత్థ "వాదేతి, వాదయతీ"తి ఇమేసం "వదతీ"తి సుద్ధకత్తువసేనేవ అత్థో దట్ఠబ్బో, న హేతుకత్తువసేన. తథా హి "సఙ్కేతం కత్వా విసంవాదేతి. ఓవదేయ్యానుసాసేయ్య. ఇదమేవ సచ్చన్తి చ వాదయన్తి. అవిసంవాదకో లోకస్సా"తి సుద్ధకత్తుదీపకపాళినయా దిస్సన్తి , సద్దసత్థే చ "వాదయతీ"తి సుద్ధకత్తుపదం దిస్సతి. తత్థ **విసంవాదేతీ**తి ముసా వదేతి,

అథ వా విప్పలమ్భేతి, **వాదో**తి వచనం. “వాదో జప్పో వితణ్డా”తి ఏవంవిధాసు తీసు కథాసు వాదసఙ్ఖాతా కథా. “వాదాపేతి, వాదాపయతీ”తి ద్వేయేవ హేతుకత్తుపదాని భవన్తి.

ఛదీ ఇచ్ఛాయం. ఈకారన్తోయం ధాతు, తస్మా సనిగ్గహీతాగమానిస్స రూపాని న భవన్తి. పురిసస్స భత్తం ఛాదేతి, ఛాదయతి, రుచ్చతీతి అత్థో. పురిసస్స భత్తం ఛాదయమానం తిట్ఠతి ఛాదేన్తం వా.

వదీ అభివాదనథుతీసు. అయమ్పి ఈకారన్తో ధాతు, తస్మా ఇమస్సపి సనిగ్గహీతాగమాని రూపాని న భవన్తి. వాదేతి, వాదయతి, వన్దతి, థోమేతి వాతి అత్థో. ఇమాని అనుపసగ్గాని రూపాని. సద్దసత్థేపి చ “వాదయతీ”తి అనుపసగ్గవన్దనథుతిఅత్థం పదం వుత్తం, సాసనే పన “అభివాదేతి, అభివాదయతి, అభివాదనం, భగవన్తం అభివాదేత్వా”తిఆదీని సోపసగ్గాని రూపాని దిస్సన్తి.

తత్థ **అభివాదేత్వా**తి వన్దిత్వా, థోమేత్వా వా, అయమస్మాకం రుచి. **ఆగమట్ఠకథాయం** పన “**అభివాదేత్వా**తి ‘సుఖీ అరోగో హోతూ’తి వదాపేత్వా, వన్దన్తో హి అత్థతో ఏవం వదాపేతి నామా”తి హేతుకత్తువసేన **అభివాదన**సద్దత్థో వుత్తో, అమ్హేహి పన **వన్దన**సద్దం సద్దసత్థనయమగ్గహేత్వా సుద్ధకత్తువసేన అత్థో కథితో. అభివాదనఞ్హి వన్దనంయేవ, న వదాపనం **అభి**సద్దేన సమ్బన్ధితత్తా “అభివాదనసీలిస్సా”తి ఏత్థ వియ. ఇదఞ్హి “అభివాదాపనసీలిస్సా”తి న వుత్తం. యది చ సద్దసత్థే వదాపనమధిప్పేతం సియా, “వదీ వదాపనథుతీసూ”తి నిస్సన్దేహవచనం వత్తబ్బం సియా , ఏవఞ్చ న వుత్తం, ఏవం పన వుత్తం “వదీ అభివాదనథుతీసూ”తి, తేన వదాపనమనధిప్పేతన్తి ఞాయతి.

అథాపి సియా “కస్సచి వుద్ధేన విసిట్ఠం వదాపనం అభివాదన”న్తి, ఏవమ్పి నుపపజ్జతి కారితవసేన ధాతుఅత్థస్స అకథేతబ్బతో. తథా హి “పచ పాకే, ఛిది ద్వేధాకరణే”తిఆదినా భావవసేన అత్థప్పకాసనమత్తేయేవ “పచతి, పచ్చతి, పాచేతి. ఛిన్దతి, ఛిజ్జతి, ఛేదాపేతీ”తిఆదీని సకమ్మకాని చేవ అకమ్మకాని చ సకారితాని చ రూపాని నిప్ఫజ్జన్తి, న చ తదత్థాయ విసుం విసుం ధాతునిద్దేసో కరియతి. తస్మా “వదీ అభివాదనథుతీసూ”తి ఏత్థ కారితవసేన ధాతుఅత్థో కథితోతిపి వత్తుం న సక్కా క్రియాసభావత్తా ధాతూనం. యథా పన “తక్కేతి, వితక్కేతి. తక్కో, వితక్కో”తిఆదీని సమానత్థాని, తథా “వాదేతి, అభివాదేతీ”తిఆదీని సమానత్థాని. అతో సద్దసత్థేపి సద్దసత్థవిదూహి “తక్క వితక్కే, వదీ అభివాదనథుతీసూ”తిఆదీనం ధాతూనం “తక్కయతి, వాదయతీ”తిఆదీని అనుపసగ్గానియేవ రూపాని దస్సితాని, తాని చ ఖో సుద్ధకత్తుపదానియేవ, న హేతుకత్తుపదాని, తస్మా “అభివాదనథుతీసూ”తి ఏతస్స “వదాపనథుతీసూ”తి అత్థో నుపపజ్జతి.

కిఞ్చ భియ్యో – “అభివాదేతి, అభివాదయతి. అభివాదేత్వా, అభివాదయిత్వా”తిఆదీని సమానత్థాని, **ణేణయ**మత్తేన హి సవిసేసాని. యది “అభివాదేత్వా”తి ఇమస్స పదస్స “సుఖీ అరోగో హోతూ’తి వదాపేత్వా”తి అత్థో సియా, “సిరసా అభివాదయి”న్తి ఏత్థ “సిరసా”తి పదం న వత్తబ్బం సియా వదాపనేన అసమ్బన్ధత్తా. యస్మా వుత్తం తం పదం, తేన ఞాయతి “అభివాదేత్వా”తిఆదీసు వదాపనత్థో న ఇచ్ఛితబ్బో, వన్దనత్థో ఇచ్ఛితబ్బో థోమనత్థో చ. యస్మా **భూవాది**గణే “వన్ద అభివాదానథుతీసూ”తి ఇమస్స ధాతుస్స “వన్దతీ”తి పదరూపస్స “అభివన్దతి, థోమేతి చా”తి అత్థోయేవ ఇచ్ఛితబ్బో, న వదాపనత్థో. తథా హి “వన్దే సుగతం గతివిముత్త”న్తి పదానమత్థం వదన్తేన **టీకాచరియేనపి** “**వన్దే**తి వన్దామి, థోమేమి చా”తి వన్దనథోమనత్థోయేవ దస్సితో, న **అభివాదన**సద్దత్థం పటిచ్చ వదాపనత్థో, తస్మా “అభివాదేత్వా”తి ఏత్థాపి వన్దనథోమనత్థాయేవ ఇచ్ఛితబ్బా, న వదాపనత్థో.

అథాపి సియా “వన్దే’తి పదే కారితపచ్చయో నత్థి, ‘అభివాదేత్వా’తి ఇమస్మిం పన అత్థి, తస్మా తత్థ వదాపనత్థో న లబ్భతి, ఇధ పన లబ్భతీ”తి. తన్న, “కరోతీ”తిసుద్ధకత్తుపదస్సపి “నిప్ఫాదేతీ”తి హేతుకత్తుపదవసేన వివరణస్స వియ “వన్దే”తి పదస్సపి “సుఖీ అరోగో హోతూ’తి వదాపేత్వా”తి వివరణస్స వత్తబ్బత్తా. “అభివాదేత్వా”తి ఇదఞ్చ “వన్దే”తి పదమివ కారితపచ్చయన్తం న హోతి. కస్మాతి చే? యస్మా “చిన్తేతి, చిన్తయతి. మన్తేతి, మన్తయతీ”తిఆదీనం **చురాది**గణికానం సుద్ధకత్తుపదానం “చిన్తాపేతి, చిన్తాపయతీ”తిఆదీనియేవ హేతుకత్తుపదాని దిస్సన్తి, తస్మా యది హేతుకత్తుపదం అధిప్పేతం సియా, “అభివాదాపేత్వా”తి వా “అభివాదాపయిత్వా”తి వా వత్తబ్బం సియా, యస్మా పనేవం న వుత్తం, తస్మా తం కారితపచ్చయన్తం న హోతీతి సిద్ధం.

ఇమస్సత్థస్స ఆవిభావత్థం ఇమస్మిం ఠానే సాట్ఠకథం **విధురజాతకప్పదేసం** వదామ.

> “కథం నో అభివాదేయ్య, అభివాదాపయేథ వే;
> యం నరో హన్తుమిచ్ఛేయ్య, తం కమ్మం నుపపజ్జతీ”తి

అయం తావ జాతకపాళి. అయం పన **అట్ఠకథాపాఠో** “యఞ్హి నరో హన్తుమిచ్ఛేయ్య, నో తం కథం ను అభివాదేయ్య, కథం వా తేన అత్తానం అభివాదాపయేథ వే. తస్స హి తం కమ్మం న ఉపపజ్జతీ”తి. తత్థ పాళియం **అభివాదేయ్యా**తి సుద్ధకత్తుపదం తబ్బాచకత్తా. **అభివాదాపయేథ వే**తి హేతుకత్తుపదం తబ్బాచకత్తా. ఏవం విభాగం పన ఞత్వా పాళియా అట్ఠకథాయ చ అధిప్పాయో గహేతబ్బో “నరో యం పుగ్గలం హన్తుం ఇచ్ఛేయ్య, నో హన్తా తం వజ్ఝం పుగ్గలం కథం ను అభివాదేయ్య, నో వా హన్తా, తేన వజ్ఝేన మం వన్దాహీతి అత్తానం కథం వన్దాపేయ్యా”తి. ఏత్థ పన “రాజానో చోరం సునఖేహిపి ఖాదాపేన్తీ”తిఆదీసు వియ కరణవసేన “తేన వజ్ఝేనా”తి పదం యోజితం, అత్థో పన “తం వజ్ఝ”న్తి ఉపయోగవచనవసేన దట్ఠబ్బో ద్వికమ్మకత్తా సకారితపచ్చయస్స సకమ్మకధాతుయాతి. నను ఏవం సన్తే “అట్ఠకథాచరియా పస్సితబ్బం న పస్సన్తి, అతిత్థే పక్ఖన్దన్తీ”తి తేసం దోసో హోతీతి? న హోతి, సుణాథ అస్మాకం సోధనం, తథా హి అట్ఠకథాచరియేహి “అభివాదేత్వా”తి ఏత్థ “వదీ అభివాదనథుతీసూ”తి ధాతుయా అత్థమగ్గహేత్వా వోహారవిసయే కోసల్లసమన్నాగతత్తా సణ్హసుఖుమమత్థం సోతూనం బోధేతుం “వద వియత్తియం వాచాయ”న్తి ధాతుయేవత్థం గహేత్వా కారితపచ్చయపరికప్పనేన కారితత్థమాదాయ “అభివాదేత్వాతి ‘సుఖీ అరోగో హోతూ’తి వదాపేత్వా, వన్దన్తో హి అత్థతో ఏవం వదాపేతి నామా”తి హేతుకత్తువసేన **అభివాదన**సద్దత్థో వుత్తోతి న కోచి తేసం దోసో. పూజారహా హి తే ఆయస్మన్తో, నమోయేవ తేసం కరోమ, ఇదమ్పి ఠానం సుఖుమం సాధుకం మనసి కాతబ్బం. ఏవఞ్హి కరోతో పఞ్ఞా వడ్ఢతీతి.

దకారన్తధాతురూపాని.

ధకారన్తధాతు

రన్ధ పాకే. సూదో భత్తం రన్ధేతి, రన్ధయతి. కాకం సోకాయ రన్ధేహి. రన్ధకో. సూదేన ఓదనో రన్ధియతి. రన్ధితో. రన్ధనం. పురిసో సూదం సూదేన వా ఓదనం రన్ధాపేతి, రన్ధాపయతి. రన్ధేతుం, రన్ధయితుం. రన్ధిత్వా, రన్ధయిత్వా, రన్ధియ ఇచ్చాదీని.

ధూ కమ్పనే. ధావేతి, ధావయతి.

గన్ధ సూచనే అద్దనే చ. సూచనం. పకాసనం. **అద్దనం** పరిప్లుతా. గన్ధేతి, గన్ధయతి, గన్ధో.

ఏత్థ **గన్ధో**తి గన్ధేతి అత్తనో వత్థుం సూచయతి పకాసేతీతి గన్ధో. పటిచ్ఛన్నం వా పుప్ఫఫలాదిం "ఇదమేత్థ అత్థీ"తి పేసుఞ్ఞం ఉపసంహరన్తో వియ పకాసేతీతి గన్ధో. **గముధర**ధాతుద్వయవసేనపి **గన్ధ**సద్దత్థో వత్తబ్బో "గచ్ఛన్తో ధరియతీతి గన్ధో" ఇతి, ఆహ చ "గచ్ఛన్తో ధరియతీతి గన్ధో, సూచనతోపి వా"తి. **గన్ధ**సద్దో చ "ఉప్పలగన్ధథేనో"తి ఏత్థ ఛేదనే వత్తతీతి దట్ఠబ్బో.

వధ సంయమే. వధేతి, వధయతి.

బుధి హింసాయం. బున్ధేతి, బున్ధయతి. పలిబున్ధేతి, పలిబున్ధయతి. పలిబోధో, **పరి**సద్దో ఉపసగ్గో, సో వికారవసేన అఞ్ఞథా జాతో. తత్థ **పలిబోధో**తి ఆవాసపలిబోధాది. అపిచ **పలిబోధో**తి తణ్హామానదిట్ఠిత్తయఞ్చ.

వద్ధ ఛేదనపూరణేసు. వద్ధేతి, వద్ధయతి. వద్ధకీ. **వద్ధకీ**తి గహకారకో.

గద్ధ అభికఙ్ఖాయం. గద్ధేతి, గద్ధయతి. గద్ధో. **గద్ధో**తి గిజ్ఝో. "గద్ధబాధిపుబ్బో"తి ఇదమేత్థ నిదస్సనం.

సధు పహంసనే. సధేతి, సధయతి.

వద్ధ భాసాయం. వద్ధేతి, వద్ధయతి.

అన్ధ దిట్ఠూపసంహారే. దిట్ఠూపసంహారో నామ చక్ఖుసఙ్ఖాతాయ దిట్ఠియా ఉపసంహారో అపనయనం వినాసో వా. చక్ఖు హి పస్సన్తి ఏతాయాతి దిట్ఠీతి వుచ్చతి. యం సన్ధాయ **అట్ఠకథాసు** "ససమ్భారచక్ఖునో సేతమణ్డలపరిక్ఖిత్తస్స కణ్హమణ్డలస్స మజ్ఝే అభిముఖం ఠితానం సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిదేసభూతే దిట్ఠిమణ్డలే"తి వుత్తం. **టీకాయమ్పి** చ "దిట్ఠిమణ్డలేతి అభిముఖట్ఠితానం సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిదేసభూతే చక్ఖుసఙ్ఖాతాయ దిట్ఠియా మణ్డలే"తి వుత్తం. ఏవంభూతాయ దిట్ఠియా ఉపసంహారే **అన్ధ**ధాతు వత్తతి. అన్ధేతి, అన్ధయతి. చక్ఖూని అన్ధయింసు, అన్ధో. **అన్ధో**తి అన్ధేతీతి అన్ధో. ద్విన్నం చక్ఖూనం ఏకస్స వా వసేన నట్ఠనయనో, ఏవమిధ **అన్ధ**ధాతు వుత్తో. కచ్చాయనే పన "ఖాదామగమానం ఖన్ధన్ధగన్ధా"తి వచనేన **అమ**ధాతుస్స **అన్ధా**దేసకరణవసేన రూపనిప్ఫత్తి దస్సితా.

బధ బన్ధనే. మిగం బాధేతి, బాధయతి. బద్ధో మిగో, బద్ధోసి మారపాసేన.

తత్థ **బాధేతీ**తి బన్ధతీతి సుద్ధకత్తువసేన అత్థో గహేతబ్బో. ఏవం **బాధయతీ**తి ఏత్థాపి. తథా హి "వాతం జాలేన బాధేసి, యో అనిచ్ఛన్తిమిచ్ఛసీ"తి ఏత్థ **బాధేసీ**తి బన్ధసీతి సుద్ధకత్తువసేన అత్థో. **భూవాది**గణే పన "**బాధ** బద్ధాయ"న్తి **బాధ**ధాతుస్స వసేన "బాధతీ"తి కత్తుపదం "బాధేతి, బాధయతీ"తి హేతుకత్తుపదం భవతి. **బద్ధో**తి బాధియతే బన్ధియతే నోతి బద్ధో.

ధకారన్తధాతురూపాని.

నకారన్తధాతు

మాన పూజాయం పేమనే వీమంసాయం. మానేతి, మానయతి. మాతా. విమానేతి, విమానయతి, పటిమానేతి, పటిమానయతి. మాననా, సమ్మాననా, విమాననా, విమానం, విమాననం, మానితో.

> అమాననా యత్థ సన్తో, సన్తానం వా విమాననా;
> హీనసమ్మాననా వాపి, న తత్థ వసతిం వసే.

వీమంసతి, వీమంసా, వీమంసియతీతి వీమంసియమానో. వీమంసన్తో.

తత్థ **మానేతీ**తి పూజేతి, **అట్ఠకథాసు** పన "మానేన్తీ"తి ఏతస్మిం ఠానే అయమత్థో దస్సితో "**మానేన్తీ**తి మనేన పియాయన్తి. **పూజేన్తీ**తి పచ్చయేహి **పూజేన్తీ**"తి. సో వేవచనత్థప్పకాసనవసేన వుత్తోతి గహేతబ్బో. **మాననపూజన**సద్దా హి పరియాయసద్దత్తా వేవచనసద్దా ఏవ. **విమానేతీ**తి అవమఞ్ఞతి. **విమాన**న్తి సోభావిసేసయోగతో విసిట్ఠమానియతాయ విమానం, విసేసతో మానేతబ్బన్తి హి **విమానం,** దేవానం వసనట్ఠానభూతం బ్యమ్హం.

మన థమ్భే. థమ్భో చిత్తస్స థద్ధతా. మానేతి, మానయతి. మానో.

థన దేవసద్దే. దేవసద్దో మేఘసద్దో, థనేతి, థనయతి.

యథాపి మేఘో థనయం, విజ్జుమాలీ సతక్కకు.

థలం నిన్నఞ్చ పూరేతి, అభివస్సం వసున్ధరం.

యథా పావుసకో మేఘో, థనయన్తో సవిజ్జుకో.

ఊన పరిహానియం. ఊనేతి, ఊనయతి. ఊనో లోకో.

ధన సద్దే. ధనేతి, ధనయతి, ధనియ్యతి. ధని, ధనం.

తత్థ **ధనీ**తి సద్దో. **ధన**న్తి సన్తకం, తఞ్హి మమ ఇదన్తి ధనాయితబ్బం సద్దాయితబ్బన్తి ధనన్తి. అయం పన ధాతు ఇచ్ఛాయమ్పి వత్తతి. "మాతా హి తవ ఇరన్ధతి, విధూరస్స హదయం ధనియ్యతీ"తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **ధనియ్యతీ**తి పత్థేతి ఇచ్ఛతి.

థేన చోరియే. చోరస్స భావో **చోరియం**. యథా సూరియం, యథా చ దక్ఖియం. థేనేతి, థేనయతి. థేనో, థేనేత్వా.

తను సద్దోపతాపేసు. తానేతి, తానయతి. ఇధాయం సవుద్ధికా. **తనాది**గణే విత్థారత్థవసేన "తనోతి, తనుతే"తి అవుద్ధికా.

తవగ్గన్తధాతురూపాని.

పకారన్తధాతు

ఞప తోసననిసానేసు. ఞాపేతి, ఞాపయతి, పఞ్ఞాపేతి, పఞ్ఞాపయతి, పఞ్ఞత్తి.

ఏత్థ చ నిద్దేసే "పఞ్ఞాపేతీ"తి పదం నిదస్సనం. తత్థ **పఞ్ఞాపేతీ**తి కతనిబ్బచనేహి వాక్యావయవేహి విత్థారవసేన నిరవసేసతో దేసితేహి వేనేయ్యానం చిత్తపరితోసనం బుద్ధినిసానఞ్చ కరోతీతి అత్థో. **పపుబ్బో** నిక్ఖిపనే. ఆసనం పఞ్ఞాపేతి, పఞ్ఞాపయతి. "ఆసనం పఞ్ఞపేతీ"తి రస్సత్తమ్పి దిస్సతి. అమతస్స ద్వారం పఞ్ఞపేతి, పఞ్ఞా. కారితే "పురిసో పురిసేన ఆసనం పఞ్ఞపాపేతీ"తి ఏకమేవ పదం. తాని "పఞ్ఞాపేతి, పఞ్ఞాపయతీ"తి రూపాని యదా "ఞా అవబోధనే"తి ఇమిస్సా రూపాని సియుం, తదా హేతుకత్తురూపాని భవన్తి. ఏత్థ పన సుద్ధకత్తురూపాని తబ్బాచకత్తా.

లప వియత్తియం వాచాయం. లపేతి, లపయతి. లాపో, లపనం, ఆలాపో, సల్లాపో, కథాసల్లాపో, లపితం.

ఝప దాహే. ఝాపేతి, ఝాపయతి. ఝత్తో, ఝానం.

తత్థ **ఝత్తో**తి ఖుద్దాపరేతో పాచనగ్గినా ఝాపితోతి ఝత్తో, "ఝత్తా అస్సు కిలన్తా"తి చ పాళి. **ఝాన**న్తి నీవరణధమ్మే ఝాపేతీతి ఝానం, సవుద్ధికం. కారితే పన – ఝాపాపేతి, ఝాపాపయతి.

రూప రూపక్రియాయం. రూపక్రియా నామ పకాసనక్రియా. రూపేతి, రూపయతి. రూపం.

తత్థ **రూప**న్తి రూపయతీతి రూపం. వణ్ణవికారం ఆపజ్జమానం హదయఙ్గతభావం పకాసేతీతి అత్థో. **దివాది**గణే పనాయం "**రూపం రుప్పనే**"తి భిజ్జనాదిఅత్థం గహేత్వా ఠితా.

కప్ప విధిమ్హి. విధి క్రియా. సీహసేయ్యం కప్పేతి. కప్పయతి. మోరో వాసమకప్పయి. సీహసేయ్యం పకప్పేన్తం, బుద్ధం వన్దామి గోతమం.

కప్ప వితక్కే విధిమ్హి ఛేదనే చ. కప్పేతి, కప్పయతి, మోరో వాసమకప్పయి. కప్పితమస్సు. పకప్పేతి, పకప్పయతి. సఙ్కప్పేతి, సఙ్కప్పయతి. కప్పో, సఙ్కప్పో, వికప్పో. కప్పసమణో ఇచ్చాదీని.

తత్థ **కప్పో**తి పరిచ్ఛేదవసేన కప్పియతీతి కప్పో. **సఙ్కప్పో**తి సఙ్కప్పనం. **వికప్పో**తి వివిధా కప్పనం, అత్థస్స అనేకన్తికభావో. ఇధ **కప్ప**సద్దస్స అత్థుద్ధారో భవతి.

కప్పసద్దో అభిసద్దహనవోహారకాలపఞ్ఞత్తిఛేదనవికప్పలేససమన్తభావాదిఅనేకత్థో. తథా హిస్స "ఓకప్పనీయమేతం భోతో గోతమస్స, యథా తం అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్సా"తి ఏవమాదీసు అభిసద్దహనమత్థో. "అనుజానామి భిక్ఖవే పఞ్చహి సమణకప్పేహి ఫలం పరిభుఞ్జితు"న్తి ఏవమాదీసు వోహారో. "యేన సుదం నిచ్చకప్పం విహరామీ"తి ఏవమాదీసు కాలో. "ఇచ్చాయస్మా కప్పో"తి ఏవమాదీసు పఞ్ఞత్తి. "అలఙ్కతో కప్పితకేసమస్సూ"తి ఏవమాదీసు ఛేదనం. "కప్పతి ద్వఙ్గులకప్పో"తి ఏవమాదీసు వికప్పో. "అత్థి కప్పో నిపజ్జితు"న్తి ఏవమాదీసు లేసో. "కేవలకప్పం వేళువనం ఓభాసేత్వా"తి ఏవమాదీసు సమన్తభావో.

అథ వా **కప్ప**సద్దో సఉపసగ్గో అనుపసగ్గో చ వితక్కవిధానపటిభాగపఞ్ఞత్తికాలపరమాయువోహారసమన్తభావాభిసద్దహన ఛేదన వినియోగ వినయ క్రియా లేసన్తర కప్పతణ్హాదిట్ఠిఅసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పమహాకప్పాదీసు దిస్సతి. తథా హేస

“నేక్ఖమ్మసఙ్కప్పో అబ్యాపాదసఙ్కప్పో”తిఆదీసు వితక్కే ఆగతో. “చీవరే వికప్పం ఆపజ్జేయ్యా”తిఆదీసు విధానే, అధికవిధానం ఆపజ్జేయ్యాతి హి అత్థో. “సత్థుకప్పేన వత భో సావకేన సద్ధిం మన్తయమానా న జానిమ్హా”తిఆదీసు పటిభాగే, సత్థుసదిసేనాతి అయఞ్హి తత్థ అత్థో. “ఇచ్చాయస్మా కప్పో”తిఆదీసు పణ్ణత్తియం. “యేన సుదం నిచ్చకప్పం విహరామీ”తిఆదీసు కాలే. “ఆకఙ్ఖమానో ఆనన్ద తథాగతో కప్పం వాతిట్ఠేయ్య కప్పావసేసం వా”తిఆదీసు పరమాయుమ్హి. ఆయుకప్పో హి ఇధ “కప్పో”తి అధిప్పేతో. “అనుజానామి భిక్ఖవే పఞ్చహి సమణకప్పేహి ఫలం పరిభుఞ్జితు”న్తిఆదీసు సమణవోహారే. “కేవలకప్పం వేళువనం ఓభాసేత్వా”తిఆదీసు సమన్తభావే. “సద్ధాసద్దహనా ఓకప్పనా అభిప్పసాదో”తిఆదీసు అభిసద్దహనే, సద్ధాయన్తి అత్థో. “అలఙ్కతో కప్పితకేసమస్సూ”తిఆదీసు ఛేదనే. “ఏవమేవ ఇతో దిన్నం, పేతానం ఉపకప్పతీ”తిఆదీసు వినియోగే. “కప్పకతేన అకప్పకతం సంసిబ్బితం హోతీ”తిఆదీసు వినయక్రియాయం. “అత్థి కప్పో నిపజ్జితుం, హన్దాహం నిపజ్జామీ”తిఆదీసు లేసే. “ఆపాయికో నేరయికో, కప్పట్ఠో సఙ్ఘభేదకో, కప్పం నిరయమ్హి పచ్చతీ”తి చ ఆదీసు అన్తరకప్పే.

“న కప్పయన్తి న పురక్ఖరోన్తి,
ధమ్మాపి తేసం న పటిచ్ఛితాసే;
న బ్రాహ్మణో సీలవతేన నేయ్యో,
పారఙ్గతో న చ పచ్చేతి తాదీ”తి

ఆదీసు తణ్హాదిట్ఠీసు. తథా హి వుత్తం **నిద్దేసే** “కప్పోతి ఉద్దానతో ద్వే కప్పా తణ్హాకప్పో దిట్ఠికప్పో”తి. “అనేకేపి సంవట్టకప్పే అనేకేపి వివట్టకప్పే”తిఆదీసు అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పే . “చత్తారిమాని భిక్ఖవే కప్పస్స అసఙ్ఖ్యేయ్యానీ”తిఆదీసు మహాకప్పే. ఇచ్చేవం –

వితక్కే చ విధానే చ, పటిభాగే తథేవ చ;
పణ్ణత్తియం తథా కాలే, పరమాయుమ్హి చ ఛేదనే.

సమన్తభావే వోహారే, అభిసద్దహనేపి చ;
వినియోగే చ వినయ-క్రియాయం లేసకేపి చ.

వికప్పన్తరకప్పేసు, తణ్హాదిట్ఠిస్వసఙ్ఖయే;
కప్పే చ ఏవమాదీసు, **కప్ప**సద్దో పవత్తతి.

కపి గతియం. కమ్పేతి, కమ్పయతి, గచ్ఛతీతి అత్థో. ఇమాని చలనత్థే పవత్తహేతుకత్తురూపసదిసాని భవన్తి. చలనత్థే హి ‘‘**కమ్పు కమ్పనే**’’తి ధాతుయా “కమ్పతీ”తి అకమ్మకసుద్ధకత్తురూపం. “కమ్పేతీ”తిఆదీని సకమ్మకాని హేతుకత్తురూపాని “ఇదమ్పి దుతియం సల్లం, కమ్పేతి హదయం మమా”తి అకమ్మకాయ ధాతుయా సకమ్మకరూపదస్సనతో.

ఖపి ఖన్తియం. ఖమ్పేతి, ఖమ్పయతి.

ధూప సముస్సయే. సముస్సయో ఆరోహో ఉబ్బేధో. ధూపేతి, ధూపయతి. ధూపో, ధూపికా.

తప ఖయే. తపేతి, తపయతి.

ఉప పజ్జనే. ఉపేతి, ఉపయతి.

చప కక్కనే. చపేతి, చపయతి.

సుప్ప మానే. సుప్పేతి, సుప్పయతి.

డప డిప సఙ్ఘాతే. డాపేతి. డాపయతి. డేపేతి, డేపయతి.

కప అవకమ్పనే. కపేతి, కపయతి. కపణో. **కపణో**తి కరుణాయితబ్బో. అఞ్ఞత్థ పన "కప్పతీ"తి రూపం వదన్తి.

గుప కుప ధూప భాసాయం. గోపేతి, గోపయతి. కోపేతి, కోపయతి. ధూపేతి, ధూపయతి.

కిప దుబ్బల్లే. కిపేతి, కిపయతి.

ఖేప పేరణే. పేరణం చుణ్ణికరణం, ఖేపేతి, ఖేపయతి.

తప పీణనే. తపేతి, తపయతి.

ఆపు లమ్భనే. ఆపేతి, ఆపయతి. ఆపో.

తప దాహే. తపేతి, తపయతి. తపో, తాపో. ఆతాపో, సన్తాపో. కారితే – తాపేతి, తాపయతి. తత్థ **తపో**తి అకుసలానం తాపనట్ఠేన తపో, సీలం.

ఓపథప థపనే. ఓపేతి, ఓపయతి. న తేసం కోట్ఠే ఓపేన్తి. థపేతి, థపయతి. థపితో. థపయిత్వా పటిచ్ఛదం వవట్ఠపేతి. వోట్ఠబ్బనం.

ఏత్థ చ "వి అవ థపేతి, వి అవ థపన"న్తి ఛేదో. ఏత్థ పురిమే సరలోపో థస్స ఠత్తం విసదిసభావేన ద్విత్తఞ్చ. పచ్ఛిమే పన సరలోపో, **అవ**స్స **ఓ**కారత్తం, **థ**స్స **ఠ**త్తం, **ప**స్స **వ**త్తం, **వ**స్స ద్విత్తం, **వ**కారద్వయస్స చ **బ**కారద్వయం భవతి. **వోట్ఠబ్బన**న్తి చ బ్యవత్థాపకచిత్తస్స నామం. **న**కారలోపే "వోట్ఠబ్బ"న్తి అపరమ్పి రూపం భవతి.

మాప మాపనే. పణ్ణసాలం మాపేతి, మాపయతి. యో పాణమతిమాపేతి, పణ్ణసాలా సుమాపితా.

యప యాపనే. యాపనం పవత్తనం. తేన సో తత్థ యాపేతి. యాపయతి. యాపనా.

తత్థ **యాపేతీ**తి ఇదం **యా**ధాతుస్స పయోగత్తే సతి కారితపదం భవతి. తథా హి "ఉయ్యాపేన్తి నామా"తి పాళి దిస్సతి.

పకారన్తధాతురూపాని.

ఫకారన్తాధాతురూపాని అప్పసిద్ధాని.

బకారన్తధాతు

సమ్బ సమ్బన్ధే. సమ్బన్ధో దళ్హబన్ధనం. సమ్బేతి, సమ్బయతి. సమ్బలం.

సబి మణ్డలే. మణ్డలం పరిమణ్డలతా. రూపం తాదిసమేవ.

కుబి అచ్ఛాదనే. కుమ్బేతి, కుమ్బయతి.

లుబి దుబి అద్దనే. అద్దనం హింసా. లుమ్బేతి, లుమ్బయతి. దుమ్బేతి, దుమ్బయతి.

పుబ్బ నికేతనే. నికేతనం నివాసో. పుబ్బేతి, పుబ్బయతి.

గబ్బ మానే. మానో అహంకారో. గబ్బేతి, గబ్బయతి. గబ్బనం, గబ్బితో. తత్థ **గబ్బతీ**తి న సజ్ఝతి.

బకారన్తధాతురూపాని.

భకారన్తధాతు

భూ పత్తియం. పత్తి పాపనం. సకమ్మికా ధాతు. భావేతి, భావయతి. పభావేతి, పభావయతి. ఇత్థమ్భూతో. చక్ఖుభూతో, ఞాణభూతో, ధమ్మభూతో, బ్రహ్మభూతో.

తత్థ **భావేతీ**తి పురిసో గచ్ఛన్తం పురిసమనుగచ్ఛన్తో పాపుణాతీతి అత్థో. ఏస నయో సేసక్రియాపదేసుపి. ఏత్థ చ “భావేతీ”తిఆదీని యత్థ సచే “**భూ సత్తాయ**”న్తి ధాతుయా రూపాని హోన్తి, తత్థ హేతుకత్తురూపాని నామ హోన్తి. “భావేతి కుసలం ధమ్మ”న్తిఆదీసేత్థ నిదస్సనపదాని. **భావేతీ**తి హి వడ్ఢేతీతి అత్థో. ఇధ పన సుద్ధకత్తురూపత్తా పాపుణాతీతి అత్థో. **ఇత్థమ్భూతో**తి ఇమం పకారం భూతో పత్తో. “చక్ఖుభూతో”తిఆదీని పన “**భూ సత్తాయం, భూ పత్తియ**”న్తి ద్విగణికానం ద్విన్నం ధాతూనం వసేన అట్ఠకథాటీకానయనిస్సితం అత్థం పకాసయిస్సామ ఆగమికానం కోసల్లత్థాయ. తత్థ **చక్ఖుభూతో**తి యథా చక్ఖు సత్తానం దస్సనత్థం పరిణేతి, ఏవం లోకస్స యాథావదస్సనసాధనతో దస్సనకిచ్చపరిణాయకట్ఠేన చక్ఖుభూతో. అథ వా చక్ఖు వియ భూతోతిపి **చక్ఖుభూతో**. పఞ్ఞాచక్ఖుమయత్తా వా సయమ్భూఞాణేన పఞ్ఞాచక్ఖుం భూతో పత్తోతి **చక్ఖుభూతో**. విదితకరణట్ఠేన **ఞాణభూతో,** అసాధారణం వా ఞాణం భూతో పత్తోతి **ఞాణభూతో,** అవిపరీతసభావట్ఠేన, పరియత్తిధమ్మప్పవత్తనతో వా హదయేన చిన్తేత్వా వాచాయ నిచ్ఛారితధమ్మమయోతి **ధమ్మభూతో**. బోధిపక్ఖియధమ్మేహి వా ఉప్పన్నత్తా లోకస్స చ తదుప్పాదనతో అనఞ్ఞసాధారణం వా ధమ్మం భూతో పత్తోతి **ధమ్మభూతో**. సేట్ఠట్ఠేన **బ్రహ్మభూతో**. అథ వా బ్రహ్మం వుచ్చతి మగ్గో తేన ఉప్పన్నత్తా లోకస్స చ తదుప్పాదనత్తా, తఞ్చ సయమ్భూఞాణేన భూతో పత్తోతి **బ్రహ్మభూతో**. ఏవం ద్విన్నం ధాతూనం వసేన వుత్తో అత్థో వేదితబ్బో.

అపరాని చేత్థ నిదస్సనపదాని వేదితబ్బాని. “తాతా మయం మహల్లకా సుద్ధోదనమహారాజపుత్తం బుద్ధభూతం సమ్భావేయ్యామ వా నో వా, తుమ్హే తస్స సాసనే పబ్బజేయ్యాథా”తి చ “అథ ఖో థేరా భిక్ఖూ ఆయస్మన్తం రేవతం సహజాతియం సమ్భావింసూ”తి చాతి. అఞ్ఞానిపి పనేత్థ “మనుస్సభూతో, దేవభూతో”తిఆదీని యోజేతబ్బాని. తథా హి **సంసారమోచకపేతవత్థు అట్ఠకథాయం ‘‘మనుస్సభూతా**తిమనుస్సేసు జాతా, మనుస్సభావం వా పత్తా”తి అత్థో సంవణ్ణితో.

భూ అవకమ్పనే. అయమ్పి సకమ్మకో. భావేతి, భావయతి. మనోభావనీయా భిక్ఖూ.

ఏత్థ చ **భావేతీ**తి అనుకమ్పతి పుత్తం వా భాతరం వా యంకిఞ్చి. **మనోభావనీయా**తి “దీఘాయుకా హోన్తు భదన్తా అరోగా అబ్యాపజ్ఝా”తి ఏవమాదినా భావేతబ్బా అనుకమ్పితబ్బాతి మనోభావనీయా. అఞ్ఞత్థ పన **మనోభావనీయా**తి మనోవడ్ఢనకాతి అత్థో. యేసు హి దిట్ఠేసు మనో వడ్ఢతి, “తే మనోభావనీయా”తి వుచ్చన్తి.

లభ ఆభణ్డనే. లభేతి, లభయతి.

జభి నాసనే. జమ్భేతి, జమ్భయతి.

లాభ పేసనే. లాభేతి, లాభయతి. ‘‘**లభ లాభే**తి ధాతుస్స రూపాని చే, కారితరూపాని భవన్తి.

దభీ భయే. ఈకారన్తాయం ధాతు, తేన ససిగ్గహీతాగమాని రూపాని న భవన్తి. దభేతి, దభయతి.

దూభ సన్దమ్భే. దూభేతి, దూభయతి.

వమ్భ విద్ధంసనే. వమ్భేతి, వమ్భయతి. వమ్భనా. ఛబ్బగ్గియా భిక్ఖూ భిక్ఖుం వమ్భేన్తి.

భకారన్తధాతురూపాని.

మకారన్తధాతు

ఆతేన **చము ధోవనే. ఆ**పుబ్బో **చము**ధాతు ధోవనే వత్తతి. ఆచమేతి, ఆచమయతి. ఆచమనకుమ్భీ.

ఏత్థ పన “తతో హి సో ఆచమయిత్వా లిచ్ఛవీ, థేరస్స దత్వా యుగాని అట్ఠా”తి **అప్పసక్కారపేతవత్థుపాళి**ప్పదేసో నిదస్సనం. తత్థ **ఆచమయిత్వా**తి హత్థపాదధోవనపుబ్బకం ముఖం విక్ఖాలేత్వా. అయం పన ధాతు భూవాదిగణికత్తే “చమతీ”తి భక్ఖనత్థం గహేత్వా తిట్ఠతి.

కము ఇచ్ఛాకన్తీసు. కామేతి, కామయతి. కామో, కన్తి, నికన్తి, కామనా, కామయమానో,కామేన్తో, అభిక్కన్తం. అభిక్కన్తవణ్ణా.

ఏత్థ చ **కామో**తి రూపాదివిసయం కామేతీతి కామో. కామియతీతి వా **కామో,** కిలేసకామవత్థుకామవసేనేతం దట్ఠబ్బం. కిలేసో హి తేభూమకవట్టసఙ్ఖాతఞ్చ వత్థు “కామో”తి వుచ్చతి. మారోపి వా దేవపుత్తో “కామో”తి వుచ్చతి. సో హి

అచ్చన్తకణ్హధమ్మసమఙ్గితాయ పపఞ్చసమతిక్కన్తేపి బుద్ధపచ్చేకబుద్ధబుద్ధసావకే అత్తనో వసే ఠపేతుం కామేతీతి "కామో"తి వుచ్చతి.

వుత్తఞ్చేతం పోరాణకవిరచనాయం –

"వన్దే వన్దేహమస్సత్థం, యత్థ సన్తజ్జితో జితో;
కామో కామోఘుతిణ్ణేన, బుద్ధేన వసతా సతా"తి;

ఇమాని పనస్స నామాని –

కామో నముచి కణ్హో చ, వసవత్తీ పజాపతి;
పమత్తబన్ధు మదనో, పాపిమా దమ్మకోపి చ;
కన్దప్పో చ రతిపతి, మారో చ కుసుమాయుధో;

అఞ్ఞే అఞ్ఞానిపి వదన్తి. తాని సాసనానులోమాని న హోన్తీతి ఇధ న దస్సితాని. **అట్ఠకథాసు** పన "మారో, నముచి, కణ్హో, పమత్తబన్ధూ"తి చత్తారియేవ నామాని ఆగతాని.

ఇదాని **అభిక్కన్త**సద్దస్స **భూవాది**గణే ''**కము పదవిక్ఖేపే**''తి వోహరసీసేన వుత్తస్స **కము**ధాతుస్స వసేన ఇధ చ ''**కము ఇచ్ఛాకన్తీసూ**''తి వుత్తస్స **కము**ధాతుస్స వసేన అత్థుద్ధారం కథయామ. **అభిక్కన్త**సద్దో ఖయసున్దరాభిరూపఅబ్భనుమోదనేసు దిస్సతి. "అభిక్కన్తా భన్తే రత్తి, నిక్ఖన్తో పఠమో యామో, చిరనిసిన్నో భిక్ఖుసఙ్ఘో"తిఆదీసు ఖయే దిస్సతి. "అయం ఇమేసం చతున్నం పుగ్గలానం అభిక్కన్తతరో చ పణీతతరో చా"తిఆదీసు సున్దరే.

"కో మే వన్దతి పాదాని, ఇద్ధియా యససా జలం;
అభిక్కన్తేన వణ్ణేన, సబ్బా ఓభాసయం దిసా"తి

ఆదీసు అభిరూపే. "అభిక్కన్తం భన్తే"తిఆదీసు అబ్భనుమోదనే. ఇచ్చేవం –

ఖయస్మిం సున్దరే చేవ, అథో అబ్భనుమోదనే;
అభిరూపే **అభిక్కన్త**-సద్దో దిస్సతి సాసనే.

థోమ సిలాఘాయం. సిలాఘా పసంసా. థోమేతి, థోమయతి. థోమితో, థోమనా.

యమ అపరివేసనే. యమేతి, యమయతి. యమో.

సమ వితక్కే. సామేతి, సామయతి. సమా. నిసామేతి, నిసామయతి. నిసామనం. పటిసామేతి, పటిసామయతి. పటిసామనం.

తత్థ **సమాతి** సంవచ్ఛరో, సో “సమా”తి ఇత్థిలిఙ్గవసేన వుచ్చతి. “యో యజేథ సతం సమ”న్తి ఏత్థ హి **సమా**సద్దో ఇత్థిలిఙ్గో, ఉపయోగవసేన పన “సమ”న్తి వుత్తో.

ఇమాని సంవచ్ఛరస్స నామాని “సంవచ్ఛరో, వచ్ఛరో, సమా, హాయనో, సరదో, వస్సో”తిఆదీని భవన్తి. **నిసామేతీ**తి వితక్కేతి ఉపధారేతి. ఏత్థ హి “ఇఙ్ఘ మద్ది నిసామేహి, నిగ్ఘోసో యాదిసో వనే”తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **నిసామేహీ**తి వితక్కేహి ఉపధారేహీతి అత్థో. **పటిసామేతీ**తి భణ్డం గుత్తట్ఠానే నిక్ఖిపతి.

సమ ఆలోచనే. ఆలోచనం పేక్ఖనం. సామేతి, సామయతి. నిసామనం.

ఏత్థ పన **నిసామేతీ**తి పేక్ఖతి ఓలోకేతి. తథా హి “ఇఙ్ఘ మద్ది నిసామేహి, చిత్తం రూపంవ దిస్సతీ”తి పాళి దిస్సతి. తత్థ హి **నిసామేహీ**తి ఓలోకేహీతి అత్థో. ధాతూనమత్థాతిసయేన యోగోతి వచనతో పన ఉపసగ్గయోగతో వా సవనేపి అయం వత్తతి. తథా హి “తతో కణ్హాజినాయాపి, నిసామేహి రథేసభా”తిఆదికా పాళియో దిస్సన్తి. తత్థ **నిసామేహీ**తి సుణోహీతి అత్థో.

అమ రోగే. అమేతి, అమయతి. అన్ధో. బిలఙ్కపాదో అన్ధనఖో.

తత్థ **అన్ధో**తి నట్ఠనయనో వుచ్చతి. **అన్ధనఖో**తి పూతినఖో. ఉభయథాపి సరోగత్తం సూచితం.

భామ కోధే. భామేతి, భామయతి.

గోమ ఉపలేపనే. గోమేతి, గోమయతి.

సామ స్వాన్తనే ఆమన్తనే. స్వాన్తనం సామప్పయోగో. **ఆమన్తనం** అవ్హాయనం పక్కోసనం. సామేతి, సామయతి.

సఙ్గామ యుద్ధే. సఙ్గామేతి, సఙ్గామయతి. ద్వే రాజానో సఙ్గామేసుం. సఙ్గామో. **ఆతో గము** ఈసమధివాసనే. ఆగమేతి, ఆగమయతి, కామావచరధమ్మే నిస్సాయ రూపారూపధమ్మో సముదాగమేతి, సముదాగమయతి. ఉపాసకో ధమ్మసవనన్తరాయం అనిచ్ఛన్తో “ఆగమేథ ఆగమేథా”తి ఆహ. సముదాగమనం, ఆగమనం. ఆగమేన్తో, ఆగమయమానో.

తత్ర **ఆగమేతీ**తి ఈసకం అధివాసేతి. **సముదాగమేతీ**తి సమ్పవత్తతి. **భూవాదిగణే** “గమయతీ”తి హేతుకత్తువసేన వుత్తం, ఇధ పన ఉపసగ్గనిపాతపుబ్బకాని కత్వా “ఆగమేతీ”తిఆదీని సుద్ధకత్తువసేన వుత్తానీతి దట్ఠబ్బం.

మకారన్తధాతురూపాని.

ఇతి **చు రాదిగణే పవగ్గన్తధాతురూపాని**

సమత్తాని.

యకారన్తధాతు

యు జిగుచ్ఛాయం. యావేతి, యావయతి. యవో.

బ్యయ ఖయే. బ్యయేతి, బ్యయయతి. అబ్యయీభావో.

బ్యయ చిత్తసముస్సగ్గే. తాదిసంయేవ రూపం.

యకారన్తధాతురూపాని.

రకారన్తధాతు

పర గతియం. పరేతి, పరయతి. ఏత్థ చ "ఇతి ఖో ఆనన్ద కుసలాని సీలాని అనుపుబ్బేన అగ్గాయ పరేన్తీ"తి పాళి నిదస్సనం. తత్థ **అగ్గాయ పరేన్తీ**తి అరహత్తత్థాయ గచ్ఛన్తి.

గర ఉగ్గమే. గరేతి, గరయతి. గరు.

చర అసంసయే. చరేతి, చరయతి.

పూరి అప్పాయనే. పూరేతి, పూరయతి.

వర ఇచ్ఛాయం. వరేతి, వరయతి. వరో, వరం, వరన్తో. ఏతే వరానం చతురో వరేమి. ఏతం సక్క వరం వరే.

తత్థ **వరో**తి వరియతే వరితబ్బోతి వరో. **వరన్తి** వరేతీతి వరం, ఇచ్ఛన్తో పత్థేన్తోతి అత్థో.

"మహామహారహం సక్య-ముని నీవరణా రణా;
ముత్తం ముత్తం సుదస్సనం, వన్దే బోధివరం వర"న్తి

పురాణకవిరచనాయం "వర"న్తి పదస్స వియ. ఏవం వరేతీతి **వరన్తో. వరే**తి వరేమి ఇచ్ఛామి యాచామి. కారితే "పవారేతీ"తి రూపం, ఇచ్ఛాపేతీతి అత్థో. నిసేధనత్థే పనిదం కారితం న హోతి.

సర అక్ఖేపే. సరేతి, సరయతి. సరో. **సరో**తి సద్దో.

సార దుబ్బల్యే. సారేతి, సారయతి. దుబ్బలో భవతీతి అత్థో.

కుమార కీళాయం. కుమారేతి, కుమారయతి. కుమారో, కుమారకో. కుమారీ, కుమారికా.

ఏత్థ కుమారయతి తత్థ తత్థ కీళతీతి **కుమారో**. సో ఏవ అతిదహరత్తా **కుమారకో**. ఏస నయో ఇతరత్రాపి.

సూర వీర విక్కన్తియం. విక్కన్తి విక్కమనం. సూరేతి, సూరయతి. వీరేతి, వీరయతి. సూరో, వీరో. సాసనికేహి పన సద్ధమ్మవిదూహి ఏవం ధాతుసభావానమ్పి **సూరవీర**సద్దానం నిబ్బచనం న దస్సితం, కేవలం పన తత్థ తత్థ "సూరోతి విసిట్ఠఉరో"తి చ "మహావీరోతి మహావిక్కన్తో"తి చ "వీరోతి వీరియవా"తి చ అత్థవివరణమత్తమేవ దస్సితం.

పార తీర కమ్మసమ్పత్తియం. కమ్మసమ్పత్తి నామ కమ్మస్స పరిసమాపనం నిట్ఠాపనం. పారేతి, పారయతి. తీరేతి, తీరయతి. పారం. తీరం. విక్కమామి న పారేమి, భూమిం సుమ్భామి వేగసా. తం కిచ్చం తీరేత్వా గతో. సన్తీరణం, తీరణపరిఞ్ఞాతి చ ఆదీని ఏత్థ దస్సేతబ్బాని.

తత్థ **న పారేమీ**తి ఛిన్దితుం న సక్కోమీతి అత్థో.

ఈర ఖేపనే. ఈరేతి, ఈరయతి.

జర వయోహానిమ్హి. జరేతి, జరయతి. జరా. **పాళియం** పన “జీరతీ”తి పాఠో.

వర ఆవరణే. వారేతి, వారయతి. నివారేతి, నివారయతి. నివారేతా. పరివారేతి, పరివారయతి. పరివారో. పవారేతి, పవారయతి. పవారణం. **పవారణ**న్తి నిసేధనం వా కామ్యదానం వా.

ధర ధారణే. ధారేతి, ధారయతి. ఆధారో, ఆధారకో, ధమ్మో ఇచ్చాదీని.

తత్థ **ధమ్మో**తి అనేకవిధేసు ధమ్మేసు లోకుత్తరో ఉప్పాదితో సచ్ఛికతో చ చతూసు అపాయేసు సంసారే వా సత్తే అపతమానే ధారేతీతి ధమ్మో. అథ వా సోతాపన్నాదీహి అరియేహి ధారియతి, ను పుథుజ్జనేహీతిపి **ధమ్మో**. చతుభూమికో పన సకలక్ఖణం ధారేతీతి **ధమ్మో**. కక్ఖళత్తాదినా ఫుసనాదినా సన్తిఆదినా సకసకభావేన పణ్డితేహి ధారియతి సల్లక్ఖియతీతిపి **ధమ్మో**. తేపిటకో పన పాళిధమ్మో సకత్థపరత్థాదిభేదే అత్థే ధారేతీతి **ధమ్మో**. కేచి తు విదూ “పాపకే అకుసలే ధమ్మే ధునాతి కమ్పేతి విద్ధంసేతీతి **ధమ్మో**”తి ధూధాతువసేనపి నిబ్బచనం వదన్తి, తం మగ్గధమ్మే అతీవ యుజ్జతి, ఫలనిబ్బానపరియత్తిధమ్మేసు పన పరియాయేన యుజ్జతి.

ధమ్మసద్దో పరియత్తిహేతుగుణనిస్సత్తనిజ్జీవతాదీసు దిస్సతి. అయఞ్హి “ధమ్మం పరియాపుణాతి సుత్తం గేయ్య”న్తిఆదీసు పరియత్తియం దిస్సతి. “హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా”తిఆదీసు హేతుమ్హి.

“న హి ధమ్మో అధమ్మో చ, ఉభో సమవిపాకినో;
అధమ్మో నిరయం నేతి, ధమ్మో పాపేతి సుగ్గతి”న్తి

ఆదీసు గుణే. “తస్మిం ఖో పన సమయే ధమ్మా హోన్తి. ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సీ విహరతీ”తిఆదీసు నిస్సత్తనిజ్జీవతాయం.

అథ వా **ధమ్మ**సద్దో సభావపఞ్ఞాపుఞ్ఞపఞ్ఞత్తిఆపత్తిపరియత్తినిస్సత్తనిజ్జీవతావికారగుణపచ్చ- యపచ్చయుప్పన్నాదీసు దిస్సతి. అయఞ్హి “కుసలా ధమ్మా అకుసలా ధమ్మా అబ్యాకతా ధమ్మా”తిఆదీసు సభావే దిస్సతి.

యస్సేతే చతురో ధమ్మా, సద్ధస్స ఘరమేసినో;
సచ్చం ధమ్మో ధితి చాగో, స వే పేచ్చ న సోచతీ”తి

ఆదీసు పఞ్ఞాయం.

“న హి ధమ్మో అధమ్మో చ, ఉభో సమవిపాకినో;
అధమ్మో నిరయం నేతి, ధమ్మో పాపేతి సుగ్గతి”న్తిఆదీసు

పుఞ్ఞే. “పఞ్ఞత్తిధమ్మా, నిరుత్తిధమ్మా, అధివచనాధమ్మా”తిఆదీసు పఞ్ఞత్తియం. “పారాజికా ధమ్మా, సఙ్ఘాదిసేసా ధమ్మా”తిఆదీసు ఆపత్తియం. “ఇధ భిక్ఖు ధమ్మం జానాతి సుత్తం గేయ్యం వేయ్యాకరణ”న్తిఆదీసు పరియత్తియం. “తస్మిం ఖో పన సమయే ధమ్మా హోన్తి. ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సీ విహరతీ”తిఆదీసు నిస్సత్తనిజ్జీవతాయం. “జాతిధమ్మా జరాధమ్మా మరణధమ్మా”తిఆదీసు వికారే. “ఛన్నం బుద్ధధమ్మాన”న్తిఆదీసు గుణే. “హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా”తిఆదీసు పచ్చయే. “ఠితావసా ధాతు ధమ్మట్ఠితతా ధమ్మనియామతా”తిఆదీసు పచ్చయుప్పన్నే.

అథ వా **ధమ్మ**సద్దో పరియత్తిసచ్చసమాధిపఞ్ఞాపకతిపుఞ్ఞాపత్తిఞేయ్యాదీసు బహూసు అత్థేసు దిట్ఠప్పయోగో. తథా హి “ఇధ భిక్ఖు ధమ్మం పరియాపుణాతీ”తిఆదీసు పరియత్తియం దిస్సతి. “దిట్ఠధమ్మో పత్తధమ్మో”తిఆదీసు సచ్చే. “ఏవంధమ్మా తే భగవన్తో అహేసు”న్తిఆదీసు సమాధిమ్హి. “సచ్చం ధమ్మో ధితి చాగో”తి ఏవమాదీసు పఞ్ఞాయం. “జాతిధమ్మానం భిక్ఖవే సత్తాన”న్తి ఏవమాదీసు పకతియం. “ధమ్మో హవే రక్ఖతి ధమ్మచారి”న్తి ఏవమాదీసు పుఞ్ఞే. “చత్తారో పారాజికా ధమ్మా”తిఆదీసు ఆపత్తియం. “కుసలా ధమ్మా”తిఆదీసు ఞేయ్యే. ఏవం ధమ్మసద్దప్పవత్తివిసయా వివిధా అట్ఠకథాచరియేహి దస్సితా, తత్థ తత్థ పన ఆదిసద్దేన యుత్తివిసయాదయో చ అత్థా గహేతబ్బా. తథా హి **ధమ్మ**సద్దో –

“నేస ధమ్మో మహారాజ, యం త్వం గచ్ఛేయ్య ఏకకో;
అహమ్పి తేన గచ్ఛామి, యేన గచ్ఛసి ఖత్తియా”తి

ఆదీసు యుత్తియం వత్తతి. “మనఞ్చ పటిచ్చ ధమ్మే చ ఉప్పజ్జతి మనోవిఞ్ఞాణ”న్తిఆదీసు విసయే. “సతఞ్చ ధమ్మో న జరం ఉపేతీ”తి ఏత్థ నిబ్బానే వత్తతి. తత్ర యా నిస్సత్తతా, సా ఏవ నిజ్జీవతా. యో చ హేతు, సో ఏవ పచ్చయో.

ఇచ్చేవం –

పరియత్తిపచ్చయేసు, గుణే నిస్సత్తతాయ చ;
సభావే చేవ పఞ్ఞాయం, పుఞ్ఞే పఞ్ఞత్తియమ్పి చ.

ఆపత్తియం వికారే చ, పచ్చయుప్పన్నకేపి చ;
సచ్చసమాధిపకతి-ఞేయ్యేసు యుత్తియమ్పి చ;
విసయే చేవ నిబ్బానే, **ధమ్మ**సద్దో పవత్తతి.

కేచి పన ధమ్మసద్దస్స పవత్తివిసయానం దసధావ పరిచ్ఛేదం వదన్తి.

ఞేయ్యమగ్గే చ నిబ్బానే, సభావే అథ జాతియం;
మనే విసయపుఞ్ఞేసు, భావే పావచనేపి చ;
ఇమేసు దసస్వత్థేసు, **ధమ్మ**సద్దో పవత్తతి.

తత్ర **అత్థుద్ధారో**తి సమానసద్దవచనీయానం అత్థానం ఉద్ధరణం అత్థుద్ధారో.

రకారన్తధాతురూపాని.

లకారన్తధాతు

పాల రక్ఖణే. "రక్ఖణం, తాణం, గోపనం, అవనం, పాలనం, రక్ఖా, రక్ఖణా, గుత్తి" ఇచ్చేతే పరియాయా. పాలేతి, పాలయతి. పాలకో, బుద్ధపాలో. అమ్బపాలీ గణికా. నమో భవతు పాలినా. పాలితో, పాలనం, పాళి.

ఏత్థ **పాళీ**తి అత్థం పాలేతీతి పాళి, **ల**స్స **ళ**త్తం. అథ వా అన్తోదకం రక్ఖణట్ఠేన మహతో తళాకస్స ధిరా మహతీతి పాళి వియాతి **పాళి,** పరియత్తిధమ్మో. అపరో నయో పకట్ఠానం ఉక్కట్ఠానం సీలాదిఅత్థానం బోధనతో సభావనిరుత్తిభావతో బుద్ధాదీహి భాసితత్తా చ పకట్ఠానం వచనప్పబన్ధానం ఆళీతి **పాళి**.

> **పాళి**సద్దో పాళిధమ్మే, తళాకపాళియమ్పి చ;
> దిస్సతే పన్తియఞ్చేవ, ఇతి ఞేయ్యం విజానతా.

అయఞ్హి "పాళియా అత్థముపపరిక్ఖన్తీ"తిఆదీసు పరియత్తిధమ్మసఙ్ఖాతే పాళిధమ్మే దిస్సతి. "మహతో తళాకస్స పాళీ"తిఆదీసు తళాకపాళియం. "పాళియా నిసీదింసూ"తిఆదీసు పన్తియం, పటిపాటియా నిసీదింసూతి అత్థో. ఇమస్మిం పనత్థే ధాతుయా కిచ్చం నత్థి. పాటిపదికో హి పన్తివాచకో **పాళి**సద్దో.

తిల సినేహనే. తేలేతి, తేలయతి. తేలం, తిలో, తిలం.

తత్థ **తిలో**తి తిలగచ్ఛో. **తిల**న్తి తప్పలం. తతో పన నిక్ఖన్తో సినేహో **తేలం**. సో హి "తిలానం ఇదన్తి తేల"న్తి వుచ్చతి. యది ఏవం "సాసపతేల"న్తిఆదివచనం న యుజ్జేయ్యాతి? నో న యుజ్జతి, **"తిలసినేహనే"**తి ఏవం వుత్తాయ **తిల**ధాతుయా సామఞ్ఞతో యస్స కస్సచి సినేహస్స వచనతో. తేన "సాసపతేలం, మధుకతేల"న్తిఆదయో సాసనే పయోగా దిస్సన్తి. మయం పన **తిల**ధాతువసేన నిప్ఫన్నానం తిలగచ్ఛతప్ఫలవాచకానం "తిలో, తిల"న్తి సద్దరూపానం పకాసనముఖేన "తిలానం ఇదన్తి తేల"న్తి వదామ, న పన తేన వచనేన సాసపాదీనం సినేహస్స అతేలత్తం వదామ. అథ కిఞ్చరహీతి చే? తద్ధితవిధానే విఞ్ఞూనం కోసల్లత్థం **తిల**సద్దం పటిచ్చ "తిలానం ఇదన్తి తేల"న్తి వదామ. సినేహసఙ్ఖాతస్స సాసపాదీనం తేలస్స వచనం న జహామ, తస్మా ఉదాహరణప్పకాసనే "తిలో, తిలం, తేల"న్తి అవత్వా "తేలం, తిలో, తిల"న్తి అమ్హేహి వుత్తం. ఇదఞ్హి వచనం తేలస్స సామఞ్ఞతో సినేహ పవత్తిం దీపేతి. తేనేవ చ సాసనే "తిలతేలం, సాసపతేల"న్తిఆదినా విసేసవచనమ్పి దిస్సతీతి నిట్ఠమేత్థావగన్తబ్బం. అపిచ **తేల**సద్దో యేభుయ్యేన తిలతేలే వత్తతి, యథా **మిగ**సద్దో హరిణమిగేతిపి దట్ఠబ్బం.

జల అపవారణే. జాలేతి, జాలయతి. జాలం, జాలా. **జాల**న్తి మచ్ఛజాలం. **జాలా**తి అగ్గిజాలా.

ఖల సోచేయ్యే. సోచేయ్యం సుచిభావో. ఖాలేతి, ఖాలయతి. పక్ఖాలేతి, పక్ఖాలయతి.

తల పతిట్ఠాయం. తాలేతి, తాలయతి. తాలో, తలం.

ఏత్థ **తాలో**తి తిణరాజరుక్ఖో. **తల**న్తి పాణితలభూమితలాది. తస్మిం తాలయతి పతిట్ఠాతి ఏత్థ వత్థుజాతన్తి **తలం**.

తుల ఉమ్మానే. తోలేతి, తోలయతి.

దుల ఉక్ఖేపే. ఉక్ఖేపో ఉద్ధం ఖిపనం. దోలేతి, దోలయతి. దోలా.

ఏత్థ చ దోలియతి ఉక్ఖిపియతి యత్థ నిపన్నో దారకో, యథానిపన్నకో వాతి **దోలా**.

వుల నిమ్మజ్జనే. వోలేతి, వోయలతి.

మీల నిమీలనే. మీలేతి, మీలయతి. మీలనం, ఉమ్మీలనం, నిమీలనం.

మూల రోహనే. మూలేతి, మూలయతి. మూలం. ఏసా హి యదా పతిట్ఠాయం వత్తతి, తదా **భూవాది**గణికా, "మూలతీ"తి చస్సా రూపం.

తత్థ **మూల**న్తి మూలయతి రూహతి రుక్ఖాది ఏతేనాతి మూలం. అథ వా మూలయతి ఛిన్నోపి కోచి ఏతేన అచ్ఛిన్నేన పునదేవ రూహతీతి **మూలం**. వుత్తఞ్హి –

> "యథాపి మూలే అనుపద్దవే దళ్హే,
> ఛిన్నోపి రుక్ఖో పునదేవ రూహతి;
> ఏవమ్పి తణ్హానుసయే అనూహతే,
> నిబ్బత్తతి దుక్ఖమిదం పునప్పున"న్తి;

మూలసద్దస్స అత్థుద్ధారో హేట్ఠా **భూవాది**గణే వుత్తో.

కల పిల ఖేపే. కాలేతి, కాలయతి. కాలో. పిలేతి, పిలయతి.

ఏత్థ **కాలో**తి సమయోపి మచ్చుపి. తత్ర సమయో తేసం తేసం సత్తానం ఆయుం కాలయతి ఖేపేతి దివసే దివసే అప్పం అప్పం కరోతీతి కాలోతి వుచ్చతి. వుత్తమ్పి చేతం –

> "కాలో ఘసతి భూతాని, సబ్బానేవ సహత్తనా;
> యో చ కాలఘసో భూతో, సభూతపచనింపచీ"తి.

మచ్చు పన కాలయతి తేసం తేసం సత్తానం జీవితం ఖేపేతి సముచ్ఛేదవసేన నాసేతీతి కాలోతి వుచ్చతి. తేనాహు **అట్ఠకథాచరియా ''కాలో**తి మచ్చు. కాలయతి సత్తానం జీవితం నాసేతీతి కాలో. కాలేన మచ్చునా కతో నాసితోతి **కాలకతో**''తి. "మరణం హిన్దం మచ్చు మట్టు చుతి కాలో అన్తకో నిక్ఖేపో"తి మరణస్సాభిధానాని.

సుల్ల సజ్జనే. సుల్లేతి, సుల్లయతి.

ఇల పేరణే. ఇలేతి, ఇలయతి.

వల భరణే. వాలేతి, వాలయతి. వాలో.

లల ఇచ్ఛాయం. లలేతి, లలయతి.

దల విదారణే. దాలేతి, దాలయతి, పదాలేతి, పదాలయతి. కుదాలో.

కల గతిసఙ్ఖ్యానేసు. కాలేతి, కాలయతి. కాలో, కలా. **కలాతి అవయవో**. సా హి కాలయితబ్బా సఙ్ఖాయితబ్బాతి **కలా**.

సీల ఉపధారణే. ఉపధారణం భుసో ధారణం, పతిట్ఠావసేన ఆధారభావో. సీలేతి, సీలయతి. సీలం, సీలనం.

ఏత్థ **సీలన్తి** సీలేతి ఉపధారేతి తంసమఙ్గీపుగ్గలం అపాయేసు ఉప్పత్తినివారణవసేన భుసో ధారేతీతి సీలం. అథ వాసీలియతి ఉపచారియతి సప్పురిసేహి హదయమంసన్తరం ఉపనేత్వా ధారియతీతి **సీలం. సీలనన్తి భూవాది**గణే అవిప్పకిణ్ణతాసఙ్ఖాతం సమాధానం వుచ్చతి. తత్థ “సీలతీ”తి రూపం, ఇధ పన ఆధారభావసఙ్ఖాతం ఉపధారణం వుచ్చతి. ఏత్థ చ “సీలేతి, సీలయతీ”తి రూపాని. **అట్ఠకథాసు** హి “కుసలానం ధమ్మానం పతిట్ఠావసేన ఆధారభావో ఉపధారణ”న్తి వుత్తో.

వేల కాలోపదేసే. వేలేతి, వేలయతి. వేలా. కేచి “**వేల** ఇతి ధాతుసద్దో న హోతీ”తి వదన్తి, తం న గహేతబ్బం, పోరాణేహి సద్దసత్థవిదూహి “వేలయతీ”తి రూపస్స దస్సితత్తా.

పల మూల లవనపవనేసు. లవనం ఛేదనం, **పవనం** సోధనం. పాలేతి, పాలయతి. పలం. **పలం** నామ మానవిసేసో. లోకస్స విమతిం పాలేతి లునాతి సోధేతి చాతి **పలం**. మూలేతి, మూలయతి. సద్దసత్థవిదూ పన “మూలయతి కేదారం, మూలయతి ధఞ్ఞ”న్తి పయోగం వదన్తి.

థూల పరిబ్రూహనే. పరిబ్రూహనం వడ్ఢనం. థూలేతి, థూలయతి. థూలో పురిసో. థూలా జవేన హాయన్తి.

పల గతియం. పలేతి, పలయతి. అత్థం పలేతి న ఉపేతి సఙ్ఖం. పలేతి రసమాదాయ. యథా సుత్తగుళం యత్తకేహి సుత్తేహి వేఠితం, తత్తకేహి ఏవ పలయతి.

చిఙ్గుల పరిబ్భమనే. చిఙ్గులేతి, చిఙ్గులయతి. చిఙ్గులయిత్వా. అత్రాయం పాళి “యావతికా అభిసఙ్ఖారస్స గతి, తావతికం గన్త్వా చిఙ్గులయిత్వా భూమియం పపతీ”తి. తత్థ **చిఙ్గులయిత్వా**తి పరిబ్భమిత్వా.

లకారన్తధాతురూపాని.

వకారన్తధాతు

దివు పరికూజనే. పరికూజనం గజ్జనం. దేవేతి, దేవయతి. దేవో చ పరిదేవిత్వా. **దేవో**తి మేఘో.

దివు అద్దనే. అద్దనం గన్ధపిసనన్తి వదన్తి. దేవేతి, దేవయతి.

చివ భాసాయం. చివేతి, చివయతి.

వకారన్తధాతురూపాని.

సకారన్తధాతు

పుస పోసనే. పోసేతి, పోసయతి. ఇమాని రూపాని కిఞ్చాపి **భూవాది**గణికం "పోసేతీ"తి రూపం పటిచ్చ హేతుకత్తురూపాని వియ దిస్సన్తి, తథాపి "అఞ్ఞోపి దేవో పోసేతీ"తిఆదికస్స **చురాది**గణికరూపస్స దస్సనతో సుద్ధకత్తువసేన వుత్తానీతి దట్ఠబ్బం. ఉభిన్నం పన కారితట్ఠానే "పోసాపేతి, పోసాపయతీ"తి హేతుకత్తురూపాని ఇచ్ఛితబ్బాని.

పేస పటిహరణే. పేసేతి, పేసయతి.

పిస బలపాణనేసు. పిసేతి, పిసయతి.

పసి నాసనే. పంసేతి, పంసయతి.

జసి రక్ఖణే. జంసేతి, జంసయతి.

సిలేస సిలేసనే. సిలేసేతి, సిలేసయతి. సిలేసో.

లూస హింసాయం. లూసేతి, లూసయతి.

పున్స అభిమద్దనే. **నకారో** నిగ్గహీతత్థం. పుంసేతి, పుంసయతి. నపుంసకో. ధాతు**న**కారస్స లోపే "పోసో" ఇచ్చపి రూపం.

తత్థ **న పుంసకోతి** ఇత్థిభావపుమ్భావరహితో పుగ్గలో. సో హి పురిసో వియ సాతిసయం పచ్చామిత్తే న పుంసేతి అభిమద్దనం కాతుం న సక్కోతీతి **నపుంసకోతి** వుచ్చతి. కేచి పన "న పుమా, న ఇత్థీ"తి నపుంసకోతి వచనత్థం వదన్తి. తథా హి సద్దసత్థవిదూ తం పుగ్గలం నపుంసకలిఙ్గవసేన నపుంసకన్తి వదన్తి.

ధూస కన్తికరణే. ధూసేతి, ధూసయతి.

రుస రోసనే. రోసనం కోపకరణం. రోసేతి, రోసయతి. రోసో. **రోసోతి** కోధో.

బ్యుస ఉస్సగ్గే. బ్యోసేతి, బ్యోసయతి.

జస హింసాయం. జాసేతి, జాసయతి.

దంస దంసనే. దంసేతి, దంసయతి. దంసనో. **దంసనో**తి దన్తో. దంసన్తి ఖాదనీయం వా భోజనీయం వా ఏతేనాతి **దంసనో**.

దసి దస్సనే చ. చకారో దంసనం అపేక్ఖతి. దంసేతి, దంసయతి. విదంసేతి, విదంసయతి సూరియో ఆలోకం.

తస్స సన్తజ్జనే. తస్సేతి, తస్సయతి పురిసో చోరే.

వస్సు సత్తిబన్ధనే. సత్తిబన్ధనం సమత్థతాకరణం. వస్సేతి, వస్సయతి.

జస తాళనే. తాళనం పహారణం. జాసేతి, జాసయతి.

పస బన్ధనే. పాసేతి, పాసయతి. పాసో. పాసన్తి బన్ధన్తి సత్తే ఏతేనాతి **పాసో,** సకుణపాసాది.

ఘుసి విసద్దనే. విసద్దనం ఉగ్ఘోసనం. ఘోసేతి, ఘోసయతి. ఘోసో.

లస సిల్యయోగే. సిల్యయోగో లాసియం నాటకనాటనం రేచకదానం. లాసేతి, లాసయతి. లాసేన్తో, లాసేన్తీ . అత్రాయం పాళి "వాదేన్తియాపి లాసేన్తి, నచ్చన్తియాపి లాసేన్తి, లాసేన్తియాపి నచ్చన్తీ"తి. తత్థ **లాసేన్తీ**తి యా ఉప్లవమానా వియ ఉట్ఠహిత్వా లాసియనాటకం నాటేన్తి, రేచకం దేన్తి.

భూస అలఙ్కారే. భూసేతి, భూసయతి. విభూసేతి, విభూసయతి. భూసనం, విభూసనం.

వస సినేహనఛేదావహరణేసు. అవహరణం చోరికాయ గహణం. వాసేతి, వాసయతి. వసా.

తాస వారణే. వారణం నివారణం. తాసేతి, తాసయతి.

ధస ఉఞ్ఛే. ధాసేతి, ధాసయతి.

భస గహణే. భాసేతి, భాసయతి.

పుస ధారణే. పోసేతి, పోసయతి, ఆభరణం ధారేతీతి అత్థో.

తుసి పిసి కుసి దసి భాసాయం. తుంసేతి, తుంసయతి. పింసేతి, పింసయతి. కుంసేతి, కుంసయతి. దంసేతి, దంసయతి.

ఖుసి అక్కోసనే. ఖుంసేతి, ఖుంసయతి. ఖుంసనా.

గవేస మగ్గనే. గవేసేతి, గవేసయతి. గవేసకో, గవేసితో, గవేసనా, గవేట్ఠి.

వాస ఉపసేవాయం. వాసేతి, వాసయతి. వాసో, ఆవాసో.

హిసి హింసాయం. హింసేతి, హింసయతి.

నివాస అచ్ఛాదనే. వత్థం నివాసేతి, నివాసయతి. పుబ్బణ్హసమయం నివాసేత్వా.

అంస సఙ్ఘాతే. అంసేతి, అంసయతి. అంసో, అంసా.

ఏత్థ చ **అంసో**తి కోట్ఠాసోపి ఖన్ధోపి వుచ్చతి. **అంసా**తి అరిసరోగో.

మిస సజ్జనే. మేసేతి, మేసయతి.

రస అస్సాదనే. రసేతి, రసయతి. రసో. రసియతే అస్సాదియతే జనేహీతి **రసో**.

రస సినేహనే. రసేతి, రసయతి. రసో.

తత్థ **రసేతీ**తి సినేహతి. **రసో**తి సినేహో, సినేహసమ్బన్ధో సామగ్గిరసోతి వుచ్చతి, యం సన్ధాయ బ్రాహ్మణా భగవన్తం "అరసరూపో సమణో గోతమో"తి అవోచుం.

సియ అసబ్బప్పయోగే. సేసేతి, సేసయతి. సేసో. **విపుబ్బో** అతిసయే, **విపుబ్బో** అతిసయే, **విపుబ్బో సిస**ధాతు అతిసయే వత్తతి, విసేసేతి, విసేసయతి. విసేసో, విసిట్ఠో, విసేసనం.

మిస్స సమ్మిస్సే. మిస్సేతి, మిస్సయతి. సమ్మిస్సేతి, సమ్మిస్సయతి. మిస్సో, మిస్సో, మిస్సితో, సమ్మిస్సితో, సమ్మిస్సో ఇచ్చాదీని. **అలమ్బుసాజాతకే మిస్సా**తి ఇత్థీనం వత్తబ్బనామం, పురిసేహి సద్ధిం సమ్మిస్సనతాయ.

జుస పరితక్కనే. జోసేతి, జోసయతి.

మస పహాసనే. మసేతి, మసయతి.

మరిస తితిక్ఖాయం. మరిసేతి. మరిసయతి.

పిస పేసనే. పేసేతి, పేసయతి. పేసకో, పేసితో.

ఘుస సద్దే. ఘోసేతి, ఘోసయతి. ఉగ్ఘోసయుం బోధిమణ్డే పమోదితా. ఘోసో.

దిసీ ఉచ్చారణే. దేసేతి, దేసయతి. దేసకో, దేసేతా, దేసితో, దేసనా.

వస అచ్ఛాదనే. వాసేతి, వాసయతి. నివాసేతి, నివాసయతి. వత్థం.

సకారన్తధాతురూపాని.

హకారన్తధాతు

అరహ పూజాయం. అరహేతి, అరహయతి. అరహా, అరహం. “అరహా, ఖీణాసవో, అసేక్ఖో”తి అరహతో నామాని.

సినేహ సినేహనే. సినేహేతి, సినేహయతి.

వరహ హింసాయం. వరహేతి, వరహయతి. వరాహో.

వరాహోతి సూకరోపి హత్థీపి వుచ్చతి. “ఏణేయ్యా చ వరాహా చా”తి ఏత్థ హి సూకరో “వరాహో”తి వుత్తో, “మహావరాహస్స…పే.… నదీసు జగ్గతో”తి ఏత్థ పన హత్థీ “వరాహో”తి.

రహ చాగే. రహేతి, రహయతి.

చహ పరికత్థనే. చహేతి, చహయతి.

మహ పూజాయం. మహేతి, మహయతి. మహితో రాజా మహారాజా. విహారమహో, చేతియమహో.

పిహ ఇచ్ఛాయం. పిహేతి, పిహయతి. పిహా, పిహాలు, అపిహో, పిహనీయా విభూతియో.

కుహ విమ్హాపనే. కుహేతి, కుహయతి. కుహకో. కుహయతి లోకవిమ్హాపనం కరోతీతి **కుహకో**. కుహనా.

సహ పరిసహనే. పరిసహనం ఖన్తి. సహేతి, సహయతి. సహనం. **భూవాది**గణికస్స పనస్స “సహతీ”తి రూపం.

గరహ వినిన్దనే. గరహేతి, గరహయతి. గరహా. **భూవాది**గణికస్స పనస్స “గరహతీ”తి రూపం.

హకారన్తధాతురూపాని.

ళకారన్తధాతు

తళ తాళనే. తాళేతి, తాళయతి. పతాళేతి, పతాళయతి. తాళం. **తాళన్తి** కంసతాళాది.

తళ ఆఘాతే. పుబ్బే వియ రూపాని.

ఖళ భేదే. ఖళేతి, ఖళయతి.

ఇళ థవనే. ఇళేతి, ఇళయతి.

జుళ పేరణే. జోళేతి, జోళయతి.

పీళ అవగాహనే. పీళేతి, పీళయతి. నిప్పీళేతి, నిప్పీళయతి. పీళనకో, పీళితో, పీళా, పీళనం, నిప్పీళనకో.

లళ ఉపసేవాయం. లాళేతి, లాళయతి. ఉపలాళేతి, ఉపలాళయతి. **భూవాది**గణట్ఠాయ పన విలాసనత్థే వత్తమానాయ ఏతిస్సా “లళతీ”తి రూపం.

సిళ సేళనే. సేళేతి, సేళయతి. సేళేన్తో. ఏత్థ **సేళేతీ**తి సేళితసద్దం కరోతి.

అవగ్గన్తధాతురూపాని.

చురాదీ ఏత్తకా దిట్ఠా, ధాతవో మే యథాబలం;
సుత్తేస్వఞ్ఞోపి పేక్ఖిత్వా, గణ్హవ్హో అత్థయుత్తితో.

చురపముఖగణో మే సాసనత్థం పవుత్తో,
సుపచురహితకామో తమ్పి సిక్ఖేయ్య ధీరో;
సుపచురనయపారే సత్థునో తఞ్హి సిక్ఖం,
పియుసమివ మనుఞ్ఞం అత్థసారం లభేథ.

ఇతి నవఙ్గే సాట్ఠకథే పిటకత్తయే బ్యప్పథగతీసు విఞ్ఞూనం

కోసల్లత్థాయ కతే సద్దనీతిప్పకరణే

చురాదిగణపరిదీపనో అట్ఠారసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౯. సబ్బగణవినిచ్ఛయ

ఇతో పరం పవక్ఖామి, సబ్బగణవినిచ్ఛయం;
సోతూనం పటుభావత్థం, పరమే పిటకత్తయే.

పచ్చయాదివిభాగేహి, నయేహి వివిధేహి తం;
సుఖగ్గాహాయ సోతూనం, సుణాథ మమ భాసతో.

తత్థ పఠమో **భూవాదిగణో**, దుతియో **రుధాదిగణో**, తతియో **దివాదిగణో**, చతుత్థో **స్వాదిగణో**, పఞ్చమో **కియాదిగణో**, ఛట్ఠో **గహాదిగణో**, సత్తమో **తనాదిగణో**, అట్ఠమో **చురాదిగణో**, ఇమస్మిం భగవతో పావచనే అట్ఠవిధా ధాతుగణా భవన్తి. ఏతేసు వికరణపచ్చయవసేన –

భూవాదితో అకారో చ, సానుసారో **రుధాదితో**;
అకారో చేవివణ్ణో చ, **ఏ**కారో**ఓ**కారమేవ చ.

యపచ్చయో దివాదిమ్హా, **ణు ణా ఉణా సువాదితో**;
క్యాదితో పన **నాయేవ**, **ప్పణ్హా** పన **గహాదితో**.

ఓయిరా తు **తనాదిమ్హా**, **ణే ణయా** చ **చురాదితో**;
అగ్గహితగ్గహణేన, పచ్చయా **దస పఞ్చ** చ.

హియ్యత్తనీ సత్తమీ చ, వత్తమానా చ పఞ్చమీ;
చతస్సేతా పవుచ్చన్తి, సబ్బధాతుకనామికా.

ఏతేసు విసయేస్వేవ, **అ**కారో సుద్ధకత్తరి;
అఞ్ఞత్ర **ఖ ఛ సా**దీహి, సహాపి చుపలబ్భతి.

“భవతి హోతి సమ్భోతి, జేతి జయతి కీయతి;
డేతి యాతి ఇతి ఏతి, అవతి కోతి సక్కతి.

భిక్ఖతి పివతి పాతి, వదేతి వదతి” ఇతి;
భూవాదిధాతురూపాని, భవన్తీతి పకాసయే.

రూపం “రున్ధతి రున్ధీతి, రున్ధేతి పున రున్ధితి;
సుమ్భోతి”చ్చాదీరూపాని, **రుధాదీ**న్తి దీపయే.

“దిబ్బతి సిబ్బతి చేవ, యుజ్జతి విజ్జతి తథా;

ఘాయతి హాయతి”చ్చాది, రూపమాహు **దివాది**నం.

“సుణోతి చ సుణాతి చ, వుణోతి చ వుణాతి చ;
పాపుణాతి హినోతీ”తి, ఆదిరూపం **సువాది**నం.

“కినాతి చ జినాతి చ, ధునాతి చ మునాతి చ;
అస్నాతి”చ్చాదిరూపఞ్చ, **క్యాదీన**న్తి విభావయే.

“ఘేప్పతి పటిగ్గణ్హాతి, సణ్హాఞ్చ సణ్హకోతి చ;
కణ్హం తణ్హా చ తిణ్హుణ్హా”-మిచ్చాది చ **గహాది**నం.

“తనోతి చ కరోతి చ, కయిరతి సనోతి చ;
సక్కోత’ప్పోతి పప్పోతి”-చ్చాదిరూపం **తనాది**నం.

“చోరేతి చోరయన్తే చ, చిన్తేతి చిన్తయన్తి చ;
మన్తేతి”చ్చాదికఞ్చాపి, రూపమాహు **చురాది**నం.

వికరణవసేనేవం, రూపభేదో పకాసితో;
ధాతూనం ధాతుభేదాది-కుసలస్స మతానుగో.

కిరియాయ ధారణతో, ధాతవో ఏకధా మతా;
ద్విధాపి చ పవుచ్చన్తి, సకమ్మాకమ్మతో పన.

తత్థ **సకమ్మకా** నామ, **గమిభక్ఖా**దయా సియుం;
ఠాసాదయో **అకమ్మా** చ, ఉపసగ్గం వినా వదే;

సకమ్మకకమ్మభూతో, **దివు** ఇచ్చాదయో పున;
గహేత్వాన తిధా హోన్తి, ఏవఞ్చాపి విభావయే.

సకమ్మకే ద్విధా భిత్వా, ఏకకమ్మద్వికమ్మతో;
అకమ్మకేహి సద్ధిం తే, తివిధాపి భవన్తి హి.

అకమ్మకా **రుతా**యేవ, ఏకకమ్మా **గమా**దయో;
హోన్తి ద్వికమ్మకా నామ, **దుహికరవహా**దయో.

సకమ్మాకమ్మకత్తమ్హి, ధాతూనముపసగ్గతో;
నియమో నత్థి సో తస్మా, న మయా ఏత్థ వుచ్చతి.

ఏకట్ఠానా **గమిచ్చాదీ**, ద్విట్ఠానా **భూపచాదయో**;
తిట్ఠానా **స్వాదయో** ఏవం, ఠానతోపి తిధా మతా.

గుపాదయో నియోగేన, ఆఖ్యాతత్తే సవుద్ధికా;
వచ తురాదయో న హి, వుద్ధికా కారితం వినా;

ఖి జి ఇచ్చాదయో ధాతూ, సవుద్ధావుద్ధికా మతా;
ఇతి వుద్ధివసేనాపి, తివిధో ధాతుసఙ్గహో.

అలుత్తవికరణా చ, లుత్తవికరణా తథా;
లుత్తాలుత్తవికరణా, ఏవమ్పి తివిధా సియుం.

తత్రాలుత్తవికరణా, **గమి రుధి దివాదయో**;
పా భాదయో జినిచ్చాదీ, కమతో ఇతరే సియుం.

సుద్ధస్సరా ఏకస్సరా, తథానేకస్సరాతి చ;
తిధా భవన్తి **యుయాతా-పాభాలాదీ కరాదయో**.

చతుధాదినయో చాపి, లబ్భమానవసేన చ;
గహేతబ్బో నయఞ్ఞూహి, యథావుత్తానుసారతో.

పున సుద్ధస్సరా ధాతూ, ఏకస్సరా చ సత్తధా;
ఆఇవణ్ణఉవణ్ణన్త-ఏఓన్తవసా మతా.

అవణ్ణివణ్ణువణ్ణన్తే-కారన్తానం వసేన వే;
అనేకస్సరధాతూ చ, సత్తధావ పకిత్తితా.

ఏవం పన్నరసధాపి, ధాతూనమిధ సఙ్గహో;
తప్పభేదం పకాసేయ్యుం, **ఇఉ**ఇచ్చాదినా విదూ.

తత్ర ‘‘**ఇ**గతియం, **ఇ** అజ్ఝయనే, **ఉ** సద్దే’’ ఇచ్చేతే సుద్ధస్సరా ధాతవో. **యా రా లా** ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా **ఆ**కారన్తా. **ఖిజిని**ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా **ఇ**కారన్తా. **పీ**ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా **ఈ**కారన్తా. **ఖు దు కు** ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా **ఉ**కారన్తా, **భూ హూ** ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా **ఊ**కారన్తా. **ఖే జే సే** ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా ఏకారన్తా. **సో** ఇచ్చాదయో ఏకస్సరా **ఓ**కారన్తా.

కర పచ సఙ్గామ ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **అ**కారన్తా, **ఓమా**ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **ఆ**కారన్తా, **సకి** ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **ఇ**కారన్తా. **చక్ఖీ** ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **ఈ**కారన్తా. **అన్ధు**ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **ఉ**కారన్తా. **కక్ఖూ** ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **ఊ**కారన్తా. **గిలే మిలే** ఇచ్చాదయో అనేకస్సరా **ఏ**కారన్తాతి ఏవం **పన్నరసవిధేన** ధాతుసఙ్గహో.

అథ తేత్తింసవిధేనపి ధాతుసఙ్గహో భవతి. కథం?

ధాతూ **సుద్ధస్సరా** చేవ, పున **చేకస్సరాపి** చ;
కకారన్తా **ఖ**కారన్తా, **గన్తా ఘన్తా** చ ధాతవో.

చకారన్తా **ఛ**కారన్తా, **జన్తా ఝన్తా** చ **ఞ**న్తకా;
టకారన్తా **ఠ**కారన్తా, **డ**న్తా **ఢ**న్తా చ **ణ**న్తకా.

తన్తా చేవ తథా **థ**న్తా, **ద**న్తా **ధ**న్తా చ **న**న్తకా;
పన్తా **ఫ**న్తా **బ**కారన్తా, **భ**న్తా **మ**న్తా చ **య**న్తకా.

రన్తా **ల**న్తా **వ**కారన్తా, **స**న్తా **హ**న్తా చ **ళ**న్తకా;
ఇతి **తేత్తింసధా** ఞేయ్యా, ధాతూనమిధ సఙ్గహో.

మతే సత్థుస్స **ఢణళా,** పదాదిమ్హి న దిస్సరే;
తేనేకస్సరధాతూసు, **ఢణళా** న కథీయరే.

ఇకారన్త**ఈ**కారన్త-వసేన తు యథారహం;
నామం సమ్భోతి ధాతూనం, **ఇతి**ప్పచ్చయయోగతో.

పచిభిక్ఖిఛిదిఖాది, కరోతి భవతి గమి;
గతిగచ్ఛతిహోతీతి, ఆదివోహారముద్ధరే.

ఏవం తేత్తింసభేదేహి గహితేసు నిఖిలేసు ధాతూసు –

సహహింసఈహవసా, సీహసద్దగతిం వదే;
సహనతో హననతో, సీహోతి హి గరూ వదుం.

తథా హి సీహో వాతాతపాదిపరిస్సయమ్పి సహతి, “కిం మే బహూహి ఘాటితేహీ”తి అత్తనో గోచరత్థాయ ఖుద్దకే పాణే అగణ్హన్తో, “మాహం ఖుద్దకే పాణే విసమగతే సఙ్ఘాతం ఆపాదేసీ”తి అనుద్దయవసేన సహితబ్బే ఖుద్దకసత్తేపి సహతి. హింసితబ్బే పన కాయూపపన్నే సూకరమహింసాదయో సత్తే హింసతి, తస్మాపి “సీహో”తి వుచ్చతి. యథా పన కన్తనట్ఠేన ఆదిఅన్తవిపల్లాసతో తక్కం వుచ్చతి, ఏవం హింసనట్ఠేనపి సీహోతి వేదితబ్బో. అథ వా సబ్బిరియాపథేసు దళ్హవీరియత్తా సుట్ఠు ఈహతీతి **సీహో**. వుత్తఞ్హి –

“యథా సీహో మిగరాజా, నిసజ్జట్ఠానచఙ్కమే;
అలీనవీరియో హోతి, పగ్గహితమనో సదా”తి.

అపరో నయో –

సహనా చ హింసనా చ, తథా సీఘజవత్తతో;
సీహో ఇచ్చపి భాసేయ్య, సక్యసీహస్స సాసనే.

వుత్తఞ్హి **సుత్తనిపాతట్ఠకథాయం** "సహరా చ హననా చ సీఘజవత్తా చ సీహో"తి.

ఇదాని తదత్థుద్ధారో వుచ్చతే, **సీహ**సద్దో "సీహో భిక్ఖవే మిగరాజా"తిఆదీసు మిగరాజే ఆగతో. "అథ ఖో సీహో సేనాపతి యేన భగవా తేనుపసఙ్కమీ"తిఆదీసు పణ్ణత్తియం. "సీహోతి ఖో భిక్ఖవే తథాగతస్సేతం అధివచనం అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్సా"తిఆదీసు తథాగతే. తత్థ తథాగతే సదిసకప్పనాయ ఆగతో.

ఏత్థేతం వుచ్చతి –

సీహ పణ్ణత్తియఞ్చాపి, బుద్ధే అప్పటిపుగ్గలే;
ఇమేసు తీసు అత్థేసు, **సీహ**సద్దో పవత్తతి.

రూపిరుప్పతిధాతూహి, **రూప**సద్దగతిం వదే;
"రూపయతి రుప్పతీ"తి, వత్వా నిబ్బచనద్వయం.

వుత్తఞ్హేతం గరూహి "రూపయతీతి రూపం, వణ్ణవికారం ఆపజ్జమానం హదయఙ్గతభావం పకాసేతీతి అత్థో"తి. వుత్తమ్పి చేతం "**రూప**న్తి కేనట్ఠేన రూపం? రుప్పనట్ఠేనా"తి. భగవతా పనేతం వుత్తం "కిఞ్చ భిక్ఖవే రూపం వదేథ, రుప్పతీతి ఖో భిక్ఖవే తస్మా రూపన్తి వుచ్చతి. కేన రుప్పతి, సీతేనపి రుప్పతీ"తి విత్థారో. అత్థుద్ధారో పనస్స హేట్ఠా వుత్తోవ.

పసవతేమనత్థేన, ధాతునా **ఉదినా** పన;
సముద్దసద్దనిప్ఫత్తిం, వదేయ్య మతిమా నరో.

ఏత్థ హి **సముద్దో**తి అట్ఠహి అచ్ఛరియబ్భుతధమ్మేహి సమన్నాగతత్తా సముద్దతి అత్తసన్నిస్సితానం మచ్ఛమకరాదీనం పీతిసోమనస్సం పసవతి జనేతీతి సముద్దో. అయమస్మాకం ఖన్తి. **అట్ఠకథాచరియా** పన "సముద్దనట్ఠేన సముద్దో, కిలేదనట్ఠేన తేనమనట్ఠేనాతి వుత్తం హోతీ"తి వదన్తి. **మిలిన్దపఞ్హే** పన ఆయస్మా నాగసేనో "భన్తే నాగసేన సముద్దో సముద్దోతి వుచ్చతి, కేన కారణేన ఆపం ఉదకం సముద్దోతి వుచ్చతీ"తి మిలిన్దేన రఞ్ఞా పుట్ఠో ఆహ "యత్తకం మహారాజ ఉదకం, తత్తకం లోణం, యత్తకం లోణం, తత్తకం ఉదకం, ఉదకసమత్తా సముద్దోతి వుచ్చతీ"తి. తదా రఞ్ఞా మిలిన్దేన "కల్లోసి భన్తే నాగసేనా"తి వుత్తం. ఏత్థ హి సమం ఉదకేన లోణం ఏత్థాతి సముద్దోతి నిబ్బచనం వేదితబ్బం "నీలోద"న్తిఆదీసు వియ. తత్థ **భదన్తనాగసేన**మతఞ్చ అమ్హాకం మతఞ్చ పకతిసముద్దం సన్ధాయ వుత్తత్తా న విరుజ్ఝతి, **అట్ఠకథాచరియానం** మతమ్పి "తణ్హాసముద్దో"తి చ "సముద్దోపేసో"తి చ ఆగతాని సముద్దసరిక్ఖకాని చ తణ్హాచక్ఖుసోతాదీని సన్ధాయ వుత్తత్తా న విరుజ్ఝతీతి దట్ఠబ్బం.

ఖాదధాతువసా చాపి, **ఖను**ధాతువసేన వా;
ఖనితో వాపి ధాతుమ్హా, **ధాతో ఖం**పుబ్బతోపి వా;
ఖన్ధసద్దస్స నిప్ఫత్తిం, సద్దక్ఖన్ధవిదూ వదే.

తత్థ "సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధాపి దుక్ఖా"తి వచనతో సయమ్పి దుక్ఖధమ్మోయేవ సమానో జాతిజరాబ్యాధిమరణదుక్ఖాదీహి అనేకేహి దుక్ఖేహి ఖజ్జతి ఖాదియతీతి **ఖన్ధో**, తేహేవ దుక్ఖేహి ఖణ్డతి అవదారియతీతిపి **ఖన్ధో**, ఖనియతి పరిఖణ్డతీతిపి **ఖన్ధో**, అత్తేన వా అత్తనియేన వా తుచ్ఛత్తా ఖం సుఞ్ఞాకారం ధారేతీతిపి **ఖన్ధో**, రూపక్ఖన్ధాది. అత్థుద్ధారతో పన –

> **ఖన్ధ**సద్దో రాసిగుణ-పణ్ణత్తీసు చ రుళ్హియం;
> కోట్ఠాసే చేవ అంసే చ, వత్తతీతి విభావయే.

వుత్తఞ్హేతం **సమ్మోహవినోదనియం** విభఙ్గట్ఠకథాయం – **ఖన్ధ**సద్దో సమ్బహులేసు ఠానేసు నిపతతి రాసిమ్హి గుణే పణ్ణత్తియం రుళ్హియన్తి. "సేయ్యథాపి భిక్ఖవే మహాసముద్దే న సుకరం ఉదకస్స పమాణం గహేతుం 'ఏత్తకాని ఉదకాళ్హకానీ'తి వా 'ఏత్తకాని ఉదకాళ్హకసతానీ'తి వా 'ఏత్తకాని ఉదకాళ్హకసహస్సానీ'తి వా 'ఏత్తకాని ఉదకాళ్హకసతసహస్సానీ'తి వా, అథ ఖో అసఙ్ఖ్యేయ్యో అప్పమేయ్యో మహాఉదకక్ఖన్ధోత్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతీ"తిఆదీసు హి రాసితో ఖన్ధో నామ. న హి పరిత్తకం ఉదకం ఉదకక్ఖన్ధోతి వుచ్చతి, బహుకమేవ వుచ్చతి, తథా న పరిత్తకం రజో రజక్ఖన్ధో, న అప్పమత్తకా గావో గవక్ఖన్ధో, న అప్పమత్తకం బలం బలక్ఖన్ధో, న అప్పమత్తకం పుఞ్ఞం పుఞ్ఞక్ఖన్ధోతి వుచ్చతి. బహుకమేవ హి రజో రజక్ఖన్ధో, బహుకా చ గవాదయో గవక్ఖన్ధో, బలక్ఖన్ధో, పుఞ్ఞక్ఖన్ధోతి వుచ్చన్తి. "సీలక్ఖన్ధో సమాధిక్ఖన్ధో"తిఆదీసు పన గుణతో ఖన్ధో నామ. "అద్దసా ఖో భగవా మహన్తం దారుక్ఖన్ధం గఙ్గాయ నదియా సోతేన వుయ్హమాన"న్తి ఏత్థ పణ్ణత్తితో ఖన్ధో నామ. "యం చిత్తం మనో మానసం... పే.... విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో"తిఆదీసు రుళ్హితో ఖన్ధో నామ. స్వాయమిధ రాసితో అధిప్పేతో. అయఞ్హి ఖన్ధట్ఠో నామ పిణ్డట్ఠో పూగట్ఠో ఘటట్ఠో రాసట్ఠో, తస్మా రాసిలక్ఖణా ఖన్ధాతి వేదితబ్బా. కోట్ఠాసట్ఠాతిపి వత్తుం వట్టతి. లోకస్మిఞ్హి ఇణం గహేత్వా చోదియమానా "ద్వీహి ఖన్ధేహి దస్సామ, తీహి ఖన్ధేహి దస్సామా"తి వదన్తి. ఇతి కోట్ఠాసలక్ఖణా ఖన్ధాతిపి వత్తుం వట్టతి. ఏవమేత్థ "**రూపక్ఖన్ధో**తి రూపరాసి రూపకోట్ఠాసో, **వేదనాక్ఖన్ధో**తి వేదనారాసి వేదనాకోట్ఠాసో"తి ఇమినా నయేన అత్థో వేదితబ్బో. "ఖన్ధే భారం. ఖన్ధతో ఓతారేతి, మహాహనుసభక్ఖన్ధో"తిఆదీసు పన అంసో "ఖన్ధో"తి వుచ్చతి.

> **ఆ**పుబ్బ**యత**తో చాపి, **ఆయూ**పపదతో పున;
> **తను**తో **తని**తో వాపి, **ఆయతన**రవో గతో.

వుత్తమ్పి చేతం – ఆయతనతో, ఆయానం వా తననతో, ఆయతస్స చ నయనతో ఆయతనన్తి వేదితబ్బం. చక్ఖు రూపాదీసు హి తంతంద్వారారమ్మణా చిత్తచేతసికా ధమ్మా సేన సేన అనుభవనాదికిచ్చేన ఆయతన్తి ఉట్ఠహన్తి ఘటన్తి వాయమన్తీతి వా వుత్తం హోతి. తే చ పన ఆయభూతే ధమ్మే ఏతాని తనన్తి విత్థారేన్తీతి వుత్తం హోతి. ఇదఞ్చ అనమతగ్గే సంసారే పవత్తం అతీవ ఆయతం సంసారదుక్ఖం యావ న నివత్తతి, తావ నయన్తి, పవత్తయన్తీతి వుత్తం హోతి. ఇతి సబ్బేపిమే ధమ్మా ఆయతనతో, ఆయానం వా తననతో, ఆయతస్స చ నయనతో ఆయతనన్తి వుచ్చన్తి.

అపిచ నివాసట్ఠానట్ఠేన ఆకరట్ఠేన సమోసరణట్ఠానట్ఠేన సఞ్జాతిదేసట్ఠేన కారణట్ఠేన ఆయతనం వేదితబ్బం. తథా హి "లోకే ఇస్సరాయతనం వాసుదేవాయతన"న్తిఆదీసు నివాసట్ఠానం ఆయతనన్తి వుచ్చతి. "సువణ్ణాయతనం రజతాయతన"న్తిఆదీసు ఆకరో, సాసనే పన "మనోరమే ఆయతనే, సేవన్తి నం విహఙ్గమా"తిఆదీసు సమోసరణట్ఠానం .

“దక్ఖిణాపథో గున్నం ఆయతన”న్తిఆదీసు సఞ్జాతిదేసో. “తత్ర తత్రేవ సక్ఖిభబ్బతం పాపుణాతి సతి సతిఆయతనే”తిఆదీసు కారణం.

చక్ఖుఆదీసు చాపి చిత్తచేతసికా ధమ్మా నివసన్తి తదాయత్తవుత్తితాయాతి చక్ఖాదయో చ నేసం నివాసట్ఠానం. చక్ఖాదీసు తే ఆకిణ్ణా తన్నిస్సితత్తా తదారమ్మణత్తా చాతి చక్ఖాదయో చ నేసం ఆకరో. చక్ఖాదయో చ నేసం సమోసరణట్ఠానం తత్థ తత్థ ద్వారారమ్మణవసేన సమోసరణతో. చక్ఖాదయో చ నేసం సఞ్జాతిదేసో తన్నిస్సయారమ్మణభావేన తత్థేవ ఉప్పత్తితో, చక్ఖాదయో చ నేసం కారణం తేసం అభావే అభావతో. ఇతి నివాసట్ఠానట్ఠేన ఆకరట్ఠేన సమోసరణట్ఠానట్ఠేన సఞ్జాతిదేసట్ఠేన కారణట్ఠేనాతి ఇమేహి కారణేహి ఏతే ధమ్మా ఆయతనన్తి వుచ్చన్తి, తస్మా యథావుత్తేనత్థేన చక్ఖు చ తం ఆయతనఞ్చాతి **చక్ఖాయతనం**…పే.… ధమ్మా చ తే ఆయతనఞ్చాతి **ధమ్మాయతన**న్తి ఏవం తావేత్థ అత్థతో విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయోతి. ఇచ్చేవం –

> నివాసో ఆకరో చేవ, జాతిదేసో చ కారణం;
> సమోసరణట్ఠానఞ్చ, వుచ్చతా’యతనం ఇతి;
>
> **విదివిదేహి** ధాతూహి, **అ**కారపుబ్బకేహి వా;
> **అన్తవిరహిత**సద్ధూ-పపదేన **జు**నాపి వా.
> **అవిజ్జా**సద్దనిప్ఫత్తి, దీపేతబ్బా సుధీమతా.

ఏత్థ పూరేతుం అయుత్తట్ఠేన కాయదుచ్చరితాది అవిన్దియం నామ, **అలద్ధబ్బ**న్తి అత్థో, తం అవిన్దియం విన్దతీతి **అవిజ్జా**, తబ్బిపరీతతో కాయసుచరితాది విన్దియం నామ, తం విన్దియం న విన్దతీతి **అవిజ్జా**. ఖన్ధానం రాసట్ఠం, ఆయతనానం ఆయతనట్ఠం, ధాతూనం సుఞ్ఞట్ఠం, సచ్చానం తథట్ఠం, ఇన్ద్రియానం అధిపతియట్ఠం అవిదితం కరోతీతి **అవిజ్జా**. దుక్ఖాదీనం పీళనాదివసేన వుత్తం చతుబ్బిధం అత్థం అవిదితం కరోతీతి **అవిజ్జా**, అన్తవిరహితే సంసారే సబ్బభవయోనిగతివిఞ్ఞాణట్ఠితిసత్తావాసేసు సత్తే జవాపేతీతి **అవిజ్జా**, పరమత్థతో అవిజ్జమానేసు ఇత్థిపురిసాదీసు జవతి, విజ్జమానేసుపి ఖన్ధాదీసు న జవతీతి **అవిజ్జా**.

యం పన **అట్ఠకథాయం** “అపిచ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం వత్థారమ్మణపటిచ్చసముప్పాదపటిచ్చసముప్పన్నానం ధమ్మానం ఛాదనతోపి అవిజ్జా”తి వుత్తం, ఏతం న సద్దత్థతో వుత్తం, అథ ఖో అవిజ్జాయ ఛాదనకిచ్చత్తా వుత్తం. తథా హి **అభిధమ్మటీకాయం** ఇదం వుత్తం –

> “బ్యఞ్జనత్థం దస్సేత్వా సభావత్థం దస్సేతుం ‘అపిచా’తిఆదిమాహ, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం వత్థారమ్మణాని ‘ఇదం వత్థు, ఇదమారమ్మణ’న్తి అవిజ్జాయ ఞాతుం న సక్కాతి అవిజ్జా తప్పటిచ్ఛాదికా వుత్తా, వత్థారమ్మణసభావచ్ఛాదనతో ఏవ అవిజ్జాదీనం పటిచ్చసముప్పాదభావస్స, జరామరణాదీనం పటిచ్చసముప్పన్నభావస్స చ ఛాదనతో పటిచ్చసముప్పాదపటిచ్చసముప్పన్నఛాదనం వేదితబ్బన్తి. తత్థ దుగ్గతిగామికమ్మస్స విసేసప్పచ్చయత్తా అవిజ్జా ‘అవిన్దియం విన్దతీ’తి వుత్తా, తథా విసేసపచ్చయో విన్దనీయస్స న హోతీతి ‘విన్దియం న విన్దతీ’తి చ, అత్తనిస్సితానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం పవత్తాపనం ఉప్పాదనం ఆయతనం,

సమ్మోహభావేనేవ అనభిసమయభూతత్తా ‘అవిదితం అఞ్ఞాతం కరోతి, అన్తవిరహితే జవాపేతీ’తి వణ్ణాగమవిపరియాయవికారవినాసధాతుఅత్థవిసేసయోగేహి పఞ్చవిధస్స నిరుత్తిలక్ఖణస్స వసేన తీసుపి పదేసు **అ**కార**వి**కార**జ**కారే గహేత్వా అఞ్ఞేసం వణ్ణానం లోపం కత్వా **జ**కారస్స చ దుతియస్స ఆగమం కత్వా **అవిజ్జా**తి వుత్తా”తి.

అరహధాతుతో ఞేయ్యా, **అరహం**సద్దసణ్ఠితి;
అరారూపపద**హన**-ధాతుతో వాథవా పన.

రహతో **రహి**తో చాపి, అకారపుబ్బతో ఇధ;
వుచ్చతే అస్స నిప్ఫత్తి, ఆరకాదిరవస్సితా.

తథా హి **అరహన్తి** అగ్గదక్ఖిణేయ్యత్తా చీవరాదిపచ్చయే అరహతి పూజావిసేసఞ్చాతి అరహం. వుత్తఞ్చ –

“పూజావిసేసం సహ పచ్చయేహి,
యస్మా అయం అరహతి లోకనాథో;
అత్థానురూపం **అరహన్తి** లోకే,
తస్మా జినో అరహతి నామమేత”న్తి.

తథా నో కిలేసారయో మగ్గేన హనీతి **అరహం**. వుత్తఞ్చ –

“యస్మా రాగాదిసఙ్ఖాతా, సబ్బేపి అరయో హతా;
పఞ్ఞాసత్థేన నాథేన, తస్మాపి **అరహం** మతో”తి.

యఞ్చేతం అవిజ్జాభవతణ్హామయనాభిం పుఞ్ఞాదిఅభిసఙ్ఖారారం జరామరణనేమిం ఆసవసముదయమయేన అక్ఖేన విజ్ఝిత్వా విభవరథే సమాయోజితం అనాదికాలప్పవత్తం సంసారచక్కం, తస్స నో బోధిమణ్డే వీరియపాదేహి సీలపథవియం పతిట్ఠాయ సద్ధాహత్థేన కమ్మక్ఖయకరం ఞాణపరసుం గహేత్వా సబ్బే అరే హనీతిపి **అరహం**. వుత్తఞ్చ –

“అరా సంసారచక్కస్స, హతా ఞాణాసినా యతో;
లోకనాథేన తేనేస, **అరహన్తి** పవుచ్చతీ”తి.

తథా అత్తహితం పరహితఞ్చ పరిపూరేతుం సమ్మా పటిపజ్జన్తేహి సాధూహి దూరతో రహితబ్బా పరిచ్చజితబ్బా పరిహాతబ్బాతి రహా, రాగాదయో పాపధమ్మా, న సన్తి ఏతస్స రహాతి **అరహం**. “అరహో”తి వత్తబ్బే **ఓ**కారస్స సానుసారం **అ**కారాదేసం కత్వా “అరహం”న్తి వుత్తం. ఆహ చ –

“పాపధమ్మా రహా నామ, సాధూహి రహితబ్బతో;
తేసం సుట్ఠు పహీనత్తా, భగవా **అరహం** మతో”తి.

అథ వా ఖీణాసవేహి సేక్ఖేహి కల్యాణపుథుజ్జనేహి చ న రహితబ్బో న పరిచ్చజితబ్బో, తే చ భగవాతి **అరహం**. ఆహ చ –

“యే చ సచ్ఛికతధమ్మా,

అరియా సుద్ధగోచరా;

న తేహి రహితో హోతి,

నాథో తేనా’రహం మతో”తి.

రహోతి చ గమనం వుచ్చతి, నత్థి ఏతస్స రహో గమనం గతీసు పచ్చాజాతీతి **అరహం**. ఆహ చ –

“రహో వా గమనం యస్స, సంసారే నత్థి సబ్బసో;

పహీనజాతిమరణో, **అరహం** సుగతో మతో”తి.

పాసంసత్తా వా భగవా **అరహం**. అక్ఖరచిన్తకా హి పసంసాయం **అరహ**సద్దం వణ్ణేన్తి. పాసంసభావో చ భగవతో అనఞ్ఞసాధారణో యథాభుచ్చగుణాధిగతో సదేవకే లోకే సుప్పతిట్ఠితో. ఇతి పాసంసత్తాపి భగవా **అరహం**. ఆహ చ –

“గుణేహి సదిసో నత్థి, యస్మా లోకే సదేవకే;

తస్మా పాసంసియత్తాపి, **అరహం** ద్విపదుత్తమో”తి.

ఇమాని నిబ్బచనాని **‘‘అరహ పూజాయం, హన హింసాయం, రహ చాగే, రహి గతియ’’**న్తి ఇమేసం ధాతూనం వసేన ఇధ వుత్తాని కిలేసేహి ఆరకత్తా “అరహ”న్తి చ పాపకరణే రహాభావా “అరహ”న్తి చ అసప్పురిసానం ఆరకా దూరేతి “అరహ”న్తి చ సప్పురిసానం ఆరకా ఆసన్నేతి “అరహ”న్తి చ. నిబ్బచనాని పన ధాతుసద్దనిస్సితాని న హోన్తీతి ఇధ న గహితాని. పసంసా పన అత్థతో పూజా ఏవాతి **‘‘అరహ పూజాయ’’**న్తి ధాతుస్స అత్థో భవితుం యుత్తోతి ఇధ అమ్హేహి గహితా, అట్ఠకథాచరియేహి తు **అరహ**సద్దస్స లబ్భమానవసేన సబ్బేపి అత్థా గహితా ధాతునిస్సితా చ అధాతునిస్సితా చ. కథం? –

ఆరకత్తా హతత్తా చ, కిలేసారీన సో ముని;

హతసంసారచక్కారో, పచ్చయాదీన చారహో;

న రహో కరోతి పాపాని, **అరహం** తేన వుచ్చతీతి.

టీకాచరియేహిపి తథేవ గహితా. కథం? –

ఆరకా మన్దబుద్ధీనం, ఆరకా చ విజానతం;

రహానం సుప్పహీనత్తా, విదూనమరహేయ్యతో;

భవేసు చ రహాభావా, పాసంసా **అరహం** జినోతి.

యథా పన **అరహం**సద్దస్స, ఏవం **అరహా**సద్దస్సాపి నిబ్బచనాని వేదితబ్బాని.

సుపుబ్బగమితో చేవ, **సుపుబ్బగది**తోపి చ;

ధీరో **సుగత**సద్దస్స, నిప్ఫత్తిం సముదీరయే.

ఏత్థ హి **సుగతో**తి సోభనం గతం ఏతస్సాతి సుగతో, సున్దరం ఠానం గతోతి సుగతో, సమ్మా గతోతి సుగతో, సమ్మా చ గదతీతి సుగతోతి ధాతునిస్సితం అత్థం గహేత్వా సద్దనిప్ఫత్తి కాతబ్బా. వుత్తఞ్హి **అట్ఠకథాసు** –

> “సోభనగమనత్తా , సున్దరం ఠానం గతత్తా, సమ్మా గతత్తా, సమ్మా చ గదత్తా సుగతో. గమనమ్పి హి గతన్తి వుచ్చతి, తఞ్చ భగవతో సోభనం పరిసుద్ధమనవజ్జం. కిం పన తన్తి? అరియమగ్గో, తేనేస గమనేన ఖేమం దిసం అసజ్జమానో గతోతి సోభనగమనత్తా సుగతో”తిఆది.

భగసద్దూపపదతో, **వను**తో **వము**తోపి చ;
భగవాసద్దనిప్ఫత్తిం, వదే అఞ్ఞథాపి వా.

అత్రిమాని నిబ్బచనాని – భగసఙ్ఖాతా లోకియలోకుత్తరసమ్పత్తియో వని భజి సేవీతి **భగవా**. సోమనస్సకుమారత్తభావాదీసు చరిమత్తభావే చ భగసఙ్ఖాతం సిరిం ఇస్సరియం యసఞ్చ వమి ఉగ్గిరి ఖేళపిణ్డం వియ అనపేక్ఖో ఛడ్డయీతి **భగవా**. అథ వా నక్ఖత్తేహి సమం పవత్తత్తా భగసఙ్ఖాతే సినేరుయుగన్ధరఉత్తరకురుహిమవన్తాదిభాజనలోకే వమి, తన్నివాసితత్తావాససమతిక్కమనతో తప్పటిబద్ధఛన్దరాగప్పహానేన పజహీతి **భగవా**తి.

పరధాతువసా వాపి, **పరూ**పపదతోపి వా;
ముతో తథా **మజ**తో చ, **మయ**తో **మున**తో **మి**తో.

పున **మి**తోతి ఏతేహి, ధాతూహి ఖలు సత్తహి;
వదే **పరమ**సద్దస్స, నిప్ఫత్తిం జినసాసనే.

ఉత్తమవాచీ**పరమ**-సద్దేన సహ అట్ఠహి;
పదేహి **పారమీ**సద్దం, వదే తద్ధితపచ్చయిం.

పారసద్దూపపదతో, **మజ**తోపి **ము**తోథ వా;
మయతో వా **మున**తో వా, **మి**తో వా పునపి **మి**తో.

ఏతేహి ఛహి ధాతూహి, మహాపురిసవాచకం;
పారమీసద్దమీరేన్తి, తతో **పారమితా**రవం.

ఏత్థ తావ ఉత్తమత్థవాచక**పరమ**సద్దవసేన **పారమీ**నిబ్బచనం కథేస్సామ. తతో **పర**ధాతువసేన, తతో **పర**సద్దూపపదముధాతాదివసేన తతో **పార**సద్దూపపద**మజ**ధాతాదివసేన.

దానసీలాదిగుణవిసేసయోగేన సత్తుత్తమతాయ పరమా. మహాబోధిసత్తా బోధిసత్తా, తేసం భావో, కమ్మం వా **పారమీ,** దానాదిక్రియా. అథ వా పరతి పాలేతి పూరేతి చాతి పరమో, దానాదీనం గుణానం పాలకో పూరకో చ బోధిసత్తో, పరమస్స అయం, పరమస్స వా భావో, కమ్మం వా **పారమీ,** దానాదిక్రియా. అథ వా పరం సత్తం అత్తని మవతి బన్ధతి

గుణవిసేసయోగేనాతి పరమో, పరం వా అధికతరం మజ్జతి సుజ్ఝతి కిలేసమలతోతి పరమో, పరం వా సేట్ఠం నిబ్బానం మయతి గచ్ఛతీతి పరమో, పరం వా లోకం పమాణభూతేన ఞాణవిసేసేన ఇధలోకం వియ మునాతి పరిచ్ఛిన్దతీతి పరమో, పరం వా అతివియ సీలాదిగుణగణం అత్తనో సన్తానే మినోతి పక్ఖిపతీతి పరమో, పరం వా అత్తభూతతో ధమ్మకాయతో అఞ్ఞం పటిపక్ఖం వా తదనత్థకరం కిలేసచోరగణం మినాతి హింసతీతి పరమో, మహాసత్తో, పరమస్స అయం, పరమస్స వా భావో, కమ్మం వా **పారమీ,** దానాదిక్రియా.

అపరో నయో – పారే నిబ్బానే మజ్జతి సుజ్ఝతి, సత్తే చ మజ్జేతి సోధేతీతి పారమీ, మహాపురిసో, తస్స భావో, కమ్మం వా **పారమితా**. పారే నిబ్బానే సత్తే మవతి బన్ధతి యోజేతీతి పారమీ, పారం వా నిబ్బానం మయతి గచ్ఛతి, సత్తే చ మాయేతి గమేతీతి పారమీ, మునాతి వా పారం నిబ్బానం యాథావతో, తత్థ వా సత్తే మినోతి పక్ఖిపతీతి పారమీ, కిలేసారిం వా సత్తానం పారే నిబ్బానే మినాతి హింసతీతి పారమీ, మహాపురిసో, తస్స భావో, కమ్మం వా **పారమితా,** దానాదిక్రియావ. ఇమినా నయేన పారమీనం సద్దత్థో వేదితబ్బో.

కరధాతువసా వాపి, **కిర**ధాతువసేన వా;
కంసద్దూపపద**రుధి**-ధాతుతో వాపి దీపయే;
కరుణాసద్దనిప్ఫత్తిం, మహాకరుణసాసనే.

తత్థ **కరుణా**తి పరదుక్ఖే సతి సాధూనం హదయకమ్పనం కరోతీతి కరుణా. కిరతి పరదుక్ఖం విక్ఖిపతీతి **కరుణా**. కం వుచ్చతి సుఖం, తం రున్ధతి విబాధతి కారుణికం న సుఖాపేతీతిపి **కరుణా**.

విదివిధవిదధాతు-వసేన పరిదీపయే;
విజ్జాసద్దస్స నిప్ఫత్తిం, సద్దనిప్ఫత్తికోవిదో.

తత్థ **విజ్జా**తి విన్దియం కాయసుచరితాదిం విన్దతి యాథావతో ఉపలభతీతి విజ్జా. తమోఖన్ధాదిపదాలనట్ఠేన వా అత్తనో పటిపక్ఖం విజ్ఝతీతి **విజ్జా**. తతో ఏవ అత్తనో విసయం విదితం కరోతీతిపి **విజ్జా**.

మేధధాతువసా చేవ, **మేధా**ధాతూహి చ ద్విధా;
మేధాసద్దస్స నిప్ఫత్తిం, మేధావీ సముదీరయే.

తత్థ **మేధా**తి సమ్మోహం మేధతి హింసతీతి మేధా. పాపకే వా అకుసలే ధమ్మే మేధతి హింసతీతిపి **మేధా**. అథ వా –

“పఞ్ఞా హి సేట్ఠా కుసలా వదన్తి,
నక్ఖత్తరాజారివ తారకానం;
సీలం సిరిఞ్చాపి సతఞ్చ ధమ్మో,
అన్వాయికా పఞ్ఞవతో భవన్తీ”తి

వచనతో పన మేధతి సీలేన సిరియా సతఞ్చ ధమ్మేహి సహ గచ్ఛతి, న ఏకికా హుత్వా తిట్ఠతీతిపి **మేధా**. అపరో నయో – సుఖుమమ్పి అత్థం ధమ్మఞ్చ ఖిప్పమేవ మేతి చ ధారేతి చాతి **మేధా,** ఏత్థ **మేతీ**తి గణ్హాతీతి అత్థో. తథా హి **అట్ఠసాలినియం**

వుత్తం “అసని వియ సిలుచ్చయే కిలేసే మేధతి హింసతీతి మేధా, ఖిప్పం గహణధారణట్ఠేన వా మేధా”తి.

రఞ్జధాతువసా చేవ, రాపుబ్బతిరతోపి చ;
రత్తిసద్దస్స నిప్ఫత్తిం, సద్దత్థఞ్ఞూ విభావయే.

రఞ్జన్తి సత్తా ఏత్థాతి **రత్తి,** రా సద్దో తియ్యతి ఛిజ్జతి ఏత్థాతి **రత్తి,** సత్తానం సద్దస్స వూపసమకాలోతి అత్థో.

మా మానే ఇతి **సో**అన్త, కమ్మనీతి చుభోహి తు;
ధాతూహి **మాస**సద్దస్స, నిప్ఫత్తిం సముదీరయే.

తథా హి సత్తానం ఆయుం మానన్తో వియ సియతి అన్తం కరోతీతి **మాసో,** చిత్తమాసాదయో ద్వాదస మాసా. సేయ్యథిదం? చిత్తో విసాఖో జేట్ఠో ఆసాళ్హో సావణో భద్దో అస్సయుజో కత్తికో మాగసిరో ఫుస్సో మాఘో ఫగ్గుణోతి. తత్ర చిత్తో మాసో “రమ్మకో”తి వుచ్చతి. “యథాపి రమ్మకే మాసే, బహూ పుప్ఫన్తి వారిజా”తి పాళి దిస్సతి. భద్దో పన “పోట్ఠపాదో”తి వుచ్చతి.

అథ వా **మాసో**తి అపరణ్ణవిసేసస్సపి సువణ్ణమాసస్సపి నామం. తత్థ అపరణ్ణవిసేసో యథాపరిమితే కాలే అసియతి భక్ఖియతీతి **మాసో,** ఇతరో పన “మమ ఇద”న్తి మసియతి ఆమసియతి గణ్హియతీతి **మాసో**తి వుచ్చతి.

సంపుబ్బవదచరేహి, **సంవచ్ఛర**రవస్స తు;
నిప్ఫత్తిం సముదీరేయ్య, సక్యసీహస్స సాసనే.

తథా హి తం తం సత్తం ధమ్మప్పవత్తిఞ్చ సఙ్గమ్మ వదన్తో వియ చరతి పవత్తతీతి **సంవచ్ఛరో**.

భిదిభిక్ఖిధాతువసా , అథ వా భయవాచకం;
భీసద్దం పురిమం కత్వా, **ఇక్ఖ**ధాతువసేన చ;
భిక్ఖుసద్దస్స నిప్ఫత్తిం, కథయేయ్య విచక్ఖణో.

తథా హి కిలేసే భిన్దతీతి **భిక్ఖు**. ఛిన్నభిన్నపటధరోతిపి **భిక్ఖు**. భిక్ఖనసీలోతిపి **భిక్ఖు**. సంసారే భయం ఇక్ఖతి, ఇక్ఖనసీలోతి వా **భిక్ఖు**.

సదభిదీహి ధాతూహి, **సబ్భి**సద్దగతిం వదే;
సప్పురిసే చ నిబ్బానే, ఏస సద్దో పవత్తతి.

అత్రిమాని నిబ్బచనాని – సీదనసభావే కిలేసే భిన్దతీతి **సబ్భి,** సప్పురిసో, యో “అరియో”తిపి “పణ్డితో”తిపి వుచ్చతి. అపిచ సీదనసభావా కిలేసా భిజ్జన్తి ఏత్థాతి **సబ్భి,** నిబ్బానం, యం “రాగక్ఖయో”తిఆదినామం లభతి. తథా హి **సంయుత్తట్ఠకథాయం** వుత్తం “యస్మా నిబ్బానం ఆగమ్మ సీదనసభావా కిలేసా భిజ్జన్తి, తస్మా తం సబ్భీతి వుచ్చతీ”తి.

ఏత్థేతం వదామ –

"యస్మా నిబ్బానమాగమ, సంసీదనసభావినో;
క్లేసా భిజ్జన్తి తం తస్మా, సబ్భీతి అమతం'బ్రవు"న్తి.

బ్రూధాతు**సద**ధాతూహి, **భిసి**సద్దస్స సమ్భవం;
గుణేహి బ్రూహితా ధీరా, పోరాణాచరియా'బ్రవుం.

తథా హి బ్రవన్తా ఏత్థ సీదన్తీతి **భిసీతి భిసి**సద్దస్స సమ్భవం పోరాణా కథయింసు.

సుఖధాతువసా చాపి, **సు**పుబ్బ**ఖాద**తోపి వా;
సుపుబ్బ**ఖను**తో వాపి, **సుఖ**సద్దగతిం వదే.

సుఖన్తి హి సుఖయతీతి సుఖం. యస్సుప్పజ్జతి, తం సుఖితం కరోతీతి అత్థో. సుట్ఠు దుక్ఖం ఖాదతీతిపి **సుఖం**. సుట్ఠు దుక్ఖం ఖనతీతిపి **సుఖం**.

దుక్ఖధాతువసా చాపి, **దు**పుబ్బ**ఖాద**తోపి వా;
దుపుబ్బ**ఖను**తో వాపి, **దుక్ఖ**సద్దగతిం వదే.

దుక్ఖన్తి హి దుక్ఖయతీతి దుక్ఖం. యస్సుప్పజ్జతి, తం దుక్ఖితం కరోతీతి అత్థో. దుట్ఠు సుఖం ఖాదతీతిపి **దుక్ఖం**. దుట్ఠు సుఖం ఖనతీతిపి **దుక్ఖం**. అథ వా ద్విధా సుఖం ఖనతీతిపి **దుక్ఖం**.

గన్ధధాతువసా చాపి, **గము**ధాతువసేన వా;
గముధాధాతుతో వాపి, **గన్ధ**సద్దగతిం వదే.

తథా హి గన్ధయతీతి **గన్ధో**, అత్తనో వత్థుం సూచయతి "ఇదం సుగన్ధం, ఇదం దుగ్గన్ధ"న్తి పకాసేతి, పటిచ్ఛన్నం, వా పుప్ఫఫలాదిం "ఇదమేత్థ అత్థీ"తి పేసుఞ్ఞం కరోన్తో వియ అహోసీతి అత్థో. అథ వా గన్ధయతి ఛిన్దతి మనాపగన్ధో సుగన్ధభావేన దుగ్గన్ధం, అమనాపగన్ధో చ దుగ్గన్ధభావేన సుగన్ధన్తి **గన్ధో**. ఏత్థ పన **గన్ధ**సద్దస్స ఛేదనవాచకత్తే –

"అతిజాతం అనుజాతం, పుత్తమిచ్ఛన్తి పణ్డితా;
అవజాతం న ఇచ్ఛన్తి, యో హోతి కులగన్ధనో"తి

అయం పాళి నిదస్సనం. వాయునా వా నీయమానో గచ్ఛతీతి **గన్ధో**. **కచ్చాయనస్మిఞ్హి** "ఖాదామగమానం ఖన్ధన్ధగన్ధా"తి **ఖాదఅమగమి**ఇచ్చేతేసం ధాతూనం యథాక్కమం **ఖన్ధ అన్ధగన్ధా**దేసా వుత్తా. అథ వా గచ్ఛన్తో ధరియతే సోతి **గన్ధో**. వుత్తఞ్హేతం భదన్తేన **బుద్ధదత్తాచరియేన** వేయ్యాకరణేన నిరుత్తినయదస్సినా "ధరియతీతి గచ్ఛన్తో, గన్ధో సూచనతోపి వా"తి.

రసధాతువసా చేవ, **రమాస**ధాతుతోపి చ;
రససద్దస్స నిప్ఫత్తిం, ఆహు ధమ్మరసఞ్ఞునో.

రసోతి హి రసన్తి తం అస్సాదేన్తీతి **రసో**, రమన్తా తం అసన్తీతిపి **రసో**. వుత్తమ్పి చేతం “రమమానా న'సన్తీతి రసోతి పరిదీపితో”తి. తత్రాయమత్థో – దేవమనుస్సాదయో సత్తా యస్మా రమమానా నం ధమ్మజాతం అసన్తి భక్ఖన్తి, తస్మా తం ధమ్మజాతం రసో నామాతి నిరుత్తఞ్ఞూహి పరిదీపితోతి. పదచ్ఛేదో పన ఏవం వేదితబ్బో –

నం అసన్తి న సన్తీతి, పదచ్ఛేదో సియా తహిం;
కమ్మకారకభావేన, అత్థో హి తత్థ ఇచ్ఛితో.

ఇతి వుత్తానుసారేన, అవుత్తేసు పదేసుపి;
యథారహం నయఞ్ఞూహి, నయో నేయ్యో సుసోభనో.

ధాతుచిన్తాయ యే ముత్తా, అనిప్ఫన్నాతి తే మతా;
తే చాపి బహవో సన్తి, **పీతలోహితక**ాదయో;

నిప్ఫన్నే అపి ధాతూహి, సద్దే **ధగా**ఇతిఆదయో;
అనిప్ఫన్నంవ పేక్ఖన్తి, **గవాది**విధిభేదతో.

తథా హి “గచ్ఛతీతి గో”, ఇతి వుత్తపదం పున;
అనిప్ఫన్నం కరిత్వాన, “గావో” ఇచ్చాదికంబ్రవుం.

ఏకన్తేన అనిప్ఫన్నా, సద్దా **విడూడభా**దయో;
ధాతురూపకసద్దా చ, “పబ్బతాయతి”ఆదయో.

సేయ్యథిదం? “విడూడభో, తిస్సో, యేవాపనో, పీతం, లోహితం” ఇచ్చేవమాదీని నామికపదాని అనిప్ఫన్నాని భవన్తి. “నీలం, పీతం, యేవాపనకో” ఇచ్చాదీని పన నీలవణ్ణే పీతవణ్ణే. **కే రే గే సద్దే**తి ధాతువసేన ఆగతత్తా నీలతీతి **నీలం,** పీతతీతి **పీతం,** యే వా పన ఇతివచనేన భగవతా కియతే కథియతేతి **యేవాపనకో**తి నిబ్బచనమరహన్తీతి నిప్ఫన్నానీతి వత్తబ్బాని. కేచి పనేత్థ వదేయ్యుం “నను నీలతి పీతతీతిఆదీని క్రియాపదాని తేపిటకే బుద్ధవచనే న దిస్సన్తీ”తి? కిఞ్చాపి న దిస్సన్తి, తథాపి ఏతరహి అవిజ్జమానా పురాణభాసా ఏసాతి గహేతబ్బాని. యథా హి “నాథతీతి నాథో”తి ఏత్థ కిఞ్చాపి “నాథతీ”తి క్రియాపదం బుద్ధవచనే న దిస్సతి, తథాపి **నాథ యాచనోపతాపిస్సరియాసీసనేసూ**తి ధాతునో దిట్ఠత్తా అట్ఠకథాచరియా గణ్హింసుయేవ, ఏవం సమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం. న హి క్రియాపదపరిహీనో ధాతు వుచ్చేయ్య.

కిఞ్చ భియ్యో – యథా “యావ బ్యాతి నిమీసతి, తత్రాపి రసతిబ్బయో”తి **జాతకపాళియం** ఇమస్మిం బుద్ధుప్పాదే దేవమనుస్సానం వోహారపథే అసఞ్చరన్తం పురాణభాసాభూతం “బ్యాతీ”తి క్రియాపదమ్పి దిస్సతి, తథా “నీలతి, పీతతీ”తిఆదీహిపి పురాణభాసాభూతేహి క్రియాపదేహి భవితబ్బం. తత్థ **యావ బ్యాతీ**తి యావ ఉమ్మీసతి. అయఞ్హి తస్మిం కాలే వోహారో, యస్మిం కాలే బోధిసత్తో చూళబోధి నామ పరిబ్బాజకో అహోసి. యథా పన **విడూడభ**సద్దాదయో ధాతువసేన అనిప్ఫన్నా నామ వుచ్చన్తి, తథా “పబ్బతాయతి, సముద్దాయతి, చిచ్చిటాయతి, ధూమాయతి, దుద్దుభాయతి, మేత్తాయతి, కరుణాయతి, మమాయతి” ఇచ్చేవమాదయో చ “ఛత్తీయతి, వత్థీయతి, పరిక్ఖారీయతి, ధనీయతి, పటీయతి”

ఇచ్చేవమాదయో చ "అతిహత్థయతి, ఉపవీణయతి, దళ్హయతి, పమాణయతి, కుసలయతి, విసుద్ధయతి" ఇచ్చేవమాదయో చ ధాతువసేన అనిప్ఫన్నాయేవ నామ వుచ్చన్తి.

తత్థ "పబ్బతాయతీ"తిఆదీసు సఙ్ఘో పబ్బతమివ అత్తానమాచరతి **పబ్బతాయతి,** ఏవం **సముద్దాయతి**. సద్దో చిచ్చిటమివ అత్తానమాచరతి **చిచ్చిటాయతి**. వత్థు ధూమమివ అత్తానమాచరతి **ధూమాయతి**. సద్దో దుద్దుభఇతి ఆచరతి **దుద్దుభాయతి,** భిక్ఖు మేత్తాయతి, తథా కరుణాయతి. "మమ ఇద"న్తి గణ్హాతి **మమాయతి**. అఛత్తం ఛత్తమివ ఆచరతి **ఛత్తీయతి**. అపుత్తం పుత్తమివ ఆచరతి **పుత్తీయతి,** సిస్సం ఆచరియో, అత్తనో పత్తమిచ్ఛతి **పత్తీయతి**. ఏవం వత్థీయతి, పరిక్ఖారీయతి, చీవరీయతి, ధనీయతి, పటీయతి. హత్థినా అతిక్కమతి **అతిహత్థయతి**. వీణాయ ఉపగాయతి **ఉపవీణయతి**. దళ్హం కరోతి వీరియం **దళ్హయతి**. పమాణం కరోతి **పమాణయతి**. కుసలం పుచ్ఛతి **కుసలయతి**. విసుద్ధా హోతి రత్తి **విసుద్ధాయతి**.

తత్రాయం పదమాలా – "పబ్బతాయతి, పబ్బతాయన్తి. పబ్బతాయసి, పబ్బతాయథ. పబ్బతాయామి, పబ్బతాయామా"తి ఇమినా నయేన అట్ఠన్నం విభత్తీనం వసేన సేసం సబ్బం యోజేతబ్బం, ఏవం "సముద్దాయతి, ఛత్తీయతీ"తిఆదీసు. తత్ర కారితవసేనపి "పబ్బతాయన్తం పయోజయతి పబ్బతాయతి, పుత్తియన్తం పయోజయతి పుత్తీయతి" ఇచ్చాది పదసిద్ధి భవతి. అయం పన పదమాలా – పబ్బతాయతి, పబ్బతాయన్తి. పబ్బతాయసి. సేసం యోజేతబ్బం. ఇచ్చేవం ధాతువసేన నిప్ఫన్నానిప్ఫన్నపదాని విభావితాని.

ఇదాని ధాతుగణలక్ఖణం, అధాతులక్ఖణం, కారితపచ్చయయోగం, సకారితేకకమ్మద్వికమ్మతికమ్మపదం, ఊహనీయరూపగణం, ధాతూనం ఏకగణికద్విగణికతేగణికపదం, సుద్ధకత్తుహేతుకత్తుపదరూపం, కమ్మభావపదరూపం, ఏకకారితద్వికారితపదం, అకారితద్వికమ్మకపదఞ్చ సబ్బమేతం యథారహం కథయామ.

తత్ర సబ్బధాతుకనిస్సితే సుద్ధకత్తుప్పయోగే సుద్ధస్సరధాతుతో వా ఏకస్సరతో వా అనేకస్సరతో వా **అ**పచ్చయస్స పరభావో **భూవాది**గణలక్ఖణం సామఞ్ఞలక్ఖణవసేన, విసేసలక్ఖణవసేన పన ఆఖ్యాతత్తే **ఇ**కారన్తానేకస్సరధాతుతో సహ **అ**పచ్చయేన నిచ్చం నిగ్గహీతాగమనఞ్చ నామికత్తే నిగ్గహీతాగమనమత్తఞ్చ **భూవాదిగణలక్ఖణం.** ఆక్యాతత్తే కత్తరి ధాతూహి **అ**పచ్చయేన సద్ధింనియతవసేన నిగ్గహీతాగమనం **రుధాది**గణలక్ఖణం సామఞ్ఞలక్ఖణవసేన, విసేసలక్ఖణవసేన పన ఆఖ్యాతత్తే కత్తరి ధాతూహి **ఇవణ్ణేకారోకార**పచ్చయేహి సద్ధిం నియతవసేన నిగ్గహీతాగమనఞ్చ నామకత్తే అనియతవసేన నిగ్గహీతాగమనమత్తఞ్చ **రుధాదిగణలక్ఖణం.** కత్తరి ధాతూహి ఆదేసలాభాలాభినో **య**పచ్చయస్స పరభావో **దివాదిగణలక్ఖణం.** కత్తరి ధాతూహి యథారహం **ణు ణా ఉణా**పచ్చయానం పరభావో **స్వాదిగణలక్ఖణం.** కత్తరి ధాతూహి **నా**పచ్చయస్స పరభావో **కియాదిగణలక్ఖణం.** కత్తరి ధాతూహి ఆఖ్యాతత్తే అప్పకతరప్పయోగవసేన నామికత్తే పచురప్పయోగవసేన **ప్ప ణ్హా**పచ్చయానం పరభావో **గహాదిగణలక్ఖణం.** కత్తరి ధాతూహి యథాసమ్భవం **ఓయిర**ప్పచ్చయానం పరభావో **తనాదిగణలక్ఖణం.** ఆఖ్యాతత్తే కత్తరి ధాతూహి సబ్బథా **ణేణయ**ప్పచ్చయానం పరభావో **చురాది**గణలక్ఖణం సామఞ్ఞలక్ఖణవసేన, విసేసలక్ఖణవసేన పన ఆఖ్యాతత్తే **ఇ**కారన్తధాతుతో సహ **ణే ణయ**పచ్చయేహి నిచ్చం నిగ్గహీతాగమనఞ్చ నామికత్తే నిగ్గహీతాగమనమత్తఞ్చ **చురాదిగణలక్ఖణం.** గణసూచకానం పచ్చయానమపరత్తం **అధాతులక్ఖణం.** ఇతి ధాతుగణలక్ఖణమధాతులక్ఖణం విభావితం.

కారితపచ్చయస్స యోగే “ణే ణయో ణాపే ణాపయో చా”తి ఇమే చత్తారో కారితపచ్చయా.

ణే ణయాసుం **ఉ**వణ్ణన్తా,
ఆదన్తా పచ్ఛిమా దువే;
సేసతో చతురోద్వే వా,
ణయోయేవ అధాతుతో.

తత్ర సావేతి, సావయతి. భావేతి, భావయతి, ఓభాసేతి, ఓభాసయతి. ఇమాని కారితే ఉవణ్ణన్తధాతురూపాని.

దాపేతి , దాపయతి. హాపేతి, హాపయతి. న్హాపేతి, న్హాపయతి. నహాపేతి, నహాపయతి. **ఆ**కారన్తధాతురూపాని.

నోసేతి, నోసయతి. నోసాపేతి, నోసాపయతి. ఘోసాపేతి, ఘోసాపయతి. **అ**కారన్తధాతురుపాని.

మగ్గో సంసారతో లోకం ఞాపేతి, ఞాపయతి. **ఇ**ధాతురూపాని నిగ్గచ్ఛాపేతీతి ఏతేసమత్థో. ఇమాని హి **ని**పుబ్బాయ **ఇ**ధాతుయా వసేన సమ్భూతాని హేతుకత్తురూపాని. తథా హి సుద్ధకత్తుభావేన మగ్గో సయం ఞాయతి, సంసారతో నిగ్గచ్ఛతీతి ఞాయోతి వుచ్చతి.

పావేతి, పావయతి, **ఉ**ధాతురూపాని. వదాపేతీతి ఏతేసమత్థో. ఇమాని హి పపుబ్బాయ **ఉ**ధాతుయా వసేన సమ్భూతాని హేతుకత్తురూపాని. తథా హి “యో ఆతుమానం సయమేవ పావా”తి సుద్ధకత్తుపదం ఆహచ్చభాసితం దిస్సతి.

ఖేపేతి, ఖేపయతి. కజ్ఝేతి, కజ్ఝయతి, కజ్ఝాపేతి, కజ్ఝాపయతి. ఆచిక్ఖాపేతి, ఆచిక్ఖాపయతి. **ఇ**వణ్ణన్తధాతురూపాని.

ఖియేతి, ఖియయతి. మిలాయేతి, మిలాయయతి. ఏకారన్తధాతురూపాని.

సియేతి, సియయతి. **ఓ**కారన్తధాతురూపాని.

పబ్బతాయాయతి, పుత్తియాయతి. అధాతునిస్సితాని రూపాని. ఇమినా నయేన సేసాని అవుత్తానిపి రూపాని సక్కా విఞ్ఞాతుం విఞ్ఞూనా పాళినయఞ్ఞూనాతి విత్థారో న దస్సితో. ఇతి కారితపచ్చయయోగో సఙ్ఖేపేన విభావితో.

ఇదాని **సకారితేకకమ్మాదీని** బ్రూమ –

అకమ్మకా ఏకకమ్మా, ద్వికమ్మా వాపి హోన్తి హి;
కారితపచ్చయే లద్ధే, సకమ్మా చ ద్వికమ్మకా.

సయం నోధేతి నో భూమిం, నోధాపేతి పరేమహిం;
నరం కమ్మం కారయతి, విఞ్ఞేయ్యం కమతో ఇదం.

ద్వికమ్మికా సమ్భవన్తి, తికమ్మా ఏత్థ దీపయే;

“ఇస్సరో సేవకం గామం, అజం నాయేతి” ఇచ్చపి.

“నరో నరేన వా గామం, అజం నాయేతి”ఇచ్చపి;

కమ్మత్థదీపకంయేవ, కరణం ఏత్థ ఇచ్ఛితం.

ఇతి సకారితేకకమ్మాదీని విభావితాని.

ఇదాని **ఊహనీయరూపగణం** బ్రూమ – హోతి, భోతి, సమ్భోతి, ఇదం **భూవాది**రూపం. సుమ్భోతి, పరిసుమ్భోతి, ఇదం **రుధాది**గూపం. నిన్దతి, వినిన్దతి, బన్ధతి, ఇదం **భూవాది**రూపం. ఛిన్దతి, భిన్దతి, రున్ధతి, ఇదం **రుధాది**రూపం. దేతి, నేతి, వదేతి, అన్వేతి, ఇదం **భూవాది**రూపం. రున్ధేతి, పటిరున్ధేతి, ఇదం **రుధాది**రూపం. బుద్ధేతి, పలిబుద్ధేతి, ఇదం **చురాది**రూపం. జయతి, సయతి, పలాయతి, మిలాయతి, గాయతి, ఇదం **భూవాది**రూపం. హాయతి, సాయతి, న్హాయతి, ఇదం **దివాది**రూపం. కథయతి, చిన్తయతి, భాజయతి, ఇదం **చురాది**రూపం. గబ్బతి, పగబ్బతి, ఇదం **భూవాది**రూపం. కుబ్బతి, క్రుబ్బతి, ఇదం **తనాది**రూపం. హినోతి, చినోతి, ఇదం **స్వాది**రూపం. తనోతి, సనోతి, కరోతి, ఇదం **తనాది**రూపం. చిన్తేతి, చిన్తయతి, ఇదం కత్తురూపఞ్చేవ హేతుకత్తురూపఞ్చ. కన్తేతి, కన్తయతి, ఇదం హేతుకత్తురూపమేవ. భక్ఖేతి, భక్ఖయతి, వాదేతి, వాదయతి, ఇదం సుద్ధకత్తురూపఞ్చేవ హేతుకత్తురూపఞ్చ. **మియ్యతీ**తి కత్తుపదఞ్చేవ కమ్మపదఞ్చ. **భావేథా**తి బహువచనఞ్చేవ ఏకవచనఞ్చ. **సంయమిస్స**న్తి అనాగతవచనఞ్చేవ అతీతవచనఞ్చ. **అనుసాసతీ**తి ఆఖ్యాతఞ్చేవ నామికఞ్చ. **గచ్ఛం విధమం నిక్ఖణ**న్తి నామికఞ్చేవ ఆఖ్యాతఞ్చ. ఏత్థ ఆఖ్యాతత్తే **గచ్ఛ**న్తి అనాగతవచనం, **విధమ**న్తి అతీతవచనం, **నిఖణ**న్తి పరికప్పవచనం, సబ్బం వా ఏతం పదం అనాగతాధివచనన్తిపి వత్తుం వట్టతేవ. ఇమినా నయేన అఞ్ఞానిపి ఊహనీయపదాని నానప్పకారతో యోజేతబ్బాని. ఇమాని పదాని దుబ్బిఞ్ఞేయ్యవిసేసాని మన్దబుద్ధీనం సమ్మోహకరాని ఆచరియపాచరియే పయిరుపాసిత్వా వేదనీయానీతి ఊహనీయరూపగణో విభావితో.

ఇదాని **ఏకగణికాదీని** వదామ – **ధా ధారణే, భూవాది**గణికవసేనాయం ఏకగణికా సకమ్మికా ధాతు. భగవా సకలలోకస్స హితం దధాతి విదధాతి, పురిసో అత్థం సంవిధేతి, నిధిం నిధేతి, ఇమాని సుద్ధకత్తరి భవన్తి. “సంవిధాపేతి, విధాపేతీ”తి ఇమాని హేతుకత్తరి భవన్తి. కమ్మే పన భావే చ “అనువిధీయతీ”తిఆదీని భవన్తి. తథా హి కమ్మే “నిధి నామ నిధీయతీ”తి చ “ధీయతి ధపియతీతి ధేయ్య”న్తి చ రూపాని దిస్సన్తి. తత్థ కమ్మే “కమ్మం సత్తేహి అనువిధియ్యతి, కమ్మాని సత్తేహి అనువిధియ్యన్తి. భో కమ్మ త్వం సత్తేహి అనువిధియ్యసి, అహం కమ్మం సత్తేహి అనువిధియ్యామీ”తిఆదినా యోజేతబ్బం. భావే పన “సత్తో దుక్ఖం అనువిధియ్యతి, సత్తా దుక్ఖం అనువిధియ్యన్తి, తో సత్త త్వం దుక్ఖం అనువిధియ్యసీ”తి యోజేతబ్బం. అయం నయో అతివియ సుఖుమో పాళినయానుకూలో.

నామికపదత్తే “ధాతూ”తిఆదీని భవన్తి. తత్థ **ధాతూ**తి సలక్ఖణం దధాతి ధారేతీతి ధాతు. **అట్ఠకథాసు** పన “సలక్ఖణధారణతో దుక్ఖవిధానతో దుక్ఖధానతో చ ధాతూ”తి వుత్తం. **ధాతూ**తి పథవీధాతాదిధాతుయో. తత్థ **సలక్ఖణధారణతో**తి యథా తిత్థియపరికప్పితో పకతి అత్తాతి ఏవమాదికో సభావతో నత్థి, న ఏవమేతా, ఏతా పన సలక్ఖణం సభావం ధారేన్తీతి ధాతుయో . **దుక్ఖవిధానతో**తి దుక్ఖస్స విదహనతో. ఏతా హి ధాతుయో కారణభావేన వవత్థితా హుత్వా యథా అయలోహాదిధాతుయో అయలోహాదిఅనేకప్పకారం సంసారదుక్ఖం విదహన్తి. **దుక్ఖధానతో**తి అనప్పకస్స దుక్ఖస్స విధానమత్తతో అవసవత్తనతో, తం వా దుక్ఖం ఏతాహి కారణభూతాహి సత్తేహి అనువిధీయతి, తథావిహితఞ్చ తం ఏతేస్వేవ

ధీయతి ఠపియతి, ఏవం దుక్ఖధానతో ధాతుయో. అపిచ నిజ్జీవట్ఠో ధాతవోతి గహేతబ్బం. తథా హి భగవా “ఛ ధాతుయోసం భిక్ఖు పురిసో”తిఆదీసు జీవసఞ్ఞాసమూహనత్థం ధాతుదేసనం అకాసీతి. యో పన తత్థ అమ్హేహి భావట్ఠానే “సత్తో దుక్ఖం అనువిధియ్యతీ”తి తిపురిసమణ్డితో ఏకవచనబహువచనికో పఠమావిభత్తిప్పయోగో వుత్తో. సో –

“దూసితో గిరిదత్తేన, హయో సామస్స పణ్డవో;
పోరాణం పకతిం హిత్వా, తస్సేవానువిధియ్యతీ”తి చ

“మాతా హి తవ ఇరన్ధతి, విధురస్స హదయం ధనియ్యతీ”తి చ “తే సంకిలేసికా ధమ్మా పహీయిస్సన్తీ”తి చ ఇమాసం పాళీనం వసేన సారతో పచ్చేతబ్బో. తత్థ పణ్డవో నామ అస్సో గిరిదత్తనామకస్స అస్సగోపకస్స పకతిం **అనువిధియ్యతి** అనుకరోతీతి అత్థో. ఏత్థ చ యది కత్తుపదం ఇచ్ఛితం సియా, “అనువిదధాతీ”తి పాళి వత్తబ్బా సియా. యది కమ్మపదం ఇచ్ఛితం సియా, “పణ్డవేనా”తి తతియన్తం కత్తుపదం వత్తబ్బం సియా, ఏవం అవచనేన “అనువిధియ్యతీ”తి ఇదం భావపదన్తి సిద్ధం. న కేనచి ఏత్థ వత్తుం సక్కా ‘‘**దివాది**గణే కత్తరి విహిత**య**పచ్చయస్స వసేన వుత్తం ఇదం రూప”న్తి, **ధా**ధాతుయా **దివాది**గణే అప్పవత్తనతో, ఏకన్త**భూవాది**గణికత్తా చ. దుతియప్పయోగే పన యది కత్తుపదం ఇచ్ఛితం సియా, “ధనుతే”తి పాళి వత్తబ్బా సియా. యది కమ్మపదం ఇచ్ఛితం సియా, “ధాతుయా”తి వత్తబ్బం సియా . ఏవం అవచనేన “ధనియ్యతీ”తి ఇదమ్పి భావపదన్తి సిద్ధం. ఏత్థ ‘‘**ధనియ్యతీ**తి పత్థేతి, ఇచ్ఛతీతి అత్థో”తి **అట్ఠకథాయం** వుత్తం. ‘‘**ధను యాచనే**”తి ధాతు ఏసా ఏకన్తేన **తనాది**గణేయేవ వత్తతి. తతియప్పయోగే “పహీయిస్సన్తీ”తి యది **భూవాది**గణే ‘‘**హా చాగే**’’తి ధాతుయా రూపం సియా, కత్తరి “పజహిస్సన్తీ”తి రూపం సియా, “కస్మా నో పజహిస్సతీ”తి ఏత్థ వియ. కమ్మపదం పన “పజహియిస్సన్తీ”తి సియా. యస్మా “పహీయిస్సన్తీ”తి ఇదం **దివాది**గణే ‘‘**హా పరిహానియ**’’న్తి ధాతుయా రూపత్తా “పహాయిస్సన్తీ”తి కత్తుపదరూపం సియా “ఆజఞ్ఞో కురుతే వేగం, హాయన్తి తత్థ వళవా”తి అకమ్మకస్స కత్తుపదరూపస్స దస్సనతో, తస్మా “పహాయిస్సన్తీ”తి అవత్వా “పహీయిస్సన్తీ”తి వచనేన **య**పచ్చయో భావే వత్తతీతి ఞాయతి.

కేచి పనేత్థ వదేయ్యుం “సో పహీయిస్సతి. తే సంకిలేసికా ధమ్మా పహీయిస్సన్తి. రూపం విభవియ్యతి. అగ్గిజాహి పుట్ఠేవ ఛాయతే’తిఆదీసు **య**పచ్చయో కమ్మేయేవ విహితో, న భావే. కమ్మకత్తువసేన హి ఇమే పయోగా దట్ఠబ్బా, సయమేవ పీయతే పానీయం, సయమేవ కటో కరియతేతి పయోగా వియా”తి. తం న, ఏవఞ్హి సతి “పజహియిస్సన్తీ”తిఆదీని సకమ్మకధాతురూపాని వత్తబ్బాని “పీయతే కరియతే”తి రూపాని వియ. ఏత్థ పన భావట్ఠానే కత్తునో ఠితభావో హేట్ఠా నానప్పకారేన దస్సితోతి న వుత్తో. యే సద్దసత్థే మతం గహేత్వా సాసనికా గరూ భావే అదబ్బవుత్తినో భావస్సేకత్తా ఏకవచనమేవ, తఞ్చ పఠమపురిసస్సేవ “భూయతే దేవదత్తేన దేవదత్తేన సమ్పత్తిం అనుభవనన్తి అత్థో”తి పయోగఞ్చ తదత్థయోజనఞ్చ వదన్తి. తేసం తం వచనం పాళియా, అట్ఠకథాదీహి చ న సమేతి, తస్మా యథావుత్తోయేవత్థో ఆయస్మన్తేహి ధారేతబ్బో.

జర రోగే. జరతి, జరియ్యతి. **జరవయోహానియం**. జీరతి, జియ్యతి. ఇమా ద్వేపి **భూవాది** గణికవసేన ఏకగణికా. తాసం అయం సాధారణరూపవిభావనా. “యేన చ సన్తప్పతి, యేన చ జరియ్యతీ”తిఆది. తత్థ **యేన చ జరియ్యతీ**తి యేన తేజోగతేన కుపితేన అయం కాయో ఏకాహికాదిజరరోగేన జరియ్యతి జరతి. అథ వా **యేన చ జరియతి** యేన అయం కాయో జీరతి ఇన్ద్రియవేకల్యతం బలక్ఖయం పలితవలితాదిఞ్చ పాపుణాతి.

మర పాణచాగే. భూవాదిగణికోయం అకమ్మకో చ. సత్తో మరతి, మియ్యతి. కిఞ్చాపి అయం ధాతు "**మర పాణచాగే**"తి వచనతో సకమ్మకో వియ దిస్సతి, తథాపి "పుత్తో మరతి. కిచ్ఛం వతాయం లోకో ఆపన్నో జాయతి చ జియ్యతి చ మియ్యతి చా"తి ఏవమాదీనం కమ్మరహితప్పయోగానం దస్సనతో అకమ్మకోయేవాతి దట్ఠబ్బం. అత్థయోజనానయేన పన **మరతీ**తి పాణం చజతీతి కమ్మం ఆనేత్వా కథేతుం లబ్భతి. "మరతి, మియతీ"తి ఇమాని సుద్ధకత్తుపదాని, "సత్తో సత్తం మారేతి, మారయతి, మారాపేతి, మారాపయతీ"తి ఇమాని కారితపదసఙ్ఖాతాని హేతుకత్తుపదాని. ఏత్థ చ యో అమతం సత్తం మరణం పాపేతి, సో వధకో మారేతి మారయతి మారాపేతి మారాపయతీతి చ వుచ్చతి. సత్తో సత్తేహి మారియతి మారాపియతీతి ఇమాని కమ్మపదాని. భావపదమప్పసిద్ధం. ఏవమఞ్ఞత్రాపి పసిద్ధతా చ అప్పసిద్ధతా చ ఉపపరిక్ఖితబ్బా.

ఖాద భక్ఖణే. అయం పన **భూవాది**గణికవసేన ఏకగణికో సకమ్మకో ధాతు. ఖాదతి, సఙ్ఖాదతి, ఇమాని సుద్ధకత్తుపదాని . పురిసో పురిసేన పురిసం వా పూవం ఖాదేతి ఖాదయతి ఖాదాపేతి ఖాదాపయతి, ఇమాని హేతుకత్తుపదాని. ఏత్థ చ యో అఖాదన్తం ఖాదన్తం వా ఖాదాహీతి పయోజేతి, సో ఖాదాపకో ఖాదేతి ఖాదయతి ఖాదాపేతి ఖాదాపయతీతి చ వుచ్చతి. ఖజ్జతి, సంఖజ్జతి, సఙ్ఖాదియతి. ఇమాని కమ్మపదాని. అత్రపనాయం పాళి "అతీతం పాహం అద్ధానం రూపేన ఖజ్జిం, సేయ్యథాపాహం ఏతరహి పచ్చుప్పన్నేన రూపేన ఖజ్జామి. అహఞ్చేవ ఖో పన అనాగతం రూపం అభినన్దేయ్యం, అనాగతేనపాహం రూపేన ఖజ్జేయ్యం, సేయ్యథాపేతరహి ఖజ్జామీ"తి. భావపదం న లబ్భతి సకమ్మకత్తా ఇమస్స ధాతుస్స. **భూవాది**గణో. అయం నామధాతు ఏకన్త**రుధాది**గణికోతి అప్పసిద్ధో.

దివాదిగణే **తా పాలనే**. లోకం తాయతి సన్తాయతి. ఇమాని సకమ్మకాని సుద్ధకత్తుపదాని. హేతుకత్తుపదం పన కమ్మపదఞ్చ భావపదఞ్చ అప్పసిద్ధాని.

సుధ సంసుద్ధియం. చిత్తం సుజ్ఝతి విసుజ్ఝతి. ఇమాని అకమ్మకాని సుద్ధకత్తుపదాని. సోధేతి, సోధయతి, సోధాపేతి, సోధాపయతి, ఇమాని హేతుకత్తురూపాని. ఏత్థ చ యో అసుద్ధం ఠానం సుద్ధం కరోతి, సో సోధకో సోధేతి, సోధయతీతి వుచ్చతి, ఏస నయో అఞ్ఞత్రాపి ఈదిసేసు ఠానేసు. యో పన అసుద్ధట్ఠానం సయం అసోధేత్వా "త్వం సోధేహీ"తి అఞ్ఞం పయోజేతి, సో సోధాపకో సోధాపేతి సోధాపయతీతి వుచ్చతి. ఏస నయో అఞ్ఞత్రాపి ఈదిసేసు ఠానేసు. తథా హి "కారేతి, కారయతి, కారాపేతి, కారాపయతీ"తిఆదీసు అయం నయో న లబ్భతి, ఏవం లబ్భమాననయో చ అలబ్భమాననయో చ సబ్బత్థ ఉపపరిక్ఖితబ్బో. ఇమా పనేత్థ పాళియో –

"పచ్చన్తదేసవిసయే, నిమన్తేత్వా తథాగతం;
తస్స ఆగమనం మగ్గం, సోధేన్తి తుట్ఠమానసా"తి చ

"మగ్గం సోధేమహం తదా"తి చ. ఇమా హి పాళియో సహత్థా సోధనం సన్ధాయ వుత్తా. "ఆయస్మా పిలిన్దవచ్ఛో రాజగహే పబ్భారం సోధాపేతి లేణం కత్తుకామో"తి పన పాళి, "కిం భన్తే థేరో కారాపేతీ"తి, "పబ్భారం మహారాజ సోధాపేమి లేణం కత్తుకామో"తి చ పాళి. ఇమా పరేహి సోధాపనం సన్ధాయ వుత్తా. "కస్స సోధియతి మగ్గో"తి ఇదం కమ్మపదం, భావపదం పన అప్పసిద్ధం. ఇమినా నయేన యావ **చురాది**గణా యోజేతబ్బం.

ద్విగణికత్తే సుభ సోభే. సోభతి వతాయం పురిసో. **సుభ పహారే**. యో నో గావోవ సుమ్భతి సుమ్భోతి ఇచ్చపి దిస్సతి. "సుమ్భోతీ"తి చ **కచ్చాయనమతే** రూపం, ఇమాని కత్తుపదాని. నగరం సోభేతి, సోభయతి. పురిసో పురిసే చోరం సుమ్భేతి,

సుమ్భయతి, సుమ్భాపేతి, సుమ్భాపయతి. ఇమాని హేతుకత్తుపదాని. కమ్మభావపదాని లబ్భమానాలబ్భమానవసేన యథాసమ్భవం యోజేతబ్బాని. **భూవాదిరుధాది**గణికరూపాని.

పచ పాకే. పురిసో భత్తం పచతి. నేరయికో నిరయే పచ్చతి. కమ్మం పచ్చతి. భత్తం పచ్చతి. పారమియో పరిపచ్చన్తి. ఫలాని పరిపచ్చన్తి, పక్కాని హోన్తీతి అత్థో. గరవో పన –

ఞాణయుత్తవరం తత్థ, దత్వా సన్ధిం తిహేతుకం;
పచ్ఛా పచ్చతి పాకానం, పవత్తే అట్ఠకే దువేతి చ –

"అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖార-విపాకాని న పచ్చతీ"తి చ ఏవం **పచతి**పదస్స ద్విగణికరూపస్స సకమ్మకత్తం ఇచ్ఛన్తి. ఏవం పన సాట్ఠకథే తేపిటకే బుద్ధవచనే కుతో లబ్భా. తేపిటకే హి బుద్ధవచనే "కప్పం నిరయమ్హి పచ్చతి. యావ పాపం న పచ్చతి. నిరయమ్హి అపచ్చి సో"తి ఏవం అకమ్మకత్తంయేవ దిస్సతి. ఏత్థ వదేయ్యుం "నను **పచ పాకే**'తి అయం ధాతు సకమ్మకో, తేన 'పచ్చతీ'తి పదస్స **దివాది**గణికరూపస్సపి సతో సకమ్మకత్తం యుజ్జతి, తస్మాయేవ 'పచ్చతి పాకానం పవత్తే అట్ఠకే దువే'తిఆదీసు వుత్త"న్తి. ఏత్థ వుచ్చతే – యథా "**ఛిది ద్వేధాకరణే, భిది విదారణే**"తి ధాతూనం **రుధాది**గణే పవత్తానం "రుక్ఖం ఛిన్దతి, భిత్తిం భిన్దతీ"తి రూపపదానం సకమ్మకత్తేపి సతి **దివాది**గణం పత్తానం తేసం ధాతూనం "ఉదకం ఛిజ్జతి, ఘటో భిజ్జతీ"తి రూపపదాని అకమ్మకానియేవ భవన్తి, యథా **భూవాది**గణే పవత్తస్స **పచ**ధాతుస్స "భత్తం పచతీ"తి రూపపదస్స సకమ్మకత్తేపి సతి **దివాది**గణం పత్తస్స "నిరయే పచ్చతి, కమ్మాని విపచ్చన్తీ"తి రూపపదాని అకమ్మకానియేవ భవన్తి.

అథాపి వదేయ్యుం "నను చ భో యథా 'ఆసవేహి చిత్తాని విముచ్చింసూ'తి ఏత్థ "ఆసవతో చిత్తాని విముచ్చింసూ'తి చ 'ఆసవేహి కత్తుభూతేహి చిత్తాని విముచ్చింసూ'తి చ ఏవం **దివాది**గణికస్స ధాతుస్స 'విముచ్చింసూ'తి రూపపదస్స అకమ్మకత్తఞ్చ సకమ్మకత్తఞ్చ భవతి, తథా 'నిరయే పచ్చతి, కమ్మాని విపచ్చన్తీ'తి చ అకమ్మకత్తేనపి భవితబ్బం. 'పచ్చతి పాకానం పవత్తే అట్ఠకే దువే, అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారవిపాకాని న పచ్చతీ'తి సకమ్మకత్తేనపి భవితబ్బ"న్తి. అకమ్మకత్తేనేవ భవితబ్బం, న సకమ్మకత్తేన, "పచ్చతి పాకాన"న్తిఆదినా వుత్తప్పయోగానం "ఆసవేహి చిత్తాని విముచ్చింసూ"తి పయోగేన అసమానత్తా. తథా హేత్థ "విముచ్చింసూ"తి పదం కమ్మరహితకత్తువాచక**య**పచ్చయన్తమ్పి భవతి కత్తుసహితకమ్మవాచక**య**పచ్చయన్తమ్పి. "విముచ్చింసూ"తి ఇమస్స హి పదస్స కమ్మరహిత**య**పచ్చయవన్తత్తా "ఆసవేహీ"తి కరణవచనం అపాదానకారకవాచకం భవతి. 'చిత్తానీ"తి పచ్చత్తవచనం పన కత్తుకారకవాచకం భవతి. తథా "విముచ్చింసూ"తి పదస్స కత్తుసహితకమ్మవాచకత్తా "ఆసవేహీ"తి కరణవచనం కత్తుకారకవాచకం భవతి. "చిత్తానీ"తి పచ్చత్తవచనం పన కమ్మకారకవాచకం భవతి. అయం నయో "పచ్చతి పాకాన"న్తిఆదినా వుత్తప్పయోగేసు న లబ్భతి. తథా హి తత్థ పచ్చత్తవచనం కత్తారం వదతి, ఉపయోగవచనం కమ్మం వదతీతి దట్ఠబ్బం. కారితే "పురిసో పురిసేన పురిసం వా భత్తం పాచేతి పాచయతి పాచాపేతి పాచాపయతీ"తి చ, "అనన్తే బోధిసమ్భారే, పరిపాచేసి నాయకో"తి దస్సనతో పన "పరిపాచేతి, పరిపాచయతీ"తి చ రూపాని భవన్తి. ఇమాని హేతుకత్తుపదాని. కమ్మే – యఞ్ఞదత్తేన ఓదనో పచ్చతే, భావపదం అప్పసిద్ధం. ఇమాని **భూవాదిదివాది**గణికరూపాని. ఇమినా నయేన అఞ్ఞానిపి ద్విగణికరూపాని యోజేతబ్బాని.

తేగణికత్తే సు పసవే. హేతుఫలం సవతి, పసవతి. **సు సవనే**. సద్ధో ధమ్మం సుణోతి, సుణాతి. **సు హింసాయం**. యోధో పచ్చామిత్తం సునాతి. ఇమాని యథాక్కమం **భూవాదిస్వాదికియాది**గణికాని కత్తుపదాని. తథా హేతునా ఫలం సవియ్యతి,

ఉన్మాదసద్దో పథవీఉద్రియసద్దో వియ సుయ్యతి. యోధేన పచ్చమిత్తో సునియ్యతి. ఇమాని కమ్మపదాని. భావపదం న లబ్భతి సకమ్మకత్తా ఇమేసం ధాతూనం. ఇమినా నయేన అఞ్ఞానిపి తేగణికరూపాని ఉపపరిక్ఖిత్వా యోజేతబ్బాని. అత్ర పనాయం నయవిభావనా –

భ్వాదిరుధాదికా ధాతూ, **స్వాదిదివాదికా** తథా;
రుధాదికదివాదిట్ఠా, భూవాదికచురాదికా.

భూవాదికగహాదిట్ఠా, భ్వాదిస్వాదికియాదికా;
ఏవమాదిప్పభేదేహి, విత్థారేన్తు విచక్ఖణా.

ఇచ్చేవం సఙ్ఖేపతో యథారహం ఏకగణికద్విగణికతేగణికవసేన సుద్ధకత్తుహేతుకత్తుకమ్మభావపదాని చ సకారితేకకమ్మాని చ సకారితద్వికమ్మాని చ సకారితతికమ్మాని చ దస్సితాని.

ఇదాని **ఏకకారితద్వికారితపదానం** వచనోకాసో అనుప్పత్తో, తస్మా తం వదామ. **సో అన్తకమ్మని.** అరహత్తమగ్గో మానం సియతి, కమ్మం పరియోసియతి. ఇమాని తావ సుద్ధకత్తుపదాని. ఏత్థ **మానం సియతీ**తి మానం సముచ్ఛిన్దతి. **కమ్మం పరియోసియతీ**తి కమ్మం నిప్ఫజ్జతి. **పరి అవ** ఇచ్చుపసగ్గవసేన హి ఇదం పదం అకమ్మకం భవతి, అత్థో పన "పరియోసానం గచ్ఛతీ"తి సకమ్మకవసేన గహేతబ్బో. అత్తనా విప్పకతం అత్తనా పరియోసాపేతి. ఇద**మేకం కారితం** హేతుకత్తుపదం. ఏత్థ పన **పరిఅవ** ఇచ్చుపసగ్గవసేన అకమ్మకభూతస్స **సో**ధాతుస్స లద్ధకారితపచ్చయత్తా ఏకకమ్మమేవ సకారితపదం భవతి. అత్తనా విప్పకతం పరేహి పరియోసావాపేతి. ఇదం **ద్వికారితం** హేతుకత్తుపదం. ఏత్థ చ పన **పరి అవ** ఇచ్చుపసగ్గవసేన అకమ్మకభూతస్స **సో**ధాతుస్స లద్ధకారితపచ్చయద్వయత్తా ద్వికమ్మకం సకారితపదం భవతి. "పరియోసావాపేతీ"తి ఇదమ్పి **పరి అవ** పుబ్బస్మా **సో**ధాతుమ్హా **ణాపే ణాపే** ఇతి పచ్చయద్వయం కత్వా **అవ**సద్దస్సోకారఞ్చ కత్వా తతో **య**కారాగమఞ్చ అనుబన్ధ**ణ**కారలోపఞ్చ పఠమపచ్చయే **ప**కారస్స **వ**కారఞ్చ ద్వీసు చ ఠానేసు పుబ్బసరలోపం కత్వా నిప్ఫజ్జతీతి దట్ఠబ్బం.

ఇదాని తా పాళియో అత్థన్తరవిఞ్ఞాపనత్థం ఆహచ్చదేసితాకారేన ఏకతో కథయామ – "అత్తనా విప్పకతం అత్తనా పరియోసాపేతి, ఆపత్తి సఙ్ఘాదిసేసస్స. అత్తనా విప్పకతం పరేహి పరియోసావాపేతి, ఆపత్తి సఙ్ఘాదిసేసస్సా"తి ఏత్థ "భిక్ఖూ"తి హేతుకత్తుపదం ఆనేతబ్బం. **అత్తనా విప్పకత**న్తి ఏత్థ చ **అత్తనా**తి విప్పకరణక్రియాయ కత్తుకారకవాచకం కరణవచనం. **విప్పకత**న్తి కమ్మకారకవాచకం ఉపయోగవచనం. **అత్తనా పరియోసాపేతీ**తి ఏత్థ పన **అత్తనా**తి అబ్యయపదభూతేన **సయం**సద్దేన సమానత్థం విభత్యన్తపతిరూపకం అబ్యయపదం, **సయం**సద్దసదిసం వా తతియావిభత్యన్తం అబ్యయపదం. తథా హి "అత్తనా పరియోసాపేతీ"తి వుత్తవచనస్స "సయం పరియోసాపేతీ"తి అత్థో భవతి "అత్తనా చ పాణాతిపాతీ"తిఆదీసు వియ. **పరేహి పరియోసావాపేతీ**తి ఏత్థ పన **పరేహీ**తి కమ్మకారకవాచకం కరణవచనన్తి గహేతబ్బం, "సునఖేహిపి ఖాదాపేన్తీ"తి ఏత్థ "సునఖేహీ"తి పదం వియ. ఏత్థ హి యథా "రాజానో చోరం సునఖే ఖాదాపేన్తీ"తి ఉపయోగవసేన అత్థో భవతి, తథా "భిక్ఖు అత్తనా విప్పకతం పరే జనే పరియోసావాపేతీ"తి ఉపయోగవసేన అత్థో భవతి. ఏవం ఇమస్మిం అచ్ఛరియబ్భుతనయవిచిత్తే భగవతో పావచనే ద్వికారితపచ్చయవన్తమ్పి పదమత్థీతి సారతో పచ్చేతబ్బం. అయం నయో

సుఖుమో సాసనే ఆదరం కత్వా ఆయస్మన్తేహి సాధుకం మనసి కాతబ్బో. యస్స హి అత్థాయ ఇదం పకరణం కరిస్సు, న అయం అత్తనో మతి, అథ ఖో పుబ్బాచరియానం సన్తికా లద్ధత్తా తేసఞ్ఞేవ మతీతి దట్ఠబ్బం.

ఇదాని **అకారితద్వికమ్మికపదానం** వచనోకాసో అనుప్పత్తో, తస్మా తాని కథయామ, తాని చ ఖో ధాతువసేన ఏవం వేదితబ్బాని సవినిచ్ఛయాని. సేయ్యథిదం?

దుహికరవహిపుచ్ఛి, యాచి భిక్ఖి చ నిబ్రూతి;
భణివదివచిభాసి, సాసిదహినాథధాతు.

రుధి జి చిపభుతీతి, యే తే ద్వికమ్మకా ధీరా;
పవదుమపి వియుత్తా, కారితప్పచ్చయేహి చ.

అపాదానాదికే పుబ్బ-విధిమ్హా సహిమే'బ్రవుం;
ఉపయోగవచనస్స, నిమిత్తన్తి సనన్తనా.

ఏతే **దుహా**దయో ధాతూ, తికమ్మాపి భవన్తి తు;
కారితప్పచ్చయే లద్ధే, ఇతి ఆచరియా'బ్రవుం.

తత్రిమాని ఉదాహరణాని – గవం పయో దుహతి గోపాలకో. గావిం ఖీరం దుహతి గోపాలదారకో. తత్థ **పయోతి** ఉపయోగవచనం, “యసో లద్ధా న మజ్జేయ్యా”తి ఏత్థ “యసో”తి పదమివ. మనోగణికస్స హి ఈదిసమ్హి ఉపయోగవచనం హోతి అఞ్ఞాదిసమ్హి. ఇస్సరో గోపాలం గవం పయో దుహాపేతి. గోపాలేన గావో ఖీరం దుహితా. గోహి పయో దుహతీతి ఏత్థ అపాదానవిసయత్తా ద్వికమ్మకభావో నత్థి. “విసాణతో గవం దుహం, యత్థ ఖీరం న విన్దతీ”తి ఏత్థ పన అపాదానవిసయత్తేపి గవావయవభూతస్స విసాణస్స విసుం గహితత్తా “గవం ఖీరం దుహన్తో”తి ద్వికమ్మికభావో లబ్భతీతి దట్ఠబ్బం. **దుహినో** పయోగోయం.

కరోతిస్స పయోగే కట్ఠమఙ్గారం కరోతి, సువణ్ణం కటకం కరోతి, సచే జే సచ్చం భణసి, అదాసిం తం కరోమి. ఏత్థ చ **అఙ్గారం కరోతీ**తి పరిచ్చత్తకారణవసేన వుత్తం. కట్ఠఞ్హి అఙ్గారభావస్స కారణం, అఙ్గారే కతే కారణభూతస్స కట్ఠస్స కట్ఠభావో విగచ్ఛతి. **కటకం కరోతీ**తి ఇదం అపరిచ్చత్తకారణవసేన వుత్తం. సువణ్ణఞ్హి కటకభావస్స కారణం, కటకే కతేపి కారకభూతస్స సువణ్ణస్స సువణ్ణభావో న విగచ్ఛతి, అథ ఖో విసేసన్తరుప్పత్తిభావేన సమ్పజ్జతి. **అదాసిం తం కరోమీ**తి ఇదం పన ఠానన్తరదానవసేన వుత్తం “ఉపరాజం మహారాజం కరోమీ”తి ఏత్థ వియ. తత్థ “ఇస్సరో పురిసేన పురిసం వా కట్ఠమఙ్గారం కారేతి. తథా సువణ్ణం కటకం కారేతీ”తి తికమ్మికప్పయోగోపి దట్ఠబ్బో. తథా “బ్రహ్మదత్తో రజ్జం కారేతీ”తి, “బ్రహ్మదత్తే రజ్జం కారేన్తే”తి ద్వికమ్మకప్పయోగో.

ఏత్థేకే వదేయ్యుం “నను చ భో ఏత్థ ఏకమేవ కమ్మం దిస్సతి, కేనాయం పయోగో ద్వికమ్మికప్పయోగో హోతీ”తి. కిఞ్చాపి ఏకమేవ దిస్సతి, తథాపి అత్థతో ద్వేయేవ కమ్మాని దిస్సన్తీతి గహేతబ్బం. తథా హి **బ్రహ్మదత్తో రజ్జం కారేతీ**తి ఏత్థ బ్రహ్మదత్తో అత్తనో రాజభావం మహాజనేన కారయతీతి అత్థో. ఏవం పన అత్థే గహితే “రజ్జం కారేహి భద్దన్తే, కిం అరఞ్ఞే

కరిస్ససీ”తిఆదీసుపి త్వం అత్తనో రాజభావం అమ్హేహి కారాపేహి, అత్తానం రజ్జే అభిసిఞ్చాపేహి, మయం తం రజ్జే అభిసిఞ్చితుకామాతి అత్థో సమత్థితో భవతి.

బ్రహ్మదత్తే రజ్జం కారేన్తేతి ఏత్థాపి బ్రహ్మదత్తే అత్తనో రాజభావం మహాజనేన కారయన్తేతి అత్థో భవతి. సాసనస్మిఞ్హి కారితవిసయే కరణవచనం ఉపయోగత్థఞ్ఞేవ దీపేతి, తస్మా అత్థతో ద్వేయేవ కమ్మాని దిస్సన్తీతి వదామ. అయమత్థో **అభిధమ్మటీకాయం** చక్ఖున్ద్రియాదినిబ్బచనత్థవిభావనాయ దీపేతబ్బో. తథా హి **అభిధమ్మటీకాయం** ఇదం వుత్తం “**చక్ఖుద్వారే ఇన్దత్తం కారేతీ**తి చక్ఖుద్వారభావే తంద్వారికేహి అత్తనో ఇన్దభావం పరమిస్సరభావం కారయతీతి అత్థో. తఞ్హి తే రూపగ్గహణే అత్తానం అనువత్తేతి, తే చ తం అనువత్తన్తీ”తి. యది పన **కర**ధాతు ద్వికమ్మకో, ఏవం సన్తే “బ్రహ్మదత్తో రజ్జం కారేతీ”తిఆదీసు లద్ధకారితపచ్చయత్తా “కారేతీ”తిఆదీహి పదేహి తికమ్మకేహియేవ భవితబ్బన్తి? న, నియమాభావతో, తాదిసస్స చ పయోగస్స వోహారపథే అనాగతత్తా.

కట్ఠం పురిసేన అఙ్గారం కతం. సువణ్ణం కమ్మారేన కటకం కతం, దాసీ సామికేన అదాసిం కతా, ఏవమ్పేత్థ ద్వికమ్మకప్పయోగా వేదితబ్బా. **సువణ్ణేన కటకం కరోతీ**తి ఏత్థ హి విసేసనత్థే పవత్తకరణవిసయత్తా ద్వికమ్మికభావో న లబ్భతీతి దట్ఠబ్బం. అయం నయో అఞ్ఞత్రాపి ఉపపరిక్ఖిత్వా యథాసమ్భవం నేతబ్బో. **కరోతి**స్స పయోగోయం.

వహిఆదీనం పయోగే రాజపురిసా రథం గామం వహన్తి. అయం రాజా మం నామం పుచ్ఛతి. పరాభవన్తం పురిసం, మయం పుచ్ఛామ గోతమం. ఆయస్మా ఉపాలి ఆయస్మతా మహాకస్సపేన వినయం పుట్ఠో. దేవదత్తో రాజానం కమ్బలం యాచతి. తే మం అస్సే అయాచిసుం. ధనం తం తాత యాచతి. బ్రాహ్మణో నాగం మణిం యాచతి. నాగో మణిం యాచితో బ్రాహ్మణేన బ్రహ్మునా ఆయాచితో ధమ్మదేసనం భగవా. తాపసో కులం భోజనం భిక్ఖతి. అజం గామం నేతి. అజో గామం నీతో. ముత్తో చమ్పేయ్యకో నాగో, రాజానం ఏతదబ్రవి.

ఏత్థ **రాజాన**న్తి ముఖ్యతో కమ్మం వుత్తం. **ఏత**న్తి గుణతో. తథా **రాజాన**న్తి అకథితకమ్మం వుత్తం. **ఏత**న్తి కథితకమ్మం. ఏస నయో అఞ్ఞత్రాపి ఉపపరిక్ఖిత్వా యథారహం యోజేతబ్బో. ఏవమేవ “బ్రూహి భగవా”తిఆదీసు సమ్పదానవిసయత్తా ద్వికమ్మకభావో న లబ్భతి. భిక్ఖు మహారాజానం ధమ్మం భణతి. యం మం భణసి సారథి. యం మం వదతి. భగవన్తం ఏతదవోచ. పితా పుత్తం భాసతి. యం మం త్వం అనుసాససి. సక్యా ఖో పన అమ్బట్ఠ రాజానం ఓక్కాకం పితామహం దహన్తి. భగవా భిక్ఖూ తం తం హితపటిపత్తిం నాథతి. గావో వజం రున్ధతి గోపాలకో. ధుత్తో ధుత్తజనం ధనం జినాతి. ఏత్థ చ “కమనుత్తరం రత్నవరం జినామా”తి **పుణ్ణకజాతకపాళి** నిదస్సనం. తత్థాయమత్థో “మయం జనిన్దా కతరం రాజానం అనుత్తరం రత్నవరం జినామా”తి. ఇట్ఠకాయో పాకారం చినోతి వడ్ఢకీ. అఞ్ఞానిపి యోజేతబ్బాని.

ఏత్థ కేచి పుచ్ఛేయ్యుం “గన్ధకుటిం పదక్ఖిణం కరోతి, బుద్ధం సరణం గచ్ఛామి. ఉపాసకం మం భవం గోతమో ధారేతూ’తి పయోగేసు కిం ద్వికమ్మకభావో లబ్భతీ”తి? ఏత్థ వుచ్చతే – “గన్ధకుటిం పదక్ఖిణం కరోతీ”తి ఏత్థ న లబ్భతి గుణగుణీనం వసేన గహితత్తా. “బుద్ధం సరణం గచ్ఛామీ”తి ఏత్థాపి న లబ్భతి “సరణం ఇతి గచ్ఛామీ”తి **ఇతి**సద్దలోపవసేన వుత్తత్తా. తథా హి **బుద్ధ**న్తి ఉపయోగవచనం. **సరణ**న్తి పచ్చత్తవచనం. “బుద్ధం మమ సరణం పరాయణం, అఘస్స తాతా హితస్స చ విధాతా”తి ఇమినా అధిప్పాయేన “భజామి సేవామి బుజ్ఝామీ”తి అత్థో. “ఉపాసకం మం భవం గోతమో ధారేతూ”తి ఏత్థ పన ద్వికమ్మకభావో లబ్భతీతి వత్తబ్బో “మం ఇతో పట్ఠాయ ఉపాసకం ధారేతూ”తి అత్థసమ్భవతో “సక్యా ఖో పన అమ్బట్ఠ

రాజానం ఓక్కాకం పితామహం దహన్తీ"తి **దహ**ధాతుప్పయోగేన సమానత్తా చ, అధిప్పాయత్థతో పన "మం 'ఉపాసకో మే అయ'న్తి ధారేతూ"తి అత్థో సమ్భవతీతి దట్ఠబ్బం. ఏవం అకారితాని ద్వికమ్మికధాతురూపాని విభావితాని.

ఇచ్చేవమమ్హేహి ఆదితో పట్ఠాయ భగవతో సాసనత్థం యథాసత్తి యథాబలం ధాతుయో చ తంరూపాని చ తదనురూపేహి నానాపదేహి నానాఅత్థేహి నానానయేహి చ యోజేత్వా విభావితాని, ఏవం విభావేన్తేహిపి అమ్హేహి తాసం సరూపపరిచ్ఛేదో అత్థపరిచ్ఛేదో వా న సక్కా సబ్బసో వత్తుం. తదుభయఞ్హి కో సబ్బసో వత్తుం సక్ఖిస్సతి అఞ్ఞత్ర ఆగమాధిగమసమ్పన్నేహి పభిన్నపటిసమ్భిదేహి మహాఖీణాసవేహి.

అత్థాతిసయయుత్తాపి, ధాతూ హోన్తి యతో తతో. పయోగతోనుగన్తబ్బా, అనేకత్థా హి ధాతవో.

యేనేకత్థధరా చరన్తి వివిధా నాథస్స పాఠే వరే,
తేనేకత్థధరావ హోన్తి సహితా నానూపసగ్గేహివే;
ధాతూనం పన తేసమత్థపరమం ఖీణాసవే పణ్డితే,
వజ్జేత్వా పటిసమ్భిదామతియుతే కో సబ్బసో భణతీతి.

ఇతి నవఙ్గే సాట్ఠకథే పిటకత్తయే బ్యప్పథగతీసు విఞ్ఞూనం

కోసల్లత్థాయ కతే సద్దనీతిప్పకరణే

సబ్బగణవినిచ్ఛయో నామ ఏకూనవీసతిమో పరిచ్ఛేదో

సహ రూపవిభావనాయ ధాతువిభావనా నిట్ఠితా.

ధాతుమాలా నిట్ఠితా.